Skrivter

af

Naturhistorie-Selskabet.

1ste Bind.

1ste Hefte.

Kiøbenhavn,
Trykt hos Hofbogtrykkerne N. Møller og Søn,
1790.

Endskiønt jeg upaatvivlelig haver af alle det Natur, forskende Selskabs 7 Directeurer mindst Kundskab og Indsigt i Naturhistorien, saa have dog mine Medcolleger troet, at min Iver og Lyst for dens Beforbring kunde være nok for at bringe mig til at skrive Fortalen for dette Selskabs Skrifters første Bind; med Undseelse har jeg derfor paataget mig dette Arbeide, som enhver af de andre havde kunnet giøre meget bedre.

At beskrive Naturhistoriens Nytte og dens vide Omkreds, da Chymie, Anatomie, Oeconomie paa en vis Maade ogsaa høre til den, den Indflydelse den har i Statens Vel, i Menneskets Lyksalighed, i at befordre vor Fornøielse, Nytte, Indsigt og Fuldkommenhed, det behøves ei i et Land og hos et Folk, som har havt Wormer, Bartholiner, Borcher, Müllere, som har givet det prægtige Regensfusiske Coquille-Værk, som

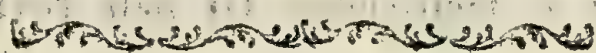
endnu udgiver Flora Danica, og som for nærværende Tid besidder saa mange fortræffelige Mænd i denne Videnskab, som have giort sig bekiendte ved Skrifter, Forelæsninger og Reiser, som og Samlinger af naturlige Ting, men hvis Navne deres Beskedenhed forbyder mig her at opgive; men dog kan jeg ei undlade at sige, at den ene fortiener vel det øverste Sæde blant Europæ Entomologer, den anden har faa sin Mage i anatomiske Forelæsninger, og forbinder dermed den meest udstrakte Kundskab i Botaniken; En arbeider paa et Verk, som i Skiønhed og Pragt vil sættes ved Siden af de Regenfussiske Coquiller, og i Natur overgaaer det; en anden har giort sig ved mangfoldige Skrifter bekiendt; nok en . . . . men hvortil nytter det at handle om hvad vi alle vide. Dette Selskab selv er et Beviis paa, hvor høit vort Folk agter Naturhistorien, hvilken Priis det sætter derpaa; thi neppe var Indbydelsen udkommet, neppe havde vor værdige Professor Abildgaard, som med Rette kan kaldes Selskabets Stifter, bekiendtgiort den, førend Personer af alle Stænder, fra de høieste til de lavere, strømmede til fra alle Kanter i Landet, for at tage Deel deri, for at understøtte det, oplive, opmuntre, udbrede, vedligeholde det. Billigt er det derfor, at Selskabet svarer

rer

rer til denne Tiltid; og hvad det hidindtil har giort, endskiønt nyt, endskiønt endnu i sin heel spæde Alder, lover at det vil opfylde Nationens billige Ønsker. Med Forelæsninger, som Grunden til alt, begyndte man strax, og det i alle tre Naturens Riger; nogle chymiske Forsøg giordes ogsaa; med en botanisk Hauge er giort Begyndelse; man har bekiendtgiort, at man agter at lade reise nogle om udi Kongens Stater, for at udforske Naturen, og dertil have allerede adskillige meldt sig; Man understøtter Hr. Daldorf, som betrædende Königs Spor, vil opdage Indiens Natur-Skiønheder. En liden Begyndelse er giort med en Naturalie-Samling, og med Bøgers Anskaffelse, og endeligen er dette Verk samlet ved nogle Lemmers Flid og Udarbeidelse. I Henseende til Naturens Omkreds er dette vel kun lidet, men i Henseende til den korte Tid af nogle Maaneder er det meget. Dersom Hans Kongelige Majestet, som understøtter alle gode og nyttige Ting, ei havde givet fri Forsamlings-Værelse paa det Kongelige Pallads, og derhos skienket Botaniken den derved liggende Hauge, saa var man ei kommet saavidt. Da man forhen har en god botanisk Hauge her i Byen, saa kunde det vel synes overflodigt for nogle at have endnu een, men

da den som læser over Botaniken, behøver jevnligen at have Exemplarer af Planterne ved Haanden, da de levende vise alle Ting bedre end de tørrede i Herbarier, saa var en Hauge nodvendig. Da de her givne Afhandlinger bære Navn af en Vahl, en Abildgaard, en Spengler, begge Fabricier, Tonder Lund, saa opvække de strax en gunstig Fordom for sig, som jeg er vis paa ei vil mindskes, men vist tiltage, ved Igiennemlæsningen, som vil blive lærerig og underholdende for Begyndere, og nyttig for de Lærde og Erfarne, ved det den vil bekræfte gamle Sandheder, og opdage nye.

P. F. Suhm.

Ind-

Indhold.

Afhandlinger.

Kobberplader.

1) Cinchona officinalis.

2) Cinchona pubefcens.

3) Cinchona macrocarpa.

4) Cinchona lineata.

5) Indvolde-Orme.

6) Cicindela aptera og Lepades.

I.

Om Slægten Cinchona og dens Arter,

af

Professor Martin Vahl.

(Oplæst den 26 Febr. 1790.)

Mangel paa Kundskab, af hvilken Plante et eller andet af de i Lægekonsten brugelige Lægemidler tages, er ikke en af de ringeste Aarsager, hvorfor Lægemidlernes Historie endnu er saa ufuldkommen. Uagtet Handelen i de senere Tider er bleven mere udbredt, og Naturvidenskabernes Dyrkere derved er given mere Leilighed til at undersøge adskillige Landes Produkter paa deres Fødested, endog paa de Steder som Egennytte tilforn holdt dem udsluttede fra, saa ere vi dog endnu uvidende om, hvoraf adskillige Lægemidler tages, skiønt vi bruge mange af disse dagligen. Ikke mindre kan man ansee vor Uvidenhed heri for Kilden til den megen Uvished, der hersker om Lægemidlernes Virkning, ligesom og til de ulige Meninger, der fra

de ældre Tider af have vedvaret i Henseende til deres større eller mindre Virksomhed paa det menneskelige Legeme, ikke allene deres, som vi hente lang Vei fra, men og deres som vi have i Nærheden. Fra de varme Himmelegne bringes os adskillige Lægemidler fra særskilte Steder under et og samme Navn. Mange af Europæ Planter berømmes paa et Sted for deres ypperlige Virkning, paa et andet Sted derimod finder man dem aldeles uvirksomme. Unegteligen bør Aarsagen til Forskielligheden heri meget tilskrives, at man maaskee paa sidste Sted tog Rod, Blade eller andre Dele af en ganske forskiellig Vært fra den man anpriſede paa det første Sted. En saadan Feiltagelse er saameget desto lettere, da det ikke sielden hender, at adskillige af det sydlige Europæ Værter tillægges samme Navn som de nordlige, skiønt ganske forskiellige, da de endnu ikke ere nok sammenlignede med hinanden. Kun et par Exempler maae jeg anføre til Beviis herpaa. Radix Buglossi tages i Italien af en ganske anden Art end hos os. Anchusa officinalis Linnæi er den vi betiene os af: denne har jeg kun fundet paa faa Steder i det sydlige Europa, og paa de fleste er den ikke forekommen. Den derimod, som Prof. Retzius anfører i hans botaniske Observationes fascic. I. pag. 12, under Navn af Anchusa italica, findes der lige saa almindelig, som Officinalis hos os, og er paa disse Steder den brugelige. Endskiønt den er ganske forskiellig fra vor, holdes den dog af de fleste Urtekyn-

dige

dige i søndre Europa for den samme med den nordiske, hvilken mange af dem ikke have seet og saaledes ei vide at adskille. I Genua dyrkedes ved et Lazaret, til Brug for Apotheket, Symphytum tuberosum i Stedet for Symphytum officinale, der giver os Radix Consolidæ majoris. Ligeledes gik her under Navn af Verbena officinalis (Jern=Urt) Verbena bonariensis Lin. Jeg forbigaaer flere saadanne Uligheder mellem Væxter, man anvender paa et Sted, og som man paa et andet Sted holder for at være samme, skiønt langt mere forskiellige end de anførte. Men da de ere udsatte for saadanne Feiltagelser, af hvilke man kunde vente en grundet Kundskab om hvad der adskiller lige Planter, hvor meget mere er dette da ikke at befrygte, hvor Indsamlingen overlades til dem, der ere mindre i Stand til at skille mellem lige Ting. Disses Kundskab om Planten beroer paa Kiendemærker der ere tilfældige, er indskrænket ofte allene til Vanen at finde den paa et eller andet Sted, som ofte er i Stand til at give tvende ulige et lige Udseende. At dette daglig hender, er det overflødigt at anføre Beviis for; man behøver kun at giennemsøge Byrderne der bringes til Apotheket, da man ikke sielden vil finde Planter af ganske forskiellige Slægter fra dem Lægerne foreskrive.

Hvormeget skulde ikke Kundskaben om Lægemidlernes sande Virkning være bleven stadfæstet, hvor mange herlige Midler, grundede paa alle Tiders Erfarenhed, skulde vi ikke have eiet, ifald vore Forfædre

havde efterladt os lige saa sikre Kiendemærker paa Planterne, de betiende sig af, som Lovtaler over deres Egenskaber. Lægernes Rustkammer vilde da ikke være blevet opfyldt med saa utallige unyttige Vaaben ved de senere Tiders Gietninger om de af de ældre anpriste Lægemidler, men Kundskaben om de virksomme have naaet en større Høide af Vished til Nytte for det menneskelige Kiøn. Efterat flere i en Tid af mere end eet hundrede Aar havde anvendt al deres Flid paa at udforske, hvilke Planter Dioscorides og flere af de Ældste have talt om, begyndte man først at indsee, hvor forgieves Arbeidet var at henføre dem til de Planter Fortolkerne kiendte. Man nødsagedes omsider efter saa mange Aars Bestræbelser at overlade de Gamles Væxter, og med dem deres Erfaringer til Forglemmelse, og fra ny af begynde at undersøge Planternes Virkning. Alt hvad man havde vundet efter megen Granskning og Strid, var, at man af omtrent 500 Væxter, Dioscorides anfører, neppe kiendte 20 med Vished, og af disse kun saadanne, der mere kunne ansees for Kiøkken-Urter end Lægemidler. Mængden af utienlige og usikre Midler, hvormed Apotheket opfyldtes, og som man endog indtil vor Tid ikke har været i Stand at udrense deraf, kan man tilskrive disse Undersøgelser, og den blev den eneste Følge af alt deres Arbeide. Det er nok at anføre Helleborus til Beviis herpaa. Forfædrenes Forskiellighed i Meningerne, om hvilken Plante denne de Gamles saa berømte Nyserod tilhørde,

forøgede Forraadet i Apotheket med 10 deels aldeles utienlige, deels i Virkning ganske forskiellige Rødder fra de Gamles, og hvoraf ingen endnu kan med Vished siges at være den rette.

Dog hvorfor skulde man ikke undskylde saavel de Gamle som deres Fortolkere, der boede i ganske forskiellige Himmelegne. Urtelæren var i ingen af deres Levealder endnu bragt i Form af Videnskab, vor Tidsalder er det som har givet den Orden og Vished. Men uagtet at vi have vundet dette forud for Forfædrene, uagtet at vi have faaet Leilighed at undersøge mange af de Midler, Værtriget giver os, endog paa deres Fødested, saa ere vi jo endnu i Uvished om mange af de meest brugelige, til hvilken Planteslægt de bør henføres; endeel kiende vi aldeles ikke til. Meget Lys er dog i de sildigere Tider blevet udbreedt herover. Siden at vi med Vished have lært at kiende Planterne, hvoraf adskillige Lægemidler tages, siden at vi have faaet usvigelige Kiendemærker til at adskille disse fra andre dem lige, ere vore Erfaringer ikke tabte for Efterverdenen som hines, men ville vedvare, saalænge Planten findes i Naturen.

Ingen kan negte, at jo den Kundskab om Planterne, som grunder sig paa deres væsentlige Dele, der ikke ere Forandringer underkastede, som alle Tider falde i Øinene, er den sikreste til at bevare Kundskaben om Nytten, der eengang er stadfæstet, fra Undergang, og er den sikreste til at skille Trætten i de Tvivl,

som i den Henseende kunne opkomme. Synet er uden Tvivl den Sands, der er mindre Usikkerhed underkastet, end Lugt og Smag. Mange Omstændigheder ere i Stand til at forandre disse Sandser hos forskiellige Mennesker, saaledes, at tvende lige Ting dømmes ofte for ulige. Hvor mange Ting forekomme og ikke, der i disse tvende Egenskaber ligne hinanden, og ere dog ganske forskiellige i Henseende til Virkning. Man lægge hertil, hvor umueligt det er ved Ord at opvække disse Sandsers Følelser hos en anden, og hvor bedragelige de ofte ere. Upaatvivleligt er det lettere at bibringe en anden de Erfaringer, som Synet giver os. Farven kunde man indvende er dog et Kiendemærke, som Synet giver, men, som bekiendt er, kan den ikke regnes til de bestandige; thi den henhører med nogle andre til dem, der ere Forandringer underkastede. Havde vi ikke andre Kiendemærker, end blot de indvortes, for at meddele vore Efterkommere Kundskaben om de Midler, vi havde hentet megen Fordeel af, saa bleve de baade usikre og inden føie Tid lige saa lidt gavnlige for dem, som de Gamles ere for os. De vilde snart forvexles med andre lige, vore Erfaringer blive beleede, og Efterslægten vilde savne Nytten af vore Opdagelser. Jeg anfører her ikke nye Sandheder, men kun saadanne, som ere flere gange sagte, og af andre tilfulde beviiste. Uagtet dette fortiene de dog at igientages, da de overbevise om, hvor meget Plantelæren fortiener Sted blant Videnskaberne.

En

En sikker Kundskab om Planterne, hvoraf Lægemidlerne tages, er saa meget desto mere nødvendig, i Henseende til dem, paa hvis Dyrkning man ikke anvender nogen Flid, men hvis Forøgelse overlades til Naturen selv. Ved en alt for hyppig Brug kan disse ikke allene saaledes formindskes, at ikke et tilstrækkeligt Forraad deraf kan anskaffes, men endog tilsidst aldeles udrøddes paa det Sted, man først hentede dem fra. Kiende vi ikke Planten, hvoraf Midlet blev taget, saa ere vi ikke i Stand at eftersøge, om Naturen skulde frembringe den paa noget andet Sted. Ere vi ikke i Stand til at igienfinde den, maae vi enten aldeles undvære det eneste vi havde mod de meest gangbare Svagheder, eller og vilde det formedelst dens ringe Mængde blive mindre almeennyttigt. Tabet vilde blive desto føleligere, da maaskee alle Tiders Undersøgelser neppe vilde opdage noget, der i alle Henseender kunde svare dertil. En udbredt Kundskab i Værtriget, Bekiendtskab med de naturlige Forbindelser mellem Planterne, skulde maaskee være det eneste, der kunde sætte os paa Spor at opdage dem, der i lige Tilfælde kunde erstatte, hvad vi havde forloret. Vil man finde et Middel, der i de fleste Henseender skal svare til et andet, saa maae det vel neppe søges blant dem, Naturen har langt adskilt fra hinanden. Jo flere Dele Planterne komme overeens med hinanden i, jo mere Grund har man til at formode et nærmere Forvandtskab, og jo nærmere de ere beslægtede, jo mere Aarsag har man at vente fælleds

leds indvortes Egenskaber. At det saaledes forholdet sig, kan neppe nogen tvivle om, der kiender Naturen. Den daglige Erfarenhed giver os Beviis i Hænderne paa, at dette ikke allene har Sted i Væxtriget, men og i de øvrige Naturens Riger, med den Forskiel allene som beroer paa et større eller mindre Slægtskab. Den Planteslægt jeg har den Ære at forelægge Selskabet beskreven og forøget med endeel mindre bekiendte Arter, kan tiene til ydermere Beviis paa Rigtigheden af hvad jeg har anført.

Iblant de flere fortræffelige Lægemidler, som ved den nye Verdens Opdagelse ere blevne os bekiendte, fortiener Chinabarken uden Modsigelse det første Sted. I hvormeget man end har stræbt at kaste Mistanke paa dens Virkning, saa har den dog ved sine gode Egenskaber overvundet alle Modsigelser. Forgieves har man søgt at erstatte den ved andre, men neppe kan man endnu opvise noget, der kunde giøre den undværlig. De Vanskeligheder der have mødt den inden den blev almindelig antagen, og de forskiellige Meninger om dens Virkning ere noksom bekiendte. Da de ikke henhøre til mit Øiemeed, saa er det her overflødigt herom at handle. Aarsagen til de ulige Erfaringer om Chinabarken kan man tildeels tilskrive de Bedragerier, som ere foregaaede ved at blande den med andre den i Farve og Smag vel lignende, men ganske forskiellige i Virkning, maaskee ofte af en modsat og skadelig Følge. Mere bekymret om at forsvare sin Mening, søgde man

ikke

ikke efter at opdage denne rette Kilde til Stridighederne. Man tænkde længe ikke paa Kiendemærkerne, hvorved den oprigtige kunde adskilles fra andre Barker, hvormed den forfalskedes. Havde man ikke savnet en nøiere Kundskab om de Træer, med hvis Bark man forøgede Mængden, havde man kiendt Træet hvoraf den rette blev tagen, saa havde man tildeels været nærmere ved i en Hast at adskille Trætten.

Lige indtil vor Tid har man søgt at ophitte andre Midler, der i alle Henseender kunde opfylde dens Rum, men uden Held. Denne Eftergrandskning var saameget desto mere nødvendig, da man, efter hvad Hr. Condamine allerede for et halvt Aarhundrede beretter i Memoire de l'academie des sciences 1738 p. 324 Amsterd. Udgave, engang kunde maaskee komme til aldeles at undvære den. Træerne vare allerede den gang i Peru saaledes formindskede ved den idelige Afbarkning, at man i Fremtiden maatte frygte for, at ikke engang et ringe Forraad deraf kunde forskaffes. Eftertiden har og viist, at denne Frygt ikke var saa aldeles ugrundet. De Efterretninger, jeg har kunnet indhente ved mit Ophold i Spanien, stemme alle deri overeens, at Træet er næsten udroddet paa de Steder hvor det tilforn fandtes i Mængde. Endskiønt man ikke har igien opdaget det paa noget andet Sted, saa er dog den Frygt forsvunden, at vi omsider skulde savne et saa uundværligt Lægemiddel. De adskillige Urtekyndige, der i senere Tid have bereist Vestindien for at

undersøge denne Verdens Deels Naturprodukter, have opdaget flere Arter af denne Slægt, som ikke allene ligne den først bekiendte i Egenskaber, men synes og i vis Henseende at overtræffe den.

I et heelt Aarhundrede betiende man sig af Chinabarken, uden at kiende Træet den blev tagen af, og endnu skulde vi maaskee være uvidende derom, ifald ikke nogle Urtekyndige havde faaet Leilighed at see den i dens Fædreneland. Condamine er den første vi have at takke for visse og paalidelige Efterretninger om Plantens Slægt. Uagtet dette er dog Væxten siden den Tid ikke bleven mere bekiendt, da dens Fædreneland ikke er aabent for enhver Reisende, og mindst for den grandskende. Kun faa Urtekyndige har seet den, og alt hvad man veed derom, indskrænker sig allene til hvad Condamine har berettet. De adskillige Figurer, man har deraf, ere alle laante af hans, endskiønt den ikke i alle Henseender kan ansees for fuldkommen, og er uden Tvivl lidt konstlet. Af hvad jeg siden skal anføre, sees tydelig at Linné aldrig saae den, men betiende sig af Condamines Beskrivelse og Tegning for at fastsætte Slægtsmærket. Alt fra Condamines Tid af og lige indtil at Jacquin besøgde de Caribæiske Øer, kiendte man kun den ene Art. Jacquin opdagede nok een, som Linné ansaae for tvivlsom, da den afveeg i nogle ubetydelige Omstændigheder fra den Peruvianske, især da han ikke kiendte Frugten af den Caribæiske China; men siden man har lært at kiende denne, er

ingen

ingen Tvivl mere tilovers, at de jo begge henhøre til en og samme Slægt. Hr. Forster opdagede paa Tongatabu og Eaove, tvende Øer i Sydhavet, den 3die Art. Fra Martinique sendte Hr. Badier den 4de Art, som er bekiendt under Navn af Quinquina Piton. Hr. Schwartz, der for nogle Aar siden bereiste de Antilliske Øer, forøgede Værtriget foruden med 850 nye Værter, uagtet at disse Steder vare tilforn giennemsøgte af saa utrettelige Botanici, som Plumier, Sloane, Jacquin og Browne, ogsaa Slægten Cinchona med 2de nye, hvoraf han fandt den ene paa Hispaniola, og beskrev den anden fra Jamaica efter et Exemplar i Hr. Banks's Urtesamling. Som Tillæg til disse har jeg den Ære at fremvise trende, hvoraf den ene er bleven forvexlet med den Peruvianske, og de 2de øvrige anseer jeg som ubekiendte, da jeg ikke har kunnet finde dem nogensteds beskrevne. Saaledes er Slægten nu voxen til 9 Arter.

Arterne, som henhøre til denne Slægt, komme deri overeens, at deres Stamme er Træe. Barken paa Grenene er af en mørk rødbruun Farve, paa nogle Arter mod Enden bedækket med fine bløde Haar, men hos de fleste uden disse. Neden til ere Grenene runde, ofte hvidgraae, men øverst blive de umærkeligen fiirkantede, de blomsterbærende adskille sig fra de allene bladbærende derved, at de ere vexelviis sammentrykte lige til Spidsen. Bladene sidde lige over for hinanden, ere forenede til Grenen med en kort Bladstilk, Kanten

er

er ikke tandet, ei heller ere Bladene indskaarne, men ganske udeelte. Neden under ere de mere aarede, og undertiden finder man de skievt løbende Ribber paa denne Side at være bedækkede med bløde Haar. Den øvre Side er gierne blottet for Haar. Materien er noget pergamentagtig og ligner i den Henseende noget Caffetræets Blade. Paa begge Sider mellem Bladstilkene sidder et Hukkeblad, som er trykket tæt ind til Grenen. Blomsterstilkene sidde almindelig i Spidsen af Grenene i en Vippe, hvis Grene stedse dele sig i 3, og hvoraf de sidste bære et eneste Blomster. Tvende Arter have Blomsterne siddende i Vinkelen, som Bladene danne med Grenene, og af disse har den ene Art kun et eneste Blomster paa Blomsterstilken. Hvor Blomsterstilken deler sig i flere Grene, findes 2 smaae Blomsterblade ved de større og et ved de mindre. Blomsterdækket bestaaer af eet Blad, sidder oven paa Frøeknoppen som en Krone, ligesom hos alle de Planter, der have lige over for hinanden staaende Blade og Hukkeblade. Undertiden er Blomsterdækket allene en Rand, men alle Tider er det deelt i 5 smaae Spidser, og meget kortere end Blomsteret. Blomsteret er tragtagtigt, bestaaer af eet Blad, der oventil deler sig i 5 Dele. Støvtraadene ere 5, fæstede paa Midten af Blomster-Rørets indre Veg, og ere enten kortere end det, eller og lige saa lange som det hele Blomster. Støvknoppene ere smalle og sidde lige op. Frugtknoppen er konisk og vender ned ad med sin spidsere Ende. Stiften er traadformig

formig og lige saa lang som Støvtraadene. Mundingen deraf er tykkere og undertiden deelt i 2de Dele. Frugten er en aflang Kapsel, som aabner sig i 2de Dele. Fra begge Kanterne af hver Deel gaaer en Plade, der er i Midten adskilt ved en Sprække. Frøene ere sammentrykkede og omgivne med en membranøs Rand.

Alle Arterne have Hiemme i America, den ene undtagen, som Hr. Forster fandt i Sydsøen. I de øvrige Verdens Dele ere endnu ingen Arter opdagede af denne Slægt, saavidt mig er bekiendt. Trende af disse Arter findes allene paa det faste Land, de øvrige paa adskillige af de Caribæiske Øer. De synes helst at elske biergagtige Steder.

De næstgrændsende til denne Slægt ere uden Tvivl Manettia, Rondeletia, Macrocnemum, Bellonia, Portlandia og nogle flere, og synes disse at forbinde den sidste Afdeling af Linnæi Stellatæ, som Coffea, Ixora, Pavetta, med Contortarum Familie, med hvilke Cinchona ved Frugten er nær forvandt, men forskiellig derved, at Frugten sidder neden under Blomsterdækket, og at Blomsterets Fliger ikke ligge vredne i en Spiral inden de udvikle sig. Arterne af Slægten ere følgende: Cinchona officinalis er den Art, hvoraf den rette og først bekiendte Chinabark tages. Denne Art har givet Kiendemærket for Slægten; og er saaledes den, som Linné nævner i de ældre Udgaver af hans Natur-System og i den 6te Udgave af Genera Plantarum.

Cin-

Cinchona pubescens har jeg kaldet saaledes, fordi dens Blade neden under ere paa Ribberne bedækkede med bløde Haar. Den har samme Fødested som den foregaaende. Ved at sammenligne denne Art med den korte og ufuldstændige Beskrivelse, Hr. Condamine giver paa en anden Art af Chinabark, der skulde være hvid og voxe øverst paa Fieldene, troer jeg at han derved maae forstaae denne (l. c. pag. 323).

Den 3die Art, som jeg formedelst dens større Frugt fremfor de øvrige Arters kalder Macrocarpa, er den som Hr. Mutis har opdaget store Skove af i Santa fé i America. Denne er det upaatvivleligen, som Linné beskriver i den 12te Udgave af Natur-Systemet. Ved at sammenligne Linnæi Beskrivelse med Condamines og den Figur han giver paa Officinalis, sees tydelig, at den aldeles ikke passer dertil, derimod kommer den overeens med den Figur, som jeg her fremlægger paa C. Macrocarpa. Jeg er saameget mere overbeviist om Rigtigheden heraf, da Mutis aldrig har sendt Officinalis til Europa, da den ikke findes i Santa fé, og endelig at Macrocarpa er den som findes i Linnæi Urtesamling, men Officinalis ikke. Barken af den er hvid, næsten af en mere bitter Smag end Officinalis. Til Madrit ankom for endeel Aar siden en Mængde deraf, bruges der af adskillige Læger, som alle forsikrede at den var fuldkommen saa god som den Peruvianske. Den skal være omtalt i et Skrift, kaldet: Anzeigen aus den besten Franz. Schriften,

5ter Band; men da jeg ikke har det ved Haanden, saa er det mig ubekiendt om den der beskrives.

Cinchona caribæa er beskreven i Hensigt til dens Virkning af Wright i Philosophical transactions, og Cinchona floribunda eller Quinquina Piton af Hr. Badier og Kentisch Versuche und Beobachtungen über eine neue Gattung von Fieberrinde, Leipzig 1787. Barken af disse tvende har man fundet af lige god Virkning i Koldfebre. Begge foraarsage tillige nogen Brækning og befordre Stoelgangen. Af flere er mig i Engeland berettet, at paa de Vestindiske Øer giver man disse Fortrinnet for den Peruvianske. Begge Arterne ere blevne mig tilsendte fra St. Croix.

Cinchona corymbifera har største Lighed til Udseende og Smag med den Peruvianske, efter Hr. Forsters Beretning. En udførlig Beskrivelse paa denne findes i Nova acta Upsal. Tom. III. p. 176.

Efter nogle Forsøg, som Hr. Schwartz har anstillet med Cinchona angustifolia, kan man ikke uden Grund slutte, at den maae have samme Virkning som Caribæa. Den findes fuldstændigen beskreven i de Stokholmske Videnskabers Selskabs Skrivter for Aar 1787 pag. 117.

Cinchona brachycarpa og lineata ere saa nær forvandte med floribunda, at det er vanskeligt at finde tilstrækkelige Grændsemærker. Saaledes har man Aarsag til at formode samme Virkninger hos disse, som hos de øvrige.

Om

Om alle Arterne svare i alle Henseender til den Peruvianske, og hvilken af dem der fortiener Fortrinnet, kan igientagne Forsøg allene bestemme. Efter de anstillede Forsøg er man bleven forvisset om, at de bedre kunne indtage den Peruvianskes Sted, end de Midler, som man har villet betiene sig af i Mangel af den.

Da Slægten er bleven forøget med saa mange nye Arter, saa passer det Linnæiske Slægts Mærke ikke mere i alt til alle Arter. Jeg tilføier derfor et andet, rettet efter de forskiellige Arter af Slægten, tilligemed en Beskrivelse paa de mindst kiendte Arter og 4 aftegnede. Jeg har helst valgt det i Videnskaben almindeligen vedtagne Sprog, for at kunne udtrykke mig desto mere bestemt, og for at blive desto forstaaeligere for flere. Ved at danne et nyt vilde man blive lige saa utydelig for dem, der ere bevandrede i Videnskaben, som for dem der ikke kiende den.

Cinchona.

Character essentialis.

Capsula (infera) bilocularis, bipartibilis; valvulis dissepimentis parallelis interne dehiscentibus Schwartz in Act. Holm. 1787 pag. 119.

Character naturalis.

Cal. Perianthium monophyllum, superum, breve, persistens, quinque-dentatum: dentibus acutis.

Corolla

Corolla monopetala, infundibiliformis, quinquefida. *Tubo* longo, obſcure angulato: laciniis lanceolatis vel linearibus, tubum æquantibus.
Stam. Filamenta quinque in medio tubi. *Antheræ* lineares, erectæ.
Piſtil. Germen inferum, turbinatum, obſcure angulatum. *Stylus* longitudine ſtaminum. *Stigma* craſſum, bifidum, vel integrum.
Per. Capſula calyce coronata, bipartibilis, intus medio dehiſcens, diſſepimento parallelo.
Semina plura, oblonga, compreſſa, ala membranacea cincta.

HABITUS GENERIS.

Caulis arboreus. Rami teretes, ſuperne obſcure tetragoni; floriferi alternatim compreſſi.
Folia oppoſita, indiviſa, integerrima.
Stipulæ foliis interpoſitæ, ramis adpreſſæ.
Inflorefcentia in plerisque panicula brachiata, pedunculis trifidis.

Species.

* *Floribus tomentoſis, ſtaminibus incluſis.*

Officinalis 1. CINCHONA foliis ovato-lanceolatis glabris, capſulis oblongis Tab. I.

Quinquina Condam. in Act. Parif. 1738 cum tab.

Cinchona officinalis Lin. S. V. ed. 10. pag. 929. Spec. plant. pag. 244. Genera plant. pag. 91. ed. 6.

Habitat in Loxa Peruviæ. Specimen mecum communicavit Dn. Juffieu.

Rami cortice fufco-purpurafcentes, fæpe e rimis transverfis obliquis fcabri, cicatrifati poft cafum foliorum.

Folia petiolata, ad apices ramorum approximata, in ramis floriferis remota, patentiffima, bipollicaria, ovata vel ovato-lanceolata, acuta, lævia, utrinque glabra, fupra fubavenia, oblique nervofa: nervis inferioribus oppofitis; fubtus parum pallidiora, venofa.

Petioli femipollicares, fupra canaliculati, fubtus convexi, verfus bafin rugofo-fcabri.

Stipulæ utrinque binæ, minutæ, acutæ.

Panicula terminalis, patens, trichotoma. Pedunculi & pedicelli leviter tomentofi: *pedicelli* uniflori.

Bractea minuta ad bafin & in medio pedicelli.

Calyx margo fuperus, quinquedentatus: dentibus breviffimis.

Corolla

Corolla vix unguicularis, extus tomentoſa: laciniis acutis, intus lanatis, tubo brevioribus.

Filamenta tubo breviora. *Antheræ* longitudine tubi.

Germen tomentoſum. *Stigma* apice incraſſatum ſubbifidum.

Capſula oblonga, glabra, ſemipollicaris, lineis obſcuris elevatis.

Pubeſcens 2. CINCHONA foliis ovatis baſi elongatis ſubtus pubeſcentibus, capſulis cylindricis Tab. II.

Habitat in Peru. Amiciſſimo viro cel. Dn. Juſſiæo hanc debeo.

Rami ſuperne pubeſcentes.

Folia petiolata, ſpithamæa, palmam lata, obtuſa, baſi parum per petiolum decurrentia, tenera, venoſa, ſubtus nervis pubeſcentia.

Petiolus bipollicaris, pubeſcens, ſubtus convexus.

Panicula terminalis, brachiata, pubeſcens. *Pedunculi* partiales biſtrifidi: *Pedicellis* breviſſimis unifloris. *Bracteæ* minutæ ad baſin pedicellorum.

Calyx margo ſuperus, quinquedentatus: dentibus minutis, ovatis, acutis.

Corolla præcedentis. *Tubus* medio incraſſatus.

Stamina & *Piſtillum* ut in C. officinali.

Capſula cylindrica, pollicaris, utrinque parum anguſtatus.

Macrocarpa 3. Cinchona foliis oblongis ſubtus pubeſcentibus coſtatis. Tab. III.

Cinchona officinalis Lin. S. V. ed. 12. p. 164. deſcriptio.

Cinchona officinalis foliis ellipticis ſubtus pubeſcentibus, corollæ limbo lanato Lin. Suppl. pag. 144. S. V. edit. 14. pag. 213.

Habitat in regno Santa fé. Dedit Dn. Ortega.

Rami articulati, craſſitie pennæ cygneæ, villoſo-tomentoſi.

Folia petiolata, plusquam palmaria, oblonga, juniora elliptica, ſubcoriacea, ſupra nitida, glabra, ſubtus pubeſcentia, coſtata: coſtis villoſo-tomentoſis. Juniora ſupra piloſa, præſertim ſecundum nervos.

Petiolus pollicaris, ſupra planus, ſubtus convexus.

Stipulæ lanceolatæ, deciduæ, petiolo longiores, baſi connatæ, intus glabræ.

Panicula terminalis, trichotoma, pubeſcens.

Pedunculi compreſſi triflori ſesquipollicares.

Flores ſubſeſſiles.

Bractea lineari-lanceolata utrinque ad diviſuras pedunculi univerſalis, pollicaris, & alia ſubulata ad baſin ſinguli floris, parva.

Calyx campanulatus, pubeſcens, intus ſericeus quinque-dentatus, rarius ſexdentatus: *dentibus* obſoletis, acutis.

Co-

Corolla coriacea, ſesquipollicaris, pilis minutis adpreſſis tomentoſa. *Limbi* laciniæ lanceolatæ, obtuſæ, longitudine tubi.

Filamenta breviſſima. *Antheræ* lineares, faucem parum ſuperantes.

Germen pentagonum. *Stigma* bifidum.

Capſula cylindrica, bipollicaris, glabra, baſi parum anguſtior. *Valvulæ* diſſepimenti baſi apiceque ſinu magis hiantes.

** *Corollis glabris, ſtaminibus exſertis.*

Caribæa 4. CINCHONA pedunculis axillaribus unifloris.

Cinchona caribæa Jacqu. Amer. 16. Ejusd. obſerv. Botan. 2. p. 27.

Cinchona caribæa pedunculis unifloris Lin. Spec. pl. pag. 245. S. V. ed. 14. pag. 214.

Cinchona jamaicenſis, ſeu caribbeana Wright in Act. Angl. Vol. 67. pag. 504-506. Tab. 10.

Habitat in Caribæis.

Rami inferne teretes, cortice cinereo; ſuperne ſubcompreſſi, fuſco-purpuraſcentes, punctis cinereis adſperſi.

Folia petiolata, ſesquipollicaria, ovata, acuminata, integerrima, glabra, venoſa.

Petiolus vix ſemiunguicularis.

Stipulæ parvæ, acuminatæ, latiores quam longæ, ciliatæ.

Pedunculi axillares, ſolitarii, oppoſiti, longitudine petioli.

Calyx margo quinquedentatus: dentibus minutis.

Corolla bipollicaris, glabra. *Laciniæ* limbi lineares, longitudine tubi.

Stamina longitudine Corollæ.

Stylus longitudine ſtaminum. Stigma incraſſatum, indiviſum.

Capſula oblonga, glabra, lævis.

Corymbifera 5. CINCHONA foliis oblongo lanceolatis, corymbis axillaribus Lin. Suppl. pag. 144. Syſt. V. pag. 214. Forſter in Nov. Act. Upſ. Vol. III. pag. 176.

Habitat in Inſulis Tongatabu & Eaove maris Pacifici.

Folia petiolata, palmaria, acuminata, integerrima, glabra, ſaturate viridia, nervo ſubtus purpureo.

Petiolus vix uncialis.

Stipulæ membranaceæ, acutæ.

Pedunculi ſolitarii, axillares, apice compreſſiuſculi, longitudine foliorum.

Corymbus trichotomus, magnus. Forſt. l. c.

Lineata 6. CINCHONA panicula terminali, foliis ovatis acuminatis glabris. Capſulis pentagonis Tab. IV.

Habitat in St. Dominica. *Rami*

Rami inferne teretes, cortice cinereo; ſuperne purpuraſcentes.

Folia breviſſime petiolata, ſesquipollicaria, ovata, acuminata, minime nitida, obtuſiuſcula, ſupra ſecundum nervos lineata.

Stipulæ ovatæ, acutæ.

Panicula terminalis, trichotoma: *Pedunculi* compreſſi, triflori.

Bractea ſetacea ad baſin pedicellorum.

Calycis dentes ſetacei, longitudine germinis.

Corolla & *Stamina* ut in inſequente.

Germen pentagonum.

Differt a C. floribunda foliis minime nitidis, baſi rotundatis, minoribus, ſupra lineatis. Panicula parva: laciniis calycis ſetaceis longitudine germinis. Capſulis lineis quinque elevatis, nec lævibus.

Floribunda 7. CINCHONA Panicula terminali, capſulis turbinatis lævibus, foliis ellipticis acuminatis.

Quinquina Piton Roz. Journal de Phyſ. 1781. pag. 169-179. ib. 1789. p. 129-132. pl. 1. Act. Nat. Curioſ. 1787.

Cinchona floribunda: floribus paniculatis glabris, capſulis turbinatis lævibus, foliis ellipticis acuminatis glabris. Schwartz prodrom pag. 41.

Cinchona montana: foliis ovatis utrinque glabris, ſtipulis baſi connato vaginantibus, co-

rymbo terminali, corollis glabris. Magazin für die Botanik, 6tes Stück, p. 96. t. 3.

Habitat in St. Lucia, Martinica, Hispaniola.

Tota glaberrima.

Rami inferne teretes, superne obscure tetragoni, purpurascentes.

Folia Coffeæ arabicæ petiolata, sæpe spithamæa, patentissima, lanceolato-elliptica supra lævia, nitida, medio sulco exarata, subtus pallidiora, venosa, nervosa: nervis obliquis parum elevatis.

Petiolus semipollicaris, subtus convexus.

Stipulæ oblongæ, obtusæ, vaginantes.

Panicula terminalis, brachiata, patens. *Pedunculus* communis alternatim compressus, sub ramificationibus parum compressus.

Pedunculi partiales & pedicelli compressi.

Calyx margo superus; dentibus subulatis, brevissimis.

Corolla Cinch. caribææ; tubo pollicari: *Laciniæ* limbi lineares.

Filamenta capillaria, longitudine limbi.

Stylus longitudine filamentorum. *Stigma* ovatum, indivisum.

Capsula unguicularis, obovata.

Brachycarpa 8. CINCHONA panicula terminali, capsulis obovatis costatis, foliis ellipticis obtusis.

Cin-

Cinchona brachycarpa floribus paniculatis glabris, capſulis ovatis coſtatis; foliis ellipticis obtuſis glabris. Schwartz prodr. pag. 42.

Habitat in Jamaica.

Folia fere ut in macrocarpa, at ſicuti tota planta glabra, breviſſime petiolata.

Flores duplo minores quam in præcedente.

Capſula obovata, lineis decem elevatis coſtata.

Anguſtifolia 9. CINCHONA panicula terminali, capſulis oblongis pentagonis, foliis lineari lanceolatis pubeſcentibus. Schwartz in Act. Holm. 1787. pag. 117-123. Tab. III.

Habitat in Hiſpaniola.

Rami cortice cinereo. Ramuli ſimpliuſculi, pubeſcentes.

Folia petiolata, acuminata, obtuſiuſcula, ſubtus pubeſcentia.

Petioli breves, pubeſcentes.

Stipulæ ovatæ, acutæ.

Panicula trifida vel trichotoma. *Pedunculi pedicelli* villoſo pubeſcentes.

Calyx pubeſcens: dentibus ſubulatis, longitudine germinis.

Corolla Cinchonæ caribææ, at longior.

Stigma incraſſatum, oblongum, integrum.

Capſula oblonga, teretiuſcula. Schwartz l. c.

II.

Almindelige Betragtninger
over
Indvolde-Orme,
Bemærkninger
ved
Hundsteilens Bændelorm,
og
Beskrivelse med Figurer af nogle nye Bændelorme,

ved

Professor P. C. Abildgaard.

(Oplæst den 26 Febr. 1790.)

Iblandt de utallige Ting i Naturen, som endnu ere skiulte for os, og som det dog baade synes mueligt, at vi kunne faae Kundskab om, og tillige at saadan Kundskab vilde være af meget gavnlig Indflydelse, ere de os i saa mange Henseender nær vedkommende Indvolde-Ormes fuldstændige Naturhistorie, deres Oprindelse og Bestemmelse i Naturen.

Det

Man er først i vore Dage af en Pallas's, Müllers, Blochs og Goezes flittige og nøiagtige Randsagninger og Undersøgelser bleven temmeligen forvisset om, at iblandt det store Antal Arter af Indvolde-Orme, som nu kiendes, ikke en eneste findes, eller kan leve og forplantes uden for Dyrenes Legemer, den ene Traadorm (Gordius Linn.) undtagen.[1] Vist nok er det, at de Traadorme, som findes i Dyrenes Legemer, kunne meget længere befinde sig ret vel deruden for, end nogen anden mig bekiendt Indvolde-Orm. Jeg har beholdt Traadorme udtagne af Saltvands-Fisk i tre Uger levende i ferskt Vand. Traadormen findes og meget sielden i Dyrenes Indvolde, men sædvanligst uden paa samme, eller under deres yderste Bedæknings Hinde og i Kiødet; og overalt er det endnu ikke afgiort, om de avles i Dyrenes Legemer og der forplantes, eller om de indbore sig uden fra.

Vel

[1]) Dersom den Traadorm, som findes i Dyrenes Legemer, virkeligen er den samme, som den der findes udenfor, jeg vidste ikke at give noget bestemt Mærke, hvorved den egentlige Gordius, som findes i Vandet og paa det Tørre uden for Dyrenes Legemer, kunde med Vished skilles fra hinanden; imidlertid var det maaskee dog bedre at give den Traadorm, som findes i Dyrenes Legemer, et andet Navn, antage det af vor udødelige Müller brugte Navn Filaria for disse, og beholde Navnet Gordius for den lignende, som findes uden for. Er Dyrenes Traadorm en Gordius, og kommer den virkelig uden fra, saa kan den ikke vel henregnes til Indvolde-Orme.

Vel findes hos Hesten en Orm, som jeg under Navn af Traadorm (Gordius equinus) har beskreven i det tredie Hefte af Zoologia Danica S. 49. Tab. CIX. fig. 12. Jeg henførde den til Traadorm-Slægten, fordi jeg ikke fandt noget passeligere Sted for den; men enhver Kiender vil let indsee, at den meget afviger fra denne Slægts naturlige Caracter; den kunde maaskee og rigtigere henføres til den nye Slægt af Indvolde-Orme, som vor uforglemmelige Müller har beskrevet under Navn af Rundorm (Strongylus) i det andet Hefte af Zool. Dan. S. 2.

Ovennævnte Orm hos Hesten, som har nogen Liighed i den udvortes Form med Traadormen, kan ikke vel mistænkes for at komme uden fra, ved at indbore sig i Dyrets Krop; men flere Omstændigheder giøre det meget sandsynligt, at den avles der af Æg uden fra indførte med Vandet. Den berømte Pallas anfører i Neue Nordische Beyträge 1. B. S. 160 en Beretning, at der paa en Tid fandtes i Aaer, Bække og staaende Vande langs med Ob-Floden en stor Mængde Traadorme, og at Oxer og Heste, som drak af dette Vand, døde i stor Mængde; man fandt disse Orme paa Lungerne og Leveren hos de døde, som bleve aabnede.

Vi kiende nu allerede, naar vi tage Traadormen med i Tallet, 13 ganske væsentligen forskiellige Slægter

af

af Indvolde-Orme [a]), og henved 200 Arter af samme, endskiønt vi endnu ikke kiende Indvolde-Ormene af hele 20 Slægter Pattedyr, af 46 Slægter af Fugle-Klassen, af Slanger og Fiirbeen og af 43 Fiske-Slægter.

Hos

---

[a]) Disse 13 Slægter kunde maaskee saaledes bestemmes:

Vermium Visceralium Genera.

1. FILARIA. Redi Anim. Viv. negli viv. p. 14. 15. 80. 83. t. 9. fig. 1. 2. Comment. Petropol. Vol. 15. pag. 534. t. 13. fig. 2. Goeze Eingeweide Würmer p. 126. t. 7 B. f. 8-10. p. 127. t. 8. f. 4-6. Geer Memoires des Insectes I. p. 309. t. 34. f. 6-7. II. p. 553. t. 14. f. 12-14. Werner Vermium intestin. p. 6. t. 8. f. 16-19.

Corpus teres, æquale, extremitatibus acutiusculis, intestinis inconspicuis.

Traadorm. Har en jævn rund traadformig Krop, mod begge Ender tilspidset, og uden synlige Indvolde.

Arter af denne findes hos adskillige Dyrarter, Pattedyr, Fugle og i Insekt-Larvers, men almindeligst i Fiskenes Krop.

2. ASCARIS. Linn. Syst. nat. p. 1076. n. 276. Mülleri Zool. Dan. Pr. p. 213.

Corpus æquale, teres, ore trinodo, intestinis conspicuis.

Spolorm. Har en glat, lang og rund Krop, med tre Knuder paa Hoved-Enden, og kiendelige Indvolde.

Arter

Hos Insekterne og hos Orme-Klassen har man allene fundet Traadormen, og i Blækfiskens Tarme, eftersom jeg formoder af hvad Linné anfører ved hans Fasciola barbata, en Kradser.

Man

Arter af denne findes almindeligen i Menneskets, i adskillige fiirføddede Dyrs, i Fugles, Amphibiers og Fiskes Tarme, og i Frøers Lunger, men den er endnu ikke funden hos de drøvtyggende Dyr.

3. CUCULLANUS. Mülleri Zool. Dan. Vol. I. p. 50. t. 38. Bloch Eingew. W. p. 34. tab. 10. f. 4-7. Goeze Eingew W. p. 130. t. 8. f. 7. 8. tab. 9. A. f. 1. 2. 3. t. 9. B. f. 4-9.

Corpus teres, æquale, caput foveolatum.

Hætteorm. Har en langlig rund Krop, Hovedet udhulet i Form af en Hætte.

Er funden hos Muldvarpen, hos Sandarten, hos Aalen, i Laxen, Aborren og Silden.

4. STRONGYLUS, Mülleri Zool. Dan. Vol. II. p. 2. tab. 42. Vol. III. p. 49. t. 109. f. 12? Goeze Eingew. W p. 137. t. 9. B. f. 10. 11.

Corpus teres, æquale, os obtusum ciliis cinctum.

Rundorm. Har en langlig rund Krop, mod Fordelen tykkere, en afstumpet Mund, omkrandset med korte Børster.

Er funden allene hos Hesten og Faaret.

5. TRI-

Man er fuldkommen uvidende om Indvolde-Ormenes Oprindelse.

Phelsum, Leske, Bloch, Müller og flere have med stærke og paa megen Erfarenhed byggede Grunde bestredet deres Oprindelse uden fra.

De

---

5. Trichocephalus. *Ascaris trichiura.* Linn. Mantissa altera p. 543.
Tænia spirillum. Pallas N. Nord. Beytr. I. S. 111.
Trichuris. Wagleri Diss. de morbo mucoso p. 41. t. III. f. 4. Pallas Nov. Comment. Petrop. Vol. 19. p. 449. tab. 10. fig. 6. O. F. Müller in Naturforscher, 12. St. p. 182. Bloch Eingew. W. p. 32. tab. 9. fig. 7-12.
Trichocephalos. Goeze Eingew W. p. 112. tab. 6. f. 1-5. Tab. 6. f. 6. f. 8. t. 7. A. f. 1-7.
Corpus inæquale, teres, antice capillare postice incrassatum.

Haarorm. Har en ueensformig lang rund Krop, hvis forreste halve Deel er haarformig, og bageste Deel tyk.

Arter af denne ere fundne i Tarmene hos Mennesket, Hesten, Svinet, Musen, Fiirbenet.

6. Phylline. *Tænia laticeps.* Pallas N. Nord. Beytr. I. p. 106. t. 3. f. 35. a. *Caryophyllus.* Bloch Eingew. W. p. 34. t. 6. fig. 9 13.

Fasciola

Den vigtigste af alle disse Grunde synes mig dog først at være denne, at de ere fundne hos ufødte og nyefødte Dyr. Bloch anfører i hans Priisskrift adskillige Forfatteres Beretninger herom. Nyligen har jeg

---

Fasciola fimbriata. Goeze Eingew. W. p. 180. t. 15. fig. 4. 5.

Corpus depressiusculum, elongatum, antice lacinia dilatata terminalis.

Bladorm. Har en langlig og noget flad Krop, Hoved-Enden dannet som et udbredet Blad.

Findes i Brasen, Karpen, Emden (Cyprin. Idus) og flere Karpe-Arter.

7. SCOLEX. Mülleri Zool. Dan. Vol. II. p. 24. tab. 58.

Corpus elongatum, depressiusculum transverse rugosum, contractile, caput quadrilobatum, in motu polymorphum.

Slimorm. Har en liden langlig og noget fladtrykt rynket Krop med fire øreformige Lapper omkring Hovedet.

Findes i Tarme-Slimen hos Rødspætten og flere Flyndre, hos Helten (Salmo Lavaretus) hos Steenbideren eller Rognkexen (Cyclopterus Lump.) og en større Art hos Steen-Ulken (Lophius piscatorius).

8. TÆNIA. Linn. Syst. nat. p. 1323. Mülleri Zool. Dan. Prodr. 219.

Corpus articulatum, articuli oviferi poris evacuatoriis instructi.

Bændel-

jeg selv fundet Ikter i Leveren hos et ufødt Lam. Men Indvolde-Ormenes Æg ere ikke større, end at de jo gierne kunne fra Moderens Indvolde udføres igiennem de saa kaldte Melke-Aarer til Blodet, og med dette

---

Bændelorm. En lang mestendeels fladtrykt Krop af sammensatte Led, som indeholde Æg-stokke og have Huller til Æggenes Udtømmelse.

Adskillige Arter af denne findes hos Mennesket, hos Pattedyrene, hos Fuglene, Amphibierne og Fiskene. Besynderligt er det, at Ulve, Ræve, Hunde og Katte, saavel vilde som tamme, have 2 meget forskiellige Arter af Bændelorme tilfælles.

9. HYDATULA. *Hydra hydatula.* Linn. Syst. nat. p. 1320.
Lumbricus hydropicus. Thyson Philos. transact. Vol. 17. p. 506.
Hydatodes. Hartmanni obs. 73 in Eph. nat. cur. Dec. 2. ann. 4.
Vesicæ serosæ. Bartholin. Cent. 2. obs. 67. p. 293.
Tænia Hydatigena. Pallas Elench. Zooph. p. 413.
Vermis vesicularis tæniæformis. Bloch Eingew. W. p. 23.
Tænia hydatigena. Goeze Eingew. W. p. 192. tab 17-19.
Corpus depressum transverse rugosum, postice vesica verminalis sero repleta.

Blär-

dette til Fosteret, for der paa beqvemme Steder at udklækkes.

Den anden vigtige Grund er denne, at man uden for Dyrenes Legemer ikke finder en eneste Orm, som har

---

Blæreorm. Har en flad tverstribet Krop, som bag til endes med en Blære, der indeholder en klar Vædske.

Denne findes ikke i Tarmene, men uden paa disse og paa andre Indvolde under den Hinde, som beklæder dem; denne Hinde udspændes da over Ormen og har Anseelse af en Vandblære.

Arter af denne ere fundne hos Mennesket sielden, almindeligere hos Svinet, Faaret, Gieden, Oxen, Hiorten, Antiloppen, Haren, Ræven. Den er meget sædvanlig paa Leveren hos Muus og Rotter, hos Flaggermusen, hos Ilderen; og en Art, som sætter sig imellem Muskel-Lagene eller Kiødet paa Sviin, er de saa kaldte Tinter. Dette har vor Landsmand Hr. Otto Fabricius først opdaget og bekiendtgiort i Danske Videnskabs Selskabs Nye Samling 2 B. S. 287. Den er ikke funden hos Fugle, Amphibier og Fiske.

10. FASCIOLA. *Fasciola intestinalis.* Linn. Syst. nat. p. 1078.

Planaria intestinalis. Mülleri Zool. Dan. Prodr. p. 221.

Ligula. Bloch Eingew. W. p. 1. tab. 1. f. 1. 2.

Fasciola.

har saa væsentlig Lighed med nogen Art af Indvolde-Orme, at den kunde med noget Skin af Grund holdes for Art af samme Slægt. Denne synes at være temmelig afgiørende for den Sætning, at disse Skabnin-

---

Fasciola. Goeze Eingew. W. p. 183. t. 16. f. 1-9.

Fasciola. Retzius de Vermibus intestin. imprimis humanis p. 15.

Corpus lineare, longum, depressum, transversim striatum linea longitudinali media impressa.

Remorm. Har en lang baandformig flad Krop med fine Tværstriber og en Fure-Linie langs med Midten af Kroppen.

En Art findes allene hos Fiske, nemlig i Bughulen hos Brassen og andre Karpe-Arter, hos Fliren, Grundlingen, Skallen, Suderen, ogsaa er den funden af Bloch hos Steenbikkeren (Cobitis aculeata). En anden Art er allene funden i Bughulen i Tarmene hos nogle faa Søe-Fugle, saasom hos Fiskanden, Hvidsiden, Søehønen. Montin er den eneste som har bemærket, saavidt mig bekiendt er, at denne Orm ogsaa findes hos Mennesket; han uddrev den ikke heel, men i Stykker, af hvilke dog det største var $\frac{3}{4}$ Allen langt, af en Syg, tilligemed Stykker af Bændel-Orme og nogle Spolorme, og hans Beskrivelse viser noksom, at han kiendte denne Orm fra andre lignende. See Svenske Vidensk. Handlinger for 1763,

ger ere oprindelige i Dyrenes Legemer selv, og forplantes paa Afkommet.

Ikke desto mindre ere dog mange gode Naturkyndige uvillige til at antage denne Forklaring, og den

skarp-

---

2 Qvartals 4de Stykke. Gyldenstædt beretter at have fundet den under Huden paa Halsen af Desmanen. Berlin. Besch. 3. p. 115.

11. DISTOMA. *Fasciola hepatica.* Linn. Syst. nat. p. 1076.

Fasciola. Mülleri Zool. Dan. Prodr. p. 223. Zool. Dan. Ic. Vol. I. tab. 30. Vol. II. 51. 72. 78.

Fasciola. Bloch Eingew. W. p. 5. tab. 1. f. 3-4.

Planaria. Goeze Eingew. W. p. 168. t. 14. 15.

Distoma. Retzius de Vermib. intestin. p. 20.

Corpus læve, oviferum, osculo antico & subcentrali hiante.

Iktem. Har en glat Krop med et Hul i Forenden og et ved Midten af Kroppen.

Arter heraf findes i og uden paa Leveren, hos drøvtyggende Dyr, og hos Svinet, sielden hos Hesten. Landmanden kalder disse ellers Lever-Flyndere. En egen Art i Vommen hos Oxen, som ei er beskreven; i Tarmene hos Grævlingen, Ilderen og Flaggermusen, hos Skildpaden, i Lungerne og Tarmene hos Frøer, og især findes dette Slags Orme hos adskillige Slægter og Arter af Fiske.

12. STRI-

skarpsindige og berømte naturkyndige Professor Retzius har i et af ham i Aaret 1786 udarbeidet latinsk Skrift om Indvolde-Ormen især hos Mennesket, anført de af Doctor Bloch i hans Priisskrift paaberaabte Grunde

C 3 for

---

12. STRIGEA. *Planaria cylindrica poro simplici.* Goeze Eingew. W. p. 174. t. 14. f. 4-6.
Corpus teres, inæquale, oviferum, strictura transversali divisum; apertura in utraque extremitate.

Ugleorm. Har en rund ueensformig Krop, deelt ved en Tværforengning; et aabent Hul i Forenden og Bagenden.

Denne Orm er af Goeze funden i den almindelige Ugle. Jeg har fundet den i Horn-Uglen og Steen-Uglen. Goeze fører denne til Ikten, hvilken den vel kommer nær, men kan dog ikke formedelst Mangel af den væsentlige Caracteer hos Ikten udgiøre en Slægt med den. Goezes saa kaldte Planaria af Anden l. c. tab. 13. f. 8-11 hører og uden Tvivl hertil, men da jeg ikke har seet den, kan jeg efter Goezes Beskrivelse intet bestemme; han har og ved Ugleormen kun bemærket den forreste Aabning. Saaledes som jeg har fundet den, er den her aftegnet Tab. 5. fig. 5. a. viser Ormen i naturlig Størrelse fra Siden. b. Den samme forstørret, hvor Æggene ved Ryggen sees igiennemskinnende. c. Den samme liggende paa Ryggen.

13. ECHI-

for den Mening, at de ikke komme uden fra i Dyrenes Legemer; men tillige med gode Grunde søgt at bestride denne Mening. Til det som denne Lærde i saadan Hensigt har anført, vil jeg allene tilføie dette: At lige-

---

13. ECHINORYNCHUS. *Fasciola barbata.* Linn. Syst. nat. p. 1078.
Tænia Hæruca. Pallas Elench. Zooph. p. 415.
Echinorynchus. Mülleri Zool. D. Prodr. p. 214. Zool. Dan. Icon. t. 37. 61. 69. Bloch Eingew. W. p. 27. tab. 7. fig. 9-11. Goeze Eingew. W. p. 138. tab. 9-13.
Corpus teres, os rostrum unicum, raro plura, cylindricum retractile spinis reflexis armatum.

Kradseren. Har en langlig rund Krop, Munden er een (sielden flere) valseformig Snabel, som Ormen kan skyde ud og ind, og som er rundt besat med tilbagebøiede Hager.

Arter af denne findes, den største i Svinenes Mave og Tarme, mindre Arter i Tarmene hos Musen, hos adskillige Ugle-Arter, hos Spætterne, hos Anden, Tranen, Viben, Sælsorten, hos Frøerne, hos Torsken og mange flere Fiske-Arter almindelig. Tvende forskiellige Arter med fire Snabler har jeg fundet hos Laxen og hos Kabliauen.

Vinge-

ligesom andre større og fuldkomnere Dyrarter allene ved Forandring af Clima og Føde kunne undergaae saa betydelige Omskiftelser og Afartning, at de vanskeligen igien kiendes for de samme Arter, saa kunne maaskee de ufuldkomnere og med mindre Antal af Organer begavede Orme-Arter, som leve i det salte og ferske Vand, naar de ved deres Æg forplantes med Vandet i andre Dyrs Legemer, og der indføres, lettere undergaae saa stor Afartning og Forandring, at man ikke mere kan kiende dem for de samme.

Maaskee er det Fladormen (Planaria Mülleri) som især i det ferske Vand lever i saa stor Overflødig-

 hed,

Vinge-Ormen, som Goeze først har fundet i Rævens Tarme, og som findes beskreven og aftegnet i hans ofte anførte Verk S. 176. tab. 14. fig. 11-13. har Retzius og flere Naturkyndige ikke kunnet henføre til nogen bekiendt Slægt, saa utydelig og ufuldstændig er Beskrivelsen, og saa tvetydig og forunderlig er Tegningen. Det er dog virkeligen en Ikt; saaledes som jeg har fundet den, er denved Slutningen af denne Afhandling beskreven og aftegnet.

Jeg har troet det nyttigt i denne temmelig lange Note at anføre disse Slægter af hidtil bekiendte Indvolde-Orme, som ingensteds findes alle samlede og bestemte. Det kan maaskee lette Arbeidet for en anden, som har Leilighed i dette Fag at give noget fuldkomnere, og det kan især tiene til nogen Veiledning for Begyndere, som heri ville arbeide.

hed, at den næsten findes i hver liden Pyt paa Marken, der ved Overgang i Dyrenes Legemer afarter til Ikten (Fasciola Mülleri); thi endskiønt der er en temmelig væsentlig Forskiellighed imellem Fladormen og Ikten, saa er den dog ei saa stor, at man jo kan fristes til denne Gietning. Saaledes er der og megen Lighed imellem Kradseren (Echinorynchus Mülleri) og Holothuria priapus Linn. Vel ere disse de eneste bekiendte Arter af Orme i Vandet, hos hvilke der findes en Slags Lighed med nogen Art af Indvolde-Orme. Til Spolormen, Haarormen, Hætteormen, Bændelormen og de andre flere Slægter finder jeg intet iblandt de bekiendte Orm-Arter uden for Dyrs Legemer, som kunde tvinges derhen, at give en svag Formodning om, at det var den oprindelige Stamme til nogen Slægt eller Art af Indvolde-Orme. Men heller ikke bør man glemme, at et meget stort Antal af Salt- og Ferskvands-Orme ere os endnu ubekiendte; man kan neppe søge uden at finde nye Arter. Det er derfor meget for tidlig af saa ufuldstændig Kundskab at ville fælde nogen bestemt Dom i en saa mørk og forviklet Sag; vi maae vel endnu længe lade det blive uafgiort, hvorledes disse Orme avles og hvorfra de komme i Dyrenes Legemer. Men vigtigt er det for den tilkommende Oplysning at samle og optegne de forekommende Phænomener i denne mørke Region, og at betragte disse saa meget mueligt, men uden forudfattet Mening og Ringeagtelse for Sandhed, under almindelige Synspunk-

ter,

ter, ubekymret om, at maaskee en tilkommende Tid, en heldigere Randsager, vil smile til vore Formodninger.

I denne Hensigt har jeg bemærket og optegnet følgende faa Sætninger, som den Erfarenhed, jeg har havt Leilighed at samle, synes at have stadfæstet.

1. At enhver naturlig Dyrslægt ikke uden al Undtagelse har sine egne særskilte Arter af Indvolde-Orme. Ræven, Hunden og Katten have een Art Spolorme, og 2de Arter Bændelorme tilfælles, og disse samme have tilligemed Ilteren en Art Bændelorme tilfælles. Vildanden og Sælsorten have een Kradser tilfælles. Aborren og Torsken have een, og Torsken, Horken, Emden og Steenulken have en anden tilfælles. Ulken og Aaleqvabben have een Iktart tilfælles; Faaret, Oxen og Svinet have en anden Art tilfælles. Een og samme Art Ikter findes i Galdeblæren hos Huusanden og Landørnen. En Art af Remormen findes hos Fiskanden og hos Søehønen. Een Art Blæreorm hos Faaret, Hiorten, Antiloppen, Svinet, Ilderen og Ræven. En anden Art af samme er tilfælles for Oxen og Faaret. En tredie Art af samme er tilfælles for Musen, Rotten og Flaggermusen. En Art Bændelorme er tilfælles for Ravnen, Anden og Kramsfuglen; en anden for Aborren og Mallen. En Art af samme

ligeledes for Giedden og Aborren; en anden for Laxen og Kabliauen, m. m.

2. At Indvolde-Orme er lige saa almindelige hos Rovdyr, som hos de Græsædende, lige saa almindelige hos de vilde som hos de tamme.

3. At de findes hyppigere og almindeligere hos Fiske og Amphibier, end hos Pattedyr og Fugle.

4. At de findes hyppigere og almindeligere hos de Pattedyr og Fugle, som leve i Vandet og søge der deres Føde, end hos dem, som leve og søge deres Føde paa Landet.

5. At de ere almindeligere hos Pattedyrene end hos Landfuglene.

6. At de hos Spurv- og Finke-Arterne ere hidtil forgieves søgte. Pallas allene beretter at have fundet Bændelorme i Huusspurven, jeg har aabnet mange af disse og flere Arter, andre, især Goeze, have og søgt uden at finde. Af den hele siette Linnæiske Fugle-Familie eller Sangfuglene, har man allene, saavidt jeg veed, fundet Indvolde-Orme hos Duen, Lærken, Stæren, Kramsfuglen, Sælsorten og Svalen, hos Duen Spolorme, hos Lærken Traadorme? hos Stæren, Kramsfuglen, Sælsorten og Svalen Bændelorme.

7. At almindeligen hos de unge Dyr findes sieldnere Orm, end hos de Gamle. Heimod kunde vel især indvendes, at visse Slags Orme ere

hos

hos Børn mere almindelige end hos Gamle; men førend dette kan gielde som en væsentlig Undtagelse, maatte man vide, om det forholdt sig saaledes hos de Folkeslægters Børn, som ikke ved Vellevnet og Forkielelse, eller ved Trang og Mangel paa sund Føde vare udartede og svækkede.

8. At de Dyr, som have en kort Tarm-Kanal, ikke ere saa meget underkastede at have Indvolde-Orme, som de, der have en lang Tarm-Kanal. Denne Slutning grunder sig dog kun paa den ufuldstændige Erfarenhed, at jeg hos 4 Traner, 5 Storke, 7 Rokker, 1 Stør, 3 Hay-fiske og 2de Havkatte, ikke har fundet nogen Indvølde-Orme, uden allene hos een af Rokkerne, hvor jeg fandt en Spolorm og en Bændelorm, som herefter skal beskrives, og hos en Hay nogle Traadorme under Bughinden. Og-saa ere Indvolde-Orme meget sædvanligere hos Hunde og Katte, end hos Heste, Køer og Faar, som dog have længere Tarm-Kanal.

9. At endnu af ingen er fundet Spolorme hos noget drøvtyggende Dyr, i hvor almindeligen ellers denne Orm er udbredet hos alle Dyrslægter; den maae altsaa i det mindste være høist sielden hos hine Dyr, og vil formodentligen snarest findes hos de spæde, om den findes.

10. At alle Indvolde-Orme, men især Bændelormene af de varmblodige Dyr, døe hastig i koldt Vand og i den kolde Luft, men kunne i varmt Vand ikke allene holdes længe ved Live, men endog, naar de synes aldeles livløse, blive paa ny oplivede, naar de komme i varmt Vand.

11. At Indvolde-Ormene af de kolde Dyr, især Bændelormene, finde sig vel i det varme Vand, nogle faa undtagne.

12. At saavel Spolormen som Bændelormen og flere indsuge Vædske igiennem hele Kroppens Overflade. De opsvulme derfor og blive tykke naar man lægger dem i Vand. Man finder og især Bændelormene altid farvede af den Vædske, i hvilken de findes liggende i Indvoldene; i klar Slim aldeles hvide, i galdeagtig Vædske gule eller brune, og naar de findes i Tarme, som indeholde udløbet Blod, saa ere de heel igiennem blodfarvede.

13. De fleste Bændelorme, som have modne Æg, udgyde disse i det Øieblik, de døe.

14. I adskillige Bændelormes og andre Indvolde-Ormes Æg kan man ved gode Forstørrelser ikke allene see Ungen formet i de modne Æg, men endog see den bevæger sig. I et eneste Led af Hundens Bændelorm med de smale aflange sammenkiedede Led har jeg ved Micrometrets Hielp talt 140000 Æg. Ormen selv havde 40 Led,

som indeholdt kiendelige Æg; altsaa henved 6 Millioner Æg i een Orm. Jeg har i en Hunds Tarm fundet 130 af disse Bændelorme, foruden endeel smaa, som jeg ikke kunde tælle, da jeg regnede kun Antallet efter de Hoveder af Orme, som jeg tydeligen kunde see. Denne Hund døde af en saa kaldet Tarmeknude (Intussusceptio intestini) paa 14 Tommers Længde. Foran for denne laae alle disse Orme.

15. Af Spolormen (Ascaris) og Rundormen (Strongylus), hos hvilke Hannen er saa kiendeligen forskiellig fra Hunnen, findes altid flere Hunner end Hanner. Iblant det store Antal af 63 Spolorme, som jeg eengang fandt hos en Hest, talte jeg kun 7 Hanner. Ved Rundormen, som undertiden findes i utallig Mængde i Tarmene hos Hesten, har jeg bemærket, at Hannens Antal mod Hunnerne er omtrent som 1 mod 100.

16. Indvolde-Orme herske til visse Tider ligesom andre grasserende Sygdomme. I Aaret 1774 var Rundormen, hvilken ellers ikke sielden findes hos Hesten, 5 til 12 samlede, uden at foraarsage nogen mærkelig Skade, i saadan Mangfoldighed herskende, at den dræbde mange Heste ved at forvolde heftige Betændelses-Koliker i Tarmene. De fandtes fornemmeligen i de tykke Tarme og hos een af de Heste, som bleve aabnede, fandtes af disse smaae Orme saa mange,

at de i det mindste kunde fylde 4 Danske Pottemaal, hos en anden fandtes omtrent halvandet Pottemaal fuldt.

De brankede Olier, som ellers giøre saa god Nytte mod Orm, vare her ikke tilstrækkelige, naar de ei bleve brugte meget betimeligen; men Vand, rystet med Qvægsølv, giorde god Nytte.

I Aaret 1787 var det høist sieldent at finde endog de meest almindelige Indvolde-Orme hos Hesten. I dette Aar er derimod den lange Rundorm [3]) mere almindelig end ellers.

Disse almindelige Bemærkninger, som jeg har havt Leilighed til at samle, har jeg troet passelige paa dette Sted at anføre som en Indledning, og i det Haab, at det skulde opmuntre andre til ved Undersøgelser at bekræfte eller kuldkaste deres Paalidelighed og forøge dem med flere, da man allene paa saadan Maade og ved fleres fælles Bestræbelser kan vente omsider at faae nogen Oplysning om disse Skabningers Natur, Herkomst og Bestemmelse. Nu for Tiden ere vel de fleste Gietninger derom forgieves. Imidlertid vil jeg dog vove, ikke blot i videnskabelig Hensigt, at anføre med et par Ord mine Tanker om disse Dyrs Bestemmelse.

Det er naturligt og uden Tvivl tilladeligt, at giøre disse menneskelige Spørgsmaal: Hvad har Skaberens

---

[3]) Gordius equinus Z. D. Vol. III. p. 49. t. 109. fig. 12. og som jeg heller vilde kalde Strongylus setiformis.

berens Hensigt været med at indføre i Tingenes Orden disse paa saa mangfoldig Maade fordærvende Skabninger, som leve i de Levende og paa de Levendes Bekostning? Ere de skabte blot til Plage for Mennesker og Dyr, eller ere de, som saa mange andre Ting, blot undtagelsesviis og relativ skadelige; men i Almindelighed gavnlige?

Det første og vigtigste Spørsmaal kunde kort og let besvares dermed: at da det er denne Verdens Lod, at alt hvad, som lever, skal døe, og Døden skal have Aarsager, saa ere disse Skabninger lige saa værdige og vise Midler i Skaberens Haand, som alle andre naturlige virkende Aarsager til Døden. Mennesket selv skulde vel neppe kunne nægte at skienke disse Skabninger Liv og Tilværelse, om det stod i hans Magt at skabe dem, naar han kun ikke troede dem at være skadelige, meget mindre om han troede dem nyttige.

Kunne vi altsaa finde, at disse Orme virkeligen gavne, saa er ogsaa det andet Spørsmaal besvaret, og allerede en vigtig Deel oplyst af det, som nærmest kan vedkomme os til Trøst og Beroligelse at vide eller formode af Skaberens Hensigt med dem.

Menneskers og Dyrs Sundhed beroer til største Delen paa Fordøielses-Redskabernes fuldkomne Virksomhed og Kraft. Iblandt de første og vigtigste Fordøielses-Redskaber er Maven og Tarmene. Det vilde være upasseligt og føre for langt bort, om jeg her vilde give nogen udførlig Beskrivelse over disse Deles Forretninger

retninger ved Fordøielses-Værket. Jeg vil allene berøre det, som nærmest vedkommer min Hensigt; dette nemlig, at Tarmene ideligen bevæges i det de forkortes eller forlænges, udvides eller forænges ved Muskelkraften i Kiødtrævlerne, som paa langs og paa tvers omgiver dem inden for den almindelige Bughinde, der yderst beklæder dem. Ved denne Tarmenes Bevægelse flyttes og fremdrives Føden, og hvad som i Tarmehulen indeholdes fra Maven af fort frem til Enden af Mastitarmen. Dette skeer vel ikke efter den gamle physiologiske Forklaring om den saa kaldte peristaltiske Bevægelse aldeles saa regelret og uopholdeligen, som Vandet bevæges i en Archimedis Skrue, men vel saaledes, at hvad Tarmene indeholde maae nødvendigen flyttes og drives for fra mod Enden, fordi Tarmene ere jo nærmere Maven jo mere irritable og let opvakte til Virksomhed. Dette kan iblandt andet sluttes deraf, at naar Dyr strax efter Døden aabnes, saa mærkes liden eller ingen Bevægelse i de grovere Tarme, og jo nærmere Tarme-Enden, jo mindre, da derimod den forreste Deel af Tarme-Kanalen, længe efter Døden og indtil den bliver kold, vedbliver at bevæge og sammentrække sig, og altid vedbliver denne Kraft længst i Forhold til Nærheden mod Maven. Heraf følger, at den Deel af Tarmen, som er meest irritabel, maae hyppigst og flittigst bevæge sig med afvexlende Udvidning og Sammentrækning, og i den Deel, hvor Bevægelsen skeer hypigst, maae det, som indeholdes, fort-

drives

drives til den Deel, hvor Bevægelsen skeer mindre hyppig og sieldnere, og saaledes omsider føres til Enden af Tarmen. Det som indeholdes i Tarmene flyttes og drives ikke uopholdeligen og uafbrudt for fra henud; men ofte i enkelte korte Strækninger den modsatte Vei tilbage. Det vilde heller ikke være til Fordeel for Kroppens Næring, dersom Føden saa uafbrudt gik frem ad, der blev da mindre Tid til, at den fornødne Næringssaft kunde indsues af de saa kaldte Mælkeaarer og føres til Blodet. Da altsaa efter denne korte Forklaring Tarm-Kanalen ikke i sin hele Længde er lige virksom, saa er det og mere end formodentligt, at større eller mindre Strækninger af denne Kanal ved adskillige svækkende Aarsager og Tilfælde maae kunne tabe aldeles deres naturlige Kraft og Evne til at virke og bevæge sig. De sædvanligste Tilfælde som af saadan partiel Tarmesvækkelse forvoldes, ere og saadanne, som heftigen pirre Tarmene og derved opvække deres Virksomhed paa ny. Disse Tilfælde, disse Koliker blive da, ligesom saa mange andre Sygdomme, helbredende Naturens Virkninger. Men i medfødte, i langsomt tilvante Tarmesvækkelser og Træghed, der kunne disse lægende pludselige Sygdoms Bevægelser ei letteligen have Sted. Tarmenes mere udbredte Ufølsomhed og høiere Grad af Træghed forvolder, at de kunne taale Følgerne af denne Uvirksomhed meget længere. Dersom der altsaa i saadant Tilfælde var i Naturen noget Middel, der kunde pirre og opvække det tabte Liv,

uden at foraarsage alt for pludselige og voldsomme Bevægelser i disse Dele, saa var dette et ønskeligt og passende Middel, og et saadant helbredende Middel anseer jeg Tarme-Ormene at være. Avlede i Tarmene formedelst disses Uvirksomhed, blive de omsider lægende ved at sue, pirre og ved deres Bevægelse forurolige Tarmene. Jeg slutter dette af følgende Grunde:

1. Fordi man ikke finder disse Orme i Tarmene hos Mennesker og Dyr, som unægteligen have en stærk og sund Fordøielse, som have stærke og virksomme Tarme.

2. Fordi man finder disse Orme, saa ofte de træffes i deres naturlige Leie, indhyllede i en stor Mængde Tarmeslim, hvilket altid vidner om Tarmenes Uvirksomhed. Jeg tilføier med Forsæt den Bestemmelse, saa ofte de findes i deres naturlige Leie; thi naar man aabner Kreature, som ere døde af Sygdomme, eller nogen Tid efter at de ere dræbte, saa findes ofte disse Orme deels løse og uvedhængende paa Tarmene og paa Steder hvor intet Slim findes, deels antræffes de ofte længere tilbage nærmere mod Tarm-Kanalens Ende, end i modsat Tilfælde, fordi den foregaaende Sygdom eller de voldsomme Bevægelser under Døden have foraarsaget heftige Bevægelser i Tarmene, hvorved disse Dyr blive forjagede fra deres Leie.

3. Fordi

3. Fordi Erfarenhed viser, at Mennesker og Dyr, som have Orme i deres Tarme, blive skilte ved disse i adskillige Sygdomme, ved hvilke disse Giester forstyrres enten ved Tarmenes krampagtige Bevægelser eller ved unaturlig stærk Udtømmelse af Vædsker til Tarmehulen, som bortskylle og fortynde den Slim, i hvilken de elske at leve.

4. Fordi man hos de spæde og hos gamle og forsvækkede Kreature sædvanligere finder Tarme-Orme, end hos de unge og stærke.

5. Fordi svage Børn, Børn som have den Engelske Syge, hos hvilke sidste Tarmenes Uvirksomhed paa mere end een Maade giver sig tilkiende, sædvanligen have Orm og blive skilte ved dem, naar de komme til Sundhed og Kræfter.

6. Fordi disse Orme ikke allene fordrives ved saadanne Midler, som ere en Art af Gift for dem, men ved adskillige andre Midler, som man ikke vel kan tilkiende anden Egenskab, end den, at styrke eller opvække Bevægelse og Virksomhed i Tarme-Kanalen og Fordøielses-Værket. At man ved disse Midler saa sielden og vanskeligen fordriver Bændelormene, kommer vel til største Deel deraf, at de kunne taale at tabe den hele Krop og dog blive i Behold, naar allene deres Hoved bliver tilbage; og dette er især hos de 2de almindeligste Arter af menneskelige Bændelorme saa lidet, at det ikke er længe siden man

blev overbeviist om, at disse Dyr virkeligen have et Hoved [4]). Dette lidet Hoved, fra hvilket nye Led bestandigen udvoxe, kan meget let skiule sig imellem Flokkerne af den indvendige Tarmehinde, og saaledes unddrage sig fra Lægemidlernes Virkning.

Disse Bemærkninger og disse Slutninger, saa ufuldstændige som jeg selv erkiender dem at være, har jeg dog ikke frygtet for at fremlægge offentlig, fordi jeg dermed fornemmelig havde den Hensigt, at det skulde opvække flere til at anvende deres Opmærksomhed paa dette vigtige Stykke af Naturkyndigheden, hvori vi endnu have giort saa liden Fremgang; og det, som maatte synes besynderligt, er, at især er Kundskaben om

---

4) For saavidt som man ved den Benævnelse af Hoved forestiller sig den Deel af Kroppen, som hos Dyrene af de fem første Klasser er den væsentligste, og indbefatter Hiernen, Sandse-Redskaberne og Munden, kan man ikke tillægge Dyrene af Orme-Klassen noget Hoved; disse have ingen Hierne, i det mindste ikke i den Deel, som man kalder Hoved, de fleste af dem have ingen af de Sandse-Redskaber, som findes ved Hovedet hos de øvrige Dyr. Øiet er den eneste Sandse-Organ, som findes hos nogle, om det virkeligen er Øiet, hvad man derfor antager; thi hos Blækfisken (Sepia) allene er Øinenes Dannelse saa fuldstændig og synlig, at man med Vished kan bestemme det. Ved Ormenes Hoved bør derfor allene forstaaes Forenden af Kroppen eller den Deel, hvor Munden sidder.

om de menneskelige Indvolde-Orme ufuldstændig, af den let forstaaelige Aarsag, at man saa sielden holder det Umagen værdt ved Obductioner og anatomiske Arbeider paa menneskelige Legemer, at undersøge Tarm-Kanalen i dens hele indvendige Strækning. Man kiender tre forskiellige Arter af Bændelorme hos Mennesket, men ingen har endnu beskrevet Hovedet af den ene, og man kiender det ufuldstændigt hos den anden. Fire Slægter af Indvolde-Orme kiendes hos Mennesket, nemlig: af Spolormen 2de Arter, den store Spolorm og Springormen. Af Bændelormen 3 Arter, den langleddede (T. solium Linn. cucurbitina Pallasi) den brede (T. lata Linn. & Pallasi N. Nord. Beytr. I. pag. 64. t. 3. f. 17. 18.) den kortleddede (T. vulgaris Linn. membranacea Pallasi l. cit. p. 59. t. 3. fig. 14-16.) Af Haarormen (Trichocephalus) een Art; af Blæreormen (Hydatula) een Art; men adskillige Lægers ufuldstændige Beretninger om besynderligen dannede Orme, fundne i det menneskelige Legeme, give Formodning om, at flere Arter vil findes ved flittigere Randsagning af naturkyndige Læger.

For at give denne Afhandling noget mere Værd for Naturhistorien, vil jeg tilføie en Bemærkning angaaende Hundesteilens Bændelorm (Tænia Gasterostei). Denne Orm, som allerførst er rigtig og fuldstændig beskreven af Hr. O. Fabricius [5]), og derefter

[5]) Fauna Groenland. p. 310.

af vor uforglemmelige O. F. Müller *), findes i benævnte Fiskes Bughule uden for Tarmene, ligesom Remormen hos Karpe-Slægten. Den er saa almindelig hos denne liden Fisk, at man neppe aabner 5 til 6 Stykker uden at finde den, een, to, sielden tre, endnu sieldnere fire tilsammen hos een Fisk. Naar man finder en Hundesteile med tyk Bug paa den Tid af Aaret, at Rognen hos Hunnerne ikke udspænder Bugen, saa kan man sikkert vente, at finde denne Orm i dens Bug. Ormen er her, især dersom flere ere samlede, saa presset og sammenklemt og dens Krop saa stærk tilsammentrukken, at man neppe med blotte Øine kan bemærke, at den er sammensat af Led, da man endog maae see nøie til for at kunne uden Glas mærke Tværlinier paa Kroppen. Det er derfor ei at undre, at Linné og flere ei have erkiendt den for en Bændelorm. Først naar den har ligget nogen Tid i ferskt Vand, udstrækker den sig og viser kiendelige Led, som Hr. O. Fabricius ogsaa har bemærket. Den kan leve længere i Vand, end nogen anden Bændelorm, som jeg kiender. Jeg har beholdt flere af disse Orme levende i 8 Dage, da ellers Bændelorme endog af Fiske ikkun leve i nogle Timer i Vand. Jo længere denne Orm bliver levende i Vandet, jo mere udstrækker den sig, saa at en saaledes udstrakt Orm næsten ikke mere ligner den, som udtages af Fiskens Bug. Fig. 1 viser Ormen som

den

*) Naturforscher, 18. p. 24. t. 3. f. 1-7.

den er, naar den udtages af Hundesteilen, og Fig. 2 hvorledes den er forandret efter at have levet 3 Dage i fersk Vand. I denne Tilstand er det først ret mueligt at bemærke dens Dannelse. Man bemærker da paa den ene Side af Kroppen og paa Midten af ethvert Led en Aabning eller Hul for Æggenes Udgang, og paa hver Side af Hullet en Knude, som er Æggestokken. Hovedet, som ellers paa de lancetformige Bændelorme sidder i den smale Ende af Kroppen, findes her i den brede Ende, men dets Form og Dannelse er vanskelig at kiende endog med gode Forstørrelses-Glas; ved at undersøge det paa mange baade levende og døde og tørrede, har jeg fundet, at det er pyramidformigt og sammensat af fire smaae ægformige Lapper, to paa hver Side af Kroppen, som i Midten ere indhulede og have imellem sig en liden aflang Forhøining eller Linie. Det øvrige af Ormens Krop er saa fuldstændigt beskrevet af de tvende benævnte Forfattere, at det er unødvendigt her at igientage det, da det ikke er min Hensigt at beskrive den. Jeg har ofte fundet i Søefugle en Bændelorm, som aldeles ligner Hundesteilens Bændelorm, naar den er udstrakt. Jeg har fundet den især i Aalgen (Colymbus Troile) i Hav-Immeren (Col. Immer) i Fiskanden (Merg. Merganser) og den Bændelorm, som Hr. Doctor Bloch i hans Priis-Afhandling om Indvolde-Orme S. 10. t. 1. f. 9. har beskrevet under Navn af Tænia lanceolata nodosa, og aftegnet, er af dette Slag. Jeg troer ikke, at disse Orme

hos Søefuglene ere en særdeles Art, uagtet de findes tildeels at være langt mere udstrakte og større, end de af Hundesteilen, som have levet i nogen Tid i Vand; jeg troer ikke engang, at de hos disse Fugle have der deres egentlige og rette Bolig, men at de tilligemed Hundesteilene ere slugte af disse Fugle. Mærkeligt er det, at uagtet jeg hos ingen af disse Fugle fandt Levninger af Hundesteilen i Maven og Tarmene, og de altsaa vare aldeles fordøiede og fortærede, saa fandtes disse Orme dog ganske levende og mere virksomme i at bevæge sig, end de Orme, som udtages af Hundesteilen; men de vare tillige af mørkere Farve, ikke saa fuldkommen hvide, som de findes hos Hundesteilen. Endeel af disse Orme fandt jeg hos Fuglene deels i Masttarmen, deels temmelig nær ved samme, tvertimod Bændelormens sædvanlige Skik, at opholde sig i den Deel af Tarmene, som er nærmest Maven. Af dette og af deres saa fuldkomne Lighed i det væsentlige med Hundesteilens Bændelorm, formodede jeg, at, da det ikke synes muelig, at disse Orme kunne i den liden Fiskes Bug udstrække deres Krop og udvikle deres Led, følgeligen ei heller deres Æg modnes og udtømmes, Naturen da havde sørget for Slægtens Frelse og Forplantning, ved at lade dem saaledes vandre igiennem disse Fugles, maaskee og andre Dyrs Bug, for at blive i Stand til at udtømme deres Æg og udsaae dem i Vandet, at paa denne Maade nogle af de utallige Millioner Æg, som saaledes udspredes, kunne optages med Vandet af

Fisken,

Fisken, og som Æg (thi deres Størrelse er neppe en 5te Deel af Blodkuglernes Størrelse hos de varmblodige Dyr) inddrages af de indsuende Kanaler og føres til Blodkarrene, hvorfra de igien kunne uddrives i Bughulen, hvor de allene finde et beqvemt Udklæknings-Sted. I flere hundrede Hundesteile-Fiske, som jeg har randsaget, har jeg aldrig i Tarmene fundet noget, som lignede Bændelorm; men jeg har fundet Ikter, Hætteorm og Kradsere.

Men for at forskaffe mig mere Vished om min Formodnings Rigtighed eller Urigtighed i Henseende til Hundesteilens Vandring fra den kolde Fiskes Bug til de varmblodige Fugles Tarme, lod jeg samle en stor Mængde Hundesteiler, og allene med disse foerede jeg 2de Huusænder i 3 Dage. Efter andre 3 Dages Forløb aabnede jeg begge disse Ænder, og fandt i den enes Tarme 63 Stykker af Fiskens Bændelorm, som alle vare levende, og mere livlige og raske i deres Bevægelser, end de som udtages af Hundesteilens Bug. De havde aldeles den stærke Udstrækning og Skikkelse, i hvilken de findes hos de foranførte Søefugle. I den anden And fandt jeg derimod ikkun en eneste af disse Bændelorme; denne var vel levende, men ikke aldeles saa virksom i sine Bevægelser som de af den første And, og begge Ænder havde dog ædt lige graadigen af Fisken. Tarmene hos den sidste And vare meget snevrere og renere for Slim, end hos den første. Besynderligt er det imidlertid, at endskiønt Goeze og flere

have saa meget randsaget Huusandens Tarme, for at finde Orme, ingen dog endnu har bemærket denne, som saa let adskilles fra en anden lancetformig Bændelorm hos Huusanden, der har Hovedet i den smale Ende, og er væsentlig forskiellig fra Hundesteile-Bændelormen. Huusænder, som ved Strandkanten gaae løse, æde dog Hundesteilen ligesaavel som de vilde Søefugle, og altsaa maae i dette Tilfælde Ormen findes hos dem. Af forberørte Forsøg kunde uddrages flere Slutninger; men især opmuntrer det til at giøre andre og flere Forsøg af dette Slags, og derfor er det best at bie med disse Slutninger og Betragtninger, indtil jeg selv eller andre faaer Leilighed til at anstille slige Forsøg.

Jeg vil ende dette Stykke med Beskrivelsen af 3 nye Bændelorme, som jeg formedelst deres sieldnere Dannelse har holdet værdt at aftegne og bekiendtgiøre. De to ere fundne i Hav-Immeren, og den tredie hos Plæt-Rokken.

Hav-Immerens Bændelorm (Tænia immerina) har et stort og næsten tærningformet Hoved, hvilket paa den forreste Flade har 2 Huller, omgivne med en Rand, der er bredere paa de tvende Sider, som svare mod Kroppens Flade. Paa Siderne sees Randen af Kroppen at gaae igiennem Hovedet og ligesom dele det i to Dele. Kroppen har nær ved Hovedet $\frac{1}{4}$ Linies Brede, og mod Enden lidet mere end een Linie. Leddene ere korte, flade, tykke, og have den bageste Rand kantet. Æggestokkene findes ved begge Rander

af

af Kroppen ligesom smaae giennemskinnende hvide Korn. Mundingerne for Æggenes Udgang ere i begge Rander af hvert Led.

Ormen er af 2 til 3 Haandbreds Længde.

Den fandtes tilligemed følgende i Hav-Immerens Tarme, 7 Stykker samlede.

Tab. 5. fig. 2 forestiller denne i naturlig Størrelse.
a. Hovedet med et Stykke af Halsen eller Kroppen seet fra Fladen og forstørret. b. Samme fra Randen seet. c. Forreste Flade af Hovedet. d. 3 Led af den bageste Deel af Kroppen med de smaae Knuder eller Æggestokke ved Randerne. e. Samme seet fra Randen med Hullerne til Æggenes Udgang.

Den snablede Bændelorm (Tænia rostellata) har et næsten kugleformet Hoved med to store Mundinger eller fordybede runde Huler paa hver Side, omgivne med en dobbelt Rand. For Enden af Hovedet udstrækkes en smal kølledannet Snabel, paa hvis Knop-Ende ingen Hager eller Torne findes. Den har en tyk Ring om Halsen eller bag ved Hovedet. Kroppen er fortil tynd som et fint Haar, og denne tynde Deel udgiør lidet mere end en tredie Deel af Kroppens Længde. Leddene ere i den tykkere Deel dannede som Klokker, der gaae dybt ind i hinanden. Jeg har ikke fundet noget, som lignede Æggestokke eller Aabninger for Æggenes Udgang i Leddene af denne Orms Krop.

Jeg

Jeg fandt to af denne med den forbeskrevne i Hav-Immerens Tarme.

Tab. 5. fig. 3 forestiller denne i naturlig Størrelse. a. Hovedet med en Deel af Kroppen forstørret. b. Fire Led af den bageste Deel af Kroppen.

Blomster-Bændelorm (Tænia corollata) har et stort pæredannet Hoved med fire Huller i Forenden, og disse omgivne med en treknudet Krands. Fra ethvert af disse Hullers udvendige Rand udgaaer til Siderne en aflang bladformig Lap ved to Tverfurer, deelt i tre Led. Disse fire Lapper i Kees paa Forenden af Hovedet giver dette Form af en Blomst.

Kroppen er tyk, af en Linies Brede bag til, for til lidet smalere, og fra 3 til 5 Tommers Længde. Begge Rander af Kroppen ere kantede med en ophøiet tykkere Linie.

Leddene ere firkantig-tavleformige, tykke; den bageste Ende af hvert Led er blot forenet med det følgende ved en dyb Tværfure, og omgiver ikke, som hos de fleste andre Bændelorme, med den bageste Rand Forenden af det følgende Led. Herved bliver deres Sammenhæng meget løs, saa at Leddene falde fra hinanden ved mindste Berørelse, især naar Ormen er død. I Midten af ethvert modent Led er en grenig Æggestok, som udstrækkes efter hele Leddets Længde, og har mod Forenden en Knude. Mundingerne for Æggenes Udgang ere kun i den ene Rand af hvert Led; men

nor-

uordentlig afvexlende snart til den ene og snart til den anden Side. Fra disse Mundinger i Randen gaaer en Kanal, som skinner igiennem Kroppen, skievt ind til Æggestokkene.

Denne Orm fandtes, 6 Stykker tilsammen, i Tarmen hos Plæt-Rokken (Raja Batis) jeg har og fundet Stykker af samme i Tarmen hos Haafisk (Squalus spinax).

Tab. 5. fig. 4 forestiller denne i naturlig Størrelse.
a. Hovedet med endeel af Kroppen forstørret. b. De sex bageste Led af Kroppen.

For større Tydeligheds skyld vil jeg tilføie en latinsk Beskrivelse af disse 3 Orme.

TÆNIA IMMERINA.

Capite cubico depressiusculo, antice foveolis binis transversis.

Descript. *Caput* octogonum depressum, antice truncatum osculis vel foveolis binis transversim impressis, postice bilobatum. Latera foveolis ovalibus geminis. Margines per transeuntem colli laminam divisi.

Corpus depressum, setiforme, antice attenuatum, 6-9 lin. longum, $\frac{3}{4}$ lin. antice $1\frac{1}{2}$ lin. postice latum.

Articuli breves, depressi, crassiusculi, postice marginati, nodulis oviferis binis ad marginem. Porus in utroque margine.

Locus. Inteſtin. Colymbi Immeris.

TÆNIA ROSTELLATA.

Capite globoſo, qvadrioſculato, roſtello clavato annuloque collari.

Deſcript. *Caput* globoſum, antice proboſcis filiformis nodulo terminata. Oſcula quatuor majora marginata. Collum annulo craſſo cinctum.

Corpus depreſſum antice in ſetam attenuatum. Lat. antice $\frac{1}{10}$ lin. poſtice 1 lin. Integrum vermem non inveni, itaque longitudo ignota.

Articuli breves campanulati poſtice marginati absque ovariis & poris conſpicuis.

Locus. Cum præcedente in inteſtinis Colymbi Immeris. Hujus duo individua inveni, Immerinæ ſeptem. An Mas & femina?

TÆNIA COROLLATA.

Capite pyriforme magno, antice qvadrioſculato, laciniis qvatuor ellipticis triarticulatis coronato.

Deſcript. *Caput* craſſiuſculum pyriforme læve, antice oſcula quatuor margine trinodo cincta. Laciniæ qvatuor ellipticæ triarticulatæ pendulæ, capitis longitudine, altera extremitate pone

oſcula

oscula adfixæ, reflexæ & in formam corollæ cruciatæ dispositæ.

Corpus crassiusculum, depressum antice attenuatum, 4-8 Uncias longum.

Articuli qvadranguli, crassi, inter se adnati non recepti. In mortuis semper quam facillime in junctu-ris solvuntur & decedunt. Ova-ria ramosa longitudinalia in me-dio articulorum. Pori margina-les inordinate alternantes in ca-naliculum obliquum usque ad Ovaria continuati.

Locus. Inter valvulas cochlidiales intestini Rajæ Batis.

Paa vedfølgende Tavle fig. 6 har jeg tilføiet Ræ-vens Ikt (Distoma vulpina) som Hr. Goeze først har opdaget og beskrevet i hans berømte Verk S. 177, og ladet aftegne sammesteds tab. 14. fig. 11. 12. Men Hr. Goeze har ikke fundet de 2 Huller, som udgiere Slægtmærket for Ikterne, og Tegningen giver især et ganske urigtigt Begreb om Ormen, saa at flere Natur-kyndige have været i Uvished, hvor de skulle henføre den. Iblant andre har Hr. Prof. Schrank i hans Ver-zeichnis der Eingew. Würmer giort den til en særskilt Slægt, under Navn af Alaria. Da jeg har havt Lei-lighed til at undersøge den nøiere, saa vil jeg give en

kort

kort Beskrivelse paa denne besynderlige Orm, som synes at forene Slægten Distoma med min Strigea.

Dens Krop er aflang af omtrent $\frac{1}{3}$ Tommes Længde, og deelt ved en Forengning rundt om Kroppen i to ulige Dele, af hvilke den forreste er noget længere og større end den bageste. Denne forreste Deel af Kroppen er flad med en skarp og krøllet eller bølget Rand, som ved Siderne og bag til paa Ormens Underflade omboies, og favner to aflange runde Legemer, hvilke formodentlig ere Æggestokke, der ere fyldte med smaae runde Korn eller Kugler. De ligge jævnsides efter Kroppens Længde. Denne hele forreste Deel af Kroppen sees ved Forstørrelses-Glasset at indeholde en Mængde smaae mørkere Kugler eller Æg.

I Randen paa Forenden af Kroppen ere to udstaaende bløde Spidser i Form af Horn, og paa Underfladen af samme Forende ere to Mundinger eller Huller, et fortil ganske tet mod Randen, og et bag ved nær til samme.

Den Deel af Kroppen, som er bag ved Forengningen, er glat og ægformig rund, og har i Enden en indtrykket Punkt.

Tab. 5. fig. 6. a. Forestiller Ormen i naturlig Størrelse, seet fra Underfladen. b. Samme forstørret. c. Ormen seet fra Kroppens Overflade eller Ryg.

III.

III.

Cicindela aptera,
et Insekt fra Ostindien,
og noget om
Slægtsmærker,
af
Kammerraad N. Tønder Lund.

(Oplæst den 26 Martii 1790.)

Den philosophiske Kundskab om Naturen, eller Kundskab om Naturprodukternes Egenskaber, Aarsager, Hensigter, indbyrdes Forhold, Forbindelse o. s. v. maae nødvendigen være grundet paa historisk Kundskab om de Ting, de Dele, som indbefattes under det abstrakte eller omfattende Begreb, Natur. Uden at kiende Tingen efter sikkre Mærker, og uden saaledes at kunne skielne den fra andre, er der lidet vundet ved at være underrettet om Tingens Egenskaber eller om det Mærkværdige ved Tingen.

Det er troet og maae vel fremdeles være at troe for hver den, der ei kan fatte Indskydelser og medfødte Begreber, at de abstracte Begreber hentes fra de concrete, og at altsaa Sandserne ere Kilden for den men-

neskelige Kundskab. Men alt, hvad der falder eller kan bringes under vore Sandser, ere Dele af Naturen, og, for saavidt disse Dele findes paa og høre til vor Klode, ere de uden Undtagelse Maalet for Naturhistorien. Den egentlige Naturhistorie eller Nomenklaturet over Naturens Dele, hvilket Navn kan være godt nok, skiønt det spotviis er blevet Videnskaben paabyrdet, denne Nomenklatur, eller Kundskab om de forskiellige Arter, hvoraf Naturen bestaaer, om Forskiellen mellem desse Arter og om de Mærker, hvorved de ere adskilte og kunne skielnes, synes altsaa at være Grundvolden for de fleste, om ikke alle, andre Kundskaber. Den er Grundvolden for alt hvad vi vide om eller kunne iagttage ved de Ting i Naturen, der høre ind under vore Sandsers Kreds.

Det første, enhver den, der gaaer ind paa Naturens Skueplads, nødvendigen agter paa, er Ligheden og Forskielligheden mellem de Ting, de Dele af Naturen, som møde eller omgive ham. At udfinde og mærke sig disse Ligheder og Forskielligheder, at samle og at adskille, er Arbeidet for den menneskelige Forstand fra dens første Glimt. Viddet, der seer Lighederne, eller det hvori forskiellige Ting komme overeens, og Skarpsindigheden, der øiner og udfinder, at Ting, som synes lige, ere forskiellige, desse Evner ere da den menneskelige Siels første og efter al Sandsynlighed dens Grund-Evner, hvorpaa Hukommelse og Dømmekraft hvile. Men til at bestemme Lighederne og For-

skiellig-

skiellighederne behøves Mærker, uddtagne af de Ting, som sammenlignes. Den forskiellige Grad af Tydelighed, hvormed desse Mærker kiendes, og Forskiellen i Stadighed og Vished hos Mærkerne giør Forskiellen mellem den ei oplyste og den oplyste Jagttager af Naturen, mellem Barnet, som nyligen gik ind i Verden, og Linné, da han oversaae og ordnede til System den hele da bekiendte Natur. Som Linné arbeider Barnet paa at bringe ind i naturlig Orden efter Ligheder og Forskielligheder og desses Mærker alt hvad der falder det under Sandserne; dets Forstand arbeider paa samme Maade som Linnés og gaaer den samme Vei; men Barnets Synskreds er indskrænket, og det ordner Tingene efter utydeligen kiendte Mærker, for hvilke det ei veed at giøre Rede; Linnés Synskreds derimod var udvidet, og Mærkerne, der laae til Grund for hans Orden, vare tydeligen kiendte, bestemte og sikkrere.

Det er uden for denne Afhandlings Øiemeed vidtløftigen at bevise af Barnets Lethed i at lære og i al Fald at danne sig selv et Sprog; af Maaden hvorpaa det anvender Navne og de omfattende Ord og af flere Jagttagelser, at den menneskelige Forstand, naar dens Udvikling er den selv og Naturen overladt, gaaer den systematiske Vei, agter paa Ligheder og Forskielligheder, efter desse samler og adskiller alt hvad der forekommer, og øver først sit Vid og Skarpsindighed; altsaa at Naturhistorien, eller, om man saa vil, det systematiske Navne-Register over Arterne af de skabte Ting

paa Kloden, er den for Mennesket naturligste Videnskab og den, hvortil den spæde menneskelige Forstand naturligen og uden Anviisning først føres. Følger kunde deraf drages for Opdragelsen. Det kunde forklares, hvor let det vilde være for Underviisningen at øve og veilede Barnets Vid og Skarpsindighed og Jagttagelses-Aand, naar Underviisningen kun vilde nedlade sig til at gaae i Naturens Spor; det kunde vises, hvor gavnlig Naturhistorien er ved den første Underviisning til at øve Forstanden til Orden og til at iagttage. Der var Aarsag og Anledning til at beklage Tabet i sund Fornuft for Verden derved, at Lærde, troende sig kloge, fordi de havde Hukommelsen fuld af usammenhængende metaphysiske Begreber, have ført ind i Opdragelsen den sørgelige Skik at begynde Underviisningen med at indproppe i Barnets spæde Hukommelse desse samme abstracte Begreber, hvis Forbindelse og Sammenhæng hverken Læreren kan forklare eller Barnet fatte, og derved at qvæle Barnets naturlige Vid og Skarpsindighed og Lyst til at iagttage og selv at abstrahere af det iagttagne. Alt dette er uden for Grændserne af denne Afhandling, der kun har at forudsende noget om de Mærker, som bruges til at adskille Slægter, og derefter at beskrive et nyt og synderligt Insekt, hørende nærmest hen til Slægten, Cicindela.

Det er nødvendigt og naturligt for den menneskelige Forstand, hvilket blandt andet Sprogene vise, der

der dog begyndte i den menneskelige Forstands Barndom, og Barnet viser naar det lærer Sprog, at forbinde de Arter i Naturen, som ere hinanden nærmest grændsende, i Hobe eller Slægter. Det, hvori alle Arterne under een Slægt komme overeens, og som tiener baade til at adskille Slægten fra andre Slægter, og til at henføre Arten til dens Slægt, kaldes Slægtsmærke (Character genericus.) Dette Mærke kan være 3 Slags.

1. Det kan være hentet fra det udvortes Udseende af alle Naturproduktets Dele tilsammentagne, og grunde sig paa, man veed oftest ikke hvad, der fremspringer af Forbindelsen og Forholdet mellem Dyrets eller Plantens Dele, deres Figur, Form o. s. v., der øieblikkeligen og under eet falder i Øiet og føles, men ei med Ord kan udtrykkes eller beskrives, og da ei heller læres uden ved flittigen at betragte de forskiellige Arter i Naturen.

Før Naturhistorien blev bragt ind mellem Videnskaberne, beroede den da indskrænkte Naturkundskab for største Deel paa dette dunkle Mærke, paa det tilsammentagne udvortes Udseende, der egentligen allene bør kunne bestemme Forskiellen mellem Individuer og mellem Forandringer under Arten. Iagttageren, skiønt han vel vidste at skielne mellem 2 Slægter, og f. Ex. saae og følde Forskiellen mellem en Kat og en Hare, mellem Hvidtornen og en Rosenstok, vidste ikke at giøre sig selv Rede for, eller giøre det for andre tydeligt

deligt og begribeligt, hvori Forskiellen egentlig bestod. Og endnu hviler Mængdens Kundskab om Naturen sædvanligen ikke paa anden Grund. Nogle af de nyere Naturkyndige, som ville giøre den systematiske Inddeling og Orden efter tydelige Mærker unødvendig ved Figurer og ubestemte Beskrivelser og ved at spotte Nomenklaturet, høre for saavidt til denne Mængde; og deres Bestræbelse gaaer net op ud paa at bringe Videnskaben tilbage til det forrige Mørke og Forvirring, og derhen, at alle Jagttagelser, ligesom Plinii fordum og Grækernes og de øvrige Romeres, ere tabte for Efterverdenen, der saaledes vanskeligen og oftest slet ikke kan vide hvad det var hvorom der blev iagttaget.

2. Vanskeligheden og tildeels Umueligheden efter dette Mærke at fyldestgiøre Spørgsmaalet om, hvori Forskiellen mellem Naturprodukterne bestaaer, og hvad Udmærkende der er ved hvert Naturprodukt især, som giør det fra andre adskilt, nødde Natur-Jagttageren at abstrahere sig af enkelte Dele hos Dyret eller Planten Ligheder og Forskielligheder, og paa desse Mærker, der kunde udtrykkes med Ord, at bygge de Slægter, hvorunder de bekiendte forskiellige Arter vare at samle. Men desse meer bestemte Mærker bleve tagne, hvor de først tilbøde sig, nu af een nu af en anden udvortes Deel af Dyret eller Planten, endog af Egenskaber, som faldt i Sandserne, og Mærkerne toges ikke altid af det voxne Dyr eller den til Fuldkommenhed bragte Plante, men ofte i en yngere eller ufuldstændigere Alder.

der. Det var ikke muligt, at desse Mærker kunde alle blive beqvemme, stadige og paalidelige nok til at omgiærde Slægterne, og det høieste endeel af dem kunde anvendes til var at bestemme Arterne. De Mærker, som vare tagne af det yngre Dyr, kunde ikke sees hos det ældre eller fuldkomne Dyr, og alle af Dyrenes og Planternes Frembringelse og Forvandlinger tagne Mærker kunde ikke tiene til at ordne det voxne Dyr eller den blomstrende Plante, hvorved ofte ikke Spor var efterladt af den forrige Tilstand. De Mærker, der vare tagne af de mindre væsentlige Dele eller af tilfældige Egenskaber ved Delene, giorde Bestemmelsen vaklende og usikker.

Begge desse Slags Mærker, saavel de hist og her af de udvortes Dele tagne, som de fra det sammentagne udvortes Udseende hentede, kaldes habituelle Charakterer, eller Mærker af det udvortes Udseende, af Gestalten, ex habitu.

3. Den tredie Charakter er den videnskabelige eller artificielle, som hentes fra Dele ved Dyret eller Planten, hvilke, skiønt udvortes, dog staae i nøiere Forbindelse med Dyrets eller Plantens Bestemmelse, Levemaade, Væsen, og er den Samling af Dyr eller Planter særegen saaledes, at den ikke ganske passer til nogen af de øvrige, men nøiagtigen til alle de under Slægten hørende Arter og Individuer; og det er en Fuldkommenhed ved denne Charakter, eller rettere en nødvendig Egenskab, at Mærker for alle Slægter tages

fra de samme Dele. Det er paa saadanne Mærker, at en sand Inddeling af Slægter bør bygges.

Dog kan det ikke nægtes, at de 2 første Slags Mærker, tagne af Udseendet, habitu, i hvor uvisse de tildeels ere, kunne desuagtet tiene til at veilede til Orden mellem de forskiellige Arter i Naturen. Den Naturkyndige kan vanskeligen efterlade at agte paa dem, deels til Forvisning om, at de af ham dannede Slægter ere naturlige, deels for derefter at kunne omtrent henføre enhver Ting til sit Sted, naar Tid eller Leilighed til den nøiere Undersøgning mangler, eller naar sande Mærker for Slægten ere tagne af mindre tydelige Dele, der undertiden allene ved det levende Individuum kunne sees nøiagtigen, eller naar det under Undersøgning faldende Individuum ikke er fuldstændigt. Desse habituelle Charakterer kunne da i Hensigt til Slægternes Bestemmelse retteligen betragtes som Hielpemærker, Characteres subsidiarii, v. secundarii.

I at bestemme Slægter for Insekterne, denne talrige Deel af Dyreriget, har Ridderen Linné, der først bragde dem ind i System, men for hvilken ikke meget meer end 3000 Arter, altsaa ikke meget meer end en tredie Deel af de nu beskrevne, var bekiendt, for den største Deel betient sig af habituelle Mærker, hentede snart fra een Dyrets Deel, snart fra en anden. Det skyldes ikke desse Mærker, der for det meste ere usikkre, at de Linneiske Slægter for Insekterne,

skiønt

skiønt alt for vide og omfattende, ere naturlige; men det skyldes hans vante Øie og Fortrolighed med Naturen, hvis Spor han fulgde mere troligen end de af ham selv satte Slægtsmærker. Geoffroy, Systematiker næst Linné, foregede Slægternes Antal, men betiende sig endnu af habituelle og usikkre Mærker, og hans Slægter bleve mindre naturlige, thi han fulgde sin Orden og sine Mærker strængere. Prof. Fabricius har først udarbeidet et System for Insekterne efter en vis Deel af det fuldvoxne Insekt, ligesom Ridder Linné udarbeidede det sexuelle Plante-System efter en bestemt Deel af den blomstrende eller til Fuldkommenhed bragte Plante. Det er nogle af Mundens Dele, Dyrets Æde-Redskaber, som ligge til Grund ved Fabricii System. Af disse Redskaber maae paalidelige Mærker til en naturlig Inddeling kunne tages, efterdi Mundens Dele maae passe til Dyrets Føde, altsaa til dets Levemaade, Arbeider, Sæder, Huusholding, Bestemmelse. Men disse Mærker ere ofte hos de smaae og døde Dyr vanskelige at see, og kunne overalt vanskeligen eftersees uden at beskadige Dyret, der skal undersøges. De habituelle Mærker, som lettere og beqvemmere, vedblive da i Brug, skiønt de ikke uden tildeels kunne veilede, men ofte forføre og forvilde den i at betragte og ordne Insekter mindre øvede.

Hvor meget det udvortes Udseende saavel sammentaget som dets Dele kan hos een Art være afvigende fra Udseendet af Slægtens øvrige Arter, viser

det haardvingede Insekt, hvoraf jeg herved har den Ære at forelægge Selskabet Tegning. Det hører hiemme i Ostindien ved Tranquebar, og et enkelt Individuum deraf blev i forrige Aar hidsendt. Maaskee er det det første og eneste i Europa, og fortiener saa meget meer at reddes fra Forglemmelsen, da dets besynderlige Udseende giør det mærkeligt og noget adskilt fra alle de bekiendte Slægter af de haardvingede Insekter.

Der synes ingen Tvivl at kunne være om, at det er en Cicindela, og at det kommer Cicindela longicollis Fabr. ogsaa fra Ostindien, og beskreven af Hr. Banks's Cabinet, meget nær. Af dets 6 palpi ere de bageste i Midten haarede, men deri fra de øvrige Cicindelers adskilte, at de ere kortere, tykkere, og at det underste Led* er hierteformig, det mellemste krumt og haaret, det yderste derimod som sædvanligt glat og afstumpet. Forresten har Dyret de Mærker i Munden, som efter Fabricii System adskiller Cicindela fra de øvrige. Af de habituelle Mærker, som Linné brugde til at bestemme Slægten Cicindela, har det Slægtens fremstaaende Øine og udstrakte med Tænder forsynede Kiæber (mandibulæ, maxillæ superiores.) Men Brystst ykket, Thorax, er ikke noget afrundet med en ved Siderne fremstaaende Kant (rotundato-marginatus) hvilket ogsaa er en af de habituelle Mærker for Slægten hos Linné; men er ved dens tynde, lange, runde, ujævne og sammentrykte Figur forskielligt fra

Bryst-

Brystſtykket hos de fleſte om ikke hos alle de bekiendte haardvingede Inſekter. Dets ſammenvoxede Vingedækker (elytra) og, ſom en Følge deraf, Mangel af Vinger (Alæ) og af ſcutellum vides ikke at være bemærket ved nogen Art af denne Slægt. Saavel Udſeendet af dets bageſte Deel (Abdomen) ſom af dets Vingedækker er anderledes end det for Arterne af Cicindela ſædvanlige, og vilde lede ved førſte Øiekaſt til at henføre Dyret blant Linné's Tenebrioner, f. Ex. til Pimelia Fabricii. Spidſen af Fødderne er forſynet med haarede Klumpe eller Svampe (ſpongiæ) lig dem, der ere egne for Slægten Chryſomela, Lamia og flere. Og at diſſe Svampe ikke ere en nødvendig Følge af og Erſtatning for Dyrets Mangel paa Vinger og Evne at flyve, da de kunne være det til Hielp i at fæſte ſig paa en glat eller ſteil Overflade, er tydeligt deraf, at de Carabi, ſom ingen Vinger haver, ikke ere forſynede med deſſe Svampe, og at Chryſomelæ, der alle have Svampe paa Fodſpidſen, have alle Vinger, endog Chryſomelæ ſaltatoriæ (Alticæ Geoffroy) have deſſe Svampe, ſkiønt de foruden at flyve kunne hoppe.

I udvortes Udſeende (habitu) har da dette Dyr intet tilfælleds med de øvrige Cicindeler, naar undtages Hovedet og dets Dele, de lange ſmale og tildeels haarede Fødder, og den Lethed i at bevæge ſig, ſom hele Bygningen tilkiendegiver. Men Hovedet og dets Dele, ſkiønt endog deres tilſammentagne Udſeende ikke er ganſke ligt med de fleſte øvrige Cicindelers, viſer

dog,

dog, at dette Dyr grændser saa meget hen til Slægten Cicindela, at det ikke derfra kan skilles, med mindre de bageste Palpi maatte kunne afgive tilstrækkeligt Adskillelses-Mærke for en ny Slægt, hvilket de vel neppe kunne, eller andre sikkre Adskillelses-Mærker ved Opdagelse og Undersøgelse af flere Arter eller Individuer af denne Art og maaskee af Cicindela longicollis maatte giøre det mueligt deraf at danne en egen Slægt, hvilken dog altid, det forskiellige Udvortes uagtet, bliver Cicindela nærgrændsende. Imidlertid maae dette Insekt, ei allene efter Fabricii Slægtsmærker, der passe nøiere, men og efter Linnés Slægtsmærker, skiønt de kun tildeels passe, henføres til Slægten Cicindela, og følgende Beskrivelse viser, hvori det er forskielligt fra de øvrige Arter af denne Slægt:

Cicindela aptera, *thorace rotundato elongato inæquali, elytris connatis medio rugosis.*

Corpus elongatum, angustum, atrum, longitudine C. carolinæ v. sylvaticæ.

Antennæ griseæ, basi cyaneo-atræ, articulo tertio & quarto apice testaceo-sanguineis, articulo tertio longiori parum recurvo.

Caput postice angustatum: *Oculi* valde prominentes, fovea inter illos profunde exarata, glabra; *Clypeus* convexus, margine rotundato, crenato: incisuris septem.

Os cyaneo-atrum, palpis posterioribus triarticulatis; articulo primo crassiori cordato, articulo secundo

cundo margine altero convexo, pilofo, uti & *maxillæ*, ciliis denfis fulvis, articulo ultimo uti congenerum.

Thorax rotundatus, elongatus, ad futuras, inde prominentes, compreffus: margine poftico repando, abdomine dimidio brevior.

Elytra connata, marginibus ad futuram glabram elevatis, punctata bafi & apice, medio rugofa, bafi attenuata, ante apicem convexa, apicibus rotundatis, margine parum reflexo, in emarginaturam coeuntibus.

Femora teftaceo-fangvinea, fulcrata, uti congenerum, appendicibus vel trochanteribus cyaneis; *tibiæ & tarfi* cyanei; tarfi fpongiofi.

For faa lidet mueligt at giøre mig fkyldig i den Vidtløftighed, fom Ridderen Linné bebreidede fin Alder, hvilken Bebreidelfe:

Verbofitas præfentis feculi, calamitas artis infectorum,

ikke fiden fynes at have frugtet meget, bør jeg kun tilføie denne ene Bemærkning, at Mundens øverfte Indfatning (labium fuperius, vel clypeus capitis) er faa forfkiellig hos de forfkiellige Arter Cicindela, at den vil kunne forfyne med gode Mærker til at adfkille eller giøre Under-Afdelinger mellem Arterne af denne Slægt, hvis Vingedækkers Pletter og Streger ikke dertil ere ganfke paalidelige. Saaledes er:

CLY-

CLYPEUS

TRIANGULARIS, *margine repando*, hos C. campestris.

- - - - - *margine sinuato apice acuto*, hos C. flexuosa, arenaria.

- - - - - *acutus, medio linea elevata*, hos C. sylvatica.

QUADRATUS, *margine parum rotundato repando* hos C. littoralis, hybrida, germanica, trifasciata.

- - - - *brevis, medio linea elevata, dentatus, antice dentibus tribus*, hos C. 6-punctata, Catena.

- - - - *margine integerrimo*, hos C. 4-lineata, biramosa.

- - - - *margine medio crenato*, hos C. carolina.

- - - - *margine rotundato dentato*, hos C. cyanea.

ROTUNDATUS, *crenatus*, hos C. aptera.

Tab. VI. A. forestiller a. Dyret i naturlig Størrelse. b. Hovedet, forstørret, og seet oven fra. c. Fodspidserne. d. De bageste Palpi, forstørrede.

IV.

IV.

Udførlig Beskrivelse over de Grønlandske Sæle,

ved

Otho Fabricius, Sognepræst paa Christianshavn.

Første Stykke.

(Oplæst den 26 Martii 1790.)

Skal disse Rigers Naturhistorie kunne nærme sig Fuldstændighed, da maae unægtelig enhver Naturkyndig bidrage sit hertil, efter den Anledning, hans Ophold i en eller anden af Provindserne vil kunne give. Grønland hører og hid, som en Dansk Provinds. Og, da jeg om visse af dette langtfraliggende Lands Dyr-Arter besidder i Haandskrift meget mere optegnet, end jeg i min Fauna Grönlandica kunde indrykke, skiønt jeg ikke anseer det aldeles uvigtigt; saa holder jeg mig forbunden, Tid efter anden, at levere samme, som Bidrag til dette Sælskabs Skrifter. Begyndelsen

vil

vil jeg giøre med Sælene, der i disse nordligste Vande kunne siges at have deres rette Hiem, og af Grønlænderne udbringes til største Nytte. De ere, saa at sige, deres eet og alt, og jeg vil faae Leilighed at vise, hvad Fordeel et af os saa lidet nyttet Dyr dog kan forskaffe et Folkeslag, der mere nærmer sig Naturen. Om denne Deel af Naturhistorien tør jeg ei heller formode, at nogen anden skal kunne tale vissere eller fuldstændigere, end jeg; thi mine 5 Embeds-Aar der i Landet have givet mig den Anledning, som ikke enhver anden, fordi jeg medbragde Lyst til Naturhistorien, hvilken mere og mere tiltog ved at opdage saa mange nye Ting, og af Landets Indfødte kunde faae de omstændeligste Efterretninger derom. Man kunde i et andet Land opholde sig dobbelt saa længe, og finde sine Kundskaber langt mindre berigede om Naturen; men den Understøttelse, et udyrket Folkeslag veed at skaffe, er langt større, end man skulde forestille sig. Aarsagen er, at de idelig ved Jagt og Fiskerie maae efterstræbe Dyrarterne, og ved Indsamling af de Ting i Planteriget, som den veldædige Natur selv villig frembyder, maae søge at hielpe paa Mangelen, naar Jagt og Fiskerie slaaer feil, hvorover end ikke den mindste Natur-Product bliver dem ubetragtelig. Her bliver det til en Nødvendighed at eftergrandske Naturen, naar derimod et andet Folkeslag troer sig for en stor Deel at kunne leve ubekymret derom, og kun lade nogle faa sørge for det Hele. Hos den frie Grønlænder spurgde

jeg derfor aldrig forgieves om noget Naturstykke; han vidste strax ikke allene at give det Navn, men og at sige mig dets Historie, som for det meste fandtes paalidelig. Paa saadanne Steder har man da ret Leilighed at dyrke Naturhistorien, naar man ikke er der alt for kort, veed, og har Mod til, at betiene sig af de Leiligheder, Landet giver, og tilforn er tilstrækkelig forberedet dertil. Meget fattedes mig i sidste Henseende, og især beklager jeg, at jeg ikke tilforn havde lært at tegne, hvorover jeg har maattet lade meget henligge, af Frygt for mine raa Tegninger skulde blive utydelige, isteden for at oplyse Beskrivelserne. For dog ret at nytte Leiligheden, saavidt det stod i min Magt, sparede jeg intet, og besluttede mig endog til det i Landet, som vel faa eller ingen endnu har giort. Isteden for at boe paa Colonien, valgde jeg, for den meste Tid, at flakke om med og boe hos Grønlænderne i deres Telte og Jordhytter; jeg vovede endog at roe i de smaa Baade, som Mandfolkene pleie at bruge til deres Fangst; i disse foer jeg med dem nogle Mile til Søes paa Sæljagt, Fuglefangst og Fiskerie; og ved denne daglige Omgang vandt jeg baade i Sprog-Kundskab, og tillige desletter kom efter meget i Naturhistorien, især Sælene angaaende, som ellers vilde blevet mig ubekiendt. Dette har jeg forud kortelig villet erindre, for at virke desstørre Tillid til mine Beretninger.

Blant de fiirføddede Dyr er Sæl-Slægten een af de mindst nøiagtig beskrevne. Man finder hos Skribenterne saadant Vilderede heri, som man vanskelig skal finde ud af. Aarsagen er, at Sælen er et Havdyr, som i sit Element er saa utilgiengeligt; den opholder sig og helst affides fra Folk, og de fleste Arter nær ved Polerne, saa at faa Naturkyndige have havt Leilighed selv at betragte dem, især levende, men maattet bygge paa saadanne Reisendes Efterretninger, der ikke just vare Naturkyndige, derfor ikke de paalideligste, og gierne have glemt at melde om det vigtigste, der skulde skiælne Arterne fra hinanden. Man maae og have kiendt Sælene igiennem alle Aldere, for at kunne skiælne dem ret; thi det gaaer med dem, som med flere Dyr-Arter, at Ungerne ligne ei de gamle i Farve, tildeels ei heller i andre Ting, og behøve nogle Aar, før de naae det rette bestandige Udseende; ja visse Arters Levemaade er saa forskiællig fra de andres, at den strax maae giøre dem kiendelige, skient de i Skabning kunde synes hinanden temmelig lige; men hvor faa rette Naturkyndige lykkes det, at kunne anstille slige Jagttagelser med et Havdyr? Der var derfor den Tid, da de Naturkyndige vel troede, at Sæl-Slægten udgiorde kun een Art, saasom alle Sæle gik hos dem under det Navn Φωκη, Phoca eller Vitulus marinus. Aristoteles, Plinius, Ælianus, Bellonius og adskillige andre af de ældre Skribenter melde ei om flere Slags. Med Hensigt blot til Middelhavet

kunde

kunde det vel og for den Tid nogenlunde have sin Rigtighed. Men i Norden kiendte man dog allerede tidlig flere Slags, som sees af Speculum Regale,[1]) hos Torfæus[2]) og andre, der have efterladt os vore Forfædres Meninger om disse Landes Natur-Produkter, men deres Beskrivelser ere saa korte og ubestemte, at man finder stor Vanskelighed ved at henføre dem til nu bekiendte Arter, hvilket jeg dog har forsøgt i min Fauna Grönlandica. Rondelet[3]) og efter ham Gesner[4]) og Aldrovand[5]) sees dog og at have antaget 2de forskiællige Arter, thi de skille, og det med Grund, Phocam maris mediterranei fra Phoca maris Oceani, men deres Figurer ere meget slette, og Beskrivelserne give ei saa tilstrækkelige Skiælnemærker, at man derefter kunde dømme noget, naar man ei kiendte Arterne forud, og tillige Opholds-Stedet kom med i Betragtning. De, som siden vilde ordne Tingene og bringe dem i et System, kunde derfor ei meget bygge paa slige Efterretninger, men maatte henstille Sagen til nærmere Undersøgning, om de og virkelig vare forskiællige Arter. Linné er derfor at undskylde, at han i de første Udgaver af sit Systema Naturæ har kun een

 egent-

[1]) p. 176. 177.

[2]) Torfæi Grönlandia antiqua p. 87. 88.

[3]) Poissons p. 341. 343.

[4]) De Aquatilibus p. 702. seqq.

[5]) De Piscibus p. 722. seqq.

egentlig Sæl-Art, som han bestemde ved det Navn Phoca dentibus caninis tectis, for at skille den fra Hvalrossen, som han ogsaa til den Tid regnede til samme Slægt, under Navn af Phoca dentibus exsertis, skiønt han siden har indseet Feilen, og med mere Grund henført denne til en anden Slægt. Brisson[6]) har ei heller flere, thi, foruden den almindelige Phoca, har han kun meget tvivlsomt anført Manatus under dette Genus, som og rettere hører til et andet. Mere maae man forundre sig over, at Linné i den 12te og sidste Udgave af sit System har endnu kun 3de Arter, skiønt Kundskaben om Sæl-Arterne til den Tid maatte være mere udbredt: Ansons Søeløve og Stellers Søebiorn give ham de 2de Arter, men de øvrige Sæle, som falde i Middelhavet, Østersøen og det store Ocean, maatte endnu samlede udgiøre den 3die Art, og løbe under det fælles Navn Phoca vitulina, der skal indbefatte alle de Sæle, der have et glat Hoved, uden Ørelæppe, eller Blære i Panden; men hvor mange andre Skiælnemærker kunde ikke tænkes ved Siden af disse? I sin Fauna Svecica[7]) var han vel kommen paa Spor efter 2de Slags i Østersøen, men tør ei antage dem for andet, end Varieteter. Formodentlig har denne store Mand ladet sig forføre af Steller, som han maatte ansee for Øienvidne; thi, skiønt Stel-

6) Regn. animal. (edit. min. Lugd. Bat.) p. 162.

7) Edit. I. p. 4. Edit. 2. p. 2.

Steller melder at have bemærket 3de Slags Sæle, foruden sin Søebiørn og Søeløve, saa har han dog ei udtrykt sig nøie nok om dem, som virkelig forskiælige Arter, men synes kun at giøre denne Inddeling i Hensigt til Størrelsen [8]), og blander aabenbare Phocam oceanicam med Phoca maris Balthici og Phoca lacustri, eller dog antager dem for blotte Art-Forandringer [9]). Buffon er ei kommet meget videre, og erkiender kun 3, høit 4, Arter [10]). Alle disse vide vi nu at have giort for lidet deraf. Derimod frygter jeg, at nogle nyere have formeret Antallet alt for stærkt, uden at have tilstrækkelige Grunde for sig. Pennant er stegen indtil 14 Arter [11]); Schreber anfører dog kun 9 [12]), men, skiønt han selv tilstaaer, at han ei med Sikker-

---

[8]) "Distinguo phocas *ratione magnitudinis* in tres species, " in maximam — mediæ magnitudinis — & infimæ " magnitudinis." Nov. Com. Acad. Sc. Imp. Petrop. " II. p. 290.

[9]) Thi han siger paa nys anførte Sted: "Infimæ magni-" tudinis est Oceanica, quæ tam in mari Balthico, " quam circa portum Sti Archangeli, in Svecia, Nor-" vegia, America & Kamtschatka capitur, & lacustris " dulcium aquarum monochroa seu unicolor, ut Bai-" kali, ea coloris argentei."

[10]) Algem. Hist. der Natur VII Th. 1 B. p. 182. 183.

[11]) I sin History of Quadrupeds Vol. II. p. 518. seqq.

[12]) Saügth. III. p. 285. seqq.

hed kan antage dem alle for virkelig særskilte Arter, har dog Erxleben [13]) anført dem, som saadanne, men angivet sin Tvivl ved 2de [14]); Gmelin derimod [15]) tvivler ikke, men erkiender dem for virkelige Arter, uden at tilkiendegive nogen Grund for sin større Vished, og han tillægger endnu een, saa at han i alt har 10 Arter. Det være langt fra mig at paastaae, der jo i Naturen kan gives 10, ja 14, og endnu flere Arter, men min Mening er dog, at de bekiendte og af disse Skribenter anførte, ikke egentlig udgiøre saa mange, men nogle af dem kun maae ansees for Art-Forandringer. Ved Beskrivelsen af de Grønlandske Sæl-Arter vil jeg bidrage mit til denne Sags nærmere Opklaring, og til den Ende søge at giøre Beskrivelsen over hver Art saa fuldstændig, som mueligt, efter Dannelsen, Levemaaden, Fangsten og Nytten, saavel for Grønlænderne, som Udlændinge; og til Slutning vil jeg søge at ordne Synonyma noget bedre. Min Plan er at begynde med de Arter, som i Grønland ere almindeligst og falde i størst Mængde, og slutte med de sieldneste. Efter denne Plan vil jeg denne gang beskrive:

Første

---

13) Syst. Regn. anim. p. 579 seqq.

14) nemlig: Ph. cristata og barbata.

15) I den af ham foranstaltede 13de Udgave af Linnæi Systema Naturæ p. 62-65.

Første Art.

Svartsiden.
(Phoca Grönlandica.)

Ved Colonierne i Grønland kaldes denne Sæl i Almindelighed Svartsiden efter de Udvoxnes Farve, som ere sorte paa Siderne; og dette Navn, som eengang vedtagen, faaer man beholde, skiønt det er norskt, og maatte rettere hede Sortsiden. Hos Superintendent Egede findes den allerede ommeldt under det Navn Svartside [16]), og ham have flere fulgt, hvorfor og Schreber kalder den der schwarzseitige Seehund [17]). I min Fauna har jeg kaldet den Phoca Grönlandica, fordi den allerede hos Horrebow [18]) var under det Jislandske Navn Grønlands-Sele skilt fra de andre Arter; hvilket og især tilkommer den, da den meest er bekiendt i det nordligste Hav, som støder til Grønlands østre og vestre Side, forekommer der talrigst af alle Arter, kommer med den Grønlandske Driv-Jis til Jisland, og skaffer baade Grønlænderne den største Fordeel, og Grønlands-Fahrerne det rigeste Bytte, saavel dem, der befahre Davids-Strædet, som de

---

[16]) I det gamle Grønlands nye Perlustration pag. 46. hos Figuren.

[17]) Saügthiere l. c. p. 310.

[18]) Nachr. von Jisland p. 269.

Spitsbergske Robbenslagere. Den bliver derfor og især at forstaae hos Martens, Zorgdrager, og andre, som have skrevet om den nordlige Sælfangst, uden at bestemme sig nøie om nogen Art. Efter min skriftlige Beretning har Conferentsraad Müller anført den under samme Navn i sin Prodromus [19]), som igien Erxleben [20]), og ham atter Gmelin [21]), har fulgt; og da saaledes dette Navn af Systematici er bleven beholdt, vil jeg ikke forandre det, skiønt den af andre ligesaa rettelig kaldes Phoca Oceanica. Thi uden al Tvivl har Steller derunder meent denne Art, saavidt man kan dømme efter hans korte Beskrivelse [22]). Vel anseer Schreber ham at tale om Phoca Vitulina, og under samme har anført hans Phoca Oceanica, som et Synonymon [23]), ham Erxleben[24]) og Gmelin[25]) uden videre Betænkning have fulgt; men hverken ind-

seer

---

19) Prodr. Zool. Dan. p. VIII.

20) Syst. regn. anim. p. 588.

21) Syst. nat. p. 64.

22) l. c. p. 290. "Phoca oceanica communissima a reliquis omnibus specifice colore distincta, gaudet nempe pilo lutescente, ac in posteriori corporis medietate maculam maximam castaneas colore æmulantem obtinet, quæ tertiam partem integri corii occupat."

23) l. c p. 303.

24) l. c p. 584.

25) l. c. p. 63.

seer jeg, hvorledes Stellers Udtryk om den store castaniefarvede Flæk, som skulde indtage det meste af Bagkroppen, kan passe sig paa Phoca Vitulina, der er smaaspraglet overalt, ei heller hvorledes Navnet Oceanica kan især henføres til denne, da den ikke vover sig langt fra Landet; derimod passer alt i begge Henseender paa Svartsiden, baade formedelst dens store Flæk paa Siderne, der undertiden nærmer sig det Castaniebrune, ogsaa fordi den stedse opholder sig i Havet og paa Driv-Isen, og er een af de Arter, der treffes længst fra Landet. En senere Russisk Reisende har og antaget dette, nemlig Lepechin, som over denne Sæl-Art har givet os en temmelig nøiagtig Beskrivelse tilligemed 2de gode Figurer, den ene paa en fuldvoxen, den anden paa en Unge, og kalder den med Stellers Navn Phoca Oceanica [26]; havde Schreber kunnet kiende disse Figurer, da havde han sikkert ladet dem efterstikke ligesom flere, der ere mindre nøiagtige; men besynderligt er det, at Gmelin saalænge derefter hverken har kiendt denne Beskrivelse, ei heller Pennants, som dog ogsaa har denne Art med Figur under det Navn Harp-Seal [27], efterdi ingen af dem anføres, men kun Navnet af Pennants ældre Skrift uden Figur [28].

[26]) Acta Acad. Scient. Imp. Petrop. pro anno 1777. T. I. P. I. p. 259. Tab. VI. VII.

[27]) Hist. of Quadrup. II. p. 525. t. 51.

[28]) Synopf. of Quadrup. p. 342. N. 269.

Hos Grønlænderne heder Svartsiden: Atåk, hvilket er det særegne Navn [29]), hvorved den skilles fra alle andre Arter, da hele Slægten ellers kaldes Puirse ɔ: den, som kommer op af Vandet [30]), fordi Sælene saa ofte stikke frem paa Havets Overflade, at trække Luft og i andre Henseender [31]). Til Navnet Atåk veed jeg derimod ingen Etymologie; uden Tvivl hører det blant de oprindelige Navne, som de have ført med sig fra deres Moder-Sted. Den faaer vel desuden forskiællige Navne, med Hensigt til Farverne, som særdeles lide Forandring med Alderen, og siden ville blive erindrede, men Hoved-Navnet bliver dog altid

---

29) Thi Atarsoak, som Cranz skriver i sin Hist. von Grönl. p. 163. 169. gielder kun om den fuldvoxne.

30) Pua, som Cranz l. c. p. 161. og efter ham Schreber l. c. p. 285. skriver det, er feilagtig, da dette Ord betyder en Lunge. Men Pûse eller Pûese, som Professor Gl[a]hn i Anmærkninger til Crantzes Hist. p. 150. retter det til, er dog ei heller saa ganske rigtigt. Ligesaa urigtig er Andersons Pusa i hans Efterr. om Strat-Davis §. LV. — Heraf har vel Scopoli laant det Navn Pusa, som han har givet en af sig anseet nye Dyre-Slægt, der dog vel ei er andet end en Sæl-Art, see Beschäft. Berl. Ges. Naturf. IV. B. p. 464.

31) Thi Puiok, hvoraf dette Ord har sin Oprindelse, betyder i det Grønlandske Sprog, at komme op af Vandet og lade sig see øverlig i Havbrynen, og bruges kun om Søedyr, der meest have deres Ophold under Vandet, men ei om Søefugle, skiønt blant disse og gives Dykkere.

altid det samme, som viser, at Grønlænderne ikke lade sig bedrage af de blotte Farver til at giøre nye Arter, men dømme efter sikrere Grunde, det jeg i mange flere Tilfælde har havt Leilighed at mærke dem af.

Svartsiden har vel i Skikkelse meget tilfælles med den almindelige Sæl (Phoca Vitulina), for Ex. dens glatte Hoved uden Ørelæp, dens Øien, Tunge og Fødder m. m. Men den har og meget, som skiller den fra samme, saasom: en længere Snude, en kortere Hals uden noget Nakketryk, en større Bringe, en mere kegledannet Krop, grovere og stivere Haar, som ligge mere plat an paa Kroppen m. m, som af Beskrivelsernes Sammenligning nærmere vil kunne erfares.

Farven forandrer sig vel meget med Alderen, men giør den dog altid kiendelig fra de andre Arter. Den ufødte Unge er, som alle utidige Fostere i Moders Liv, i Begyndelsen nøgen uden Haar, men besynderligt er det, at, skiønt den har en hvid glat Hud, saa dog, naar den enten tørres eller lægges i Spiritus, pleie de sorte Flækker paa Siderne at stikke igiennem Huden, som den skulde faaet, naar den var bleven fuldvoxen. Jo mere den nærmer sig Fødselen, jo mere begynde Haarene at vise sig først paa Kroppen, men allersidst ved Snuden; disse Haar ere glandshvide [32]), fine og bløde,

[32]) Jeg begriber derfor ei, hvorledes Lepechin l. c. p. 264 kan sige: "Phocæ Oceanicæ foetus ex utero exemtus " sem-

bløde, som Laad, og tæt pakkede paa hinanden. Colonisterne kalder den da Jisblink, af dens, som Jis, glindsende hvide Farve, men Grønlænderne kalde den Iblau, (formodentlig af Iblerpok, holder sig reen, fordi den seer saa selvreen ud). Dette have nu alle Arter tilfælles med hinanden, saavidt jeg er kommen efter. Om man end fanger en Hun i sin allersidste Drægtigheds Tid, da Ungen er fuldbaaren, finder man dog ingen Forandring i dennes Farve, heraf maae man da rimeligst slutte, at den bliver født hvid [33]); ikke desmindre sees uden for Moders Liv aldrig saadan hvid Unge i Vandet; dens Farves Omskiftelse maae altsaa gaae for sig i det Mellemrum, da den, saavelsom de gamle, ei sees under Landet, og taber da vel paa det Sted, den fødes, sit første hvide Laad. Første Aar, naar den lader sig tilsyne kort efter Fødselen, kaldes den Atârak ɔ: en Ataks Unge, og er da mestendeels blakgraa overalt, dog mørkest paa Ryg og Hoved, men lysere under Bugen; længere hen i samme Sommer faaer den det Navn Ataitsiak [34]) ɔ: en middelmaadig Atak, og er næsten af samme Farve, men faaer nogle tyndt

" semper cinereus est, & lituris nigricantibus insig-
" nitur," hvilket ingenlunde stemmer overeens med mine Erfaringer i Grønland.

33) Dette paastaaer og Crantz l. c. p. 163 om denne ene Art, men det har ei villet lykkes mig at faae en saadan hvid født Unge for Øine.

34) I min Fauna p. 11 er dette feiltrykt Atteetsiak.

tyndt adspredte mørke Pletter i det lyse; dette Navn beholder den den første Vinter over. Andet Aar kaldes den endnu i Almindelighed med samme Navn, dog og til Forskiæl fra de yngre: Utokàitsiak ɔ: den noget ældre; den har da og flere Pletter og er noget større; dette vedvarer 2den Vinter over. Tredie Aar kaldes den Aglektôk ɔ: den malede, eller Aglektungoak ɔ: den lille malede, fordi den da er meget broget, i Grunden hvidgraa med en Mængde sorte aflange Pletter hist og her; ud paa Vinteren Aglektytsiak ɔ: den middelmaadige Aglektok. Fierde Aar har den endnu samme Navn Aglektôk, men til Forskiæl fra de yngre: Aglektôrsoak ɔ: den store Aglektok, og er meget større, ogsaa mere broget; dog længere ud paa Vinteren, og mod Foraaret, faaer den og af nogle et andet Navn Millaktôk ɔ: den flækkede eller Millaktôrsoak ɔ: den store flækkede, fordi dens Pletter ere større og løbe nærmere mod hinanden, hvorved den bliver mørkere [35]. Hen imod sidste Forandrings Tid, naar de ældste Sæle blive borte for at føde, lade sig i deres Sted for en kort Tid see nogle, som ere af de Fuldvoxnes Størrelse, men en Millaktôks Farve, og have kun til Forskiæl en sort Snude og Pande, hvorfor de kaldes Kênaglit ɔ: de Ansigtede. Alle disse anførte, især fra 1ste til 3die Aar inclusive, kaldes af Handels-

betien-

[35]) Dette Navn tilhører dog egentligere en anden Art, nemlig: Slideskinds-Sælen, i en vis Alder.

betienterne Blanke-Kobber, og deres Skind Blanke-Skind, fordi det sorte paa dem er ei i saa stor Qvantitet, som paa de fuldvoxne; Spæk og Skind af alle disse regnes da omtrent for een Sort, skiønt Tykkelsen, Størrelsen og Godheden er ulige. I femte Aar, og siden fort videre, kaldes den Atârsoak ɔ: den store Atak; den er da af Farve hvid overalt, undtagen følgende Dele, som ere sorte: Snuden og Panden op over og kort bag Øinene, til Siderne af Hovedet hen over Ørene og ned under Hagen; ligesaa paa hver Side af Kroppen en stor lang Flæk, omtrent som Maanen i første og sidste Qvarteer, hvis Spidser krummes mod hinanden og foran naae sammen, næsten midt paa Ryggen, men bag ud gaae de ikke tæt sammen; disse store sorte Flækker, som Colonisterne kalde Burer, have givet Anledning til det Navn Svartsiden; Lallerne ere vel hvide, dog de bageste noget brunagtige. Paa nogle udvoxne Sæle, skiønt af samme Art, ere Burerne ikke sorte, men skimlede og sortblandede; man har deraf villet slutte, at der var Forskiæl mellem Han og Hun i Farve, og kaldet den sortflækkede Han, men den skimlede Hun; imidlertid har jeg mærket, at saadan Slutning er falsk, da jeg har seet af begge Kiøn under begge Farver i Fleng; saa meget er kun sandt, at man blant de skimlede treffer flere Hunner end Hanner, og deraf har vel Meningen reist sig [36]). Man maae ikke tænke,

at

[36]) Men mere tager Lepechin feil l. c. p. 265, som troer, at allene Hannerne have sorte Sider, men Hunnerne blive smaa-

at de Fuldvoxnes Farve, strax i det femte Aar, altid er saa reen, som den her er beskreven; thi vel ere Buxerne altid tilsyne, men undertiden tillige beblandede med saa mange Spætter paa det hvide, at en saadan næsten bliver sort overalt, hvilken man derfor kalder Kernektak ɔ: den sortblevne [37]); det bliver derfor vanskeligt at bestemme med fuldkommen Vished, naar de ret ere udvoxne, og til hvad Tid de faae den ovenmeldte ret bestandige Farve.

En udvoxen Svartside er vel ei af det allerstørste, men dog ikke heller af det mindste, Slags Sæle; man kan ansætte den for middelmaadig stor; thi de største jeg har seet vare i

Længde fra Snudens Begyndelse til Baglallernes Enderand, omtrent 3 Al., men de fleste holde kun 2½ Al.

Og i Forhold til denne sidste Længde var

den største Brede, tvers over ved Forlallerne	¾ Al.
Omkredsen sammesteds = = =	2 Al.
Hovedets Længde fra Snudens yderste til Halsens første Leed = = = = =	6 Tom.
til Mundvigen =	3 Tom.

Brede

smaaflækkede hele Tiden, hvilket strider imod al Erfaring i Grønland.

37) Samme Navn har ellers og 1) Eenhjørningen (Monodon Monoceros) og 2) den sorte Fjeldræv (Canis Lagopus coerulescens), see Vidensk. Selsk. Skrifters Nye Saml. III. p. 433.

Hovedets Brede = = = = $3\frac{1}{2}$ Tom.
Omkreds = = = 17 Tom.
Overkiæbens Længde og Brede = = = 3 Tom.
Underkiæbens Længde og Brede ved Mundvigen 2 Tom.
men yderste Brede = $1\frac{1}{3}$ Tom.
Tungens Længde = = = = 2 Tom.
Veidehaarene, de længste = = $4\frac{3}{4}$ Tom.
Halsens Længde indtil Forlallerne = 15 Tom.
Kroppens Længde fra Forlallerne til Rumpen
1 Al. 3 Tom.
Brede ved Rumpen = = $7\frac{1}{2}$ Tom.
Omkreds sammesteds = = 19 Tom.
Forlallernes Længde = = = 8 Tom.
Brede ved Roden = = 3 Tom.
efter yderste Skraaning 4 Tom.
Baglallernes Længde = = = $\frac{1}{2}$ Al.
Omkredsen ved Roden, og ligesaa
Breden imellem de 2 yderste Tæer 9 Tom.
Rumpens Længde = = = = 5 Tom.
Brede ved Roden = = 2 Tom.

Hovedet er temmelig langt, og ei plumpt, men smalt og afspidset til en lang Snude, der udgiør Hovedets halve Længde, at see til, som et Hundehoved med afskaarne eller tilbagelagte Øren; Hovedets Afspidsning angaaer meest Høiden; thi Breden, især for ved Øinene, er næsten eens, men bag Øinene er det mere fyldigt; Høiden derimod tager mærkelig af forud, og giør Omkredsen langt mindre, thi Panden er meget

brat

brat nedtrykt til en lang Snude; Baghovedet er bugle-rundt, men ei høinakket.

Munden er temmelig stor, saa at den kan gabe over en skikkelig stor Fisk. Overkiæben med sin stumpe Snude for Enden, og nedhængende Læber til Siderne, rækker i begge Strøg længere ud, end Underkiæben, og er næsten lige bred paa alle Steder. Underkiæben er kortere, smalere og spidsere.

I begge Kiæberne tæller man i alt 38 Tænder, nemlig: 1) Fortænderne 10, som ere a) i Overkiæben 6 [38]), alle smaa, kegledannede, lidt krumme, spidse; hvoraf de 2 mellemste sidde ganske tæt sammenbeiede mod hinanden, de andre mere vidt og lige langt fra hinanden, de 2 yderste størst, de andre 2 mindre, men de mellemste allermindst; b) i Underkiæben 4, som ligne de 4 midterste i Overkiæben. 2) Hundetænderne ere 4, lange, krumme ind ad og spidse; i hver Kiæbe ere 2de saadanne, nemlig 1 paa hver Side [39]); de 2de i Overkiæben sidde bagest, og gaae uden for de 2de

---

38) Lepechin siger derimod l. c. "In maxilla superiori incisores IV;" men uden Tvivl er her en Trykfeil for VI, som jeg slutter af det paafølgende: "in maxilla inferiori incisores *modo* IV" thi ellers behøvedes dette *modo* ikke, naar begge Kiæberne deri vare lige.

39) Her er i min Fauna l. c. feiltrykt Lan. 5, som var et heelt urimeligt Antal, og bør rettes Lan. 1.

2de andre i Underkiæben. 3) Kindtænderne ere i alt 24, smale, sammentrykte, endende med en skarp fremstaaende Spids, og har bag til en liden spids Tilsats; i hver Kiæbe ere 12 saadanne, nemlig 6 paa hver Side.

Tungen er smal, kløftet i Enden, noget hvas og rynket, tykkest ved Roden, smalere og tyndere ved Spidsen, lige saa lang som Underkiæben; oven over Tungen er Ganen forsynet med hvasse Fryndser paa tvers, som flossede Trevler i Lag efter hinanden, hvilke alle vende ind mod Svælget, og kunne hielpe til at føre Føden dybere ind.

Snuden er stor, tyk, bred og lang, rækker temmelig uden for Underkiæben; den er begroet med mange Veidehaar (Knurhaar) eller Børster, der ere lidt krumme; af Farve bleggraa; til de 2de Sider fladrunde og meget sammentrykte, men til de andre 2de Sider bølgeløbende med lave og lange Indkrumninger, især paa Børstens Midterdeel, thi ved Roden er det mindre kiendeligt, og ved yderste Ende ere de jevne og slette; nogle spidse, andre butte; de ere alle dunkle og ei giennemsigtige; paa nogle seer man midt efter Længden en tynd rød Strib, der kan ansees som Marven i Børsten; de, som sidde yderst til Siderne bag ud, ere længst, de andre blive mindre og mindre forud. Næseborene ere lange, smale, dybe Skrammer for paa Snuden, hvis Mellemstykke er kløftet med en lav smal Rende.

Øinene ere maadelig store, selv ei meget fremstaaende, men Huden omkring dem temmelig ophøiet til runde Bulker; de sidde lige over Mundvigen, øverlig paa Hovedet og nær sammen, saa at neppe $\frac{2}{3}$ Tomme er imellem dem; de ere blegbrune af Farve; midt i dem sees en smal sort Streg eller Øiesteen stilende skaks til Siderne, omkring hvilken er et lyst bølgeløbende Kors, der igien skyder fra sig til Siderne mange Straaler. Øiehuden er sort og nøgen om Randen, og skyder med forreste Hiørne skiøns op mod Snuden, men med bageste ud til Siderne. Den er gierne suurøiet. Noget oven for Øinene, længere ind paa Hovedet, sidde Øinebrynene, nemlig: 5 smaa Børster [40]), af Egenskab med dem paa Snuden.

Ørene sidde noget bag Øinene, og ere kun meget smaa nøgne Aabninger, der have sort Øregang uden mindste Tegn til Ørelæp [41]).

---

40) Lepechin vil kun have seet 2de l. c. p. 262, men de øvrige kunne være afgnedne eller fældede paa hans Exemplar.

41) Her, og paa nogle flere Arter, treffer Linnæi generiske Mærke: "Auriculæ nullæ" ind, men ikke derfor paa alle Arter, hvorfor det heller burde været udeladt (især da han selv blant sine 3 Arter har een med Ørelæp, nemlig: Phoca Ursina) med mindre man som Erxleben vilde bestemme det: Auriculæ nullæ *plurimis*. Men visest handler Schreber, som slet ikke tager det i Betragtning, thi et generisk Mærke burde passe paa alle Arter. Gmelin derimod følger Linné blindt hen.

Halsen er kort, bestaaer af 6 Leed, og har en tyk Bringe, da den tager til i Tykkelse og Brede, indtil Forlallerne, hvor hele Dyret er bredest, og udgiør saaledes næsten en Kegle-Figur.

Kroppen er aflang, fladrund, og tilspidset bag ud, saaledes: Bugen er meget flad, men Ryggen mere udfyldt; den Deel imellem Forlallerne og Navlen er næsten af eens Tykkelse, men bag Navlen tager den kiendelig af indtil Rumpen, hvor den er smalest.

Forlallerne ere flade, staae ud til Siderne, og sidde nederlig mod Bugen. Paa forreste Side ere de afrundede; For Enden afskraaede ved en aflang Runding indtil noget hen paa Bagsiden, hvilken sidste er næsten retliniet; Ende-Skraaningen dannes af dens 5 Tæer, som ei sidde langt fra hinanden eller kiendes meget til; den forreste Taa er længst, de andre bag ud kortere og kortere, alle samlede ved en tykhaaret Svømmehud, som ogsaa beklæder den ganske Lalle og er af samme Beskaffenhed som Kroppens Skind. For Tæernes Ender sees oven paa Huden liggende 5 lange, sorte, krumme Kløer.

Baglallerne staae bag ud vandstrøgs fra Kroppen, jevnsides ved Rumpen. Begge Laarene ere sammenvorne indtil Skankerne, og sidde ganske skiulte under Skindet, men ved Skankerne skilles de ad. Denne fra Kroppen særskilte Deel er ved Roden fæer og trindrund, men yderst er Lallen flad, da de 5 Tæer samles ved en tyk og meget adsplittet, korthaaret, Svømme-

hud,

Hud, som ganske bedækker Tæerne, ja endog staaer uden for deres Ender, og kan udstrækkes til en temmelig Viide imellem den yderste og inderste Taae. Oven paa Huden sees for hver Taaes Ende dens Kloe ligge, men disse Kløer ere meget kortere end Forlallernes. Den yderste og inderste Taae ere længst og lige lange, de 2de næstfølgende meget kortere ogsaa eens lange, men den mellemste er allerkortest, hvorefter Huden ogsaa retter sig ved Udkølinger i yderste Rand. Fra Skankernes Sider mod Rumpen beier Huden sig ogsaa ned med en særskilt Flib, hvilket alt hielper til Svømmingen.

Rumpen naaer neppe til Baglallernes Ankler, er som en liden smal Tunge, eller kløvet Kegle, bredest ved Roden, men afrundet spids for Enden, ellers temmelig føer.

Skindet af denne Sæl er temmelig tykt og stærkt, overalt beklædt med korte, neppe 1 Tomme lange, spidse og glindsende Haar. Disse sidde ei just saa tæt pakkede paa hinanden, at man jo, ved at skille dem lidt fra hinanden, kan faae Narven at see; thi, om end denne ei er ganske uden Laad — nogle kortere, krøllede og finere Haar, af Forhold mod Haar, som Duun mod Fier — ere de dog tyndt strøede frem for paa andre Sæl-Arter. Haarene ligge glat an paa Huden, stilende bag ud, og reise sig ei i ringeste Maade, men sidde tillige saa faste, at de ei lettelig afrykkes. Under Haarene findes først en tynd sort Haar-

Rem, som det yderste Skindlag, hvori Haarene egentlig ere fæstede og med dem kan afskoldes fra det inderste Skind, som er hvidt.

Dette Slags Sæle er overmaade feed, og i hvor mager den og maatte være til visse Aarets Tider, findes dog altid Spæk mellem Skind og Kiød. Om Sommeren er det tyndest, almindelig kun $\frac{3}{4}$ Tomme tykt, men om Vinteren gierne 2 Tommer. En saadan Kobbe Spæk giver temmelig Tran af sig, og, naar den affmeltes, bliver det meeste Tran, efterladende meget faa Grever [42]). Naar det af sig selv med Tiden affmelter uden at komme til Ilden, faaer man den reneste Tran, næsten som Olie; dog ere der andre Sæl-Arter, hvis Spæk høiere agtes af Grønlænderne. Ved Handelen pleier man at regne 12 saadanne fuldvoxne Kobber Spæk til eet Fad.

Kion-Kiendet har sit Sted midt imellem Navlen og Bag-Lallerne. Hannens Lem ligger skiult i en liden huul Indgang, og bestaaer af et krumt, stærkt Been, med et Rør paa Siden, omgiven med en Hud, som en

42) Dog troer jeg, at Crantz l. 6. p. 164 driver Sagen for vidt, naar han foregiver, "at man kan tappe 2 Kander " mere affmeltet Tran af en Tønde, end der af Spæk er " fyldt paa;" maaskee den omtalte Afstapning kan være skeet i Springtiden, da det af Skibsfolk, som fahre paa Landet, skal være erfaret, at Tranen da hæver sig, hvilket de vide at rette sig efter ved Kiøb og Udsalg.

en Tarm, der kan opblæses til en Oxetarms Tykkelse; hans Testiculi ere aldeles ikke tilsyne, hverken uden eller inden, men ligge skiulte dybt inde i Spækket, næsten inde i Laarets Kiød, og ere meget smaa. Hunnens Lem er en lang rummelig Sprække efter Længden, uden nogen fremhigende Skamtunge. Noget fra Navlen sees 2de Patte-Vorter, 1 paa hver Side, skiulte under Haarene og meget lidet kiendelige.

Ribbenene ere 14 [43]), hvoraf de 10 forreste ere betydeligste, men de 4 bageste mindre, tyndere og krummere bag ud.

Hiertet er foran heelt og uden Kløft, bag til but afrundet, har inden i 3de Hulinger eller Hiertekamre, som ved 3 Arme forenes med en Hoved-Aabning ved Struben.

Lungen bestaaer i 2 aflangrunde Fløie, som i Midten have deres Gang til Struben, der forener sig med dem ved 2de indgaaende Side-Rør; hver Lungefløi er ellers ganske adskilt fra den anden, og er paa den Side mod Hiertet flad, men paa den mod Ryggen kuglerund; paa indvendte Side mod Mellemdelen jevnheel, men paa udvendte Side lidt indskaaren.

---

43) Flere har jeg ei bemærket, skiønt det i Algem. Hist. der Natur VII, I. p. 224 siges, at den almindelige Sæl har 15; men, da det forreste skal være meget lidet, kan jeg maaskee have overseet samme.

Mellemgulvet er et tyndt rødt Kiødslag, udspendt i 2de Fleie, een til hver Side, som for til i Midten har en Aabning.

I Baglivet ligge allerunderst Tarmene sammenviklede, som ere omtrent af Svinetarmes Tykkelse; naar man udstrækker dem, er Længden omtrent 40 Alen, foruden Endetarmen, som er 1 Alen lang, meget tykkere, end de øvrige, og har for Enden en liden heel Tilsætning eller Blindtarm.

Leveren er grønagtig, og bestaaer egentlig af 3de Fløie; den mellemste størst, som har neden til 2de Kløfter; Side-Fløiene ere ei saa brede, næsten trekantede; alle ere toprunde paa nederste Side, men flade paa øverste, uden den midterste, som er trekantet neden til; høire Sidefløi er meget tykkere end venstre, og har endnu over sig et mindre prismatisk Bistykke; alle Fløienes forreste Rander ere krumt indbøiede, hvilket giør, at den midterste Fløi stikker længst bag ud over Tarmene. Den er forenet med Mellemgulvet for til, og i mellemste Fløis Bagdeel oven paa ligger indfattet en liden ægrund Galdeblære.

Maven er krum og sammenbøiet med forreste og bageste Ende, bredest i hiin, smalere i denne, men smalest i Midten.

Milten er aflang, stumpet, tynd, tungeformig, ½ Alen lang, 4 Tommer bred, med en hvid kiertlet Rod.

Tarme-

Tarmehinden omkring Indvoldene har slet ingen Fedme ved sig, som er at beundre, da Dyret udvendig er saa feedt.

Nyrerne ere af sædvanlig Figur, merkrøde; meget indfurede ved mange smaa blege Cirkelfurer, ret som de vare sammensatte af mange Kiertler; de ere forenede ved en Mellemhud, i hvis Midte er Rygpiben, som til hver Side har en smal Arm ind i Nyren. De ere temmelig store, 5 Tommer lange og 4 Tommer brede.

Af alle Sæl-Arter træffes denne hyppigst i Davids-Strædet, saavel langt til Søes, som inde i Fiordene, men helst paa dybt Vande. Vandet er vel dens rette Element, dog sees den og opkrøben paa Jisen, enten eenlig, eller helst i store Flokke, men neppe træffes de paa enkelte Jisskotser, kun hvor megen Driviis er samlet, hvor de undertiden ligge sovende saa stærkt, at man med Varlighed kan komme dem ganske nær, ja nogle vaagne ikke, før allerede Harpunen er i Livet paa dem. Man finder dem ikke paa Jisen, naar Driv-Jisen er nær under Landet, thi da holder Sælen sig uden for samme, men naar Jisen er langt fra Landet, da den holder sig paa denne Side af samme, og da forlyster sig ved at krybe op paa den. Derfor, naar ingen Svartsider gives under Grønland paa de ellers sædvanlige Tider, og der er megen Driv-Jis, saa vide Grønlænderne at sige, at Sælhundene opholde sig uden for samme, hvor de ei kunne komme til dem; men er

Iis ikke tilsyne, holde de for, at der dog maae være Iis langt ude i Davids-Strædet, som den opholder sig ved og ei vil forlade, hvor den og for Længdens og Farlighedens skyld kun meget sielden kan indhentes. Paa Landet finder man sielden denne Sæl-Art opkrøben, dog skeer det undertiden ved Iisblinke-Sandene, som række langt ud i Havet; men naar den flyer for Tandfisken, sin Fiende, pleier den at holde sig ganske nær under Landet, og i saa Fald kan man og drive den mod sin Villie op paa Landet, hvoraf sees, at det dog ikke maae være den saa aldeles ubevant. At den, som andre Arter, skulde have Huller i den faste Iis til Aandedrag, eller at krybe op igiennem for at lægge sig paa Iisen, har jeg aldrig kunnet erfare; men i store Vaager, som Strømmen kan holde aabne, holder den sig gierne i Mængde at trække Luft, og søger siden sin Føde under Iisen.

Den lader sielden sin Røst høre, uden naar den er i store Flokke paa Iisen, eller i Vandet, da den tuder omtrent som en Hund [44]), enten fordi de støde an paa hinanden i smaa Sunde og andre trange Steder, eller fordi de bides om Føden, eller i Parretiden om Hunnerne, eller og for at kalde andre enkelt svømmende til sig at formere Flokken, som man undertiden seer at

skee;

[44]) Crantz siger l. c. p. 162 om Sælene i Almindelighed, at de skrige ligest efter et Vildsviin, hvilket jeg vil lade staae ved sit Værd, da jeg intet Vildsviin har seet eller hørt.

skee; naar den fanges, og seer sig overvunden, murrer den og undertiden.

Den er en hurtig Svømmer, hvilket den forretter ved at skyde Vandet tilbage med Forlallerne, der staae ud til Siderne, og med Baglallerne trykke det sammen til at skylles op paa Ryggen, og give den Fahrt forud. Den svømmer enten eenlig eller i store Flokke, ofte nogle Snese i Tallet, hvortil den, fremfor andre Arter, er meget tilbøielig. En saadan Stiim Sæle kalde Grønlænderne Amisut. I samme findes allene de store, og Flokningen skeer deels for at parres, deels som Reisekammerater paa deres Flytterejser, deels og for at forfølge store Fiske-Stimer, og æde tilfælles.

Den har og sine egne Manerer i Vandet, hvilket jeg ikke maae lade urørt, da den just herved giver Grønlænderne mere eller mindre Leilighed at faae den fanget. Da den har Lunge, maae den nødvendig op imellem for at trække Luft oven for Vandet; og det er ikke saa rigtigt, hvad Büffon anmærker, at Sælen efter Behag kan undvære at trække Luft, naar Noden skulde udkræve det [45]); dog kan den holde temmelig længe ud uden Lufttrækning, saa at naar man har seet den tæt ved sig, og giver Agt paa, hvor den kommer

op

45) Algem. Hist. der Natur l. c. p. 183. "Diese Thiere
" haben den Vortheil, daß sie nach Gefallen Luft holen,
" und, wenn es Noth thut, sich des Luftholens enthal-
" ten können."

op igien, er den ofte saa langt borte, at man neppe kan indhente den, undertiden og taber den af Sigte, derimod til andre Tider ei langt fra forrige Sted, alt efter sine Luner [46]). Kommer den nu op allene for at trække Luft, og vil have megen, saa stikker den Hovedet ret op i Veiret indtil Forlallerne; i saadan Stilling kalde Grønlænderne den Napparsok ɔ: den oprettede; den trækker da saa stærk Luft med viidaabne Næseborer, at man kan høre den et got stykke Vei derfra; men naar den er færdig, undertiden og imellem Aandedrættet, trækker den Hovedet saa net til sig igien, at Vandet uden synderlig Bevægelse eller Lyd lukkes til over den, og den buldrer ikke om, med mindre den bliver forskrækket, men da skeer det ogsaa med temmelig Allarm, hvilket man kalder Ordlursok ɔ: den omstyrtende; i den første Stilling kan man undertiden stiele sig bag paa den, dog er det langt fra ikke den fordeelagtigste, thi den er ei henrykt, men meget lydhør, og hører gierne en, før man kommer den skudnær; den er da og meget forsigtig med at beie Hovedet omkring, hvilket man kalder Kennertok ɔ: den kigende; faaer den Øie paa Fangeren, da kaldes den Irsigirsok ɔ: den be=

---

46) Crantz l. c. p. 162 siger, at den maae alle 4de Dele af en Time op at trække Luft; men denne Termin er vel lang udsat, thi jeg har endnu ikke erfaret, at den kan bie saa længe; $\frac{1}{8}$ Deel af en Time var vel det høieste Mellemrum, man kunde ansatte.

betragtende; naar den hertil er meget tilbeielig, kaldes den Takpikſok ɔ: den grandſeende; og man kan da ei giøre ſig ſynderlig Haab om at faae den, uden langt fra med en Kaſtepiil; dog kan man træffe en ſaadan ædende paa en Fiſk oven for Vandet, og, fordi den er ſyſſelſat, eller og det, den holder i Munden, bedækker Øinene, lader ſig da komme nærmere, den heder da Nerrirſok ɔ: den ædende. Paa den Tid Lodderne [47]) ere under Landet, ſeer man ſtore Flokke af diſſe Sæle med ſtor Hidſighed at forfølge dem; de holde da Hovederne oven for Vandet, ſee allene forud, ſtønne og ret af Magt piaſke ſig frem med Forlallerne, hvilket giør en ſtor Allarm, og, naar de gaae under, kaſte de ſig forud med et ſtort Spring; i denne Stilling kaldes de da Miſartut ɔ: de ſprættende; ſaadanne kunne Fangerne overrumple, da de formedelſt deres egen Allarm ei altid høre den ankomne Baad; imidlertid er dog gierne een iblant dem, ſom ſeer ſig omkring, og giver de andre Signal, da den giør ſit beſte med en buldrende Undergang at faae dem med ſig, naar der er Fare paa Færde; Fangerne ſkiøtte ei heller meget om at give ſig i Færd med hele Stimer, thi, om een bliver ſaaret, ville undertiden de andre komme den til Hielp, og bide Remmen over tvert; men det hænder og, at een af Flokken bliver længere oppe, end de øvrige, ſom da ei er ſaa vild, og med bedre Haab anfaldes. Til andre

Tider

[47]) Salmo arcticus Faun. Grönl. p. 177.

Tider kan og en enkelt svømme med Hovedet over Vandet, drage kort Aandedrag, buldre under fremad, komme op kort fra igien, og saaledes fortfare, ligesom en Hvalfisk, den kaldes da Katigârtok ɔ: den som skyder Ryg, fordi den gierne viser Ryggen frem, naar den gaaer under; i saadan Stilling kan man komme den nær bag fra, thi den er da seen til at gaae ganske under. Naar den er i Færd med at æde under Vandet, og har nok for sig, forandrer den ei synderlig sin Plads, og sætter allene Snuden op for at trække Luft, lukker Øinene og bøier Hovedet lidt frem og omkring; da kaldes den Terdliktok ɔ: den trygge eller Terdligârtok ɔ: den henrykte; thi den er da saa tryg, at man undertiden kan komme lige til den med Forenden af Baaden; ja, om den end gaaer under for at æde paa ny, saa kommer den dog gierne snart op igien et meget kort Stykke derfra og mestendeels i samme Stilling. Atter til andre Tider ligger den ganske stille paa Ryggen, bøier Hoved og Fødder mod hinanden, opholder sig paa eet og samme Sted, enten for at hvile sig, forlyste sig i Solen, eller sove, da den lukker Øinene og vist ikke seer, om den ikke hører, og kaldes i saadan Stilling Nudluartok (hvilket efter Etymologien synes at bemærke: den, som viser Bagen frem, skiønt jeg ei tør fastsætte det); da kan man undertiden komme den saa nær, at, om man vilde og torde, kunde man gribe den med Hænderne, og af alle Stillinger holde Grønlænderne denne for den fordeelagtigste for en

Fan=

Fanger. Endelig leger den og undertiden i Vandet, er ligesom forvirret, kommer op med Bugen i Veiret, skyder sig saaledes frem, snoer sig rundt og har en Mængde underlige Manerer paa sig; undertiden seer den vel paa Fangeren, men er saa fordybet i sit Spøg, at den ei forskrækkes, men meget mere nærmer sig Baaden af og til, for ligesom at betragte den, og først omsider mærker Faren; man kalder en saadan Nellarsok ɔ: den, som kaster sig paa Siden; i dette sit Spøg maae den ofte blive til Priis, og oftere vilde det skee, dersom man var vis paa, hvor den vilde komme op, thi snart skeer det for, snart bag, snart ved Siden af Baaden, saa man ei lettelig bliver klog paa den. Disse ere dens betydeligste Manerer i Vandet, og en Grønlænder, som seer en Sælhund i Søen, veed strax at give den Navn herefter, og slutte, om han med noget Haab kan nærme sig til den.

Da dens Baglaller staae ret ud fra Kroppen, saa indsees lettelig, at den ei er skikket til nogen ordentlig Gang paa det Tørre; dog maae dette ikke saaledes forstaaes, som om den aldeles ikke der kunde komme fort[48]), thi man mærker det modsatte, at, naar den træffes paa Iis, eller man faaer den dreven paa Land, den da ved

Hielp

---

[48]) Hvilket Linné skulde synes at mene med denne sin Anmærkning: "Phocæ genus vix incedit ob pedes anti„ cos retractos, & posticos unitos" Syst. nat. ed. XII. p. 55.

Hielp af sine Laller kan giøre temmelige Spring, og af et Menneske vanskelig nok indhentes.

I hvor almindelig denne Sæl-Art end er, saa gives dog visse Tider, da den ei sees under Grønland. Fra September indtil midt i Marts, og atter fra sidst i May indtil sidst i Julii, ere de sædvanlige Tider, da man seer den der; men naar Driv-Iisen ligger saaledes uden for Landet, at den deels ikke er ganske inde i Bugterne, deels ei for langt borte, saa seer man, i det ringeste Syd paa Landet, dette Slags Sæle af og til Sommeren igiennem; men det er langt fra, at den skulde falde alle Aar og paa alle Steder i lige Mængde, hvilket tildeels retter sig efter Fiske-Stimerne, som den forfølger, saa at derfor Grønlænderne paa een Fangeplads kunne have til Overflod, naar andre paa 1 à 2 Miles Frastand, og undertiden kortere, kunne have stærk Mangel; deels kommer det og af dens Efterstræbelse, enten af Tandfiskene, eller af Menneskene, da man mærker, at paa de Steder, hvor Folk ei have boet i nogle Aar, opholde de sig i større Mængde og ere mere dristige, end paa de andre, saa at de, som igien første Vinter beboe saadan Egn, giøre gierne en god Fangst; det er derfor grundet i Sagens Natur, at Grønlænderne ei ønske at boe for mange paa eet Sted, men leve temmelig adspredte; thi formedelst de mange Efterstræbere, da Sælhunden snart ingen Sted kan have Fred, og neppe kan faae et Hoved op, førend mange Fangere ere om det, enten flyer den aldeles

bort,

bort, eller bliver meget sky og ond at fange. Skiønt nu aarlig bliver ødelagt en utrolig Mængde af disse Søedyr, som meest af alle eftertragtes, endog fremfor andre Arter, saa maae man dog heilig forundre sig over de overblevnes store Antal, og det synes at være et uudtømmeligt Spisekammer for de arme Indbyggere, der have kun lidet andet at holde sig til.

Af det ovenmeldte sees, at Svartsiden flytter især 2 gange om Aaret fra Grønland, nemlig: Først høre de op at sees hen i Julii-Maaned og komme tilbage i September; hvad Vei de da tage? hvor de blive af? og hvorfor de fahre bort? er endnu ei vist afgiort. Paa Colonien Friderichshaabs Høide blive de alle borte, ligesom med eet, og synes at forsvinde Vester ud; og Sydlændingerne sige, at de paa samme Tid befinde dem at stile Syd hen, hvilket og synes rimeligst, thi naar de komme tilbage, saa komme de i store Flokke Syd fra, og nogle af dem drage da fort Nord efter igiennem alle Sunde, som ligge noget ud til Søes, og haste overmaade; andre forblive underveis, fordelende sig ind i Fiordene, og de udenskiærs Fiskebanker. Man vil have anmærket, at kun faa af de unge komme længst Nord, men meest de fuldvoxne. Om Vinteren, naar der kommer Jislæg, skal og i Disco-Bugt ei sees denne Art Sæle, som giver tilkiende, at den meest er skikket for aabent Vand. Aarsagen til denne første Bortfahrt holder jeg for at være efter Rimelighed 2de Slags: deels en bedre og rigere

Føde andensteds, hvorhen deres Natur driver dem, thi den kommer langt federe tilbage, end den drog bort, og, da just Loddernes Bortfahrt træffer ind ved samme Tid, kunne de maaskee, ved at forfølge sammes store Stimer, tabe sig langt til Søes eller Syd i, alt efter den Vei, Lodderne tage; deels og et beqvemmere og roligere Sted til at parres, thi, naar de komme tilbage, er Hunnen drægtig. Denne min Formodning synes og at bekræftes ved det, som før er meldt, at den forlader ei Landet, naar her er Driv-Jis i Nærværelsen, thi den kan da ventelig imellem samme finde det Skiul og den Rolighed, som den behøver til Parringen. Den anden Bortfahrt skeer i Martii-Maaned, da den kommer igien i May; her er man ogsaa i Uvished om Bortfahrtens Grund og hvorhen; saa meget har man erfaret, at Hunnerne drage først bort for at føde deres Unger, hvilket paa Friderichshaabs Høide skeer midt i Marts, og at deres Fødested ei kan være langt borte, slutter man deraf, at nogle Hunner igien efter faa Dage lade sig see, før de øvrige Sæle endnu ere bortfahrne, og have da ingen Unge i Livet, om de blive fangne, ei heller i Følge med sig; men den bier ikke længe, før den atter forsvinder, saavelsom Hannerne og alle andre af begge Kiøn, store og smaa, da de siges at forsvinde alle Vester ud. Naar de bortfahre, komme i deres Sted paa faa Dages Tid nogle andre af vildere Natur, de saa kaldte Kênaglit [49]), men endelig

[49]) See oven for p. 93.

delig bliver der og reent bart for disse, og Svartsiden sees ei igien før sidst i May eller sildigere. Da seer man første gang de unge efter Fødselen i Følge med de gamle og halvvoxne, da Ungerne ere fremfor de ældre meget tossede og tamme at komme i Færd med, hvorfor ogsaa Grønlænderne dræbe en Mængde af dem i spæde Alder. De komme da alle Vester fra og mærkes først langt til Søes, da man ogsaa ei mærker, at de i Flokketal skulde drage Nord, som ved den første Tilbagekomst. Da nu denne Art Sæle ikke fælder Haar, saalænge den er under Landet, som man ellers erfarer med de andre Arter, saa holder jeg for, at denne sidste Bortfahrt skeer, for at faae et beqvemt Sted til Rolighed, medens Fældingen varer, thi, naar de komme tilbage, have ikke allene de nyfødte Unger tabt deres første Laad, og faaet nye Haar, men de andre have og skiftet Farve, saa mange som ei vare fuldvoxne, hvoraf Slutningen let giøres til dem alle. De kunne i denne Tid opholde sig paa Driv-Jis langt Vester i Davids-Strædet, hvilket deres Magerhed ved Tilbagekomsten maatte synes at bekræfte, thi det er bemærket, at naar Sælhunden kommer paa Jis, bliver den gierne liggende der og ligesom glemmer at søge Føde; omsider komme de da deshungrigere til Lands igien paa en Tid, da Lodderne ogsaa ankomme, som de graadigen eftertragte, og synes af Forsynet bestemte til at stille deres lange Hunger. Ellers kan maaskee og deres Magerhed være blot en Følge af Fældingen, da endeel andre

Dyr ogsaa ere noget skrøbelige og blive magre i Fældetiden; i saa Fald kan den ligesaavel have opholdt sig i den frie Søe, og man kunde endog fristes til den Slutning, at dens rette Element var langt til Sees, hvor den derfor udfahrer om Foraaret, men siden for en føie Tid trækkes ind til Lands med Lodde-Stimerne, som den atter følger med til Sees, men naar Vinteren stunder til, søger ligesom Læe under Landet; thi man har mærket, at om Vinteren, naar Nordenvind blæser, og det er skarp Kulde, falde fleest Sælhunde under Landet, men, naar det blæser Sønden, og er mildt, holde de sig længere til Sees. Af begge Meninger anseer jeg ellers den første for den rimeligste, at de nemlig paa deres sidste Tog i Martii-Maaned søge til Driv-Iis, som beqvemmest at føde deres Unger paa, og tillige skifte Haar, og det især paa Grund af, at Robbenslagerne just paa samme Tid finder en Mængde af dette Slags Sæle med deres Unger liggende paa Driv-Iisen imellem Spitsbergen og Østre-Side af Grønland [50])

Hvad

[50]) See Adelungs Geschichte der Nordostl. Schiffahrten p. 372. Martens Spitsb. Reise §. 83. 84. Hvad Cranz l. c. p. 169 fortæller om denne anden Bortfahrt, er saa forviklet i hinanden, at jeg for min Deel ikke veed at finde Rede deri, og han synes at blande den med den første; thi naar han for Ex. siger, at Sælene

komme

Hvad Svartsidens Ynglen angaaer, da indfalder dens Parretid uden al Tvivl i August-Maaned; thi i September, ved Hunnens Ankomst under Landet, er hun drægtig med en Unge af en Muses Størrelse; samme føder hun sidst i Martii omtrent, og altsaa er den Tid, da den er drægtig, at regne for 29 til 30 Uger. Det er ikke afgiort, hvor og hvorledes de parres. Grønlænderne ville sige, at have seet dem samlede i aaben Søe, opreiste og vende Bug mod Bug,

---

komme Syd fra og drage Nord paa, da passer dette sig best paa den førstommeldte Flyttereise. Hvad og den Beretning angaaer om Skibenes Robbefangst paa Iisen ved Spitsbergen til samme Tid, da nægter jeg vel ikke Sagen, men har selv anført dette oven for; alligevel troer jeg ikke, det bør drages saavidt, at disse paa østre Siden af Grønland forefundne Sæle skulde just være komne fra den vestre Side did, thi de kunne jo deels være saadanne, som ellers opholdt sig under Østerbygden, deels og under Spitsbergens Land selv. At Skibene ei til samme Tid skulde see Sæle i den fri Søe, taaler og Undtagelse; thi paa min Overreise til Grønland saae jeg Sæle, saavel i fri Søe, som paa Driv-Iisen, hvilke lode til at være af dette Slags; og 2de af Friderichshaabs-Districts Grønlændere, som i April-Maaned 1771 loosede et Skib til Gothaab, have forsikret mig, at de og saa saae Sæle i det vilde Hav, saa langt ude, at Land ei kunde sines. Desuden skye gierne Strat-Davis-Fahrerne Iisen saameget mueligt, og derover desmindre maae traffe Sælene.

hvilken Stilling og Kienkiendenes Sted gier rimelig; ikke desmindre skeer Parringen saa sielden i Menneskers Paasyn, at nogle faa Grønlænderes Udsagn ikke kan være Borgen nok herfor; jeg har derfor anført dens Bortfahrt i Julii-Maaned, som en Bifølge af den Rolighed, den søger i Parretiden, om ikke paa Iisen selv, saa dog imellem Driv-Iisen; og dette sidste skulde jeg snarest troe, thi, naar Driv-Iisen ligger saaledes under Landet, at Sælhunden ei kommer bort (som oven for er anmærket), bliver den alligevel drægtig, uden at træffes paa Iisen. Det er høistrimeligt, at een Han parrer sig i Flæng med flere Hunner, da man ei kan mærke nogen besynderlig Fortrolighed imellem 2 og 2, men gierne hele Flokke følges ad. Ingen uden de fuldvoxne (Atârsoit) ere yngledygtige; i det ringeste findes aldrig nogen halvvoxen Hun drægtig; dette maae være Aarsagen, hvi man i de store Flokke finder meest fuldvoxne; derimod er det meget rart, at en fuldvoxen findes udrægtig. Af det anførte sees, at den yngler kun eengang om Aaret. Den føder almindelig kun een Unge, dog skeer det meget sielden, at man finder Tvillinger hos den; dette har jeg kun eengang truffen at see i al den Tid, jeg var i Landet, og disse Tvillinger laae saaledes i Moderen, at hvers Hoved vendte til den andens Bag, og saaledes i Fødselen maae følge sin Forgienger i Hælene. Hvor den føder sine Unger, kan man ei endnu vist bestemme, men saa meget veed man, at den paa samme Tid fahrer Vester

ud

ud fra Landet, hvor den venteligt paa Driv-Jis, noget til Søes, aflægger sin Byrde; at det ei heller kan være saa meget langt borte, skulde man slutte deraf, at nogle Hunner efter saa Dages Forløb komme til Lands igien, have da født deres Unger og have Die i deres Patter; saadan en kalde Grønlænderne Erninérksoak ɔ: den store, som har født. Man skulde heraf snart slutte, at hun ei gav Ungen længe Die, siden hun saa snart forlader den; men det kan og være muligt, at Ungen ei er saa langt borte, hun jo den Dag igien kan indhente samme; da ogsaa ikke alle Hunner komme tilbage saa hastig, saa kunne maaskee de, der komme, have mistet deres Unger af Kulde eller af Søedyr, og andre derfor længere give dem Die, end det tænkes; men, naar de omsider i May komme tilbage, saavelsom Ungerne, da mærkes ei mere til nogen Die, saa at Ungen i det høieste ei kan patte over een Maaned. Hvorledes den i Søen bringer Ungen med sig, veed jeg ikke at bestemme; nogle Skribentere ville foregive, at Sælene fører Ungen med sig paa Ryggen, andre i Munden, hvilket jeg aldrig har hørt af Grønlænderne eller mærket noget til; men jeg troer hellere, at den efter nogle Dages Ophold paa Jisen, hvor den venteligst taber sin første Laad, maae svømme ved Siden af Moderen, hvortil den jo har alle fornødne Redskaber.

Dens Føde er alle Slags Fiske, saasom: Torsk (Gadus Callarias, Morrhua og Barbatus); Rodfisk

(Perca Norvegica); Hellefisk (Pleuronectes Hippoglossus og Cynoglossus); Ulker (Cottus Scorpius); Sild (Clupea Harengus og Encrasicolus), men allermeest Lodder (Salmo Arcticus), hvis Stimer den efterjager meget ivrig, som sin største Delicatesse. Krabber (Cancer Araneus og Opilio [51]); Reger (Cancer Sqvilla), og andre Søe-Insekter forekomme og ofte i dens Mave; derimod finder man ei, at den eftersætter andre større Søedyr, skiønt den kunde synes at have Vaaben dertil i sine gode Tænder.

Men selv har den en skrækkelig Fiende i et Slags hvalartet Tandfisk, som Grønlænderne kalde Ardluk, og er de Norskes Staurhynning eller Kobbeherre [52]) og min Physeter Microps [53]). Denne hugger Sælen i Livet med sine segelkrumme Tænder, og i en Hast faaer Bugt med den; den er ogsaa en hurtigere Svømmer, end Sælen, derfor desfarligere, og Svartsiden flyer for den, enten i Iisskotsernes Kløfter (hvor den da let i sin frygtsomme Tilstand kan fanges af Mennesker), eller tæt under Landet, hvor Tandfisken formedelst grundt Vande ei kan følge den, eller og, om

Tand-

---

51) Mejer-Krabben, som jeg har beskreven udførlig i det Danske Vidensk. Sælsk. Skrift. Nye Saml. III. Deel p. 181 hvilken ellers i min Fauna p. 234 heder C. Phalangium.

52) Strøms Søndm. I. p. 298. 299.

53) Fauna Grönl. Spec. 27.

Tandfisken opholder sig længe i den Egn, da forlader Svartsiden ganske samme, ved at søge Gienvei mellem smaa Sunde. Undertiden fanges saadanne Sæle, der have været i Tandfiskens Tænder; iblant andre har jeg især lagt Mærke til een, som havde en Skramme tvers over Ryggen dybt ind i Spækket, og var ligesom kløvet, men fordi det ei havde naaet Kiødet, saa var den sluppen derfra med Livet, og allerede et Stykke deraf igien tillægt. Grønlænderne fange derfor kun faa Svartsider, hvor Tandfisken længe opholder sig, thi den giør gierne reent Bord, enten ved at fordrive eller opæde dem, i hvor meget end Sælene anvende deres Snedighed for at undgaae. Man har Exempel paa, at flere Svartsider toge deres Tilflugt paa en Jisskotse, men Tandfiskene anvendte al List og Styrke for at faae dem i Vandet igien, hvilket lykkedes omsider derved, at flere med forenede Kræfter opløftede Jisstykket paa den ene Side med deres Rygge, hvorved de væltede Sælene af paa den anden Side, og siden desletter fik dem i deres Vold. Formaaer den ikke altid dette, saa holder den sig stille under Jisskotsen, for at giøre Sælen tryg, og derved lokke den i Vandet. Foruden denne, som den farligste, har Svartsiden endnu en anden Fiende i Hvidbiørnen (Ursus maritimus) [54] at drages med, da denne opholder sig paa Driv-Jisen, og især overrumpler Sæ-

[54]) Fauna Grönl. Spec. 13.

lene, naar de sove. Havkallen (Sqvalus Carcharias) er ei heller at lide paa, især hvad de unge Sæle angaaer, thi man seer den tit nærme sig dem, naar de ligge rolig i Vandet; men især eftersætter den de allerede dræbte Sæle, og paa Vandet flydende Aadsler, da den ofte borttager for en Grønlænders Næse det, han har fanget.

Svartsidens Fangst skeer af Grønlænderne paa adskillige Maader:

1. Fornemmelig med Harpuun-Pilen, som skielner fra de andre Pile derved, at en løs Harpuun (Tûkak) sættes paa Enden af en Harpuunstok (Erneinek eller Unak) som kan kun udkastes paa kort Vei, og ved Harpunen er føiet en Kobberem eller Liine (Allek), hvilken ligger ordentlig, som et Skibstov oprunden paa en liden Stillats, kaldet Kajak-Stoel (Affellut), for ved Fangeren paa hans lille Baad (Kajak), og en Ende af Liinen gaaer bag ud forenet med en opblæst Kobbeblære (Auatak), der ligger fæstet paa Baadens Bagdeel. Naar man ellers uddrager paa denne Fangst, maae man være forsynet med mere Tilbehør, især Lentze (Angoviak), Purre (Kapput) og Buxere-Toi (Kallivtit), hvilket under eet med alle andre Pile-Redskaber kaldes Sakotit. Man søger til den Ende enten Sælene i aaben Søe, eller og paa Driv-Iisen. Skeer det i aaben Søe, da fahrer Fangeren ud i

sin Mandfolkebaad, der rummer kun et eenligt Menneske, og kaldes Kajak, hvorpaa han har heftet alle sine Fange-Redskaber, og søger da eet eller andet Sted i Havet at lure sig paa Sælene, hvilken Fangemaade kaldes Kammavok [55]). De fahre vel flere samlede fra Landet af, men, naar de komme paa de Steder, hvor Sælene gives, især naar de faae at see nogen stikke Hovedet op af Vandet, saa spredes de ad, for ei at være hinanden i Veien, dog gierne saaledes, at de kunne see hinanden og faae Hielp i Tilfælde; nogle faa Vovehalse og Særsindede maae dog undtages herfra, der, stolende paa sig selv, søge langt bort fra de andre. Hver holder sig nu stille paa sin Plads og venter Sælens Opkomst af Vandet. Er det Soelskin, saa holder man sig i Solen, da Sælen, ved at see imod Solen, ei let bliver een vaer. Er det Blæst, saa holder man sig under

---

[55]) Dette Ord behøver man ikke at give saa farlig en Bemærkelse, som Cranz l. c. p. 204, ved at derivere det af Kammipok ɔ: udslukkes, fordi Fangerens Liv staaer i Vove, og kan saa let udslukkes, som et Lys, (hvilket han vel har laant af det Grønlandske Lexicon p. 63, hvor det samme siges) thi Ordet bruges og om saadanne Eftersættelser, endog til Lands, hvor ingen Fare er, og betyder i Almindelighed at være paa Luur eller Udkik efter noget; jeg skulde snarere derivere det af Kamma, ude.

der Vinden, for ei at giøre for megen Allarm. Saameget som udfordres at røre Aaren, skeer og saa net og lemfældig, at neppe nogen Lyd deraf høres, hvori Grønlænderne ere store Mestere. Naar da en Sælhund stikker op, saa giver man agt paa dens Manerer, for deraf at slutte, hvorvidt man kan giøre sig noget Haab om den, og hvorledes at antaste den. Er den tryg, saa stræber man kun af al Magt at komme den ganske nær, for ei at slaae Feil, og det eneste som er at iagttage, bliver, at hverken Aareslag eller Baadens Fremskriden giør betydelig Allarm, hvorved Sælhunden kunde forstyrres i sin Roe, men til dette udfordres ikke liden Behændighed og Øvelse, deels med lange og dybe Aareslag, deels og ved at skutle Baaden frem med Kroppen selv; mange ere herpaa saa udlærte, at de kunne faae Sælhunden paa Siden af Baaden uden at den mærker dem. Er den derimod af de vaersomme, der seer sig omkring, saa har det større Vanskelighed, dog taber man ei alt Haab, men passer paa, naar den dukker Hovedet under Vandet, og skynder sig da fort; naar Hovedet derimod er oven for Vandet, holder man sig stille og bukker sig ned, eller lægger sig tilbage paa Baaden, for at ansees som noget dødt drivende paa Vandet; man kommer den da ei saa nær, som i første Fald,

men

men maae slaae Pilen efter den saa langt fra, som Kobberemmen kan række. Buldrer Sæl-hunden sig i Vandet, og er i sin legende Forvirring, da den af og til seer paa Fangeren, saa fleiter denne med Munden for at giøre den mere tryg, thi den lurer da derefter; skulde den alligevel dukke under, førend man kommer den skudnær, saa giver man ved Dukningen agt paa, hvorhen den stiler sin Kaas, flytter sig lidet, og seer sig idelig omkring efter det Sted, hvor den igien kommer op, og saadant mere, som vilde blive for vidtløftig her at opregne. Naar man da endelig paa een eller anden Maade er kommen den skudnær, kaster man Harpuun-stokken efter den, hvorpaa tilforn Harpunen er heftet, og Liinen følger med, som ellers laae opvunden paa Kajak-Stolen; da Harpunen har Modhager, saa viser det sig strax, om Sælen er truffen eller ei, thi Sælen kan i første Fald ikke let slippe den, men maae trække mere og mere af Liinen ud; her bliver da ingen Tid at give bort, men Fangeren, som seer Sælen truffen, maae strax kaste Blæren af Baaden, da den ellers, naar Liinen var udløben, vilde af Sælen med Vold tilrykkes, og Baaden derover let kantre, hvilket og kunde skee, naar Liinen kom i Urede og snoedes om et eller andet Sted paa Baaden. I disse 2de Henseender

maae

maae en Grønlænder ofte sætte Livet til, thi faaer Sælhunden ham først paa Slæbetog med sig, og ingen anden Fanger er i Nærværelsen, som kan komme til Hielp, da bliver sielden Redning for ham; men slipper han Blæren got, og Linen udløber uden at komme i Urede, da er den største Fare forbi; dog træffer man undertiden for saa modig en Sælhund, at den vender sig mod den tynde Skindbaad, og bider Hul derpaa, hvorover Fangeren staaer Fare at synke. Det kan derfor i flere Henseender kaldes en farlig Fangst, hvilken mange Grønlændere og ikke uden Betænkelighed drister sig til. Faaer den trufne Sælhund Blæren paa Slæbetog, hvilken den sielden formaaer at trække under Vandet, saa giver man agt paa, hvor Blæren stiler hen, forfølger den did, og ved Lentzen søger at faae den ganske dræbt; thi Lentzen har ingen Modhage, men glider ud af Saaret og flyder op igien, saa ofte man slaaer den i Sælen, og for disse idelige Saar maae den omsider give Kiøb, da den tillige mattes ved at slæbe paa den store opblæste Blære; naar man endelig kommer den ganske nær, saa giver man den sit sidste Banesaar med et knyt Næveslag over Snuden, der strax bringer den i Daanelse; ja man stikker den vel og med Purren, om det skulde giøres fornødent. Nu fortøier man den for at slæbes

hiem:

hiem: Først stopper man alle Saarene med Træproppe, at Blodet ei skal løbe bort til Spilde (thi ogsaa det har sin Nytte) og med det samme opblæser den imellem Hud og Kiød, for desbedre at flyde op. Er Sælhunden kun liden, saa lægger man den bag paa Baaden, forsynet omtrent ved Navlen med en liden Blære at svømme op ved, om den skulde falde af; men er Sælhunden stor, saa maae man slæbe den i Vandet ved Siden af Baaden, og have saa stor en Blære ved den, at man uden Fare kunde slippe den fra sig, ifald man skulde see nok en Sæl at søge efter; faaer man flere fangne, saa hæfter man dem til de forrige, og en lykkelig Fanger kan saaledes slæbe hiem med 4 à 5 Sæle paa eengang.

Naar der er Driviis noget fra Landet, hvorpaa man kan formode Sælene opkrobne, saa søger man til samme, og efterleder imellem Iisflaggene, hvor man da undertiden kan treffe hele Flokke Svartsider særdeles trygge, og ikke sielden sovende. Man staaer da af Baaden op paa Driv-Iisen, og søger hen til disse Sæl-Flokke, stieler sig paa dem, og med mindre Fare, end i Søen, harpunerer og lenker een efter en anden, hvorved man ofte giør rig Fangst. Denne Maade kaldes Kaksimarsulliarpok ɔ: søger Søedyr, som ligge paa Iisen opkrobne.

Naar

Naar Svartsiden flyer for Tandfisken, (hvilket især skeer mod Vinteren) og derover kommer tæt under Landet, da gives visse smale Sunde, giennem hvilke den søger Udgang og Frelse, men som i Ebbetiden blive tørre; didhen søger man at faae de frygtagtige Sæle opdrevne paa Land, da mange Fangere med deres smaa Baade samlede ved Hujen og Raaben, samt Piasken i Vandet, ængste den saa længe, at den gaaer i Land, ja dette skeer endog undertiden blot for at undgaae Tandfisken. Naar den da er kommen paa Landet, stiger man af Baadene, og forfølger den med Harpuun-Pilen og Lenhzen, indtil man faaer den dræbt, hvilket der kan skee uden Fare. Denne Fangemaade kaldes Kakkirsarpok ɔ: driver paa Land.

Paa den Tid, naar Svartsiderne i store Stimer forfølge Lodderne langs ved Strandbredden, kan man og nogle Steder, hvor Strandbredden dertil er beqvem, staae paa Landet, og harpunere dem, og siden slæbe dem paa Land. Dette skeer og fra den faste Iis i Fiordene, naar de i store Stimer opholde sig i Iisvaagerne. Saadan en Sæl kaldes Særpsak, og Fangemaaden Særpsiarpok ɔ: eftersætter Søedyr i Iisvaagerne.

2. Sieldnere fanges denne Art med Kastepilen, kaldet Akligak, som er en let Piil med en liden

Blære

Blære paa Siden af Træet, i hvilket den egentlige Piil med Modhager er sat, og formedelst et Kastetræe kan kastes ud i en temmelig Frastand. Dette skeer undertiden af en eenlig Fanger, som uformodentlig kan treffe en Svartside i den Frastand, at han ei kan række den med Harpuunpilen, men vel med Kastepilen, hvilket da kaldes Agligarpok, og han beholder Sælen for sig ene. Men naar man ordentlig vil eftersætte Sælen med Kastepiil, da skeer det af flere Fangere i Følge, hvilket kaldes Maller-sorpok ɔ: forfølger, og har megen Lighed med Klappejagt; thi saasnart man seer en Sælhund pippe frem af Vandet, begynder det hele Følge af Fangere at raabe og huje af fuld Hals, slaae paa deres Baade, stikke Enden af deres Aarer ned i Vandet, og skrige huult ved dem, at det kan lyde under Vandet, og saadant mere, for at forskrække Sælhunden, at den uden at faae trukken ret Luft skal gaae under og deshastigere igien komme op; saaledes bliver man ved at forfølge den, saasnart man seer den igien komme op, og den maae derover blive mere og mere stakaandet og udmattet; man glemmer da ei heller at kaste Pilen efter den, som og engang omsider treffer; denne har Sælen ont ved at faae med sig under Vandet, formedelst den vedhængende Blære, og i det den stræber at faae den

løs, faaer den flere af samme Slags i sig, og maae da give Kiøb. Paa denne Maade fanges helst Ungerne, naar de i May-Maaned nylig ere komne under Landet, thi de større, og især de fuldvoxne, ere ei saa lette at faae udmattede, og kunde snart undløbe med en saa liden Piil, som da gik forloren. Hvad man paa denne Fangst faaer, kan, efter de Grønlandske Vedtægter, ingen beholde for sig selv ene, men skal deles imellem alle, som have været med; den, som har slaaet den første Piil i den, slæber den vel til sig og forteier den med en kort Rem under Hagen, men leverer den derpaa fra sig til de andre for at flaae og dele den; ham tilkommer da Hovedet, Brystet og det hele Skind, som og aldrig bliver ham nægtet; Resten deles imellem de øvrige, ikke just i lige Dele, thi de som ere den nærmest, passe at faae Bovene og Bagfierdingerne, der udgiøre kun 4 hele Stykker, og blive ei deelt videre, de andre maae da nøies med eet eller flere Ribbeen eller Rygleed, eller og noget af Indvoldene, ja, ere de mange, da faae de undseeligste eller yngste ofte slet intet, dermed de og gierne lade sig nøie. Det gaaer overhovedet ganske fredelig til ved denne Deling, og sielden bryder det ud til saadan Hidsighed, at man skulde slaaes om Byttet, i det høieste kan man mundhugges lidt, især naar

stærke

stærke og stolte Grønlændere ville støde en Stakkel af deres Landsmænd til Side, men denne viger hellere, end han skulde udsætte sig for det værre. Meget sielden treffer det ind, at den, som slog den første Piil i Sælen, tør være saa modig at trække den heel til sig, især naar han vil have Skindet ubeskaaret og bruge det til en Kobbeblære; de andre tie da vel dertil, men faae ham siden paa Munde.

3. Med Bøsse (Auleit) har man og begyndt at eftersætte denne, saavelsom andre Sæl-Arter. Thi, siden Bøssen blev bekiendt i Grønland og kunde faaes ved Handelen, bruges den og af Indbyggerne ei allene til Lands, men og til Vands, skiønt i ingen Henseende med synderlig Fordeel, thi man fordriver flere Dyr, end man dræber, og dræber flere, end man faaer. Man lægger sig til den Ende paa Luur efter Sælhundene ved ænge Sunde, hvor de flokkeviis pleie at fahre igiennem paa deres Flyttereiser, eller og paa de Steder, hvor Sælen under Landet pleier at forfølge Lodde-Stimerne, eller og man oppasser den paa Iisen, og skyder, naar man seer den frempippe i Iisvaagerne; undertiden kryber en Grønlænder ogsaa op paa en Iisskotse ud til Søes i Vente, at en Sæl skulde opkomme i Nærværelsen deraf, som han da kunde faae paa Skud. Ved alle disse Leilig-

heder passer man at skyde den i Hovedet; deels at den ei skal døe i en studs, men have saa meget Liv, at man imidlertid kan med sin Baad og andre Pile komme til den, thi døer den strax ved et Skud, som i Livet giør stor Adbning for Luftens Udfahrt, da pleier den gierne at synke, før man kommer den nær; deels og for at giøre den svimmel, at den ei skal kunne besinde sig paa at søge under Jisen eller til Bunden, at bide sig fast i Tarre-Rødderne, hvortil den skal være tilbøielig, naar den mærker sig dødelig skudt, og i begge Tilfælde mistede man da sit Bytte.

4. Med Garn (Karksut) har man ogsaa nu af Colonisterne lært at fange Sælhunde, hvilken Maade især bruges i de nordlige Districter, da man sætter Garnene i smale Sunde under Landet, eller og under Jisen, og skal dermed undertiden giøre god Fangst [56].

Det er ellers og bekiendt, at de saa kaldte Robbenslagere under Spitsbergen giør god Fangst især af dette Slags Sælhunde, naar de treffe dem i Hobetal liggende paa Driv-Jisen, og kunne komme dem saa nær,

---

[56]) Thi i andre Lande har man før vidst at fange den med Garn, som sees af Strøms Søndm. 2. Deel p. 45. Eggert Olafsens Reise giennem Jisland p. 531. 704. Mohrs Jisl. Naturh. p. 3. og flere Skrifter.

nær, at de med Køller kunne slaae dem over Næsen, og saaledes dræbe dem for Fode [57]).

Jeg har tilforn erindret, at Sælhunden er til største Nytte for Grønlænderne, ja den kan i visse Maader kaldes dem uundværlig, og dette gielder især om Svartsiden. De vide og at giøre sig den saa nyttig, som nogenlunde mueligt. Intet af den kastes bort, uden Skarnet af Tarmene, Haarene og nogle af Benene, da det øvrige bruges deels til Spise, deels til at brænde, deels til Klæder og Baadebetræk, med mere. Jeg vil søge at vise, hvad hver Deel især bruges til, at man des tydeligere kan indsee, hvor stor Nytte der kan drages af et eneste Slags Dyr.

1. Kiødet er for Grønlænderne en kraftig Spise. De spise det enten kogt, syltet eller tørret. Naar man koger det, da skeer det i fersk Vand, blandet med lidt Søevand. Dette gaaer ikke just saa reenlig til; thi, om det end har ligget paa Jorden, og er temmelig besudlet, saa skraber man kun lidt uden af og undertiden slet intet; man lader det ei heller koge saa længe, til det slipper Benene, men spiser det gierne halvkogt, og vil man have det snart færdigt, kommes lidt

---

57) Den egentlige Maade kan efterlæses i Adelungs Gesch. der Nordöstl. Schif. l. c. (Martens Spitsb. l. c.) Bomares alm. Naturh. VII. p. 17. Olavii oecon. Reise giennem Jisland p. 11. 12.

Spæk iblant. Sylt kalder jeg det Kiød, Grønlænderne henlægge, til det bliver halvraadent, ja undertiden næsten raadent og stinkende, thi sielden er det saa slet, at de skulde kaste det reent bort. For at faae det saaledes, lægges det om Sommeren hen i Spæk-Gravene og bedækkes lidet med Spæk, eller man og lader Spækket sidde paa, og det bliver da hastig møert; men om Vinteren gaaer det ikke saa let til, da det gierne fryser og saaledes bevares fra Fordærvelsen, derfor har man dybe Forraads-Grave i Jorden, til hvis underste Frosten ei saa snart trænger, hvad da ligger underst, bliver først møert; vil man snarere have det færdig, da lægges det inde i Huset under forreste Brix. En heel Sælhund, saaledes tillavet, er dem den ypperste Ret at fremlægge for fremmede Giester, og især naar den har været frossen, efterat den fik sin Møerhed, bliver anseet for den største Delicatesse. Dette syltede eller halvraadne Kiød kalder man Mikkiak, hvilket Navn og bruges til Fiske af samme Beskaffenhed. Tørret Kiød kaldes Nivko; for at faae det tørret, skiæres det ud i flade Skiver, saavidt skee kan formedelst Benene, dem man lader sidde, og det lægges da paa nøgne Steenklipper i Solen og Vinden om Sommeren; man lader og lidet Spæk sidde ved, som kan giøre det lækkert, og

har siden sligt vindtørret Kiød til Vinter-Forraad, hvoraf de gode Huusholdere pleie om Sommeren at indsamle saa meget, som mueligt. Man bruger ellers ogsaa baade tørret og kogt Kiød tilligemed Spæk fyldt paa Poser, giorte af Sælhundemaver, der siden spises saaledes, og kaldes Akkuglit ɔ: Blandinger.

2. Tarmene enten spises eller bruges til Vindver og Klæder. Vil man spise dem, da kniber man strax Skarnet af dem imellem sine Fingre, som igientages 2de gange, og sidste gang efterskylles de, dog krænges de ei, saa det ikke just gaaer saa reenlig til; de spises da kogt, eller syltede, til hvilken Ende de indsvøbes i Spæk, eller og de tørres, og dertil flættes ved at slaae Kieder paa dem i Rad efter hinanden, hvortil de Grønlandske Fruentimre ere ret behændige, siden bruges de og til Blanding i Spækposerne. Vil man have andet Brug af Tarmene, da maae de forud beredes; man lægger nemlig de nye Tarme nogle Dage indsvøbt i Spæk, gumler dem siden imellem sine Tænder for at afskalle den yderste og inderste laskede Beklædning, saa allene den fine Mellemhud bliver tilovers, og for at naae dette Øiemeed des lettere, øser man smeltet Tran inden i dem; naar da alt det laskede er afgumlet, lægger man dem i Søevand at stivnes, siden oppuster man dem og hænger dem ud

at tørres, og om Vinteren udspiler dem paa Sneen for at blive hvide og klare; derpaa de flækkes ad og siden oprulles i runde Ruller tæt paa hinanden, og forvares til sit Brug. Saadanne tilberedte Tarme bruges deels til Vindver, deels til Forhæng i Telt, da de i begge Tilfælde tiene til Lysning formedelst Dagens Giennemskin, dog ere de aldrig saa klare som Glasvindver, deels bruge og Mandsfolkene dem til et vist Slags Overklæder, kaldet Tarme-Peltz, (Kapisek), hvilke de bruge over deres Fugleham-Peltse, for at holde Vandet fra samme, naar de ere til Søes; thi, om end Tarme-Peltsen bliver vaad, trækker dog Vandet ikke igiennem. Men, da til saadant Brug flere Tarmstrimler maae syes jevnsides ved hinanden, ere de meget brøstfældige og maae jevnlig flikkes paa.

3. Svælget bruges ligesom Tarmene til Vindver og Klæder, da en Overkiole af dette Slags kaldes Ikiak; men der er nogen Forskiel i Tilberedningen, thi man afskaver her kun den yderste Beklædning med sine Tænder, da den inderste ei er lasket, siden flækkes Svælget ad, som i sig selv er dobbelt, og af eet faaer man saaledes 2de, som lægges i Bløð i Urin, og siden udspiles paa et Stykke Træe at tørres. Til Vindver foretrækker man Svælget for Tarmene, da det

er

er stærkere til at modstaae Vinterstormene, men derimod vil man hellere have Tarmene til Forhæng i Telte, saasom de ere tyndere og mere giennemsigtige. Man bruger og Svælget til den liden Blære paa Siden af Kaste-Pilen (Auatâekfak), men det maae da, naar det er afskavet, læggeѕ i blød i Søevand, og siden opblæses for at blive tørret uden at slækkes.

4. Maven enten spises, ligesom Tarmene, eller man bruger den til at fylde Spæk, Blod, Krækebær (Empetrum nigrum), Cochleare, Angelica &c. udi, i Stedet for Poser, til hvilken Ende man opblæser den og skiærer Flænger i dens kiødagtige Beklædning. Man bruger den og til Buxere-Blære (Auatâurfak), da den først baade ud- og indvendig maae med en Kniv skilles ved alt det kiødagtige og laskede, siden lægges i Søevand, opblæses og tørres ligesom Svælget.

5. Hiertet, Nyrerne og Milten bruges ligesom Kiødet.

6. Ligesaa Leveren, men denne spises og raa med Spæk til, saa frisk, som den kommer af Sælhunden. Denne er gierne Mandfolkenes Ret, naar de komme hiem fra Fangst, da den strax rækkes dem af den fangne Sæl; Qvindfolkene ere ei heller meget for at giøre dem Selskab heri. Den spises ellers og frossen raa.

7. Lungen bruges og som Kiødet, men den har endnu en Nytte, at man kán opblæse den, og fylde den med Sælhundens Blod til Vinter-Forraad.

8. Blodet koges blandet med Søevand, og saaledes enten søbes som Suppe, eller man lader det fryse om Vinteren, og da spiser det med mere Behag, eller og man ruller det kogte og størknede Blod i runde Kugler, og tørrer dem i Solen, hvilke giemmes til en mere trang Tid, at spises som Brød med lidt Spæk til som Suul, men Grønlænderne skiøtte ellers ei meget om denne Ret. Det Blod, man har giemt i den opblæste Lunge, eller i smaae Mave-Poser, spiser man om Vinteren, saaledes som det findes, heel stinkende, og bruger det, som en Dyppelse, at dyppe Rosenroden (Rhodiola rosea) i. Det kogte Blod bruges ogsaa til at blande imellem Krækebær og spises som en Bi-ret. Endelig bruger man og det friske Blod til at bestryge Kiødsiden paa sorte Skind og Solle-Skind med, saavelsom Kajak-Skindene, naar de nylig ere trukne over Kajakken; thi naar dette Blod indtørres, er det som et Forebygningsmiddel, der hindrer alle disse Skind fra at blive snart giennemtrukne af Vand.

9. Af Benene bruges Ribbenene til Spiler at udspile Skind med paa Marken, saavelsom Skind-

betræk-

betrækket i Husene om Vinteren, saa og at giøre Nagler af til et og andet Træe-Redskabs Been-Beslag. Skulderbladet bruge Qvindfolkene i Stedet for Spade eller Skrabe ved Huusbygning og Reengiørelse. Naar Sælhunden har smukt hvidt Been (som er sielden) saa bruges det og til smaae Knappe ved Fangernes Fange-Liiner, Buxere-Redskaber ꝛc., saa og paa deres Vand-Klæders Snøre-Remmer; Tænderne ere dog til saadant Brug meest tienlige, naar de ikke ere hule.

10. Seenerne trækker man af Halen, Baglallerne og Forbovene, skiller dem ved det vedhængende Kiød, udspiler og tørrer dem, da de siden bruges i Stedet for Traad til al Slags Syening. Til den Ende flækker man de tørre Seener, og bruger dem enten enkelte, eller flettede, hver til sit Brug. Dog er den Seenetraad, man faaer af dette Slags Sæle, neppe tilstrækkelig til Huusbehov, og holdes for det ringeste Slags Seenetraad, da den er kun saa kort, og ei saa fiin eller stærk som anden.

11. Spækket bruges først og fornemmelig til at brænde i deres Lamper, deels til Varme, deels til Lysning, og deels at koge over, til hvilket Brug man enten tygger og igien udspytter det i Lampen (som er gierne de gamle Kiellingers Forretning) eller fylder det paa Mave-Poser, saa

at

at det der smelter af sig selv, og bliver meest uden Grever, men tillige stinkende; eller og man smelter det over Ilden, hvorved faaes flere Grever, og endeel gaaer til Spilde; om Vinteren, naar det er frossen, støder man det paa en Steen, og siden opskraber det, hvilken Maade er den fordeelagtigste af alle, thi da gaaer mindst til Spilde, og Trannen bliver baade klar og uden Stank. Med Spæk, enten friskt eller smeltet, overstryger man og sine Baade og Teltskind, for at bevare dem mod Soel og Regn. Man spiser og Spækket, enten friskt hængende ved Skindet, det man gumler med, eller og smeltet, dog meest til Dyppelse for Krækebær, Blaabærblade (Vaccinium uliginosum) Angelica, Cochleare, og sligt, men aldrig i nogen Mængde. Endelig kommer man og noget Spæk i Madkiedelen, naar man vil have Maden hastig møer.

Denne Sælhunds Spæk er og et stort Formaal for Handelen, da man i den Tid, jeg var i Grønland, regnede et Fad Spæk for 2 Rdlr. Middel-Priis ved Colonierne, og kunde love sig god Fordeel deraf i Fædrenelandet, saasom det er saa tranrigt, som forommeldt. Grønlænderne afsætte og deraf, saameget de kunne undvære, skiønt de undertiden faae det kun maadelig betalt. Naar det derhos mærkes,

at

at det meeste Sælspæk, der hiemføres fra Colonierne i Davids-Strædet, er af denne Art Sælhunde, thi af de øvrige Arter bekommes det hverken saa drøit eller i saadan Mængde; saa og, at dette Slags udgiør den største Deel af det, Robbenslagerne hiembringe fra Spitsbergen; saa indsees let, hvor stor Nytte denne Sælart endog blot med sit Spæk bringer Indbyggere og Udlændinge.

12. Det samme kan og gielde om dens Skind, der beredes paa forskiellige Maader, hver med sin Benævnelse og til sit Brug. Det første Slags er

a) Haarskind (Merkolik), da Haarene sidde endnu fast og ei blive afskavede.

Disse beredes paa følgende Maade: Naar Skindet er flaaet af Sælhunden, saa at Spækket er skilt derfra, bliver dog endnu paa Kiød-Siden noget tyndt og slimigt Spæk tilbage, hvilket Qvindfolkene afskave med deres Krumkniv (Ullo) meget net over et stykke Bret, der staaer skraae for dem, hvilende paa 2 Been; herved bliver Skindet tyndere og frie for Spækket. Af det afskavede laver man en særdeles Ret, kaldet Mammit, da man koger det i salt Vand, til det bliver ganske udkogt, siden øser det op paa en Bakke, hvor det størknes, og seer ud som Pandekage (hvorfor og Colo-

nisterne

nisterne kalde det Grønlandsk Pandekage) men i sig selv er som et Liim, og bevrer som Gelee. Naar Skindet saaledes er skavet, lægger man det i Urin-Ballien endeel af Dagen [58]), for at betages alt det tranige, som endnu kunde være i Haarene; men denne Urin afskrabes siden med en Musling-Skal, hvorpaa det lægges sammen mod Kiød-Siden, og udhænges at blive tørt paa Haar-Siden. Endelig udspiles det, enten paa Marken om Sommeren, med Kiød-Siden opvendt, hvortil bruges Sælhunde-Ribbeen eller smaae Pinde at udspile det med, i det disse stikkes i Jorden rundt omkring og giennem Skindets Rand; eller og det skeer om Vinteren i Husene under Loftet, imellem 4 lange Rækker over Brixen, med Kiød-Siden nedvendt, hvortil bruges Seenetraad at udstramme det med til alle Sider omkring Rækkerne. Før det saaledes kan udspiles, maae man, for ei at fordærve Skindet, besye det om Randen med en Strimmel tykt Solle-Skind, hvori ere mange Huller, som Gænger for Spilerne eller Seenetraaden. Vil man have Kiød-Siden blank (hvilket især ud-

58) Ikke 24 Timer, som Crantz siger l. c. p. 218, 1. thi da vilde Haarene løsne, og man fik et andet Slags Skind deraf, som jeg siden vil melde om.

udfordres ved de Skind, der skulle bruges til Telt-Betræk eller afhændes ved Handelen), saa spiler man dem helst om Vinteren, og lader dem derfor ligge krympede og tørre fra Sommeren af, men siden, naar de skulle udspiles, igien blive lidt blødte. Saaledes ere da disse Slags Skind for det første beredte, men, naar man endelig vil føre dem i Brug, giør man dem myge ved at gnie dem imellem Hænderne, bestænke dem lidt med Vand eller Urin, og rive dem med Pimpsteen eller en anden hvas Steen; thi man har hertil flere end eet Slags.

Haarskind af denne Sælart har forskiellig Brug, alt ligesom de ere store eller smaae. Af de Fuldvoxnes Skind syer man sit indvendige Telt-Betræk, mange Skind jevnsides ved hinanden, enten med Haar-Siden indvendt eller og Kiød-Siden, om denne er smuk hvid, og saaledes den modsatte Side støder til Yder-Beklædningen, som gierne er af en anden Art Skind, efterdi Haar-Skindene ei due til at holde Vand ude. Nord paa Landet, hvor ei falder megen Regn, bruger man dog ogsaa dobbelt Haarskinds-Betræk til sine Telte, uden at have rette Vandskind uden paa, hvilket er da varmere; til et fuldkomment, dog enkelt, Telt-Betræk kan behøves 18 à 20 saa-

danne Skind. Samme Skind-Betræk har man da og til Tapetzerie paa Huusvæggene om Vinteren. Man bruger og disse største Skind til Brixeskind oven paa Halmen, som et Slags Underdyne at ligge paa, skiønt kun lidet blød, og næsten allene tienlig til at holde Halmen samlet. Af de middelmaadiges og mindstes Skind syes et Slags Mandfolke-Peltse, kaldet Kappitek; og et Slags Fruentimmer-Peltse, kaldet Illuitsok, da Haar-Siden i begge Tilfælde vende ind til den blotte Krop, uden at have Fuglehams-Peltse eller andet derunder; og dette Slags Klæder, naar de ere nye eller nytoede, og brav hvide paa Kiød-Siden, stikker ei saa slet af. De Fattige maae og betiene sig af dette Slags Skind til Buxer, og til et Slags Peltse, kaldet Neitsek, som bruges med Haarene udvendt, og oven paa en Under-Pelts, men er just ei af de smukkeste, naar de tages af denne Art. Man bruger ellers og dette Slags Skind til Strømper med Haarene vendte ind mod Benet, og til Handsker paa Landet med Haarene udvendte; ligesaa bruges de ufødte Ungers Skind paa samme Maade tilberedte.

Det er og dette Slags Skind, hvormed man driver den største Handel ved Colonierne. Man gav i min Tid ¼ à ½ Alen Hollandsk

Tobak

Tobak for et Skind, eller lidt mere for de største, og naar man da vil regne efter, hvad saadant Skind gielder i Dannemark, vil man finde denne Handel særdeles fordeelagtig. Her og andensteds i Europa bruges disse Skind især til Kuffertbetræk og Tobakspunge, og ere til første Brug de tienligste, saasom Haarene ligge saa glat an paa Skindet og holde des bedre Vandet ude, naar kun iagttages at lade dem vende ned ad Kufferten. Man vil og herpaa, saavelsom paa de store sorte Sideflækker, let kiende disse Skind igien i Kuffertbetrækkene. De Grønlandske Qvindfolk vide meget net at sye Tobakspunge heraf, saavelsom af andre Arters Skind, og blive hertil brugte af Smughandlerne; det kunde derfor blive en Næringsvei for dette arme Folkeslag, som vel vilde bidrage sit til Landets Opkomst, naar saadanne, saavelsom flere syede Skindsager kunde sælges ved Colonierne, som jeg ikke veed endnu at skee, og, da Syelønnen ei kunde blive af Betydenhed, vilde saadanne Ting falde lettere, end naar de her skulde syes. Jeg henstiller det derfor til nærmere Bedømmelse, om sligt ikke fortiente Handels-Directionens eller maaskee Landhuusholdnings-Sælskabets Opmærksomhed.

b) Baade-Skind (Amiksák) er et andet Slags Skind, som faaes af denne Art, og hvortil kun bruges de største.

Disse beredes saaledes: Man lader lidet Spæk blive siddende paa Kiød-Siden, sammenruller derpaa Skindet, og henlægger det om Vinteren under For-Brixen i Huset, eller om Sommeren i Spækhulen udsat for Solen og tildækket med Spæk. Af Heden paa begge Steder løsnes Haar-Remmen efter nogle Dages Forløb [59]), saa at den ganske kan afskalles; derpaa bringer man dem ud at tørres i Luften eller Solen, og de ere saa i Beredskab til Brug, naar det paagielder. Man har 2de Slags Baade-Skind: det ene kaldes Igdloartak, da man ved Sælhundens Flaaning opriſter Skindet i en Skraglinie fra den ene Forbov til Baglallen paa den anden Side, neden omkring samme og hen til Halen paa Ryggen, hvilket Slags helst bruges til Kone-Baaden (Umiak) hvortil udfordres 14 à 20 Skind. Det andet kaldes Seeksinnægak, da man ved Flaaningen opriſter Skindet i en lige Linie langs efter Bugen, hvilket Slags helst bruges til Mandsfolke-Baaden (Kajak), hvortil udfordres

[59]) Nogle Uger, som Crantz siger l. c. p. 219, var alt for længe, og vilde viſt raadne Skindene.

fordres 3 à 4 Skind; dog bruger man dem og gierne til Konebaad-Enderne; og Forskiællen mærkes ved Baadenes Betrækning deri, at det ene Slags bedre end det andet lader sig strække og passe efter Baadenes forskiellige Bygning. Ved Beredningen maae det endnu iagttages, at Skindet ei bliver frossen, thi da vil Haarremmen ei lettelig afskolde. Naar man omsider vil bruge et saadant Baade-Skind, saa maae det lægges i Blød nogle Dage i Stranden, indtil det bliver mygt nok til at kunne handles, siden skrabes det med Musling-Skaller, bedækkes med Jord, og lidt efter lidt syer man af de i Forraad værende Skind saa mange sammen, som udfordres til den Baad, der skal betrækkes; denne Samling strækkes derpaa uden over Baadens Træværk med Remmer saa stramt, som mueligt, paa det Skindet ikke ved Tørringen skal blive slapt; Remmerne bindes til den Ende inden om Baadens Træværk paa kryds og tvers, og paa Mandfolke-Baadene sammensyes Skindene oven til, da Manden faaer kun en Aabning i Midten at krybe ned i med Under-Kroppen; Qvindfolkene vide og mesterlig at komme Strækningen til Hielp ved at bide og slide i Skindet med deres Tænder; og man maae virkelig undre sig over, at et Skind, der har

udstaaet saa megen Giæring og Blødning, kan derpaa være saa sejt at udholde en saa stor Spænding og Strækning, men dette viser, at Grønlænderen ved sin naturlige Opfinderskhed just har vidst at treffe den rette Tilberednings-Maade, samt hvorvidt et Menneske, ved at følge Naturens Vink, kan med faa og ringe Midler see sine Fornødenheder befordrede. Naar Baadene saaledes ere overtrukne, bestryges Sømmene især med gammelt seit Spæk, der opsamles ved Spækgraverne, men hele Betrækket desuden med friskt Spæk eller afkogt Tran saa længe, til der sætter sig som en Glassering uden paa, og det ene med det andet tiener til at holde Vandet ude og hærde Skindet derimod, hvorover og saadant Baade-Betræk ei trækker Vand eller bliver slapt, uden det alt for idelig bruges, og man maatte forsømme at fornye dets Smørelse. De gamle aftagne Baade-Betræk pleier man at bruge til udvendige Telt-Betræk, som kaldes Yder-Skind eller Vand-Skind, da mange saadanne Baade-Betræk lægges som Tag oven paa hinanden, saa at det høieste er øverst, og det nederste underst, der giør at Vandet løber ned og kan ei trænge ind til Inder-Skindene. Til en fuldkommen stor Telt kan udfordres saadanne 6 Konebaad-Betræk. Naar disse Telt-Betræk

for

for Ælde sees uduelige til dette Brug, anvendes de til at lægges over Vinterhusenes Tag, siden til Sildeposer og Solle-Flikke; ja i Hungerstid spises de. Ved Syeningen af et nyt Baade-Betræk bliver gierne nogle Stykker tilovers, af hvilke de mindste med Appetit spises af Syerskerne, de større skiærer man Remmer af til Roeremmer for Aarerne i Konebaaden (i Stedet før Roetoller) eller og til andet Brug i Telt og Huus.

c) Sorte Skind (Erisak) er et tredie Slags Skind, som ogsaa faaes af denne Sæl-Art, og helst af de middelmaadige og mindste. De kaldes saaledes, fordi Haarene ere afrykte, og den sorte Haarrem sidder blot.

Tilberedningen skeer saaledes: Naar de ere afskavede paa Kied-Siden, ligesom Haar-Skindene, lægges de een Dags Tid i Urin-Ballien, indtil Haarene løsnes, da de siden tages op og Haarene afrykkes ved Hielp af en Kniv, saaledes, at dog Haarremmen bliver siddende. Derpaa udspiles og tørres de, ligesom Haar-Skindene [60].

[60]) Crantz tager feil, naar han l. c. p. 219 siger, at de beredes paa samme Maade, som Solle-Skind, hos hvilke dog er endeel Forskiel, som siden vil sees.

Saadanne Skinds Brug er forskiellig; thi af dem syes Skoe og Støvler til begge Kiøn; saa og alle Mandfolkenes Søeklæder, som: Vandpeltse, Halvpeltse, Søevanter og Springpeltse, til hvilket Brug de ere ypperlige, da de holde alt Vand ude, saalænge Haarremmen ei slides af; vel blive de af Regn og Søevand vaade og fugtige, men det trænger ikke igiennem til Underklæderne, de kunde derfor med største Fordeel bruges af alle Søefolk; de, som fahre paa Davids-Strædet, have og indseet Nytten, saavelsom Colonisterne i Grønland, og bruge dem hyppig paa deres Reiser. Det maae og herved agtes, at, om de skulle holde Vand ude, da maae de ikke gnides eller myggiøres mellem Hænderne. Til et vist Slags Mandpeltse, kaldet Landpeltse (Ervak) [61]) myggiør man vel disse Skind før Syeningen, men de ere ei heller bestemte til at holde Vand ude.

d) Solle-Skind (Attungekſak) er det fierde Slags Skind, som faaes kun af de største Svartsider.

Til-

[61]) Ei saa ganske rigtig giør Crantz l. c. No. 4. dette til et særskilt Slags Skind, da man kan tage hver sort Skind dertil.

Tilberedningen er forskiellig fra næstforegaaende deri, at de ikke afskaves paa Kiød-Siden, paa det de kunde beholde noget Spæk ved sig, og blive tykkere; og, efterat Haarene ere afrykte, lægges de 3 à 4 Dage, og ofte længere, i ferskt Vand, helst rindende, at indtrækkes, hvormed Hensigten skal være, at de siden desløngere kunne modstaae Forraadnelse; nogle besmøre dem endnu paa Kiød-Siden med Blod. Naar man vil bruge dem, lægges de forud i bløð i Vand, for at kunne stikke i dem med Naalen.

Disse bruges til Soller i Skoe og Støvler, ere og temmelig tykke, stive og varigere, end man skulde tænke. Nord paa Landet bruger man dem og i Stedet for de egentlige Baade-Skind. I Hungerstid spise Grønlænderne endog gamle forslidte Soller.

e) Hvidt Skind (Unnek), der seer ud som Pergament, er det femte Slags Skind af Svartsiden, og faaes baade af store og smaae.

Man bereder dem paa denne Maade: Naar man har afskavet Kiød-Siden, blive de, som Baade-Skind, henlagte at tabe Haarene tilligemed Haarremmen, hvorved da den underliggende hvide Narv kommer tilsyne; de hænges derpaa ud til Tørring, og om Vinteren paa Sneen blive de ligesom blegede, og

siden, efter en liden Befugtning og Gnidning, udspiilte, hvorved de i Udstrækningen blive endnu hvidere og ofte meget smukke [62]).

Af disse Skind syes til begge Kiøn hvide Stats-Støvler og Skoe, der lade dem smukt. Mandfolkene lade sig og deraf giøre et Slags Søeklæder, som naae ei længere, end fra Skuldrene til Beltet, hvilke de, især i Fiordene, bruge om Sommeren for at bedrage Sælhunden, naar de komme frem imellem Driv-Jisen, at den da kan ansee dem for et stykke Jis. Deraf giøres og et Slags Gardiner i Telten, og smaae hvide Poser, som stilles op paa begge Sider i Telten, deels til Zirat, deels til at giemme et og andet udi. Endelig bruges det og til allehaande Zirat-Streger og Kantninger paa Klæder, Støvler og Skoe.

f) Af hvide Skind veed man og at farve røde Skind, som kunne regnes for det siette Slags.

Hertil betiener man sig af den smule røde Bark, som findes paa de røde Fyrstokkes Rødder, hvilke iblant Drive-Brændet nu og da kunne antreffes friske og uforfulede. Til den Ende syer man alle Kanter af Skindet sammen,

---

[62]) Hvad Crantz l. c. p. 220 om dette og næstfølgende Slags Skind-Beredning anfører, er meget utilstrækkeligt og deels feilagtigt.

men, vendende Kiød-Siden ud, og giør det ligesom til en Pose med en liden Aabning; man smaahakker nu Barken og kommer den i Posen, fylder siden noget gammelt Urin derpaa, da det lægges hen paa Jorden, saalænge indtil det kan være nok indtrukken i Skindet; det faaer deraf en blegrød Farve, som dog er kun lidt varig. Endeel veed nu ogsaa at give det en smukkere og bestandigere rød Farve ved Fernambuk og Allun, som man kiøber paa Skibene, og med en Blanding af begge Dele, kogt i Vand, bestryger det hvide Skind nogle gange, dog bestaaer ei heller denne Farve i Regnveir. Man begynder og at farve violet med et andet Slags Vestindisk Træe, som ogsaa faaes fra Dannemark med Skibene.

Af saadanne røde og violette Skind syes Stats-Støvler og Skoe, samt Zirat-Streger paa Klæder, Teltgardiner og Teltposer, med mere; de bruges og til det indvendige Betræk i Tobakspunge. Dog ere de røde Skind ei meget gængse hos Grønlænderne, og især det sidste Slags, saavelsom de violette, næsten allene at treffe hos Colonisternes Koner og Tienestefolk.

g) Endelig danner man og af de yngste Svartside-Skind sine Kobbe-Blærer til Brug ved Sæl-Fangsten med Harpuun-Piil, hvorom til-

forn er meldt (p. 122). Til den Ende krænger man Skindet heelt af Sælhunden, og rister det allene op ved Hovedet og omkring Tæerne, siden med en lang Kniv indvendig søger at løsne Skindet fra Kroppen, samt udtager Kiødet, med mere, stykkeviis. Naar man har faaet det krængt, afskaver man det meeste Spæk af Kiød-Siden, og for Resten behandler det som Baade-Skind eller hvide Skind, om man vil have Blæren hvid (see p. 146. 151) eller som sorte Skind, om man vil have den sort (see p. 149). Dernæst sammensnører man Aabningerne ved Hovedet og de 2de Baglaller. I Rumpens Sted og paa de andre Steder, hvor Skindet af Blessurer har faaet Aabninger, sætter man smaae Træetolle med en dyb Rand, omkring hvilken Skindet tæt sammensnøres, saa at hverken Vand eller Vind kan trænge igiennem; i forreste rynkede Ende fæstes en Rem, derpaa køres Skindet om ved Forlallernes Aabninger; siden sættes i den ene Forlalle et Pusterør, og den anden fastsnøres udvendig; man opblæser Skindet, spiler det over en dertil indrettet Forhøining til at skaffe Blæren sin behørige Krumming og Figur, i hvilken Stilling den ogsaa tørres, og er derpaa færdig til Brug.

Af

Af Snyltedyr har jeg hos denne Sælart ei fundet andre, end 2de Slags Spol-Orme, som jeg i min Fauna har kaldet Ascaris Phocæ og Ascaris bifida [63]). De findes og udførlig beskrevne med Figurer i Zoologia Danica [64]), saaledes som jeg ved Hielp af et Haand-Glas kunde betragte dem, og efter de Begreber jeg da, i Følge Linnæi Anviisning, giorde mig om Spol-Orme. Da jeg ei har været saa hældig, enten at bevare nogle af disse Orme ubeskadigede i Spiritus, eller siden at faae dem levende for Øine, finder jeg intet at tillægge mine forhen leveerte Beskrivelser. Dog tør jeg ikke twivle paa, de jo ere virkelig Spol-Orme, skiønt jeg gierne underskriver Conferentsraad Müllers Formodning [65]), at jeg kan have taget For-Enden for Bag-Enden, da Analogien synes at udfordre det efter de Opdagelser, jeg siden har havt Leilighed at giøre med Indvolde-Ormene [66]). Ogsaa troer jeg, at det Synonymon, som af Goezes Eingeweide Würmer [67]) er

63) Faun. Grönl. Spec. 250. 252.

64) Zool. Dan. Tab. LXXIV. fig. 1. & 3. Vol. 2. p. 101. 102. (ed. prior. 8vo) p. 46. 47. (ed. post. fol.)

65) ll. cc. p. 106 (ed. min.) & p. 49 (ed. Maj.)

66) Om 2de af de paa ovenanførte Plade i Zoologien leveerte Ascarides, nemlig: Ascaris Gadi fig. 6. og Versipellis fig. 7. kan jeg nu give den Oplysning, at den førstes smale Ende virkelig er For-Ende, og har sine 3 Knuder, men den sidste virkelig er Echinorynchus candidus Mülleri.

67) p. 73. tab. 2. fig. 9.

er anført under Ascaris Phocæ, virkelig hører did, men Goezes Exemplar er af Bristning i Spiritus bleven saa vanskabt, og den derefter tegnede Figur saa ukiendelig, at man umuelig kan bestemme noget vist heri.

Til Slutning vil jeg nu anføre Svartsidens Synonyma, saaledes, som jeg mener at have fundet dem hos Skribenterne:

Phoca Grönlandica *Fauna Grönl.* p. 11. *Müll. Prodr.* p. VIII. *Erxleben Mamm.* p. 588. Borowski Thiere 1 B. p. 9. Mohr Jisl. Naturh. p. 3. *Gmelin Syst. Nat.* Tom. I. p. 64.

Phoca Oceanica *Steller Nov. Comm. Petrop.* II p. 290. *Lepechin Act. Acad. Scient. Petrop.* 1777. T. I. P. I. p. 259. Tab. VI. VII. (gode Figurer, og de beste man har).

Svartside Egedes Grønl. Naturellhist., paa Kobberpladen ved p. 46 en liden (maadelig) Figur. *Hammers Faun. Norv.* p. 4.

Fletti-Selar og Opno-Selar, *Specul. Reg.* p. 177.

Hafselr, Vadluselr, Flekuselr og Oppnuselr, *Torf. Grönl. Ant.* p. 87.

Grønland-Sele Horreb. Jisl. (tydske Udgave) p. 269.

Seehund mit einer schwarzen Seite *Ellis Hudf.* tab. 7. (maadelig Figur).

Atarsoak Cranz Hist. von Grönl. I. p. 163. 169.

Atak

Atak Anmærkn. til Cranzes Hist. om Grønl. p. 152. Staunings korte Beskr. over Grønl. p. 143.

Grønlandsk Sæl Bomare Naturlexic. T. VII. p. 16.

Dælja, Dævok og Aine *Leem. Lapp.* p. 212. 214.

Vade-Sæl, Hav-Sæl, Olavsons Reise giennem Jisl. p. 520. 531. 696. Olavii oecon. Reise i Jisl. p. 79.

Seehund, Robbe, Martens Spitsberg. p. 75. tab. P. f. a. (maadelig) Adelungs Gesch. Nordostl. Schiff. p. 372. tab. XV. f. 4. (Martenses Figur).

Meerkalb, Zorgdrager Beschreib. des Walfischf. I Th. p. 192. 193.

Die dritte Sorte Seehund Steller Beschr. von Kamsch. p. 108.

The Harp-Seal, *Pennant Synops. Qvadrup.* p. 342. Ej. Hist. Qvadr. II. p. 525. t. 51.

Schwarzseitige Seehund Schreber Säugth. III. p. 310.

V.

V.

Beskrivelse og Oplysning over den hidindtil lidet udarbeidede Slægt af mangeskallede Konchylier, som Linnæus har kaldet Lepas, med tilføiede nye og ubeskrevne Arter.

Ved
Kunstforvalter Spengler.

(Oplæst den 3 Mai 1790.)

Det giør den menneskelige Forstand ikke liden Ære, at der til alle Tider er fundet lærde Mænd, som ved Hielp af kunstige Methoder have søgt at bringe den uendelige Mængde Skabninger i Ordener, Slægter og Arter, for derved at lette Arbeidet for den grandskende Natur-Elsker og Dyrker af Naturhistorien, og for at komme hans Hukommelse til Hielp. Dog alligevel have disse Bestræbelser, uagtet al anvendt Flid og Skarpsindighed, endnu tildeels været utilstrækkelige. Naturen lader sig ikke overalt foreskrive Grændser og bringe under kunstige Afdelinger; den er dertil alt for mang-

mangfoldig og for ofte mærkeligen afvigende fra den Ledetraad, som man troer at have fundet. Det meest henrivende Fag, Konchyliologien føler alt for tidt denne Mangel, da Natur-Elskeren og Samleren svæver i Uvished og befrygter at tage Feil, naar han efter endnu ikke nok bestemte og faste Kiendemærker vil anvise sine nye fundne Skatte deres rette Plads.

Endnu i vore Tider er ustridig den Linnæiske Methode over Konchylierne den fuldstændigste, naturligste og meest brugbare: den er og bliver ogsaa bestandig den egentlige og sande Grundvold, hvorpaa begge hans lærde Discipler og andre øvede Conchyliologer have bygget og endnu kunne bygge roesværdige Forbedringer, eftersom immer mere Leilighed bliver tilbage, da Opdagelsen af nye Lande har frembragt nye Arter og Tilvexten af store Konchylie-Samlinger kunne ansee sig berettigede at opfordre Natur-Elskeren til at giøre flere Forbedringer. Havde Linné ikke maattet undvære alle disse Fordele, saa vilde det ogsaa været ham lettere at levere sin Methode fuldstændigere. Hans Forgængere vare ikke det Mønster, hvorefter han vilde eller kunde arbeide: han gik en ny og bedre Vei, og valgte den modsatte Orden i sin Methode, eftersom han giorde Begyndelsen med de mangeskallede Conchylier, og gik saa gradeviis fort for at kunne slutte med de simpelste. I denne første Orden, nemlig af mangeskallede Konchylier, har han fastsat 3 Slægter, hvoraf

han kaldte den mellemste Lepas, som tilforn var bekiendt under Navn af Balanus.

Ikke allene iblant Konchylierne, men jeg turde næsten sige i det hele Dyrrige, er neppe nogen Slægt, der pleier at forekomme under saa mange forunderlige og utallige afvexlende Skikkelser, liig hiin Proteus: Desforuden ere mange af dem enten saa forstukne imellem andre fremmede Søeprodukter, eller vel ogsaa formedelst deres Nyhed saa ukiendelige, at kun et øvet og med disse Dyr vant Øie kan opdage dem. Denne Slægt har dette besynderlige i alle sine Arter og Afdelinger fremfor alle andre Conchylier, at dens Skalhuse ikke kunne bestaae for sig allene, men maae sætte sig fast paa ethvert andet Legeme, som de træffe i Søen, saasom: paa Bunden af Skibe, paa Pæle, Sneglefkaller, Muskeler, Krebs og Krabber, Skildpadder, Hvalfiske, Stene og Koraller. Denne Omstændighed og tillige dette, at de alle, uagtet den største Forskiellighed og Bygningsmaaden af deres Huse, de maae være saa smaae eller store, som de ville, dog blive beboede af et og det samme sig ganske besynderligen udmærkende Dyr, dette siger jeg, har bestyrket mig i det Forsæt at følge Linné, og ikke dele dem i 2de Slægter, som en Solander og med ham flere Yndere af Konchyliologien have giort, der ville adskille dem, som have Figur af et Bæger, og ere forsynede med en steenhaard Skalbund, under det Slægts Navn Balanus,

fra

fra dem, der have mere Ligning med en Muskel, og sidde paa et tarmformigt Rør eller Stilk.

Jeg har derfor i den raisonnerede Fortegnelse over min Konchyliesamling beskrevet denne besynderlige og vidtløftige Slægt under følgende Afdeelinger, eftersom jeg har anseet dem for at være de naturligste:

LEPAS.

A. Coniformes.

1. Sexvalves.

2. Quadrivalves.

B. Conchiformes.

1. Quinquevalves.

2. Multivalves.

C. Membranaceæ.

Iblant de bægerformige Lepades ere de sexskallede de hyppigste og de fleeste; derimod af de fireskallede, som ere meget sieldne, har jeg efter nøie Undersøgelse ikkun kunnet opdage fem Arter (Varieteterne fraregnede).

Ingen Forfatter og selv de nyere, som dog have giort sig al muelig Flid for at beskrive denne vidtløftige og med saa mange Vanskeligheder forbundne Slægt, have hverken givet rigtige eller bestemte Beskrivelser over Skallenes Antal, hvoraf denne Slægt er sammensat, heller ikke over deres forundringsværdige Sammenføi-

ning og den uforanderlige indbyrdes herskende Liighed og Forhold. De toge meget feil, naar de, for at forklare Skalhusets Tilvext, sagde, at Dyret, naar endelig dets Vaaning blev for snever, det da foruden den Tilvext, som skeede ved Udvidelsen, blev nødt til at skyde nye Skaller ind imellem de allerede tilstædeværende; herved blev da vel ogsaa efter deres Mening Antallet af Skallene uvist og den fortreffelige og naturlig medfødte Proportion gik ganske forloren, naar Dyret skulde have den Evne efter Behag at skalte og valte med sine Skalles Bygning. Ved nøie Undersøgelse paa utallige Specimina af alle Arter i denne Slægt, er jeg bleven tilforladelig overbeviist om, at alle og enhver Art haver et fast bestemt Antal Skalle, der allerede ved dets første Tilværelse ligge i en vis Orden, og at Dyret aldrig er i Stand til at forøge dem, naar det bliver enten større eller ældre. Deres Vext lader sig paa en meget naturlig Maade ret godt forklare, uden at have nødig at skulle tage sin Tilflugt til en saa ubestemt Formerelse af Skallene. Ikke uden Hensigt ere alle bægerformige Lepades fra Bunden af opad og indvendig af enhver Skal ganske igiennemvævet med fine afdeelte Kanaler eller Kamre. Ikke allene de retopstaaende Skalle, men ogsaa Bunden selv er formedelst indvendige Skillerum afdeelt i lige saadanne Kanaler, der slutter til de andre paa de modsatte Sidevegge, saa at det hele Skalhuus er sammensat af lutter bedækkede Gange og Røre, der ere i Stand til for-

holds-

holdsviis at kunne udvide sig til alle Sider, da Dyret tillige paa den indvendige underste Rand af det firskallede Laag, der ved en tynd Hinde er fæstet oven i Mundingen af Bægeret, er forsynet med 6 stærke Muskler, som henimod Bunden og Siderne af Skalhuset ere fæstede fast i Hiørnerne, og formedelst denne Forbindelse, som Dyret har med sine Skalle, kunne Safterne flyde fra Dyret selv ind i de mangfoldige Kanaler eller Saftrøre, der alle ere opfyldte med Kiød, og saaledes bevirke deres Vext og Udvidelse paa en mere fattelig Maade, end hos mange andre Slægter af Skaldyr, hvor det ikke alletider er saa let at forklare.

Ligesaa uforanderlig er ogsaa Skikkelsen og Overeensstemmelsen imellem Skallene eller Bladene. Fire af dem ere brede og to ere ganske smale: 2 og 2 af de store sidde lige over for hinanden, og de 2 smale have samme Stilling. Disse 6 Skalle ere saa kunstig sammenføiede, at man udvendig ikke kan blive mindste Tegn til Søm vaer, hvorved det hele Bæger seer ud som det kun bestod af et eneste Stykke; indvendig derimod mærker man snarere, hvorledes de for oven af enhver Skal udbredte Fløie eller Vinger ere paa begge Sider skudte over og under de tilgrændsende Skalle, omendskiønt de have Anseende af at være ligesom smeltede tilsammen. Disse Fløie, der udgiøre den fierde Deel af Skallens Længde, danne indvendig en Rand eller Afsats, hvortil det firskallede Laag, under hvilket Dyret giemmer sit Fangenet, er befæstet ved Hielp af en tynd Hinde.

 Efter

Efter at have forudskikket disse Bemærkninger over denne Slægt, kan jeg nu anføre Arterne, som ere mig bekiendte. Jeg vil opregne dem i Forbindelse med de faa Linnæiske, hvoraf kun i alt ere 13 Arter, og da disse sidste allerede ere saa længe og almindeligen bekiendte, vil jeg kun anføre dem med Linnæi Benævnelser, og oplyse dem med Anmærkninger. De derimod, som hos andre Forfattere og især i de nyeste Verker ere anførte og aftegnede, dem vil jeg oplyse med en kort Beskrivelse; men de nye Arter vil jeg endnu beskrive noget omstændeligere, og i det følgende ikke anføre mange Citationer, men kun saadanne, som ere bestemte og tydelige, saasom en stor Deel hos Linné ere ganske urigtige.

A. Bægerformige med sex Skalle.

No. 1. Lepas Balanus, testa conica, sulcata, operculis acuminatis. *Linn.* Syst. Nat. p. 1107. No. 10. Transact. Tom. 50. Tab. 34. fig. 18. *Born.* Tab. I. fig. 4. *Chemnitz* Conchyl. Vol. 8. Tab. 97. fig. 820.

Anmærkning. Lepas Balanus falder hyppig i Nordsøen, Grønland og Norge, hvor den opnaaer en temmelig Størrelse. Gemeenlig ere alle nordiske Lepades hvide, dog seer man paa en stor norsk Mytilus en Gruppe af L. Balanus at

være

være ansat, som tildeels er af en skiøn rosenrød Farve.

a) VARIETAS L. BALANI, rudis, apertura majori, cellulis inter laminas valvularum majoribus costisque flexuosis.

Denne Lepas kommer allene fra Ferrøe, og sidder gemeenlig i hele Klumpe uordentlig om hinanden. Den opnaaer ofte samme Størrelse, som den forrige. Bægeret har en viid Aabning; Ribberne paa Midten af de 6 Skalle have skarpe Kanter, stige slyngede og meest uordentlig i Høiden. Det besynderligste derved er dette, at Skallenes indvendige og udvendige Vægge staae langt fra hinanden og ere meget tynde: Kanalene eller Kamrene ere af ulige Størrelse og meget bredt afdeelte, have altsaa ferre Skillerum. En saadan Gruppe er funden paa en Muskel, og en anden paa en med Zeolith indsprengt kobberholdig og hærdet Leer.

b) VARIETAS L. BALANI apertura coarctata, costis regularioribns confertis, marginem baseos excedentibus.

Denne Udart er ikke saa stor, som L. Balanus; Figuren ligner en kort, sammentrykket spids Kegle; den har ogsaa flere og dybere Folder og skarpere Ribber, som imellem sig selv indbyrdes ere næsten regelmæssige, saa at man ikke kan mærke den sædvanlige Fordeling af de 6 Skaller: Den underste vidt udbredte Rand ligner et tagget Uhrhiul: Mundingen er

overordentlig snever og hierteformig: Bunden slutter indvendig under Randen. Den falder i Norge og sætter sig gierne fast paa Muskeler og Krebs.

c) Varietas Balani apertura coarctata cordata, valvularum pars pyramidata radiatim rugosa, subaculeata.

Den breedrandede ostindiske Balanus har Figur af en kort spids Kegle og er neden til vidt udbredt, da den nordiske derimod er mere cylindrisk. De pyramidformige Ribber i Midten paa de 6 Skalle, ere mere ophævede, uordentlig stribede, og paa nogle Exemplarer besatte med Pigge, der alle vende ned ad. De glatte fordybede Fuurer imellem de pyramidformige Forhøininger ere betydelig bredere, kiendeligere og dybere end hos Balanus. Farven er bleg violet: fra Ostindien.

d) Varietas Balani apertura coarctata cordata, valvularum pars pyramidata flexuose rugosa. *Chemniz* Tab. 97 fig. 830.

Denne Lepas er neden til breed, og løber knudret eller ud- og indbøiet og smal til mod Mundingen: de pyramidformige Ribber ere nordentlig stribede. Dette Slags maae i Vandet have bestaaet af en meget blød Materie, eftersom de fleste af dem have ved voldsomme og skæve Indtryk maattet undgielde med deres naturlige indbyrdes Overeensstemmelse og Forhold. Det fiirskallede paa Breden fiinstribede Laag er, som hos alle øvrige Varieteter, det hos L. Balanus fuldkom-

men

men liigt, dog med denne Forskiel, at Farven her, saavelsom paa de imellemliggende Fuurer, er mørk violet. Det øvrige af Bægeret er rødt og hvidt blandet. Paa Bunden af et fra China hiemkommet Skib.

No. 2. LEPAS OBLIQUA, testa conica, valvularum pars pyramidata, radiis profunde striata, segmentis intermediis glabris, transverse striatis, apertura triangulari.

Saa uregelmæssig, som den ovenfor beskrevne Lepas er i sin Bygning, saa skiøn og fuldkommen er denne nærværende i alle sine Dele. Enhver Skal for sig og det hele Bæger tilsammentaget har et saa fortreffeligt indbyrdes Forhold, at man skulde troe, det var afmaalt med en Cirkel. De ophøiede Pyramider ere ved en skarp Affats adskilte fra de fordybede og fiint tverstribede Furer, og ere regelmæssigt og dybt riflede. Den hele Bygning er meer cylindrisk end conisk. I Henseende til Farven er den dunkel Purpur. Man seer kun sielden denne Lepas. Den kommer fra Ostindien.

No. 3. LEPAS PLICATA, testa conica truncata, absque fundo proprio, valvulis plicatis ad marginem inferiorem dentatis, operculo obtuso. *Chemniz* Tab. 97. fig. 825.

Denne Lepas fortiener af Konchyliologerne at bemærkes og anføres som en særegen Art. Den har meget usædvanligt i sin Bygning. Naar den bliver nogenledes stor (thi jeg har den af 11 Linies Størrelse)

saa er Skallen tyk og indvendig ganske anderledes beskaffen end hos de fleste andre Lepades. Den er ikke giennemskaaret med Kanaler, har ingen Krands eller Affats, og hvad som endnu er det besynderligste, den har ingen Bund. Den underste Rand, hvorved den sætter sig fast paa fremmede Legemer, er forsynet med kutter dybe Indsnitte, som danne de udvendige Folder. Indvendig, men ikke længere fra denne Rand end Skallene ere tykke, ligge aabne Kanaler imellem opstaaende tynde Vægge. Laaget er her ganske anderledes beskaffet end hos L. Balanus og dens Forandringer: det staaer ikke oprettet, men ligger plat i den øverste Deel af Aabningen, og de fire Skalle udgiøre en stump Flade. Denne Lepas kommer fra Grønland og sidder gemeenlig paa den almindelige blaae Musling. Fra Ferrøe besidder jeg paa en bruun Trap med kugleformig Zeolit og gediegen Kobber en Gruppe af disse Lepades, som er sielden.

No. 4. Lepas Balanoides, testa conica truncata lævi, operculis obtusis. *Linn.* Syst. Nat. No. 11. *Chemniz* Tab. 97. fig. 822, 23-24.

Anmærkning. De smaae Lepades, som Linné vil have forstaaet under dette Navn, ere uendelige i deres Forandringer, og findes i Havene af alle fire Verdens Dele. Til de Kiendemærker, at de paa den udvendige Side pleier at være

mere

mere eller mindre glatte, og at Laaget i Almindelighed skal være stumpt og fladt, vil jeg endnu legge et nyt Mærke, der er ligesaa ubedrageligt, nemlig dette, at den indvendige Krands eller afsatte Rand oven i Bægeret, hvor Dyret under sit fiirskallede stumpe Laag opholder sig, er i den hele Rund-deel dybt og fiint riflet, da dog denne Deel hos alle andre Lepades pleier at være ganske plat.

a) VARIETAS BALANOIDES, testa glabra, valvulis varie & obsolete striatis.

Iblant den utallige Mængde af disse Skabninger har jeg ikke villet foretage mig at beskrive andre end dem, som jeg troede især fortiente at bemærkes. Den første, som jeg altsaa valgte, er den hvide og glatte tranquebarske Lepas, som fortreffelig passer med Linnæi Balanoides. Den indbyrdes Overeensstemmelse og Liighed imellem de sex smaae Skalle, er den samme, som tilforn. Tilligemed dette, at de have en cylindrisk og buged Figur, er Rygskallen kun smal, og de som sidde ved begge Siderne allersmalest; derimod ere den forreste og de 2de Sideskaller betydelig brede. Samtlige Skalle ere glindsende glatte, naar de hvile paa et glat Legeme; thi hvo skulde vel kunne indbilde sig, at en figureret Grund kunde have nogen Indflydelse paa de udvendige glatte Skalle, og meddele dem

de selvsamme Figurer. Paa en Venus prostrata af 2 Tommers Brede sidde omtrent 16 Stykker af disse Lepades i en Kreds. Det er et skiønt Syn at betragte, hvorledes de paa Venus Skallen rundt løbende skarpe Striber have aftrykt sig paa alle frie Sider af denne Lepas. Flere Exempler har jeg paa Ostrea undata, en Kammuskel fra Tranquebar, hvor de dybe Striber af denne Muskel ere nøiagtige og ziirlig indprægede i benævnte Lepas. Den bekiendte Konchyliolog Hr. Professor Retzius, Lærer i Naturhistorien ved Academiet i Lund, var den første, som giorde mig opmærksom paa denne usædvanlige Tildragelse.

b) Varietas Balanoides valvularum pars pyramidata lineis rubris radiata.

Intet overgaaer i Skienhed af Farven og i regelmæssig Forbindelse af de sex Skalle denne tranquebarske Lepas. Den er ligesaa høi som breed ved Foden, nemlig 6 Linier. Figuren er kegleformig. Mundingen udgiør en ordentlig Femkant og er temmelig viid. De pyramidformige Forhøininger ere ved afmaalte Linier skarp afsatte fra de fordybede Furer. De første ere smukt tegnede med purpurrøde Striber paa hvid Grund; de sidste derimod ere ganske hvide. Foruden mange Slags tranquebarske Konchylier, som ere ganske beklædte med denne, dog noget mindre Lepas, har jeg en stor Solen Siliqua, hvorpaa et større Slags tilligemed den forhen beskrevne ganske hvide, sidder blandet imellem hinanden. Tab. VI. fig. 1.

c)

c) VARIETAS BALANOIDES apertura coarctata rotundata. *Chemniz* Tab. 98. fig. 835. Philosoph. Transact. Vol. 50 for 1758. *Ellis* Tab. 34. fig. 15.

Denne Balanoides er den hyppigste og følgelig ogsaa den almindeligste. Ved de africanske Kyster af Barbariet findes en stor Deel Konchylier, men især det almindelige Søe-Øre, udvendig overklædte og besatte med denne Lepas. Store og smaae sidde imellem hinanden og tæt sammen. Figuren er ægformig med en ganske snever Munding. De sex smaae Skalle ere udvendig, uagtet glatte, dog noget ujevne og rue. Farven er blegrød, dog gives nogle deriblant af en høiere Farve og med mørkviolette Linier. Paa et ostindisk dybfoldet Søe-Øre (Haliotis tuberculata) findes dette Slags Lepas, men betydelig større og mørkere af Farve, at sidde klyngeviis om og oven paa hinanden.

d) VARIETAS BALANOIDES testa truncata brevissima, apertura dilatata. *Chemniz* Tab. 98. fig. 833.

Denne Lepas med den vide Munding er uden tvivl den mindste af alle. Den er kun noget over en Linie høi, og dens Munding er tet tilsluttet med et stumpt og platliggende Laag. En Ostrea islandica er ganske bedækket med denne lille Lepas. Den er hvid, og dens ellers glatte Overflade er bleven knudret og

ujevn

njevn af den furede Grund, som den islandske Kammuskel har.

No. 5. Lepas Purpurea, testa conica, apertura coarctata rhomboidea, valvulis sex lævibus, quarum pars pyramidata lineis purpureis radiata; operculis quatuor acutis. *Chemniz* Tab. 99. fig. 842.

Denne Lepas har Figur som en ganske kort spids Kegle. Neden til er den vidt udbredt og gaaer steil til mod den snevre hierteformige Munding. Dens 6 Tavler giore forholdsviis imellem sig forhøiede glatte Pyramider, som paa langs ere tegnede med skiønne violette Striber. Det største Exemplar er ved sin neden til udbredte Deel 13 Linier, og kun 6 Linier høi; den sad fast paa en med Teredines giennemboret Spaan af et ostindisk Skib.

a) Varietas L. purpureæ testa glabra, valvularum pars pyramidata lineis rubris radiata & transversim obsolete striata.

Dette Slags har hverken en kegleformig eller cylindrisk Figur; den er nemlig fra sin nederste og bredere Rand lige til den øverste Aabning, der er videre end hos den forrige, huulrund udformet. Den hele Skal er glat og glindsende, og rundt omkring umærkelig fiint riflet. Af Farve er den ganske lyserød, og fra unden op ad ziret med noget mørkere Linier. Fra Tranquebar.

No. 6.

No. 6. Lepas foliacea, testa cylindrica incurvata, valvulis foliaceis lævibus, ad aperturam distantibus, operculis obtusis. *Chemniz* Tab. 98. fig. 832. *Ascan.* Icon. rerum naturalium. E. Olaff. Reise igiennem Island Tab. XI. fig. 13. *Müller.* Prodrom. Lep. Tulipa.

Denne Lepas er vist en af de forunderligste, største og usædvanligste i sin Bygning. Formedelst den oven til værende nette Udskiering af Skallene, ligner denne mere, end nogen anden af sin Slegt, en Tulipan. Figuren er fuldkommen valseformig. De sex Skalle have paa deres Overflade en glat rundboiet Ryg, der oven til, hvor dens Spidser ende sig, er temmelig breed og skraas afskaaren. Skallene hænge ikke meget fast sammen, men skille sig let fra hinanden. Et smukt Anseende giver saadan en Tulip, naar den er af nogenledes Længde, thi da har den ofte en skæv dreiet Stilling, ved det de spidse Ender af Skallene dreie sig til den ene Side. Da Mundingen er stor og trekantet, saa har Laaget samme Dannelse; det ligger tillige plat, og har fire afstumpede Ender. Skallene have ingen dobbelte Vægge, som de andre Lepades, men ere tynde, og have allene unden til aabne Kanaler. De ere altid ganske hvide og sætte sig gierne i store Klynger paa hinanden. Man finder dem ogsaa paa store Koraller, som Madrepora ramea viser, der er aftegnet hos Ascanius i hans Icon. Tab. X, hvor

en

en Mængde af disse Tuliper har sat sig fast. Denne sidste er fra Finmarken. Man finder dem ogsaa i Island, men ikke saa ofte eller saa store, som de i Ferrøe. I Grønland blive disse Lepades som Fossilier opgravede af en blaa Leerjord. Ved Slutningen af denne Afhandling vil jeg omstændeligere beskrive Dyret, som beboer denne Lepas.

a) Varietas L. foliac. testa incurvata subsulcata, valvulis obsolete striatis.

Denne lille Lepas, der er saa stor som en Hasselnød, har oventil de samme tulipanformige Udskieringer, som den forrige, og Spidserne af de sex Skalle ere boiede udad, hvorved den faaer sin vide Munding. Disse samme Skalle ere hos nogle glatte udvendig, hos andre derimod neden fra opad mere eller mindre dybt foldede. Den hele Bygning er ganske valseformig. Hos denne Varietet er endnu at anmærke, at Skallene have dobbelte Vægge, og at Rummet derimellem er afdeelt i lutter Kamre eller Kanaler. Laaget er med sine 4 udbredte Spidser fladtliggende. De ere hvide og komme begge fra Island og Grønland. De sætte sig gierne fast paa Stene, men besynderlig paa Muslinger.

b) Varietas L. foliac. testa candida, valvulis pellucentibus, anteriore apice prolongata. *Chemniz* Tab. 97. fig. 824.

Ogsaa denne tranquebarske Lepas fortiener at sættes ved Siden af den største ferrøiske L. foliacea.

Den

Den er noget mindre end den forrige; paa Midten ere Skallene bugede, ligesom en Tønde, speilglatte og glindsende, men trække sig henimod Enderne snævert sammen. Spidserne af alle sex Skalle ere lige saa dybt udskaarne, som begge de forrige. De sætte sig gierne i hele Klumpe om og oven paa hinanden, men helst paa Konchylier.

c) VARIETAS L. FOLIAC. testa superius dilatata, intense rubra, valvularum segmenta lateralia latiora. Philosoph. Transact. Tom. 50 for Aaret 1758. *Ellis* Tab. 34. fig. 10.

Paa en Green af Madrepora ramea sidder en stor Gruppe af dette Slags Lepas foliacea uordentlig om og paa hinanden; den er af en høi karmosinrød Farve. Ellis, som beskriver den paa ovenanførte Sted, og har laant den af Dr. Fothergills Samling, anseer den som den fortreffeligste i sin Art. Deri har virkelig ogsaa Ellis Ret, thi man kan iblant Lepades intet forestille sig skiønnere. De sex Blade eller Skalle ere oventil smukt udskaarne. Mundingen er overordentlig viid. Den ophøiede Ryg, som enhver Skal har, er glat paa dem alle; det fiirskallede Laag er rosenfarvet, i Midten med meget stærke ophævede Tænder, til begge Sider udhulet og glatte, da ellers alle de andre ere riflede. Ellis troer, at disse Lepades kunde have faaet deres røde Farve af det Dyr, som danner den røde Koral (Isis nobilis) eftersom hans

Gruppe

Gruppe sad paa en saadan Koral; men her viser det sig, at den røde Farve hos denne Lepas ikke hidrører fra Korallen; den kommer fra det middellandske Hav. Jeg har af denne Lepas adskillige Fossilier, hvorpaa man endnu kan kiende den røde Farve. De ere fra Avignon og Piemont, og ligge i en grov guul Sandart.

No. 7. LEPAS FISTULA testa elongata tubulosa, versus aperturam dilatata, operculis obtusis. N. Mohr islandske Naturhist. T. 7. fig. 1. b. pag. 126. *Chemniz* Tab. 98. fig. 838. *Ellis & Solander* Tab. 15. fig. 7. 8. pag. 198. Balanus clavatus fra New foundland.

Den i Naturhistorien saa opmærksomme, flittige og beskedne Hr. N. Mohr har bragt denne formedelst sin Længde saa mærkværdige Lepas fra Island hertil, og var den første, som giorde den bekiendt for her værende Samlere af Konchylier. Den øverste Deel af denne rørformige Lepas har samme Skikkelse som Lepas foliacea; kun denne Forskiel er der, at den forhøiede Ryg paa de sex Skalle er efter Længden fiinstribet. Overalt har denne sieldne Lepas i sin Bygning saa megen overraskende Skiønhed, velvalgte Tegninger og Liigheder, at den maae sætte saavel Naturelskeren som Kunstneren i Forundring. Laaget med sine 4 stumpe Ender er det samme, som hos Balanoides. De voxe immer hobeviis i Selskab med deres Lige, og slutte

tæt til hinanden, saa at det seer ud som den hele store Familie kun udgiorde eet Legeme. De findes, men kun sielden, paa Stranden, ved Handelshavnen Bere-fiord i Island, hvor de sætte sig fast paa Stængelen af forskiellige Tangarter, men især paa den nederste smale Ende af Fucus saccharinus, og have ingen Bund. Siden fik vi dem ogsaa fra Grønland. Saa smale og tynde de end ere, blive de dog henimod tre Tommer lange.

a) Varietas L. Fistulæ, testa tubulosa brevior, valvulis subcarinatis.

Førend den nylig beskrevne Lepas blev mig bekiendt, fandt jeg den yderste Flade af en Venus islandica ganske overklædet med den nærværende Varietet. De havde alle nøiagtig en og samme Høide, og sluttede saa tæt sammen, at jeg i Førstningen holdt den for at være en Madrepora. Den øverste Deel af Skallen eller Bægeret er som hos den foregaaende; Ryggen derimod paa de sex Skalle er hos denne glat. Overhovedet ere Skallene meget tynde, men desuagtet dobbelte og afdeelte i Kamre. Længden er en Tomme, og Vidden af Rørene to til tre Linier; neden til have de en haardskallet Bund. De fire Ender af Laaget ere meget mere ophøiede og udbredte, end hos den forrige; de findes ogsaa i Grønland.

No. 8. Lepas echinata, testa oblique globosa versus aperturam coarctata, valvularum

pars pyramidata aculeis rectis echinata; operculis obtusis. *Chemniz* Tab. 99. fig. 841.

I lang Tid har denne med Pigge besatte Lepas været vore indenlandske og formodentlig ogsaa udenlandske Samlere allene bekiendt af Davila Catalog. raison. Paa Roret af et fra Ostindien hiemkommet Skib, der laae under Reparation, sadde ikke flere end sex Stykker af disse store, piggede Lepades, som formedelst deres Sieldenhed og Størrelse foraarsagede mig megen Fornøielse. Den største af dem er 14 Linier i Giennemsnit, og har ved dens længste Ende samme Høide. Deres Figur er skæv kugledannet med en snever tilsluttet Munding. Paa Ryggen af de sex Skalle sidde forholdsmæssig de pyramidformige Forhøininger, der ere umærkelig stribede, og hvorpaa Piggene sidde allevegne adspredte. De fordybede glatte og paa tvers fiinstribede Mellemfuurer ere her brede, og række oven fra lige ned til Bunden. Den indvendige Indretning og Forbindelsen imellem de sex Skaller har hos denne Lepas meget usædvanligt ved sig, som man ikke træffer hos de andre. Den indvendige Krands, som hos alle Lepades er det Sted, hvorpaa Laaget hviler, staaer meget vidt fra de egentlige Vægge, og strækker sig dybt ned imod Bunden. Den hele Væg er indvendig fiint og dybt fuuret, uagtet Rummet imellem begge Væggene er afdeelt i utallige Kamre. Der, hvor Skallene legge sig over hinanden, ere Fældingerne eller Affatserne

paa

paa tvers forsynede med regelmæssige Indsnitte, og deraf dannede Lister, for at giøre Forbindelsen desto stærkere. Laaget nærmer sig i sin Figur det hos L. Balanus. Farven er hos nogle mørk purpurrød over den hele Skal, hos andre derimod et hvidt blandet derimellem.

a) VARIETAS L. ECHINAT., aculeis incurvatis echinata. *Davila* Catal. rais. Tom. I. Tab. 6. fig. N. *Chemniz* Tab. 98. fig. 840.

Paa et andet fra Ostindien hiemkommet Skib fandt man næsten hele Bunden besat med en anden mindre Sort af samme Slags. De største iblant dem ere unden til 10 Linier brede og 8 Linier høie. De ligne i alle Maader det forrige Slags, undtagen Piggene, som ere anderledes dannede, og Farven, der er forskiellig. Paa de pyramidformige Forhøininger, der hos denne ere belagte med ophævede Folder, udspringe Piggene, der, saa tynde de end ere, dog bestaae af hule Rør. De ere krumbøiede som en Fiskekrog, og nogle af dem aldeles cirkelrunde, og sidde i afmaalte Rader paa de pyramidformige ophøiede Rygge af alle sex Skalle, hvilke tilligemed Piggene selv ere oven til røde, og vel undertiden violette. De fordybede Mellemfuurer ere i Almindelighed hvide, saavelsom en stor Deel af den øvrige Skal. Men der gives endnu andre iblant dem, der, ligesom det større Slags, ere

 mørk-

mørkpurpurrøde, og deslige have klumpeviis sat sig fast paa Lepas anserifera.

Jeg har endnu giort en Jagttagelse, som fortiener at anføres: hos alle disse Lepades, saa mange, som jeg eier af dem, er den haardskallede Bund saa nøiagtig og net indpasset, at den ikkun hviler paa den indvendige Væg, da derimod den udvendige med alle Konkamerationerne staae aabne og frie, hvilket giver den en herlig Anseende, og er ikke at finde hos en eneste af de andre Arter.

Fra hvilket Sted i Ostindien denne Lepas skriver sig, er vanskeligt at bestemme; thi i forrige Krig mellem Engelskmanden og Franskmanden kom vore Skibe paa adskillige fremmede Pladser, der ikke blev dem tilladt i Fredstider, og paa saadan Reise kunde det let skee, at de bragte noget sieldent og usædvanligt med sig tilbage, uden at Skibsfolkene kunde vide, hvorfra det var.

No. 9. Lepas Tintinnabulum *Lin.* Syst. Nat. No. 12. testa conica, obtusa, rugosa, striis longitudinalibus obsoletis. Transact. Vol. 50 for Aaret 1758. Tab. 34. fig. 8. 9. *Rumph.* Tab. 41. fig. A. *Dargenv.* Pl. 26. fig. A.

Anmærkning. Disse Lepades ere de bekiendteste, og næst Lepas foliacea vel ogsaa de største. De ere enten ostindiske (og

iblant

iblant dem gives de største) eller vestindiske og fra Kysten Guinea. Disse tvende Slags ere ogsaa i noget forskiellige fra hinanden. De første ere mere tykbugede end de sidste, der ere fuldkommen valseformige. I Henseende til Farven ere de ogsaa lidt forskiellige. Af de ostindiske har jeg en Gruppe, hvoraf Stykket er over tre Tommer tyk.

a) VARIETAS L. TINTINNAB. valvularum segmenta lateralia alba; apertura coarctata.

En Gruppe af nogle og tyve Lepades, lidt større end en lambersk Nød, der fra en Middelpunkt gaae ud til alle Sider, og have sat sig fast paa og hos hinanden. Deres Figur er ægdannet med en liden smal Aabning. Den pyramidformige Ryg paa Skallene er meget ophævet, for største Delen glat og skiøn karmosinrød; Mellemsuurerne ligge meget dybt og ere hvide. Det fiirskallede Laag, der efter Figuren af Aabningen er smal, har i Midten, hvor begge Overskallene slutte sammen, en ophæved skarp Ryg, og er rødagtig af Farve. I Henseende til Figuren, da ligner det Laaget hos L. Balanus. Denne Gruppe sad paa en ostindisk Gorgonia, der var overtrukket med en rød Skorpe.

b) VARIETAS L. TINTINNAB. testa glaberrima obliqua, apertura coarctata, lineis rubris striata.

Denne sielden forekommende ostindiske Lepas har egentlig Figur af en kort tilspidset Kegle. De største have ved Bunden en Brede af 1 ½ Tomme. Pyramiderne paa alle sex Skalle løbe spidse til mod Mundingen, der er meget liden; de ere glatte, glindsende, og indtage den hele Brede af Bægeret, saa at man i Stedet for de fordybede Fuurer ikke bliver andet vaer, end gandske øverst ved Mundingen smaae og tynde omvendte Pyramider paa begge Sider af hver Skal. I Hensigt til Farven, da er denne Lepas lyspurpur med lige ned ad løbende mørkere Linier. Indvendig er Krandsen af samme Farve.

No. 10. LEPAS PALMIPES? *Lin.* Mantiss. 2. pag. 544. Testa erecta conica, valvulis basi palmatis. Operculum quadrivalve obliquum. Schriften der berl. Gesellschaft Naturforschend. Freunde Tom. I. pag. 106. Tab. 5. fig. 4. *Chemniz* Tab. 98. fig. 839.

Denne sieldne og maaskee nye Lepas har jeg omstændelig beskrevet i en Afhandling, som tilligemed en Tegning er indrykket i det berlinske Naturforskende Selskabs Skrifter, hvorfor jeg ikke paa ny vil igientage denne Beskrivelse.

No. 11.

No. 11. LEPAS GALEATA testa galeata, apertura laterali. *Lin.* Mantiss. 2. pag. 544. Philosoph. Transact. Tom. 50 for Aaret 1758. Tab. 34. fig. 19. Schröter Einleitung in die Conchyl. Kenntniß. 3te Band. Tab. IX. fig. 20.

Anmærkning. Ogsaa denne Art hører til de usædvanligste og sieldneste iblant Lepades. Linné har først opdaget og sildig rykket den ind i sin Mantissa. Dens Skalles Bygning er saa kunstig indrettet, for at den kan sætte sig fast paa Grenene af Gorgonia pinnata, hvilket er dens rette og eneste Opholdssted, og ikke, som Linné siger, i Grenene af benævnte Gorgonia, men bliver tilligemed Stammen og Grenene ganske skiult og giort usynlig formedelst en Overklædning eller Bark af Polyper. Munden sidder heller ikke til Siden, som Linné troer, thi denne Formodning hidrører fra Stillingen af denne Lepas, der ligesom Gorgonia, hvorpaa den sidder fast, har en lodret Reisning, og faaer derved Anseende af at have Mundingen paa den ene Side. Tab. 6. fig. 2.

No. 12. Lepas Cassis, testa lateraliter compressa antice & postice carinata, valvulis undato-rugosis.

Ingen er endnu hidindtil faldet paa at undersøge, om ikke vore, paa Søevexter og Lepades saa rige, norske Strandkanter ogsaa skulde frembringe ligesaadanne Gorgonier, der under den af Polyper byggede Bark og Overklædning giemme nye Arter af Lepades, ligesaavel som den forhen anførte vestindiske Gorgonia, under hvis Beklædning Lepas galeata Lin. sidder skiult og forstukket. Jeg formodede det maatte være mueligt, at den i saa stor Mængde og i de norske Vande til saa betydelig Størrelse voxende skiønne Gorgonia Placomus Lin., kunde under sin udvendige af Polyper byggede Overklædning giemme samme Slags Skaldyr. Jeg undersøgte og fandt Arbeidet for mine Undersøgelser rigelig belønnet, eftersom jeg iblant mit temmelig betydelige Forraad af disse Søeplanter endelig traf nogle, under hvis yderste Bark en af de mærkværdigste Lepas Arter var forstukket.

Det er besynderligt, at saa mange Lærde og Naturkyndige, som en Linné, Ellis, Pontoppidan, Strøm og Gunnerus anføre bemeldte Søevext i deres Skrivter, men lade denne Sieldenhed ubemærket; især en Gunnerus, som i det tredie Bind af de Trondhiemske Selskabs Skrivter har skrevet en egen Afhandling derover. Denne nye Art iblant Lepades har saa meget skiønt, usædvanligt og opfinderisk i det Hele, at

det

det vilde være vanskeligt ved en blot Beskrivelse uden Tegning at kunne giøre den kiendelig. Ligesom alle andre norske Lepades er den snehvid; Figuren er ovalrund, dog paa den ene Side meget bredere end paa den anden: den største Brede er 11 Linier, den mindre er 6 Linier og ligesaa høi. De sex Skalle have mellem sig selv indbyrdes et nøiagtigt Forhold, men af de meget ophøiede Pyramider ere de 4 smale, skarpe og paa en kunstig Maade skævt dreiede; de andre 2de ere brede og knudrede, saa de ikke lade sig godt beskrive. De fordybede Fuurer ere usædvanlig brede. Laaget er i alle Maader, som hos Lepas Balanus. Intet ligner meer den Hielm, hvormed de Gamle smykkede Pallas's Hoved, end denne nydelige Lepas, hvorfor den ogsaa har maattet beholde Navnet, Cassis. Tab. 6. fig. 3.

No. 13. Lepas Caretta, testa depressa, apertura ovali, valvularum suturis linearibus, sulcatis, operculo quadrivalvi detrito.

Den nærværende Lepas maae paa ingen Maade forverles med den følgende Lepas testudinaria Lin.; thi denne udgiør for sig en egen Art, og er hidindtil ikke af nogen Forfatter hverken beskreven eller endnu mindre aftegnet. I Henseende til Figuren er den langagtig, rund og overmaade tykskallet; neden til vidt udbredt, og stiger næsten i en lige Linie op til den ovale Aabning, saa at den har Lighed med en kort afskaa-

ren Spidskegle: udvendig ere dens sex Skalle efter Længden dybt riflede. De have næsten samme Forhold i deres forskiellige Brede, som de forrige, men Maaden, hvorpaa de sammensøies, er ganske forskiellig, uagtet den fører til samme Maal, nemlig at befordre en fast Forbindelse imellem dem selv indbyrdes. Her ere Skallene ikke ved afskraaede Kanter skudte over og under hverandre, men de støde lige mod hinanden, og da Skallene have saa betydelig en Tykkelse, er Kanten paa hver Side breed, og har i Midten en indskaaren Liste, som igien passer i en karvet Skure eller Udhuling paa den modsatte Sideskal.

Neden til ved Basis have de tykke Skalle utallige Indsnitte og Fordybninger og de ophøiede Vægge ere her udskaarne i Tagge, for ved denne ujevne og rue Bund at kunne sætte sig ret fast paa Skildpadens Skal. Laaget bestaaer ligeledes af 4 Skalle, men ere ganske anderledes beskafne end hos de forrige Lepades: to og to sidde efter Længden lige over for hverandre, og udfylde ikke den viide, indvendig tverstribede Munding, men ere indfattede i en tynd guul Hinde, hvorved de forbindes med Bægeret.

Disse Lepades sætte sig enten enkelte eller flere i Antal tæt sammen paa Skildpadde Skaller, og fordi de Franske pleie at kalde de enkelte Skildter af Skildpadden, som bruges til Arbeide, Caret, saa har jeg givet denne hidindtil ubeskrevne Lepas Navnet L. Caretta, for at skille den fra den følgende. Tab. 6. fig. 4.

No. 14.

No. 14. Lepas testudinaria, testa plano-convexa fixa radiis sex excavatis striatis. *Lin.* No. 14. *Chemniz* Tab. 99. fig. 847-48. Naturforscher 12 Stück Tab. 4. fig. 9. A. B. p. 168. Philosoph. Transact. Tom. 50 for Aaret 1758. Tab. 34. fig. 12.

Anmærkning. Omendskiønt Linné kalder denne stierneformige Art Lepas testudin., er det dog ikke rimeligt, at den skulde sætte sig paa noget Slags Skildpadder, eftersom samme neden til er bedækket med en tynd bladig og guul Bund, hvorved den ikke kunde fæste sig til et saa haardt og glat Legeme. Jeg formoder meget mere, at den maae have andre Legemer til sit Blivested, for Ex. Krebs, Krabber og f., hvilket Hr. von Born ogsaa har anmærket.

No. 15. Lepas Balenaris, testa subrotunda, sexlobata, verticaliter striata, interstincta spatiis transversaliter semistriatis. *Chemniz* Tab. 99. fig. 845-46. Rumph. Tab. 14. fig. H. Naturforsch. 10tes Stück. Tab. 1. fig. 11. 12.

Denne sieldne Lepas er i sin Omkreds ganske rund, og holder i Giennemsnit 2 Tom. 2 Linier.

Ud-

Udvendig er den efter en flad Cirkelbue, der udgiør omtrent Fierdedelen af en Kugle, rundbøiet. Den er sammensat af 6 Skalle, der alle ere lige brede. Disse 6 Skalle danne lige saa mange ophøiede Pyramider, der ved fine Indsnitte ere deelte i 8 flade Folder, som igien neden fra op ad mod Midten ere zirede med fine rundtløbende Rifler, ligesom smaae Skiæl. Imellem Pyramiderne fra Mundingen ned ad er en Fordybning, der ligner en sexstraalet Stierne. Mundingen er liden, rund, og har i Midten fire smaae Skalle, der aabne sig, naar Dyret vil udstrække sit Fangenet; for Resten ere de, som hos Lepas Caretta, indfattede i en guul Hinde.

Da denne og den følgende, Lepas Diadema, ere de eneste, som sætte sig paa Hvalfisken, saa er ogsaa deres indvendige Indretning saaledes, at den nødvendig maae bestaae af tvende Afdeelinger, hvoraf den første er den mindste, og tiener Dyret allene til Bolig. Aabningen neden til er lige saa stor, som den øverste Munding, nemlig 7 Linier: det øvrige brede Rum eller den anden Afdeeling er neden til rund udhulet, og ved Skillerumme deelt i smaae og større Kamre, der have et eget indbyrdes Forhold, paa det Skalhuset desto fastere kan suge sig ind i Huden af Hvalfisken. Efter Hr. Chemniz's Beretning skal denne Art Lepas opholde sig paa den saa kaldte Nordkaper.

No. 16.

No. 16. Lepas Diadema testa subrotunda sexlobata sulcata fixa *Lin.* Syst. Nat. No. 13. og Mantiss. 2. pag. 544. Philosoph. Transact. Tom. 50 for Aaret 1758. Tab. 34. fig. 7. Naturforsch. 8tes Stück Tab. 4. fig. A. B. C. *von Born* Musæum Cæs. Tab. 1. fig. 5. 6. *Chemniz* Tab. 99. fig. 843-44. Lepas balenaris Zoolog. danic. Prodrom.

Anmærkning. Dette er den anden Art Lepas, som pleier at opholde sig paa Hvalfiske; flere kiender man ikke. Det fortiener ellers at bemærkes, at den negne Lepas aurita pleier gierne at sætte sig fast paa denne Art. Sædvanlig skal L. Diadema helst opholde sig paa Butskop-Fisken (Balaena Boops L.) og kommer fra Grønland.

A. 2. Bægerformige med fire Skalle.

Endogsaa de strengeste Methodister have hidindtil ingen Vished havt, at der iblant de bægerformige Lepades gaves nogle Arter, som aldrig havde mere end fire Skalle i Bægeret. Jeg vil deraf anføre 5 Arter.

No. 17. Lepas Fungites, testa coniformis, crassa, fundo membranaceo, deciduo, apertura

tura parva, ovata, valvulæ quatuor suturis occultis arcte connatæ, undique tuberculis oblongis imbricatim punctatæ. *Seba* Tab. 94. *Ellis* philosoph. Transact. Tom. 50 for Aaret 1758. Tab. 34. fig. 11. *Chemniz* Tab. 98. fig. 836-37.

Denne ei ganske almindelige Lepas har allerede længe været bekiendt i Kabinetterne, og Seba Tom. 3. Tab. 94 har allerede den Tid givet en rigtig Tegning deraf, men Superintendent Schröter er den første, som har beskrevet den. Figuren ligner i den egentligste Forstand en Spidskegle, da man paa den udvendige Beklædning ikke kan see mindste Tegn til Adskilning mellem Skallene, men er i Almindelighed eensdannet og overklædt med smaae, ophøiede, til begge Sider spids afrundede Cylindre. Indvendig er Krandsen mørkviolet; Resten er hvidt. Her giver det sig tilkiende, at denne Lepas kun har fire Skalle, som ere vanskelige at skille fra hverandre. Disse Skalle ere tykke, men tillige sammensatte af lutter Rør eller Kanaler, der staae tæt sammen og ligne en Svamp. Bunden er saa tynd som Papiir, og lader sig meget let skille fra Bægeret. Det fiirskallede Laag er ligesom Aabningen kun lidet, fiint tverstribet og ligger plat i Mundingen. Naar disse Lepades ere friske og have intet tabt, saa er deres udvendige Farve ganske sort. De fuldstændigste komme fra Riquebar. Fra Cap komme

komme ogsaa nogle, men de ere hvide med violet indblandet. Fra Hainam, ikke langt fra Canton, har jeg et Exemplar der er meget lavt, violet af Farve og med umerkelige Striber paa den udvendige Side. De største ere i Breden $1\frac{1}{4}$ Tomme og 10 Linier høie.

No. 18. LEPAS COERULESCENS, testa coniformis quadrivalvis sulcata, apertura quinqueangulari. Valvularum suturæ spatiis intermediis distinctæ. Valvulæ operculi cardine dentato mobilis.

En Gruppe af de allerstørste og skiønneste ostindiske Lep. Tintinnab. har sat sig fast over og paa Siden af en mindre og sieldnere Art, saaledes at den ene Deel af samme var fra oven af ned ad ganske overgroet, men en Deel kun voxet an til Siden. Denne lille Lepas er en ny Art; den har neden til 8 Linier i Breden og 4 i Høiden. Enhver af de fire Skalle have i Midten en pyramidformig Forhøining, som er forsynet med stribede Folder. Mellemrummet oven fra ned ad bestaaer i en glat fordybet Fuure, og fra Basis opad ere disse fire tykke Skalle ligeledes igiennemborede med Rør eller Kanaler, der staae tæt sammen ligesom hos Lep. Fungites, saa at denne nye og tilforn ubemerkede Art synes at være sammensat af tvende andre. Mundingen er viid, hierteformig, og tilsluttet med et afpasset stort og firskalled Laag, der, saavelsom Pyrami-

ramiderne paa Bægerets Skalle ere tegnede med himmelblaae Pletter. Resten af Skallen er hvid.

No. 19. LEPAS MITRA, testa quadrivalvis, subglobosa, valvularum striis elevatis radiata, valvula posterior gibbosa, anterior complicato-effusa, laterales planiusculæ breviores, apertura quinqueangulari.

Denne fiirskallede Lepas ligner i sin udvortes Figur en halv Kugle: Den forreste Skal er rundbøiet, og dens Pyramide løber oven til ved Mundingen ud i en indad overbøiet Spids. De modsatte Skalle ligne med deres affatte Mellemrum indvendig en Trekant: De tvende Sideskalle ere mere platte, men alle 4 have den sædvanlige Pyramide med ophævede Folder eller Læg forsynet.

Denne sieldne og nye Art Lepas sidder paa en Green af en skiøn, med karmosinrød Skorpe overklæd Gorgonia (som hos Pallas og Solander hedder Gorgon. ceratophyta) og tillige oven paa en Lepas Galeatha. Mundingen eller Krandsen er tverstribet, og Laaget er som hos L. Balanoides. Paa Laaget af en Spond. og paa en Chama Gryphoides sidde flere af denne nye Art Lepas fra Niquebar. Tab. 6. fig. 5.

No. 20. LEPAS COLUMNA, testa quadrivalvis columnaris, quadrangularis, rudis. Angulis carinatis obliquis.

Da

Da Conchylierne fra Sydsøen ellers med al Ret have faaet en høi Rang formedelst deres nye og uventede Dannelse, og formedelst den Fiinhed og besynderlig udmærkende Skienhed i Farver, hvormed disse kunstig og vel dannede Skabninger pleie at være prydede, saa kan dog den nærværende otaheitiske Lepas ikke giøre Paastand paa en eneste af alle disse Fuldkommenheder, thi den goddædige Natur har behandlet denne imellem hendes prægtige Søstre alt for stedmoderlig. Den er den eneste i sin Art, som er berøvet al, endogsaa den allermindste Orden og Forhold: I egentlig Forstand er den valtseformig, da Længden er en Tomme og Breden 7 Linier, og ved begge Ender er lige tyk. Det sieldneste ved den er dette, at den kun har fire Skalle, der allene af Kiendere, i det mindste paa den udvendige Side kan bemærkes.

Den hele udvendige Bygning af de 4 Skalle bestaaer i skiæve, knudrede og ophøiede Folder, der paa en uordentlig Maade afvexle med mere eller mindre fordybede Gruber. Planen, hvorefter de ere forbundne med hverandre, er denne: Den bageste eller Rygskallen er, som hos alle Lepades, oven til ved Mundingen indvendig sammentrukken, saa den faaer Ligning med Tuden af en Kande, og bliver indfattet med den tyndere Deel af begge Sideskallene; de hinanden modsatte forreste Skalle blive paa samme Maade omfattede af begge benævnte Sideskalle. I øvrigt kan man her ikke sige noget hverken om de pyramidformige

Forheininger, eller om de glatte Mellemsuturer. Mundingen, der paa den indvendige Side er riflet, har en stump fiirkantet Figur, er viid og meget større end den nederste Deel af Skallen. Den har ingen Bund; de fire Skalle ere paa denne Deel uordentlige taggede i en skarp Kant.

En skiøn, indvendig med brune Striber paa en hvid glindsende Atlas Grund tegnet Patella, er paa den udvendige Side ganske bedækket med smaa valtseformige Lepades, ligesom de, jeg nylig haver beskrevet. De staae, som smaa Kolonner tæt hos hinanden, og have formedelst deres viide kantede Munding Ligning med en Biekage. Denne er ogsaa fra Otaheite. Tab. 6. fig. 6.

No. 21. Lepas Verruca, testa depressa quadrivalvis, valvulis serrato striatis, operculo bivalvi. Schriften der berlinischen Gesellschaft Tom. 1. pag. 101. Tab. 5. Prof. *Ström* 10 Tom. af Videnskabernes Selskabs-Skrifter. *G. Walkers* minut Shells Tab. 3. fig. 87. *Müllers* og *Abildgaards* Zoolog. Dan. Tom. 3. Tab. 94.

Da jeg i anførte Berliner naturforskende Selskabs-Skrifter har omstændelig afhandlet denne norske og islandske Lepas, og tillige givet en god Tegning deraf, saa var det overflødigt her at igientage det.

B. Muslingformige med fem Skaller.

No. 22. Lepas anserifera testa compressa quinquevalvi striata; intestino insidente *Linn.* Syst Nat. No. 17. *Lister.* Hist. Conchyl. Tab. 440. fig. 283. *Klein* Tab. 12. fig. 93. *Chemniz* Tab. 100. fig. 856. *Ellis* philos. Transact. Tom. 50 for Aaret 1758 Tab. 34. fig. 5.

Anmærkning. Omendskiønt denne Lepas efter Øiesynet kommer meget nær til den følgende Lepas anatifera, saa er dog Forskiellen imellem begge alt for mærkelig til, at Linné ikke skulde have giort 2de særskilte Species deraf. Foruden de Skielnemærker, som Linné anfører, vil jeg endnu anmærke nogle af de væsentligste. Skallene hos L. anserifera ere hvide som Elfenbeen, og tykke, da de hos den anden ere giennemsigtige og have et blaaeligt Skier: Den krumbøiede Rygskal er meget smal, høi og skarp. Aabningen ved Basis af begge de store Skalle er viid, hierteformig, udvendig indfattet med en smal Rand, og indvendig, hvor den korte rørformige Tarm fæster

 sig,

sig, er den forsynet med en breed Krands eller Kant. Juſt ved denne Krands under de 2de Hvirveler (Nates) sidde Ledetænderne dentes articulatorii) der have Ligning med dem hos Slægten Mya. De som komme fra de afrikanske Kyster ere smaa, og et saadant Exemplar maae Linné have havt at giøre sin Beskrivelse efter. Her saae vi dem paa Bunden af vore Skibe næsten af lige Størrelse midt imellem Lepas anatif., men ikke saa hyppig som denne. De mindre og de af middelmaadigere Størrelse ere skarpere og mere dybt stribede end de større. De smaa bægerformige Lepades sætte sig oftere paa L. anserifera, end paa anatifera.

No. 23. Lepas anatifera testa compressa quinquevalvi lævi, intestino insidente. *Linn.* Syst. Nat. No. 18. *Seba* Thesaur. Tom. 3. Tab. 16. fig. 1. 2. *Dargenv.* Pl. 26. fig. E. *Chemniz* Tab. 100. fig. 853-55. *Ellis* philos. Transact. Tom. 50. Tab. 34. fig. 6.

a) Varietas L. anatiferæ.

Paa

Paa de Steder, hvor der pleier være stor Søefart, er det ikke vanskeligt i Mængde at samle denne og foregaaende Lepas, og naar man da imellem saadan betydelig Forraad vil give sig den Umage at sammenligne dem nøiagtig med hinanden, saa vil man finde mangfoldige Varieteter derimellem. Men disse Varieteter vige lidt efter lidt af fra hverandre, saa man derover taber Skielnemærkerne imellem dem, og i Stedet for at giøre mange Afdelinger, eller vel ganske nye Species, saa lader man dem hellere staae sammen. Jeg har derfor kun skilt et Slags derfra, da den er saa mærkelig afvigende fra den sædvanlige. Man finder den stor og ganske liden, men denne er sielden. Farven er som hos Elfenbenet. Dens tvende store Skalle ere glatte, og have ingen Bug paa Siderne, men ere fladt sammentrykte: De to forreste smaa og skæve Skalle ere meget bredere end sædvanligt, og løbe ned ad ikke ud i nogen Spidse, men ere snarere dannede som en Tunge. Den tynde Stilk eller Tarm er ganske kort, og tilligemed Hinden, der forbinder den med Skallene, af en rødguul Farve.

No. 24. Lepas serrata, testa quinquevalvis, valvulis striatis, valvula dorsali postice serrato-spinulosa, Testa parva vix semiuncialis, valvulæ minores convexæ.

Denne Lepas er endnu ikke bleven beskreven af nogen Forfatter eller nogensieds aftegnet. I London

og Paris er den Naturelskere bekiendt som en Sielsdenhed i sit Slags. Alle dens 5 Skaller have samme Grundtegning, som Lepas Anserifera, men det Ydere af de 4 flade Sider kommer overeens med Lepas anatif. De 2de store Skaller ere ved deres Basis, som er ligeliniet, indsattede med en ophøiet Kant. Aabningen, hvori den korte Tarm er fastgiort, er viid med en breed Affats. Den krumbøiede Rygskal, som forener de 4 flade Sider paa Ryggen, er tynd og smal, og bliver bredere jo mere den stiger i Heiden. Alt dette har den tilfælles med Lepas Anser., men hvorved den fraskiller sig, og som udgiør det Væsentlige for dens Art og dens Benævnelse, er, at bemeldte bøiede Rygskal efter Længden af deres hele Bue er indskaaren med dybe Tænder ligesom en Saug. Der gives smaa Exemplarer af Lepas Anser., som ogsaa paa den krumme Rygskal have indskaarne, men ganske smaa Tænder. De øvrige 4 Skaller ere ikke stribede paa tvers saaledes som Lepas Anserif., men derimod efter Breden igiennemtrukne med fine Linier ligesom umærkelige Folder saaledes som Lepas Anat. Tab. 6. fig. 7.

No. 25. LEPAS CYGNEA testa quinquevalvi lævi, valvula dorsali basi dilatato, angulo aucto prominente, stipite nudo. *Lister.* Hist. conch. T. 439 fig. 280. *Seba* Tom. 3 Tab. 16 fig. 1. b. *Ellis* og *Solander* von den Zoophytis Tab. 15 fig. 6.

Om-

Omendskiønt Lister og Seba have ladet denne femskallede Lepas ganske tydelig aftegne, saa have de dog enten aldeles ikke adskilt den fra Lepas Anat., eller i det høieste ikkun anseet den som en Varietet af samme. Solander har først ophøiet den til en egen Art blant Lepas, men ingen har givet en fuldstændig Beskrivelse over den. Da jeg har faaet den frisk af Søen fra dens Opholdssted og med dens Sæd eller Eggbeholdning, hvoraf den haver sit Udspring, saavelsom det Legeme den udvælger sig til Opholdssted, til at fæste sig paa, saa kan jeg give Naturelskeren fuldkommen Oplysning om denne sieldne Muslingart, og tillige berette den merkværdige Tildragelse, som gav Anledning til dens Opdagelse. Det var den 2 August 1788, at Skibspatron Johansen paa sin Nedreise fra Hvalfiskefangsten under Spidsbergen, hvorhen han foer for det nye Interessentskab (det forrige Østersøiske Compagnie) bemærkede i Egnen ved Bergen imellem den 59° og 60°, og omtrent 9 Mile fra Land, ved det Søen under en heftig Storm var kommen i stærk Bevægelse, at en usædvanlig stor Mængde Søegræs eller Tang drev oven paa Vandet. Han trak endeel op paa Skibet, og fandt at adskilligt deraf var ganske overgroet med denne Lepas, hvoraf han strax forvarede endeel, som han havde tiltænkt mig, i Brændeviin. Siden erfoer man, at paa selvsamme Dag, Klokken 11½ om Formiddagen, havde man i Stavanger mærket en temmelig sterk Jordrystelse, som syntes at tage sit Streg

fra Sønden til Norden. Husene bevægede sig og knagede, og i nogle sprang Dørene op. Skibene i Havnen bleve kastede hist og her. Baade før og efter var der stærk Storm. Der kan altsaa ingen Tvivl være om, at denne Jordrystelse jo har været den egentlige Aarsag til, at saa meget Søegræs er blevet løsrevet fra Havbunden, og hævet op til Vandets Overflade. Det lader sig altsaa begribe, hvorfor denne Musling er saa sielden, da den kun ved et Tilfælde kan bringes op af det dybe Hav. Egentlig hører denne Lepas i Grønland og under Spitsbergen hiemme.

Omendskiønt denne sieldne Musling bestaaer ligesom den forrige af 5 Skaller, der synes at være ordnede efter samme Plan, saa ere de dog alle anderledes byggede, og have nogle mere, andre mindre en ganske anden Figur. Efter Breden ere de kun korte, og lidt længere end brede. De to store Skalle ere bugede, og have paa deres underste Ende eller Basis en overbukket Kant. De ere efter Skallens Form prydede med ophøiede bølgagtige Folder; og da disse, ligesom de øvrige, ere saa tynde som Pergament, saa vise de udvendig ophøiede Folder sig indvendig fordybede. De to smaa smalle Skalle ere paa den forreste Rand bøiede ud ad, paa det Dyret ubehindret kan udstrække sine anseelige lange Kløer efter Næring. Den femte eller bøiede Rygskal er den mærkeligste. Den har en spidsvinklet Figur, som udbreder sig meget vidt mod den underste Ende, som den korteste Deel af Vinkelen.

Den

Den længere bøiede Deel er vel dobbelt saa breed som de forrige. I Midten gaaer et skarpt tyndt Ribbeen (Costa) ned, og ender sig i den ydere Vinkel med en fremstaaende Spids.

Aabningen ved Basis er viid og næsten fuldkommen rund. Den bliver bedækket med en tynd, udspændt Hud, som ligeledes forener de fem Skaller selv, af hvis Midte den ganske korte Tarm eller Stængel udspringer. De sætte sig fast, som ovenmeldt, paa Søegræsset (Fucus vesiculosus) men paa en ganske besynderlig og denne Musling egen Maade. Paa og imellem de blæreformede Knuder, som ere vorne paa Havgræssets Stængel, har en rundagtig Gevært sat sig fast, som af Figur og Farve ligner en liden Apricose, af hvilken i det ringeste fem Lepades udspringe; Roden til den korte Tarm er omgivet af den ydere Hud af denne giennemsigtige Blære eller Aprikosdannede Gevext, der er opfyldt med en guul Materie, som maaskee torde være denne Muslings Eggestok. Ligesaadan en Materie udfylder ogsaa hos de bægerformige Lepades Rummet imellem Dyret og Bunden, som lader formode at det maae være Sæden til den tilkommende Yngel. Paa et Stykke af en Stængel, som var 9 Tommer lang, havde tre saadanne Gevexter sat sig an, fra hvilke 13 Stykker Muslinger hængte ned som Druer fra Viinranken, og gav et herligt Syn. En tørret Fucus var, saavelsom endeel derpaa hængende Lepades, overtrukken med en Flustra lineata. Tab. 6. fig. 8.

B. 2. Muslingformige med mange Skaller.

No. 26. LEPAS MITELLA testa compresso-erecta difformiter striata. *Linn.* Syst. Nat. No. 15. pag. 1108. *Rumph.* Tab. 47. fig. M. *Klein* Meth. ostrac. Tab. 12. fig. 100 er udkopieret efter Rumph. *Chemniz* Tab. 100. fig. 849-50. Neue Gesellschaft-Erzählungen Tom. 3. Tab. 2. fig. 8.

Anmærkning. Det er aldeles urigtigt, at Forfatterne, naar de ville beskrive eller forestille Lepas Mitella, de da afbilde den med en lang Stængel, hvilket er Beviis paa, at de aldrig have seet samme med sine Stilke. Den egentlige sande Afbildning efter Naturen er at finde hos Rumph. paa foranførte Sted; alle andre ere urigtige og kun paa Slump hensatte. Lepas Mitella har en ganske kort Stilk, hvilket alle, som have seet den, bevidne.

Det være mig tilladt at anføre noget af det, som een af mine lærde Venner og tillige en stor Conchyolog fra Paris har tilskrevet mig: "Lepas " Mitella er ikke vanskelig at faae

" uden

" uden Stilk; her i Kongens Kabinet
" ligge adskillige, alle afbrækkede, men
" saadanne vilde jeg ikke sende Dem:
" Sandt at sige kiender jeg ingen med
" Stilk, uden min og Doctor Fordyces i London. De see vel Charlataneriet hos Seba med de lange
" Stilke af anatifera m. m." Min Ven har virkelig ret, thi man kan endogsaa see af Kobberstikket, at de hos Seba 3 Tom. Tab. 16. fig. 3. aftegnede Miteller ere kunstig føiede til den lange Tarm af anatifera.

For 3de Aar siden bragte et her hiemmehørende Skib mange Exemplarer af Lepas Mitella fra Java i Ostindien, men alle uden Stilk. Favanne maae den gang heller ikke have seet nogen Mitella med Stilk, siden han Tab. 59. fig. B. 2 har laant sin Tegning af Seba.

No. 27. Lepas Gallorum, testa multivalvis, valvulis lævibus, majoribus quinque lanceolatis, inferioribus cordatis, intestino brevi granuloso. *Ellis* philos. Transact. Tom. 50. 1758. Tab. 34. fig. 4. *Dargenv.* Pl. 26. fig. D. *Chemniz*

niz Tab. 100. fig. 851-52. *Knorr.* Tom. 5. Tab. 13. fig. 7.

Imellem L. Mitella Linnæi og nærværende Lepas er tilvisse en stor Forskiel, og alligevel have adskillige Forfattere (blant andre en Linné selv) taget den ene for den anden, og derved bragt de mindre Erfarne i Vilderede, saa at de have anseet Lepas Gall. for Lepas Mitella, hvilket de hollandske Auctions-Registere give mangfoldige Beviis paa. Foruden de fem store Skaller har denne Musling endnu en Mængde af middelmaadig og mindre Størrelse. Af de første staae to Skaller lige oprettede og passe paa hverandre. Tvende noget mindre ligge paa den forreste Side skraas mod de to større, ligesom de skulle understøtte samme. Paa den bageste Side slutter sig en opretstaaende krum Skal, hvis Ryg er ophævet og hvælvet til begge de første store Skaller. Disse oventil i en Spidse sammenløbende Rygskalle ligne aldeles et Fuglenæb. Alle disse Skalle ere glatte og rundt omkring afrundede, derfor sidde ogsaa atter mindre Skalle neden under mod Basis, hvilke opfylde det Rum, som de fem store Skalle have efterladt imellem sig. Slutningen udgiør endelig en Række af de allermindste fiirkantede Skalle, der som en Perlesnor pyntelig indfatter hele Muslingens Basis. Alle disse mange omtalte store og smaa Skalle blive paa begge Sider omfattede af en pergamentagtig Hud, og ved en skiælled Tarm forenede til et Legeme. Denne Tarms Øvredeel er meget viid, og just saa stor som

Mus-

Muslingens Aabning, men mod den underste Ende bliver den ganske trang, er kun kort og af en mørkegraae Farve. De hænge sig sammen i hele Klumper, og i Selskab med smaa Muslinger paa Klipper staae de under Vandet. Deres Fædreneland er Frankrige, hvor de optages paa Kysterne af Normandie og det Nedre Bretagne.

No. 28. LEPAS SCALPELLUM testa compressa tredecimvalvi læviuscula, intestino squamoso insidente. *Lin.* Syst. Nat. No. 16. pag. 1109. Philosoph. Transact. Vol. 50 for Aaret 1758. Tab. 34. fig. D. *Gualt.* Tab. 106. fig. C. *Chemniz* vig. 17. fig. A. a.

C. Nogne eller hudartige.

No. 29. LEPAS AURITA, *Linn.* Syst. Nat. No. 19. Testa membranacea ventricosa tubo insidente, tubulo gemino aurita. Philosop. Transact. Vol. 50 for Aaret 1758. Tab. 34. fig. 1. *Seba* Mus. Tom. 3. Tab. 16. fig. 5. *Chemniz* Tab. 100. fig. 857-58.

Anmærkning. Ingen kan giøre Linné nogen Bebreidelse, fordi han har villet optage en

Skab-

Skabning blant de haardskallede Lepades, som paa to smaa Skaller nær kun bestaaer af et hud- og kiødagtigt Legeme. Thi foruden at det bliver beboet af selvsamme Dyr, som hele Lepadis Slægten, saa opholder dette Legeme sig ogsaa gierne og allermeest imellem og blant Lepades. Dens Tilholdssted er Lepas Diadema, paa hvis øverste Rand eller Kant den saaledes rundt omkring har sat sig fast, at man skulde troe det var den unge Yngel af Lepas Diadema. Men naar Linné tilskriver den nøgne Lepas en med otte Skaller tilsluttet Mundaabning, saa kommer dette mig til at troe, han aldrig har seet sligt et Dyr, og at han maaskee, efter Kobberstikket hos Ellis i Transactionerne, har anseet de rundbøiede Følehorn, som tilslutte Mundingen, for Skaller. Imidlertid er dette Legeme dog forsynet med to haarde trekantede Skaller, som have deres Sæde paa begge Sider under Mundingen, hvormed to Seener indvendig fra ere forenede, hvilke befæste Dyret i sin Bolig.

No. 30.

No. 30. Lepas virgata, membranacea triangularis ventricoſo compreſſa, in utroque latere trifaſciata; pedunculo rugoſo. *Dargenv.* Pl. 26. fig. F. G. *Ellis* Transact. Tom. 50. 1758. Tab. 34. fig. 3. *Favanne* Pl. 59. fig. C. 2. C. 3.

Denne hidindtil ubeſkrevne Lepas er da det andet Species af de Røgne, ſom har faa eller vel ſlet ingen haardſkallede Dele. I ſin Figur er den meget forſkiellig fra den forrige, men ligner ſamme i Henſeende til Materien, hvoraf den beſtaaer, da den er ſom et kiød- eller hudagtigt Legeme. Dens Skikkelſe ligner nær en Fiſk, ſom mangler Hoved og den nederſte Ende af Halen, er altſaa flad og bredere end tyk; i Midten derimod er den paa Længden dog noget ophævet. Det øvrige af den underſte Deel løber lidt efter lidt ſmal til, og er lagt i rundtløbende Kryller. Ved dens øverſte Ende bliver den flad og mere ſammentrykt, hvor begge Sidevæggene, der ere lige afſkaarne efter en ſkæv Linie, ere indfattede med en ophøiet hvid Liſte eller Kant, der bag og for til ender ſig i en Snirkel, og ſom igien er forbundet med en ſort tynd Hinde. Bag fra Ryggen rækker en ligeſaadan Søm ind i denne tynde Hinde, og ſlutter med ſin Snirkel imellem begge de forrige, hvilke tilſammen forene ſaa megen Skiønhed, at ingen Kunſt var i Stand til at opfinde det nettere eller bedre. Ved den forreſte Side ſidder Aabningen af Munden, ſom udgiør en tredie Deel af hele

Dyrets

Dyrets Længde. Den er oven til aaben og ligesom neden til ikkun smal; i Midten derimod er den dobbelt saa rummelig og indfattet med en hvid Søm, der ved den underste Deel af Mundingen til Siderne række ind i begge Væggene. Her sidder Dyret, og dets Klæer ere sammenrullede i Mundingen. Farven er lys oliven og paa begge Sider ziret med sorte Baand, der efter Længden staae i afmaalt Vidde fra hinanden. Ved den underste ganske smale Ende har Dyret sat sig fast paa en Tubularia. Tab. 6. fig. 9.

Til Slutning maae jeg endnu løselig berøre Dyret, som beboer denne merkværdige Slægt Lepas. Iblant alle Forfattere har ingen beskrevet det grundigere og neiagtigere end Nehham, og Hr. Pastor Göze have vi at takke for en Oversættelse deraf i det syvende Bind af de berlinske Samlinger; men alle have de valgt til deres Undersøgelse allene Beboeren af den almindelige L. anatifera, da derimod Dyret i de bægerformige Lepades har flere Organer behov, naar det, for at faae den fornødne Næring, maae aabne og igien tillükke det fiirskallede Laag før sin Bolig. Med Rette maae Naturelskerne af mig vente en kort Beskrivelse derover, og for desto tydeligere at kunne adskille alle Dele fra hinanden efter deres rigtige Leie, har jeg

valgt

valgt den store ferrøiske Lepas foliacea No. 6. De fire smaa Skalle, som jeg i Almindelighed pleier at kalde Laaget, staae opret i den øverste Deel af Bægeret, og ere af samme Figur, som hos L. Balanus; paa deres underste vidt udbredte Rand er fæstet en sei, tynd og giennemsigtig Hinde, der igien er heftet eller angroet til den Deel af Skallen, som jeg har kaldt Krandsen. Under det fiirskallede Laag, der omgives med bemeldte Hinde, ligger Overdelen af Dyret, som bestaaer i et sammenrullet Fangenet, et langt, huult og af Leede sammensat Rør, liigt en Snabel, en foldet og ligesom en Pose sammensnærpet Mund, og under samme Maven, hvilke allesammen ligge i den beste Orden og giemmes under Laaget. I Henseende til alle disse Dele er Dyret hos Lepades conchiformes ligeledes beskaffet; men for nu at kunne aabne det fiirskallede Laag, og for at kunne udstrække sit Fangenet eller Kløer, der ligne en Fierbusk, og tiener det til at forskaffe sig den fornødne Næring, er Dyret forsynet med ikke mindre end sex stærke Muskel-Seener, der ere befæstede paa den underste Side af Laaget i en afmaalt Afstand fra hinanden, og som igien række lige til Bunden af Bægeret, hvor de udbrede sig og voxe fast i Hiørnerne eller Vinklerne, som de sex opreiste Skalle giøre med Bunden, da de skarpe Tænder neden ved Bunden og de fine dybe Striber eller Ribber (costæ) som stige neden fra op i Høiden, ogsaa bidrage deres

deres til, at paa samme Tid Tilvexten af Skallene bliver bevirket.

Da Dyret for sig allene kun indtager liden Plads, saa er den nederste Deel af Skalhuset opfyldt med en guul, blød og ligesom af smaa Korn sammensat Masse, der ligeledes udfylder de lange Rør eller Tarme hos de muslingformige Lepades. Naar nu Dyret vil aabne sit fiirskallede Laag ved Hielp af ovenmeldte Seener, der fuldkommen ligne de Muskler, hvorved Bivalves have den Kraft at kunne aabne og igien tillukke deres Skalle, saa bestemmer en allerede forhen i Folder sammenlagt, violet og pergamentagtig Hinde Størrelsen af den trekantede Aabning: i samme sidder Dyret med sin sammenrullede Fierbusk, ligesom en Eremit i sin Celle, og venter den Leilighed, naar Rovet kommer, som det behøver til sin Næring. Intet overgaaer i Sieldenhed, i Mængde af Leede og Sammensætning af saa mangfoldige bevægelige Dele denne Fierbusk eller egentlige Fangenet. Bag paa Ryggen og op ad staae i Rad efter hinanden sex giennemsigtige og med 2de Lede forsynede Rør, og lidt neden under henimod Roden sidde paa hver Side 2de mindre af samme Slags. Fra ethvert af disse 12 Rør udspringe igien dobbelte og af lutter Lede sammensatte Følehorn, der paa den indvendige Side ere besatte med stive Haar ligesom Børster, og ere i sig selv sammenrullede. Neden til og i Midten af de 24 sammenrullede Følehorn sidder Dyrets foldede Mavemund, og over samme et

langt

langt fremragende og huult Rør, ligesom en Snabel, der bestaaer af lutter Ringe, og er paa den forreste Deel besat med Haar. Det øvrige Rum af Bægeret er, som før er meldt, henimod Bunden, foruden de ser stærke Muskler, endnu opfyldt med en guul kornet Materie, der meget sandsynligt maae være Dyrets Æggestok. I Henseende til deres Forplantning have disse Dyr megen Lighed med Ferskvands Polyperne, og nogle Naturforskere ere ogsaa virkelig af den Meening, at de maae forplante sig paa en vegetabilsk Maade.

Alle i denne Afhandling beskrevne Lepades ere tagne efter virkelige Originaler i min Samling af Conchylierne, undtagen den sidste, Lepas membranacea, som jeg saae i Academiets Museum.

Forklaring over Tab. 6.

Fig. 1. Variet. b. af L. Balanoides. No. 4.

Fig. 2. Lep. Galeata Linn. No. 11.
- a) i sin naturlige Størrelse, paa en Gorgonia.
- b) noget forstørret og lagt fra hverandre.
- c) indeholder 2de Stykker samlet.

Fig. 3. Lep. Cassis. No. 12.
- a) paa en Green af G. Placomus.
- b) uden for samme.

Fig. 4. Lep. Caretta. No. 13.

Fig. 5. LEP. MITRA. No. 19.
a) paa en Gorgonia.
b) det samme lagt fra hverandre.

Fig. 6. LEP. COLUMNA. No. 20.

Fig. 7. LEP. SERRATA. No. 24.

Fig. 8. LEP. CYGNEA. No. 25.

Fig. 9. LEP. VIRGATA. No. 30.

VI.

VI.

Nova Insectorum Genera

ved

Hr. Prof. Joh. Chr. Fabricius i Kiel.

(Indsendt den 6 Julii 1790.)

Styrken og den indvortes Godhed ved ethvert System i Naturhistorien bestaaer i Fasthed og Vished af de deri anførte Slægter, hvorved det bliver mueligt tydeligen og sikkert at bestemme og benævne Arterne. Den sande Natur-Undersøgers fortrinligste Arbeide er det derfor at opdage og fastsætte tilbørligen Slægternes Mærker. Til dette Øiemed have vi indført i Botaniken, ligesom og i Entomologien, de saa kaldede characteres generum naturales, i hvilke alle de Dele, hvorfra Kiendetegn pleie hentes for Slægterne, beskrives saa nøie som mueligt. Disse saa kaldede naturlige Charakterer ere de bestandige og sikkre Vægtere for Slægterne, da de strax og tydeligen vise Afvigelserne i enhver særskilt Deel, og bestemme tilforladeligen, om disse Afvigelser ere tilstrækkelige til at danne en ny Slægt eller ikke. Heri ligger og den egentlige Aarsag, hvorfor det i Naturhistorien er saa aldeles nødvendigt

at fremlede Slægtsmærkerne af bestemte og de samme Dele, da disse characteres naturales ellers ere et Intet, og blottede fra alt Begreb; thi tages Charakteren fra forskiellige og ubestemte Dele, gaae de naturligviis over til Beskrivelser af Arter. I Læren om Planterne have vi derfor hertil antaget Blomstrets Dele, i Læren om Insekterne Mundens Dele, og begge give os sikkre, paalidelige og tilstrækkelige Charakterer. I de øvrige Klasser af Dyreriget mangle de os endnu ganske, men disse have endnu paa meget nær ikke naaet Høiden og Fastheden af begge hine. Med Tiden blive de vist ogsaa udarbeidede, og det Hele vil derved naae mere Lighed og mere Vished.

Mundens Dele ere hos Insekterne meget forskiellige, og det er tilforladeligt, at de give de naturligste Slægter, da Dannelsen af disse Dele maae være indrettet efter enhvers særdeles Næring, og disse Dyrs hele Levemaade eller Oekonomie hænger af Næringen. Til begge kunne vi slutte af Mundens Indretning og dens forskiellige Deles Bygning, og de, hvis Næring og Levemaade er den samme, maae ogsaa i Henseende til Slægt komme overeens. Men paa den anden Side ere Mundens Dele smaa, neppe synlige uden Forstørrelse, og ofte i Sandhed vanskelige nok med Vished at kiende og at beskrive. Nogen Øvelse bliver i det mindste dertil fornøden, og dette foraarsager, at vi ofte bringe nye og ubeskrevne Arter ind under Slægter, alene efter det udvortes Udseende, uden nøie nok at under-

der-

dersøge Charaktererne. Ofte lykkes det, da Slægterne virkeligen ere meget naturlige, og da Arterne under den samme Slægt sædvanligen have megen Lighed indbyrdes; men usikkert er det dog alletider, og det giør den egentlige Bestemmelse vaklende. Smaa maae Delene hos saa smaa Dyr nødvendigen være. De ere imidlertid dog i Forhold meget større end Blomsterdelene hos Væxterne, og ved nogen Øvelse bliver man snart i Stand til at kiende dem og udtage dem hele og holdne, som jeg har giort ved alle de af mig beskrevne Slægter, og disse Dele giemmer jeg bestandig til Sammenligning. Hertil kommer endnu, at de Insekter, som bevares i Kabinetter, ere meget brækkelige. I varmt Vand lade de sig vel opbløde, og antage igien den forrige Bøielighed i Delene; men desuagtet staae dog ved Undersøgningen ofte megen Fare for at brækkes i Stykker.

Jeg tilstaaer, at ogsaa blandt mine Arter endeel ere paa denne Maade optagne, hvilke jeg ikke har kunnet examinere og som jeg detuagtet ikke har villet ganske udelade. Heraf komme de nye Slægter af Arter, der tilforn ere beskrevne, eller allerede henførte til andre Slægter. Naar de forekomme i en større Mængde, da først faae de deres fulde og tydelige Bestemmelse. Siden Udgaven af min Mantissa har jeg og, ved adskillige Entomologers venskabelige Godhed, allerede havt Leilighed til at fastsætte endeel nye Slægter i Entomologien, hvilke jeg udbeder mig Tilladelse her at anføre:

1. Ligniperda.

Os maxillis palpisque.

Palpi quatuor inæquales, filiformes.

Anteriores longiores, quadriarticulati: articulis inæqualibus, ultimo cylindrico, obtuſo, adhærentes maxillæ dorſo.

Poſteriores breuiores, triarticulati: articulo ultimo breui, obtuſo & fere truncato, labii apici inſerti.

Mandibula breuis, cornea, acuta, in medio unidentata, baſi incraſſata.

Maxilla breuis, membranacea, medio unidentata.

Labium breue, corneum, filiforme, apice palpigerum.

Antennæ lamellatæ, articulo primo longiori, incuruo, ultimis tribus latere interiori prominulis, compreſſis: medio parum breuiori.

Cylindrica 1. Ligniperda.

Scarabæus cylindricus ſcutellatus thorace antice truncato quinquedentato, capite antice cornu erecto, corpore cylindrico Manſ. Inſ. 1. 6. 41.

Scarabæus cylindricus. Linn. Syſt. Nat. 2. 544. 11. Fn. Sv. 380.

Lu-

Lucanus tenebroides. Scopoli Introd. Hist. Natur. 5. 75.

Habitat in Pruni Cerasi truncis.

Cum scarabæis antennis quodammodo conuenit, cum Lucanis victu, oeconomia, at genus distinctissimum charactere, habitu, larua, loco.

2. TETRATOMA.

Os maxillis palpisque.

Palpi quatuor inæquales crassiusculi.

Anteriores quadriarticulati: articulo ultimo crassiori, ouato, subtruncato, adhærentes maxillæ basi.

Posteriores breuiores triarticulati: articulo ultimo ouato, adnati labii medio.

Mandibula breuis, crassa, cornea, apice acuta.

Maxilla membranacea, bifida, apice rotundata.

Labium breuissimum, membranaceum, rotundatum, integrum.

Antennæ articulis quatuor ultimis majoribus perfoliatis.

Fungorum 1. T. rufa, capite elytrisque nigris. Habitat in Boletis arborum Germaniæ. Dom. Daldorf.

Statura oblonga Ips. Antennæ rufæ articulis quatuor ultimis clauato perfoliatis nigris.

Ancora 2. T. capite thoraceque teſtaceis, coleoptris nigris; macula communi lobata alba.

Habitat in Germania. Dom. Hellwig.

Præcedente triplo minor.

Genus certe habitu affine Ips, at charactere, antennis omnino diſtinctum.

3. Diaperis.

Os maxillis palpisque.

Palpi quatuor inæquales, ſubfiliformes.

Anteriores parum longiores, quadriarticulati: articulis breuibus, ſubgloboſis, ultimo majori ouato, adhærentes maxillæ dorſo.

Poſteriores breuiores, triarticulati: articulo ultimo ouato, craſſiori, adnati labii apici.

Mandibula breuis, cornea, acuta, apice fiſſa: lacinia interiori breuiori.

Maxilla longitudine fere palpi anterioris, membranacea, bifida: lacinia exteriore majori, rotundata, interiori minori, acuta.

Labium porrectum, corneum, cylindricum, integrum, apice palpigerum.

An-

Antennæ secundum totam longitudinem perfoliatæ: foliolis compressis, articulo secundo globoso, ultimo ouato.

Boleti 1. D. nigra, elytris fasciis tribus flauis.

Chrysomela Boleti Mant. Inf. 1. 69. 34. Linn. Syst. Nat. 2. 591. 36. Fn. Sv. 527.

Diaperis Geoff. Inf. 1. tab. 6. fig. 3.

Habitat in arborum Boletis.

Violacea 2. D. nigrocyanea, antennis apice ferrugineis.

Habitat in Germania. Dom. Helwig.

Antennæ omnino hujus generis nigræ, articulo ultimo ferrugineo.

Genus a Chrysomelis omnino distinctum habitu, antennis, charactere, oeconomia.

4. ANTHRIBUS.

Os maxillis palpisque.

Palpi quatuor æquales, filiformes.

Anteriores quadriarticulati articulis subæqualibus ultimo longiori, cylindrico, adhærentes maxillæ dorso.

Posteriores vix breuiores, triarticulati: articulo ultimo cylindrico, adnati labii inferioris basi.

Mandibula crassa, cornea, acuta.

Maxilla

Maxilla breuissima, membranacea, bifida: laciniis æqualibus, rotundatis.

Labium breuissimum, membranaceum, bifidum laciniis cylindricis.

Antennæ articulis æqualibus: ultimis tribus ouatis longioribus, crassioribus, ultimo acuto, insidentes rostro breui, plano.

Albinus 1. A. niger fronte anoque albis, thorace tuberculato.

Curculio Albinus Mant. Inf. 1. 118. 236. Linn. Syst. Nat. 2. 616. 79. Fn. Sv. 632.

Habitat in Europæ plantis.

Antennæ maris longitudine corporis articulis obconicis, 3. 4. 5. 6. 7. apice albis, 8. 9. totis albis, ultimis nigris; fæminæ breuiores; articulis globosis: 9 tantum albo.

Latirostris 2. A. niger, elytris apice albis, punctis duobus nigris.

Curculio latirostris Mant. Inf. 1. 118. 237.

Anthribus Geoff. Inf. 1. tab. 5. fig. 2.

Habitat in Europæ australioris plantis.

Antennæ totæ nigræ.

Albirostris 3. A. niger, elytris postice albis nigro variis.

Curculio albirostris Mant. Inf. 1. 119. 238.

Habitat Halæ in Betula. Dom. Hybner.

Plani-

Planirostris 4. A. nigro æneus, rostro pedibusque rufis.

Curculio planirostris Mant. Inf. 1. 119. 239.

Habitat in siluis in Aesculo Hippocastano. Dom. Daldorf.

Genus a Curculionibus omnino distinctum antennis, rostri figura, charactere.

5. Scolytus.

Os maxillis palpisque.

Palpi quatuor porrecti, æquales, filiformes.

Anteriores quadriarticulati: articulo primo breuissimo, reliquis porrectis, ultimo obconico obtuso, adnati maxillæ dorso.

Posteriores triarticulati: articulo ultimo obconico, obtuso, adhærentes labio ante apicem.

Mandibula cornea, subarcuata, acuta, integra.

Maxilla elongata, cornea, incurua, intus ciliata, acuta, integra.

Labium breue, membranaceum, rotundatum, inter palpos parum acuminatum.

Antennæ filiformes.

Flexuosus 1. S. niger elytris ferrugineis: macula media sinuata punctoque apicis nigris.

Cara-

Carabus flexuosus Mant. Inſ. I. 203. 93.

Habitat in India orientali. Dom. Koenig.

Limbatus 2. S. ſupra ferrugineus, thorace macula, clytris faſciis undatis viridi æneis.

Carabus limbatus Mant. Inſ. 1. 202. 86.

Habitat Kiliæ ſub lapidibus. Dom. de Scheſtedt.

Genus a Carabis omnino diſtinctum habitu, charactere, oeconomia.

6. Hypophlæus.

Os maxillis palpisque.

Palpi quatuor breues, æquales, clauati.

Anteriores quadriarticulati: articulo ultimo ouato, craſſiori, adhærentes maxillæ dorſo.

Poſteriores triarticulati: articulo ultimo craſſiori ouato, adnati labii medio exteriori.

Mandibula breuis, craſſa, vix arcuata, cornea, acuta.

Maxilla membranacea, medio unidentata, apice rotundata.

Labium elongatum, filiforme, membranaceum, integrum.

Antennæ extorſum craſſiores utrinque ſerratæ.

Caſſa-

Castaneus 1. H. læuis nitidus castaneus, antennis nigris.

Hispa picipes Mant. Ins. 1. 47. 8.

Habitat Halæ Saxonum. Dom. Hybner.

Linearis 2. H. læuis ater, elytris antennis pedibusque testaceis.

Habitat sub Corticibus in syluestris. Dom. Helwig.

Antennæ testaceæ omnino hujus generis.

Fasciatus 3. H. læuis ater, elytris testaceis: fascia lata atra.

Habitat sub cortice Quercus Germaniæ. Dom. Helwig.

Præcedenti affinis. Differt tantum fascia elytrorum atra.

Depressus 4. H. læuis ferrugineus, elytris substriatis.

Habitat sub cortice Quercus Germaniæ. Dom. Helwig.

Corpus paruum, depressum, totum ferrugineum.

A Germaniæ Entomologo oculatissimo Dom. Helwig Brunswicensi genus hoc obtinui omnino distinctum charactere, antennis, habitu, oeconomia.

7. Philanthus.

Os maxillis palpisque absque lingua.

Palpi quatuor ſubæquales, filiformes.

Anteriores quadriarticulati articulis ſubæqualibus: primo parum longiori, ultimo obtuſo, adhærentes maxillæ dorſo.

Poſteriores quadriarticulati, adnati labii medio.

Mandibula cornea, arcuata, acuta, integra.

Maxilla breuis, cornea, compreſſa, in medio lobata, apice rotundata, membranacea, integra.

Labium maxilla paullo longius, compreſſum, baſi corneum, apice membranaceum, rotundatum, integrum.

Antennæ filiformes: articulo primo cylindrico, longiore, ſecundo globoſo, reliquis breuiſſimis, vix conſpicuis, medio frontis inſertæ.

Coronatus 1. Ph. niger, thorace maculato, abdomine faſciis quinque flauis: anticis duabus interruptis.

Habitat in Italia. Dom. Dr. Allioni.

Triangulum 2. Ph. niger abdomine flauo: ſegmentis triangulo dorſali nigro.

Veſpa triangulum Mant. Inſ. 1. 294. 82.

Habi-

Habitat in Daniæ floribus.

Diadema 3. Ph. niger, abdomine flauo, pedibus ferrugineis, labio albo.

Crabro Diadema Mant. Inſ. 1. 297. 23.

Habitat in Barbariæ floribus. Dom Prof. Vahl.

Rufipes 4. Ph. niger thorace maculato, abdomine faſciis ſex flauis ſubinterruptis, alis albis apice fuſcis.

Crabro rufipes Mant. Inſ. 1. 297. 21.

Habitat in Hiſpaniæ floribus. Dom. Prof. Vahl.

Ornatus 5. Ph. thorace immaculato, abdomine faſciis tribus flauis: ſecunda emarginata.

Habitat in Germania. Dom. Schmidt.

Arenarius 6. Ph. niger, abdomine faſciis quatuor flauis: ſegmento primo punctis duobus.

Crabro arenarius Mant. Inſ. 1. 297. 20.

Habitat in Daniæ arenoſis cuniculos fodiens.

Flauipes 7. Ph. niger thorace maculato, abdomine flauo: ſegmentorum marginibus anoque nigris.

Crabro flauipes Mant. Inſ. 1. 295. 8.

Habitat in Daniæ floribus.

5-cinctus 8. Ph. niger, thorace maculato, abdomine faſciis quinque flauis continuis: ano nigro.

Crabro 5-cinctus Mant. Inſ. 1. 295. 11.

Habitat Kiliæ. Dom. Daldorf.

Genus omnino diſtinctum a Crabrone antennis, charactere, habitu.

8. Mellinus.

Os maxillis palpisque absque lingua.

Palpi quatuor elongati, ſubæquales, filiformes: articulis cylindricis.

Anteriores ſex articulati adhærentes maxillæ dorſo.

Poſteriores vix breuiores, quinque articulati adnati ſub labii apice.

Mandibula cornea, arcuata, acuta.

Maxilla breuis, compreſſa, cornea, apice membranacea, rotundata.

Labium longitudine maxillæ, corneum, ouatum, rotundatum, integrum.

Antennæ cylindricæ: articulo primo longiori craſſiori.

Myſtaceus 1. M. niger ſcutello flauo, abdomine faſciis tribus flauis: prima interrupta.

Crabro myſtaceus Mant. Inſ. 1. 297. 19.

Habitat in Europæ borealis floribus haud infrequens.

Sabuloſus 2. M. ater nitidus, abdomine faſciis tribus albidis: anticis interruptis, pedibus rufis.

Crabo ſabuloſus Mant. Inſ. 1. 296. 17.

Habitat Hauniæ. Muſ. Dom. de Seheſtedt.

Campeſtris 3. M. ater, ſcutello abdominisque faſciis quatuor flauis: prima interrupta.

Veſpa campeſtris Mant. Inſ. 1. 291. 50.

Habitat in Europa boreali.

Aruen-

Aruensis 4. M. ater, ſcutello flauo, abdomine faſciis quatuor: tertia interrupta.

Veſpa aruenſis Mant. Inſ. 1. 291. 49.

Habitat in Europa boreali.

Bipunctatus 5. M. ater ſcutello flauo, abdomine faſciis tribus flauis: anteriore bipunctata.

Crabro bipunctatus Mant. Inſ. 1. 296. 18.

Habitat Hauniæ. Muſ. Dom. de Sehestedt.

Genus omnino diſtinctum & a Crabrone & a Veſpa charactere, antennis, habitu.

9. Ranatra.

Os roſtro absque maxillis palpisque.

Roſtrum breue, rectum, prominens, ſubcompreſſum, conicum.

Vagina triarticulata: articulo primo tenuiori, ſecundo longiori, tertio conico, capitis apici inſerta.

Setæ tres ſetaceæ: intermedia ſublongiori.

Labium breuiſſimum, vix rotundatum, late emarginatum.

Antennæ craſſæ, breues, bifidæ, lacinia interiore parum breuiore ſub oculis inſertæ.

Linearis 1. R. cauda biſeta corporis longitudine, thorace unicolore.

Nepa linearis Mant. Inſ. 2. 277. 9. Linn. Syſt. Nat. 2. 714. 7. Fn. Sv. 908.

Habitat in Europæ aquis.

Elongata 2. R. cauda biſeta corpore longiore, thorace teſtaceo: linea dorſali fuſca.

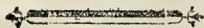
Habitat Tranquebariæ & in China. Muſ. Dom. Lund.

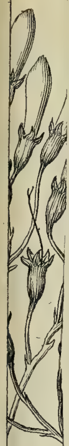
Nimis certe affinis præcedenti.

Filiformis 3. R. cauda biſeta corpore breuiore, pedibus teſtaceis: femoribus cinereo-annulatis.

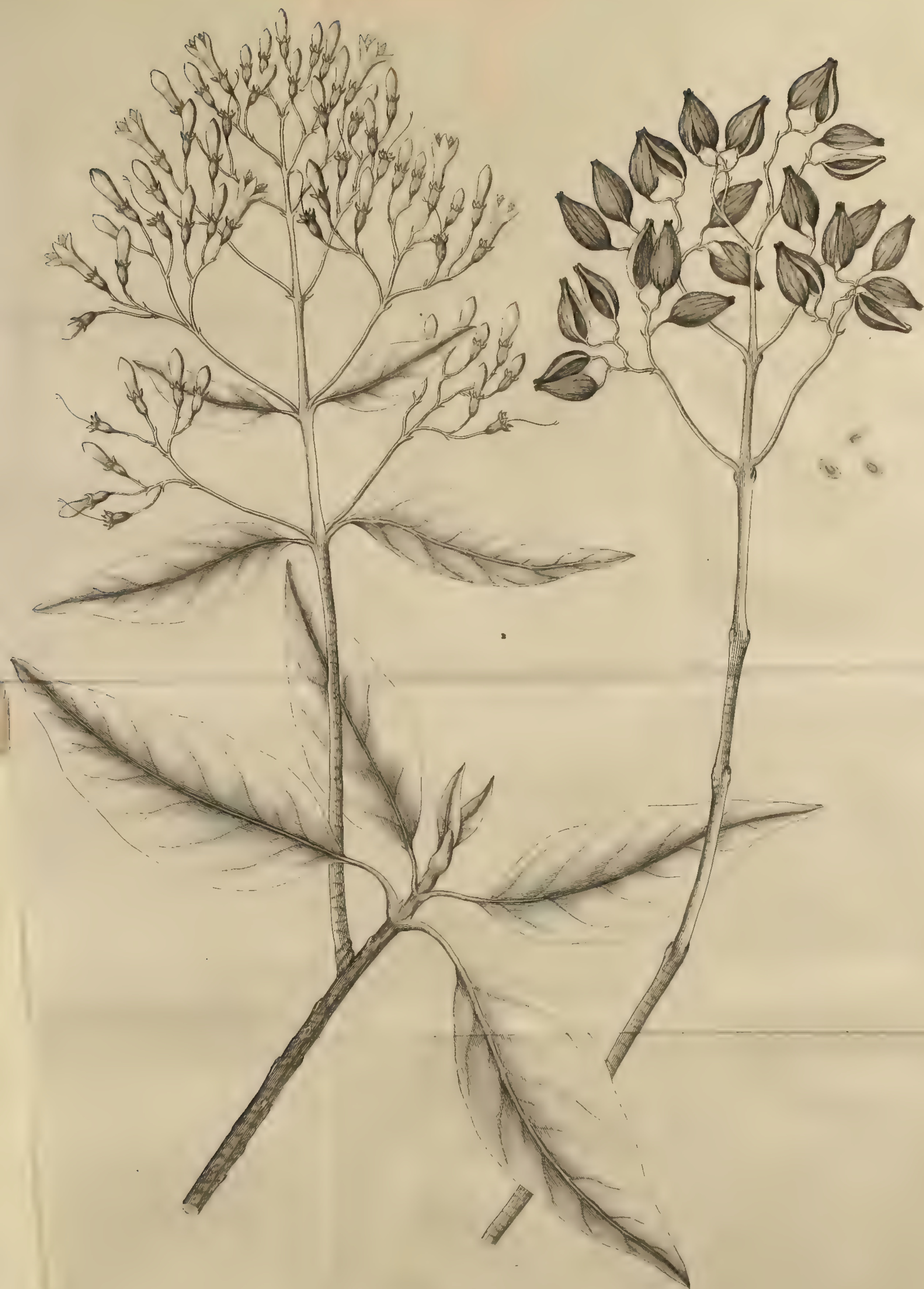
Habitat in Tranquebariæ aquis. Muſ. Dom. Lund.

Genus hoc ab amiciſſimo Dom. Lund communicatum omnino diſtinctum charactere, habitu, antennis palmato-bifidis ſub oculis reconditis.

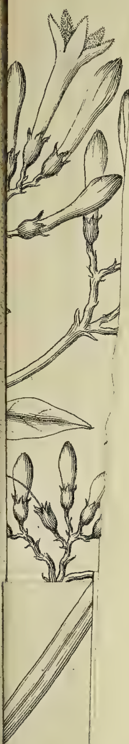

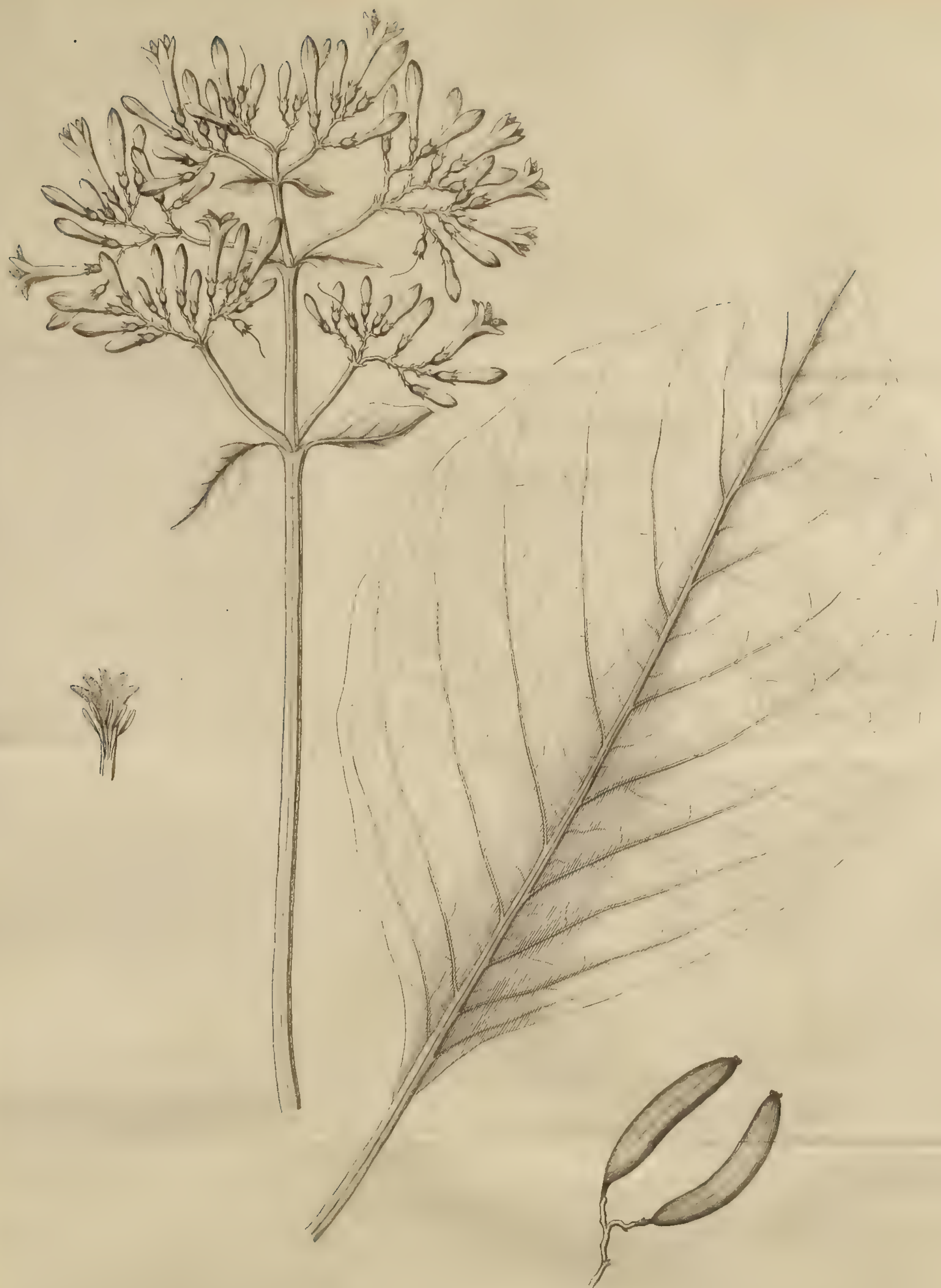

Cinchona officinalis.

Müller del et sc

Cinchona pubescens.

Tab. III.

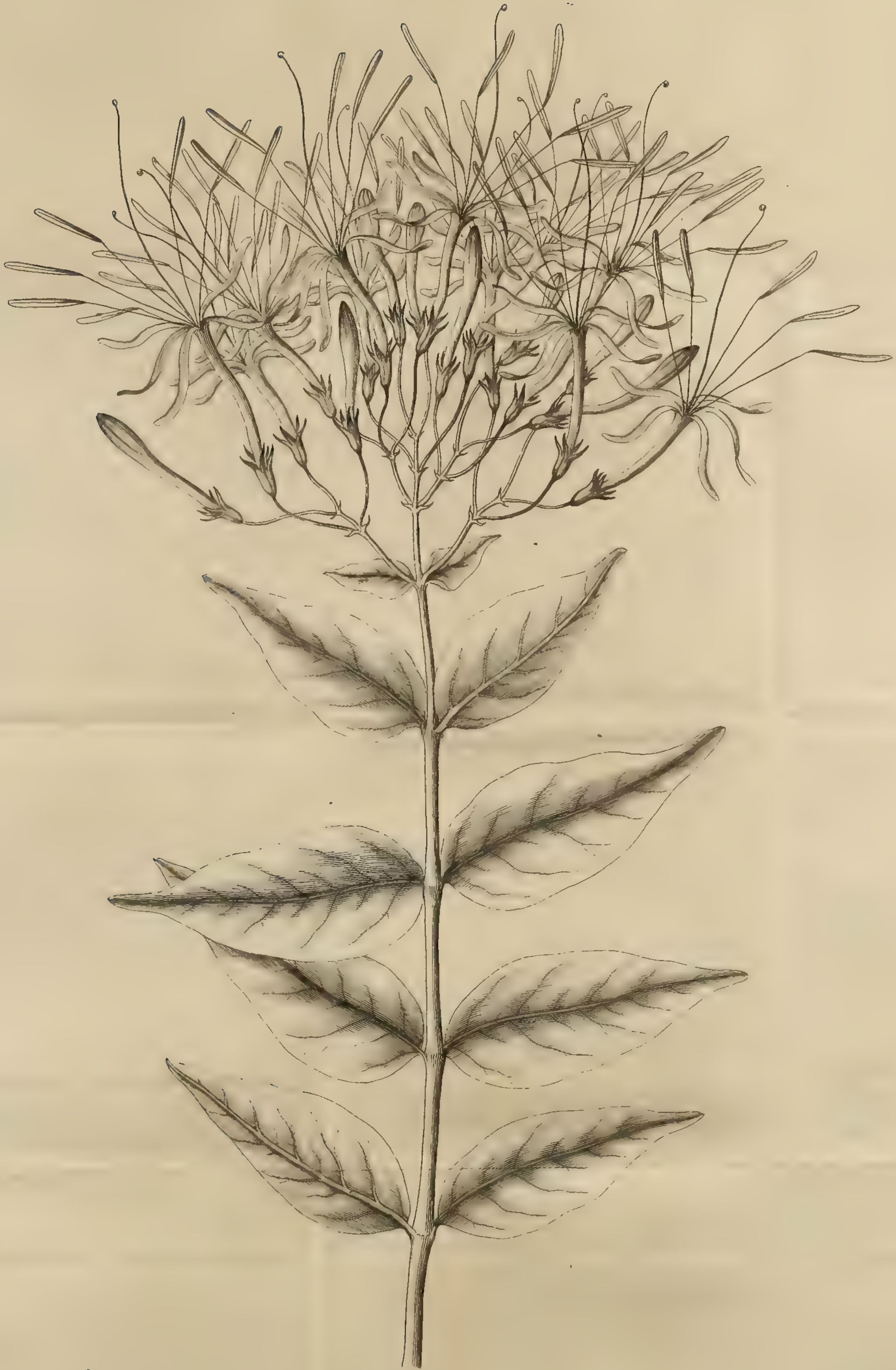

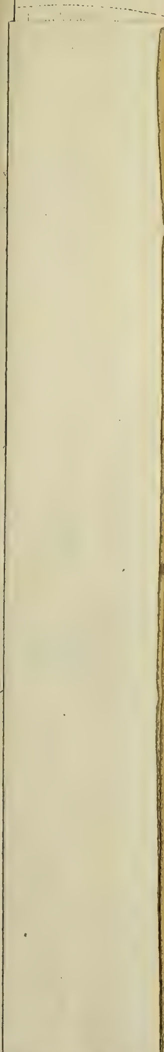
Cinchona macrocarpa.

nchona

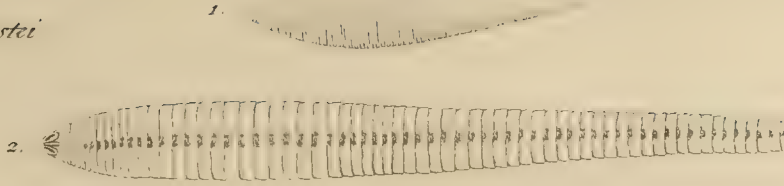
Cinchona lineata.

Fig. 1.

Tab. V.

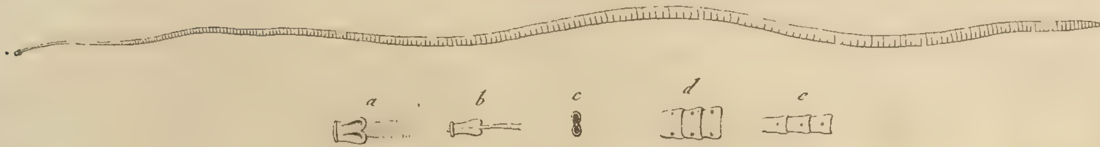
Fig. 1.

Tænia Gasterostei

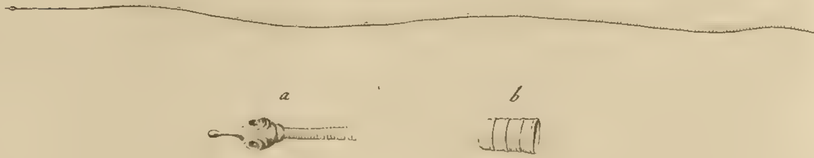
T. immerina

Fig. 2.

T. rostellata

Fig. 3

T. corollata

Fig. 4.

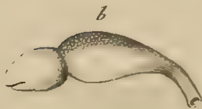

Strigea

Fig. 5.

a

Distoma vulpina

Fig. 6.

a

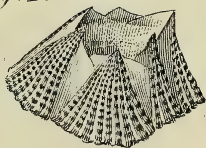

M. sc.

Fig. 1.

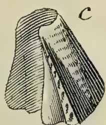

Fig. 9.

Fig. 6.

Cicindela aptera
a
b
c
d

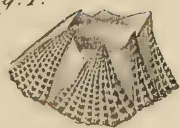

Fig. 1.

Fig. 2.
a
b
c

a
Fig. 3.
b

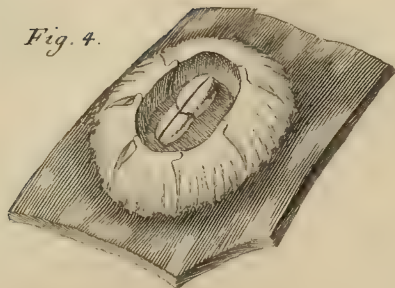

Fig. 4.

Fig. 5.
a
b

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 6.

M. del. et sc.

Skrivter

af

Naturhistorie-Selskabet.

1ste Bind.

2det Hefte.

Kiøbenhavn,

Trykt hos Hofbogtrykkerne N. Møller og Søn.

1791.

Indhold.

Afhandlinger.

Kob-

Kobberplader.

I.

Om
Perdicium og dens Arter,
og
om en ny Slægt Rohria,
henhørende til Compositas,

af

Professor Martin Vahl.

Oplæst den 29 October 1790.

Iblandt Værtrigets naturlige Familier er den, der indbefatter de saa kaldne Compositæ, en af dem, der frem for andre skulde synes at være mest udarbeidet og saaledes mindre trænge til Forbedring end nogen af de øvrige. Men endskiønt Vaillant og Pontedera særskilt have afhandlet denne, foruden at en Haller, Linne og flere have giort sig Flid for at udvikle Slægterne og Arterne af denne Familie; saa møde dog i denne endnu mange Vanskeligheder, der noksom vise, at den endnu ikke har den ønskte Fuldkommenhed. Denne Mangel kan ingenlunde forringe

disse nævnte Mænds Fortieneste af Videnskaben. At smaaligen ville bestræbe sig om at opdage Feil, uden tillige at nævne hvad godt de have udrettet til Videnskabens Fremme, var ikke at handle efter Billigheds-Love. Mange af disse Feil maae man tilskrive det, at mange Slægter og Arter af Planter ere efter deres Tid opdagede, der ofte giøre de forhen antagne Grændser mellem Planterne tvetydige. Mindre vidt vilde vi uimodsigelig være komne, ifald disse ikke allerede saa meget havde banet Veien for os. Eftertidens Opdagelser ville udsætte os for samme Bebreidelser, som man for nærværende Tid saa rundelig tildeler de af Videnskaben meest fortiente Mænd, og ikke sielden uforskyldt og i Udtrykke, der ere mindre anstændige, hvilke mere vise Egenkierlighed og Lyst til at dadle, end Kierlighed for Sandhed og Videnskabens Fremvæxt.

Enhver i Videnskaben bevandret veed noksom, at man ikke sielden støder paa saadanne, som efter det givne Kiendemærke ligesaa snart kunne henregnes til een Slægt som til en anden, og at ikke sielden saadanne forekomme, som man efter Kiendemærket neppe skulde søge i den Slægt, hvortil de ere henførte. De passe ofte efter dette kun lidt med de øvrige, undertiden kommer det allene an paa at giette rigtigen. Saaledes have ikke alle Seneciones Calycem sphacelatum, ei heller alle Cinerariæ Calycem simplicem: Seneciones gives, der have dette for Cinerariæ egne Kiendemærke. Hvor lidt Picris, Pteronia, Xeranthemum

themum og flere paa nærværende passe til det for dem i de forbigangne Tider satte Grændseskiæl, veed enhver, der kiender Arterne af disse Slægter. Grændserne imellem Erigeron, Conyza og Baccharis ere hos mange Arter ofte saa tvetydige, at man ikke sielden er tvivlraadig, til hvilken af disse man skal henføre en eller anden forekommende Art.

Grunden hertil synes at bør søges deri, at man ikke har villet forøge Slægternes Antal, og derfor ofte tvunget flere Arter til forhen bekiendte Slægter, naar ikke Uligheden var desto betydeligere. Ikke mindre har hertil bidraget, at, da man kun kiendte enten een eller faa Arter af Slægten, sattes Grændsemærket i Dele, der vare mindre væsentlige, og som ved flere nye Arter af samme Slægt mistede den for ethvert Grændsemærke nødvendige Egenskab. Man forandrede ikke Kiendetegnet paa Slægten, men lod Udseendet (Habitus) anvise den sit Sted, og undertiden lod man denne allene raade uden Hensigt paa hvor vidt en eller anden Plante i Befrugtingsdelene stemmede overeens med de øvrige Arter af Slægten, hvormed man forenede den. Men da disse Dele ere Grundvolden for Slægternes Grændser og ere tillige den Lede-Traad, som den mindre erfarne Grandsker alletider maae følge, saa sees lettelig, hvilken Tvivlraadighed ikke allene den i Videnskaben mindre bevandrede, men og ofte den Erfarne udsættes for, især ifald Planten hører hentil en forhen ubekiendt Slægt. Ugrundet er det ikke, at regne dette som en

Aarsag, hvorfor mange allerede bekiendte Planter udgives for nye, og at Arternes Antal i Skrivter voxer til en større Mængde end som den, der findes i selve Naturen. At man ofte har ladet Udseendet raade for lidet, undertiden atter igien for meget, er næsten overflødigt at anføre Beviis for. Neppe søger nogen Centaurea galactites efter Udseendet blandt Centaureæ: Hibiscus malvaviscus forenedes til Hibisci blot efter Udseendet, i hvor forskiellig Frugten var fra de øvrige Arters. Ofte har man manglet den mere væsentlige Deel, der viiste en forskiellig Slægt, undertiden manglede flere Jagttagelser og flere Arter, for at bestemme med Visbed, hvorvidt de burde blive forenede eller adskilles fra Slægten, man havde ført dem til. At Udseendet ofte sikkert anviser Planten dens naturlige Forvandtskab bedre end Kiendemærket, da dette ikke sielden er vilkaarligt, er ingen Tvivl om, men dog at lade dette raade alt for meget, føreger ogsaa sikkert Vanskeligheden i enhver Methode, især for dem, for hvis Skyld fornemmelig Methoden er nødvendig. Paa den anden Side kan ikke nægtes, at Videnskaben neppe lettes derved, at for en eller anden Arts Afvigelse fra de øvrige af Slægtens Arter allene i en enkelt Deel derfor strax dannes en særskilt Slægt, da Slægternes Mængde derved i mange Familier vil voxe til samme Antal som Arterne. Naturen har ikke dannet alle Dele hos enhver Art efter en og samme Maalestok. Kiendemærket, som man antager, er utallige

For-

Forandringer underkastet, saa længe ikke alle Arter kiendes. Nye Opdagelser vise ofte en saadan uventet Afvigelse fra forhen som urnggelig antagne Egenskaber, saavel for Familier som Slægter. Neppe havde man formodet, at der skulde gives Værter, der i Henseende til Planten havde megen Lighed med Lathyri, men i Henseende til Blomstret hørde til Compositæ: Mutisia viser dog dette Særsyn. I hvor talrig end Slægten Solanum er, finder man dog Blomsteret og Støvknapperne aldeles overeenstemmende imellem Arterne, saa at man med Grund ikke skulde vente, at der i Naturen gaves de, der i disse Dele betydelig afvege fra de forhen bekiendte. Uagtet dette har man dog fundet dem, der have en uregelret Blomme deelt i fire Fliger og fire Frugttraade, hvoraf to ere betydelig længere end de øvrige, men for Resten i den hele Vært saa lige de øvrige Arter, at man ikke kan tage Feil af deres Forvandtskab. For denne Afvigelse vil neppe nogen lige saa lidt adskille dem fra Solanum, som dele de utallige Arter af Erica i flere Slægter efter de mange Forskielligheder, som her forekomme i Henseende til Blommen. Foruden en endnu ubeskreven Art af en saadan Solanum findes en anden beskreven i Hortus Kewensis T. 1. p. 252. under Navn af Vespertilionis.

Det torde derfor ikke blive lidet til Videnskabens Bedste, for at forekomme de idelige Omkastelser fra een Slægt til en anden og den deraf følgende bestandige

Omskiftning af Navne, ifald man kunde komme overeens om at antage en vis Deel af Frugtredskaberne, alt som denne eller hiin Deel syntes at forene de nærmest Forvandte, uden Hensigt til enkelte Arters Afvigelse i nogle andre enkelte Dele. Efterverdenens Opdagelser vilde vise hvorvidt man havde forfeilet Maalet, og for disse er allene mere uforanderlig Forening af flere Arter under een Slægt bevaret. Men dette hører til de fromme Ønsker. Imidlertid vilde den ikke lidet giøre sig fortient af Videnskaben og langt mere end ved at danne nye Methoder, der foretog sig paa nye at undersøge en eller anden enkelt Familie. De senere opdagede Slægter og Arter fordre nødvendigen, at Mærkerne paa de forhen bekiendte derefter rettes, Slægternes Antal enten indskrænkes eller udvides, nye dannes og adskillige af de forhen bekiendte adskilles fra een Slægt og tilføies en anden. At en Deel af de nu værende Tvetydigheder hos mange derved vilde hæves, er ingen Tvivl om, og Kundskaben vilde derved sikkert vinde i Fuldkommenhed. Som et Bidrag til nøiere at bestemme nogle af de til Linne's Classis Syngenesia hørende, har jeg den Ære denne gang at fremlægge for Selskabet tvende Slægter, den ene forhen bekiendt, men hvis Plads i Linnæi System efter de flere Arter, jeg har havt Leilighed at see, synes at burde forandres, og den anden ny, da den saa meget adskiller sig fra den Slægt, hvortil den ene af Arterne var henført, og fortiener uden al Tvivl at anføres som en særskilt Slægt.

Den

Den første er Perdicium, som Linne henregnede efter den Art, som blev ham først bekiendt (Perd. semiflosculare), til hans Polygamia superflua, endskiønt den efter Smaaeblommene (Corollulæ), er meer forvandt med semiflosculosæ. Den er siden bleven staaende i den Afdeling, uagtet at de derefter opdagede tre Arter viste saavel efter de smaae Blommers Beskaffenhed, som deraf, at de alle vare hermaphroditer, at Slægten saavel efter Frugt-Redskaberne som Udseendet langt mere fortiener Sted blandt semiflosculosæ. Uagtet at de alle have en liden Lap modsat den større, saa er denne dog som oftest liden, ofte saa liden, at den er næsten umærkelig og at den neppe kan komme i Betragtning, da i øvrigt Blomsterets hele Figur er den samme som hos Planipetalæ. De nye Arter, som jeg her foreger Slægten med, saavel som den af Bergius i Stockh. Vid. Selsk. Hand. 1772 p. 236 beskrevne Perdicium have alle ligesom de tre af Linne beskrevne Arter, alle Blomsterne hermaphroditer i samme Blomdække. Perdicium semiflosculare Linn. er den eneste der afviger fra de øvrige deri, at allene Frugtnaale findes i Omkredsens Smaablommer, men i øvrigt kommer den fuldkommen overeens i alle Befrugtings-Delene med de øvrige. Da altsaa alle, een undtagen, henhøre til Linnæi første Rode (ordo), og de fleste bestemme Stedet, saa troer jeg, at Slægten bør flyttes fra den anden af Linnæi ordines og faaer da Plads imellem Leontodon og Hieracium. Da Slægtens Character dannedes af Linne efter Perd. semi-

 flosculare

flosculare og de øvrige afvige derfra, saa har jeg paa ny beskrevet den saaledes, som jeg har fundet den tillige hos de øvrige. Det specifique Navn har jeg efter de nye Arter forandret saa vidt som de nye tilkomne Arter fordrede, det trivielle Navn paa Perd. semiflosculare troede jeg burde omskiftes, deels fordi at alle Arterne ere semiflosculosi og at den nu hører til en Afdeling, der bærer samme Navn. De fleste Arter har jeg Hr. Thouin i Paris at takke for.

Perdicium.

Character essentialis.

Receptaculum nudum. *Pappus* pilosus dentatus. *Corollulæ* bilabiatæ.

Character naturalis.

Cal. communis oblongus, imbricatus; *foliolis* lanceolatis, corolla brevioribus.

Cor. *composita* imbricata, uniformis.

Propria monopetala, bilabiata: *Labio interiore* brevissimo, bidentato; *exteriore* lineari, plano, interiori quintuplo longiore, tridentato.

Stam. *filamenta* 5. brevia. *Anthera* cylindracea, tubulosa.

Pist. *Germen* turbinatum, parvum. *Stylus* semibifidus. *Stigmata* obtusa.

Per.

Per. nullum. *Calyx* immutatus.

Sem. solitaria, turbinata. *Pappus* sessilis, pilosus, e pilis minutis longitudinaliter adpressis dentatus, copiosissimus, longitudine calycis, fastigiatus.

Rec. nudum.

Species.

Taraxaci 1. PERDICIUM scapo unifloro, flosculis foemineis hermaphroditisque, foliis runcinatis glabris. Tab. 1.

Perdicium semiflosculare: flore semiflosculoso, scapo unifloro nudo. Lin. Syst. Veg. pag. 769.

Tomentosum 2. PERDICIUM scapo unifloro, foliis lyratis subtus tomentosis, calycibus imbricatis. T. 2.

Perdicium tomentosum: foliis lyratis subtus tomentosis. Thunb. flor. Jap. p. 319.

Specimen hujus misit amicissimus Thunbergius. Flosculi omnes hermaphroditi.

Purpureum 3. PERDICIUM caule subnudo unifloro, foliis pinnatifidis nudis, calycibus æqualibus. Tab. 3.

Ad fretum Magellanicum legit Dom. Commerson: communicavit Dom. Thouin.

Folia radicalia, plura, pollicaria, petiolata, glabra, pinnatifida: *laciniæ* oblongæ, extrorsum parum dilatatæ, subdentatæ.

Petiolus longitudine folii.

Caulis erectus, foliis triplo longior, basi lanatus, superne villosus, apice sub calyce tomentosus. *Foliola* 2 vel 3 in caule, remota, lineari-lanceolata, infimum rarius subdentatum semiamplexicaule; superiora sessilia, integerrima.

Flos terminalis, solitarius, erectus.

Calyx polyphyllus: *foliolis* lanceolatis, æqualibus, basi subtomentosis, extrorsum latioribus; intimis membranaceis.

Corollulæ omnes hermophroditæ, purpureæ: *labium* exterius oblongum, obtusum, integerrimum.

Semina subpilosa. *Pappus* candidissimus: pilis lateralibus longioribus patentioribus quam in reliquis, longitudinaliter subramosus.

Magellanicum 4. Perdicium caule subnudo unifloro villoso, foliis runcinatis ciliatis. Tab. 4.

Perdicium magellanicum foliis runcinatis, caule diphyllo simplicissimo unifloro. Lin. S. V. pag. 769.

Dedit Dom. Prof. Fabricius.

Caulis digitalis vel spithamæus, erectus, simplicissimus, striatus, purpurascens, villis purpurascentibus brevibus adspersus.

Folia

Folia radicalia runcinata, crassiuscula: lobis obtusis, duo vel tria in caule, sessilia, remotissima, serrata.

Corolla sulphurea, parum nutans. *Corollulæ* omnes hermaphroditæ.

Lactucoides 5. PERDICIUM caule simplici polyphyllo unifloro, foliis lanceolatis integerrimis. Tab. 5.

Habitat ad fretum magellanicum. Dom. Commerson. dedit Dn. Thouin.

Caulis herbaceus, erectus, semipedalis, simplicissimus, glaberrimus, uti tota planta.

Folia radicalia, longe petiolata, lanceolata, obtusa, avenia, unguicularia. *Petiolus* tripollicaris. *Caulina* plura, semiamplexicaulia, unguicularia, inferiora obtusa.

Calyx Perd. taraxaci at minor; *foliola* margine submembranacea.

Corollulæ omnes hermaphroditæ, sulphureæ; *labio interiori* bifido laciniis subulatis; *exteriori* tenuissime tridentato.

Pappus sordide flavescens.

Squarrosum 6. PERDICIUM caule multifloro, foliis inciso serratis, dentibus setaceo-spinulosis. T. 6.

Habitat in monte video Brasiliæ. Dom. Commerson. dedit Thouin.

Caulis herbaceus, erectus, pedalis, simplex, purpurascens, striatus, villis frequentibus

bre-

brevissimis purpureis adspersus ut in P. magellanico.

Folia semiamplexicaulia, bipollicaria, linearia, infima conferta nervosa, superiora remotiora enervia basi subcordata: omnia e punctis copiosis minutissimis elevatis scabra, profunde dentato-serrata; dentibus sursum subimbricatis, inferioribus sursum versus sæpe uno alterove denticulo basi auctis, omnibus seta spinulosa candidissima terminatis.

Pedunculi versus summitatem, alterni, uniflori, interdum biflori, subfoliosi: *foliolis* lanceolato-cordatis, basi dentatis, spinulosis, superne denticulatis, mucronatis.

Calycis foliola extima ovata, spinuloso-ciliata, interiora ovato-lanceolata: omnia carinata, pulverulenta, mucrone pungente albo terminata.

Corollulæ omnes hermaphroditæ, purpureæ, subbilabiatæ: *labium* exterius oblongum, vix tridentatum, interius obsoletum: *Tubus* flavescens, superne ampliatus.

Semina hirsuta: hirsutie ferruginea splendente.

Pappus copiosissimus, sordidus, calyce longior.

Brasiliense 7. Perdicium, caule herbaceo multifloro, foliis lanceolatis subdentatis.

Per-

Perdicium brasiliense floribus subradiatis, calycibus simplicibus, caule herbaceo. Lin. S. V. p. 769.

Calycis foliola æqualia.

Flosculi omnes hermaphroditi.

Radiale 8. Perdicium, caule fruticoso foliis lanceolato-ovatis dentatis, floribus subpaniculatis.

Perdicium radiale: floribus subradiatis, calyce exteriore tetraphyllo, caule fruticoso. Lin. S. V. p. 769.

Recurvatum 9. Perdicium caule suffruticoso, foliis lineari-lanceolatis spinuloso ciliatis, ramis unifloris. Tab. 7.

Habitat ad fretum magellanicum. Dom. Commerson. dedit Dn. Thouin.

Caulis inferne ramosus. *Rami* simplices, imbricati e basi foliorum persistente.

Folia amplexicaulia, confertissima, unguicularia, lineari-lanceolata, obtusiuscula, superne spinuloso-ciliata, basi dilatata membranacea piloso-ciliata, crassiuscula, recurva, costa substantia folii latior.

Pedunculus ex apice ramorum, solitarius, uniflorus, 3-vel quadripollicaris, glaber, vestitus foliis 5-6, remotis, cordato-lanceolatis, ciliatis, subrevolutis.

Calycis

Calycis foliola ovata, pulverulenta, exteriora viridia, ciliata: interiora longiora, purpurascentia, apice vix ciliata.

Corollulæ omnes hermaphroditæ.

Pappus longitudine calycis, sordidus.

Den anden Slægt henhører til Linnæi Polygamia frustranea, og dens Plads bør være næst ved Gorteria. Fra denne Slægt saavel som fra de øvrige adskilles den let ved sine ufrugtbare Støvknappe i Omkredsen og ved at den fælleds Grund er hullet som en Bikage. Den ene af denne Slægtes Arter er af den yngre Linne, formodentlig formedelst Udseendet ført til Gorteria, men fra denne afviger den foruden ved andre Kjendemærker fornemmelig ved de tvende anførte, og da jeg har nok en Art, som aldeles kommer overeens med denne, saa har jeg desto mere Aarsag til at ansee den for en ganske særskilt Slægt. Begge Arterne høre hiemme paa det gode Haabs Forbierg, og ere mig blevne meddeelte, tilligemed en fortræffelig Samling af flere Planter fra dette Sted, af Natur-Videnskabens ivrige Beskytter, Hans Excellence Hr. Geheimeraad og Marskal Bülow. Slægten har jeg givet Navn af Hr. Julius B. von Rohr, Ober-Konducteur paa St. Croix i Vestindien, som paa sin Reise til det faste Land og til adskillige af de Caribæiske Øer har opdaget flere nye Verter, som jeg i den anden Deel af mine Symbolæ Botanicæ skal bekiendtgiøre. Han

har

har ikke været blot Samler, men tillige meddeelt flere vigtige Anmærkninger og desuden af Kierlighed til Videnskaben opoffret en ikke ubetydelig Bekostning paa en botanisk Have paa St. Croix. Hans Minde fortiener derfor blandt Urtekiendere fremfor mange andres, der mindre have bidraget til Videnskabens Udbredelse, at bevares.

Rohria.

CHARACTER ESSENTIALIS.

Receptaculum favoſum. Pappus polyphyllus. Corollulæ radii ligulatæ, ſtaminiferæ: Antheris ſterilibus.

CHARACTER NATURALIS.

Cal. communis polyphyllus, imbricatus: *foliolis* interioribus longioribus.

Cor. compoſita radiata. *Corollulæ* hermaphroditæ plures in diſco. Maſculæ in radio.

Propria hermaphroditi, infundibiliformis, quinquefida: *laciniis* linearibus.

Maſcula ligulata, lanceolata, tridentata.

Stam. hermaphroditis: filamenta 5 brevia. *Anthera* cylindracea, tubuloſa.

Maſculis Antheris quinque in fauce tubi caſſis.

Piſt.

Pist. hermaphroditis germen hirſutum, obovatum. *Stylus* filiformis, longitudine corollæ. *Stigma* bifidum.

Maſculis nullum.

Peric. Calyx immutatus, deciduus.

Sem. hermaphroditis turbinatum, angulatum. *Pappus* polyphyllus: *foliolis* linearibus, corolla brevioribus, inæqualibus, cuſpidatis, ciliatis.

Rec. favoſum.

Species.

Cynaroides 1. ROHRIA foliolis calycinis ovatis imbricatis integerrimis, foliis radicalibus inermibus. Tab. 8.

Gorteria herbacea: foliis caulinis amplexicaulibus ciliatis; radicalibus inermibus ſubtus villoſis. Lin. S. V. pag. 784.

Caulis herbaceus, erectus, ſimpliciſſimus, pedalis, glaber, angulatus, ſtriatus.

Folia radicalia plura, in petiolum attenuata, integerrima, rarius dente uno alterove obſcuro remoto, nervoſa, ſupra glabra, ſubtus tomentoſa. *Caulina* alterna, cordato-lanceolata, ſuprema cordata, amplexicaulia, remota, obtuſa, rigida, nervoſo-venoſa, apice patula, margine ſpinoſo-ciliata.

Pedunculi ex alis ſupremis, 2. 3, ſolitarii, alterni, ſimpliciſſimi, patentiuſculi, uniflori, foliosi.

foliosi. *Foliola* inferiora structura foliorum caulis, superiora minora in calycem abeuntia.

Calyx obovatus, imbricatus: *foliolis* integerrimis, rigidis, margine luteis, apice spinescentibus, exterioribus ovatis concavis; interioribus lanceolatis.

Corolla lutea.

Carlinoides 2. ROHRIA, foliolis calycinis lanceolatis subæqualibus, foliis radicalibus dentato-subsinuatis spinosis. Tab. 9.

Habitat in Cap. b. spei.

Habitus Carlinæ.

Caulis herbaceus, erectus, pedalis, sulcatus, angulatus, uti tota planta e pilis fuscis intermixtis villis purpuraceis hirtus.

Folia radicalia tripollicaria, lanceolata, subtus tomentosa, inferne angustata dentata: dentibus spinis flavescentibus armatis: *caulina* ut in præcedente, at spina pungente terminata.

Pedunculi ex alis superioribus, bipollicares, foliosi. *Foliolis* structura foliorum caulis.

Calycis foliola extima ovata, paululum *breviora*, sequentia lanceolato-subulata, margine uti extima spinoso-dentata, erecta, extus canaliculata, intus carinata. Intima inermia.

Corollæ radius pallide flavus.

II.

Om en rød Materie paa Fiskedamme,

af

Hr. Professor H. Strøm, D. Th.

(Indsendt, og oplæst den 29 Octob. 1790.)

Paa en Fiskedam, beliggende strax neden for den Høi, hvor Eger Præstegaards Huse staae, mærkedes allerede om Foraaret indeværende Aar, 1790, en rød Hinde eller Farve paa Vandet, som først saaes i den ene Ende af Dammen, men bredde sig siden videre, og indtog omsider den hele Overflade. I varmt og tørt Veir var denne røde Farve kiendeligere, end naar Veiret var koldt og regnagtigt, og midt paa Dagen kiendeligere, end Morgen og Aften. Dog lagde jeg ikke nogen synderlig Mærke dertil, førend sidst i Junii og først i Julii Maaned, da Farven var stærkere end før, dog stærkest midt paa Dagen, og fulgte bestandig den Orden, at den begyndte i en af Dammens Ender, og strakte sig efterhaanden over den ganske Dam. Alle disse Dage optog jeg noget af dette røde Vand i et Ølglas, og hver Gang syntes det rødt i Glasset, hvilken Rødhed dog inden kort Tid satte sig paa Glassets

Bund,

Bund, da Vandet selv blev gulagtigt, derimod bar det længe ovenpaa en, deels rød, deels grøn og skummet Hinde. Ved at drype en Draabe af denne Hinde paa mit Forstørrelsesglas, viiste sig de Særsyne, som medfølgende Tegning af en Vand-Draabe udviser, der saaes nemlig deels større deels mindre Bobler, som blanke Speile, omgivne med en mørk Ramme eller Indfatning, som nu var smal, som en Ring, Tab. 10 Fig. 1, 1. nu bredere, saa at det blanke Speil i Midten udgiorde den mindste Deel, Fig. 2, 2. Rundt omkring saaes utallige runde Kloder af Størrelse som Tegningen viser, altsaa overmaade smaae imod hine saa kaldte Speil-Bobler, men dog samme deri lige, at de havde en lys Prikke, som et Speil i Midten, i Begyndelsen vare de og, saavidt jeg kunde mærke, sorte eller mørke, naar den lyse Prik undtages, men siden lod sig den røde Farve kiendelig tilsyne, og hos de røde var den blanke Prikke næsten altid at see, da den derimod hos de mørke var mere almindelig borte. Hos alle disse runde Corpora eller Kloder mærkedes i Begyndelsen kun sielden og siden aldeles ikke noget Liv eller Bevægelse, allermindst hos de røde, der syntes ganske døde; jeg kunde og tydelig see, at den røde Materie, som satte sig i Mængde paa Bunden, var intet andet end en Samling af saadanne røde Kloder, som allerede havde tabt Liv og Bevægelse. Men foruden disse runde Kloder med en lys Prik i Midten, saaes ogsaa saavel i Hinden ovenpaa Vandet, som i Vandet selv,

en anden Sort levende Dyr (Fig. 3) i stor Mængde, dannede som smaae Fiske og ganske lige Cercaria viridis Müller Animalcula infusoria No. 130. pag. 126. som giør den grønne Hinde paa staaende Vand, allene med den Forskiel, at jeg ikke (ventelig formedelst Ufuldkommenheden af mit Microscop) observerede dem større end Tegningen viser, ikke heller grønne, men mørke. At den spidse Hale var kløftet, saae jeg dog, skiønt med Møie, samt at nogle tæt ved Halen havde en lys Prik eller Skiær, hvorimod Kroppen ikke var lysere foran end ellers, som paa Cercaria viridis; men for Resten var Skikkelsen aldeles den samme. Disse smaae Dyr bevægede sig meget levende og lystig i Vanddraaben, samlede sig ogsaa undertiden 5 à 6 tilsammen, og tumlede sig alle i en Kreds mange Gange. Fig. 4. Jeg saae og, at, naar de begyndte at tabe deres Liv og Munterhed, forandredes deres langagtige Skikkelse ligesom til en Trekant eller Tragt med en Hale eller Tap (Fig. 5), som og ved Cercaria viridis er observeret af Müller Anim. infus. Tab. 19. Fig. 9, og tilsidst til en rund Klode, som sammesteds ligeledes forestilles Fig. 7 og 13. At nu disse Kloder vare de selv samme runde, skiønt døde Dyr, jeg nylig tilforn har talet om, kan jeg ikke tvivle paa, allerhelst Hr. Müller siger om sin Cercaria viridis, at den kan give sig formam globosam, men om den lyse Prik i Midten melder han intet, og det synes dog underligt, at han, som har seet dem langt mere forstørrede end jeg, ikke skulde have

mærket

mærket dette, ligesaa lidet taler han om den røde Farve, de selv faae og kan give Vandets Overflade, endelig ikke heller om de i runde Rammer indfattede blanke Legemer eller Speile, som virkelig ganske lignede de smaae runde Kloder med en lys Prik i Midten, allene at de vare mange hundrede gange større; men at de derfor skulde være af samme Art og ikkun differere i Størrelse, tør jeg ikke paastaae. Troligst er det, at de bestaae af de døde Cercariers Slim, som af den indsluttede Luft sætter sig i slige Bobler; thi at de vare runde som Bobler sees deraf, at de bestandig undveg alt det, hvormed jeg trykkede dem; i dette Fald lode de sig og undertiden dele i to eller flere mindre Bobler, ja ved en stærkere Tryk lode de sig endog trække til en langagtig oval eller uregelmæssig Skikkelse, som Fig. 6. og viste derved, at den bestod af et feit og slimigt Væsen. Blant endeel smaa Dyr af en anden Art, som undertiden lod sig see i Vanddraaberne, var ingen kiendeligere end Brachionus Urceolaris, Müll. infuſ. No. 377. Tab. L. Fig. 15-21. meest formedelst sin Giennemsigtighed og de 3 eller 4 runde Kloder eller ovaria, den har i bageste Ende. Men det som mest udmærkede den var dog dette, at den med sine Fryndser og Haar i forreste Ende ofte satte Vandet i en hvirvlende Bevægelse, som foraarsagede at de smaae døde Klodedyr løbe hastig omkring i en Cirkel, ligesom de havde været levende. Fig. 7. Af saadan Beskaffenhed var denne Materie indtil nogle

Dage hen i Julii Maaned, da den blev endnu overflødigere, og befandtes, saa ofte den optoges, henved en Finger tyk Skorpe liggende ovenpaa i Glasset, foruden det meget som satte sig paa Bunden; men nu var intet levende at see deri, ikke heller ret mange døde Klode-Dyr, som nu syntes være forvandlede til denne røde og slimige Materie, hvis Farve fuldkommen lignede den lyserøde Ocher, hvormed man farver Huse.

Det, som nu er sagt, kan allerede være tilstrækkeligt at vise, at den røde Farve paa Vandene, som ofte har sat Overtroen i Skræk, kan ofte komme af de uskyldige Infusionsdyr, og at det samme kan indtræffe i det salte Vand eller Havet, som her saaes i det færske eller staaende Vand, tvivler vel ingen paa, som veed, at hiint har sine Infusions-Dyr, ligesaavel som dette. Nu læser man jo ofte i Seereiser, at Havet har seet ud som Blod, nu igien som Snee eller Melk, ja vel og som Ild, og hvoraf skulde vel dette komme uden af den fremmede Materie, især de smaae Dyr, som undertiden i uendelig Mængde formere sig deri, og ere nu røde, nu hvide, nu ildfarvede, som Müllers Trichoda ignita No. 203 p. 186. ikke at tale om Morilden, Nereis noctiluca og flere. Ogsaa dette forekommer mig ganske troligt, at de i Farve kan lide adskillige Forandringer, saasom her fra mørkt til rødt, ja vel og fra rødt til grønt, som sees deraf, at den røde Hinde eller tykke Skorpe, efterat have staaet nogle Dage i Glasset, blev paa visse Ste-

der grøn. Den i Norge saa kaldte Grønske, som lader sig see i Havet om Foraaret, bliver maaskee ikke heller andet, end slige smaae Dyr, helst da den stiger og falder med Varme og Kulde, og intet kan sees deraf med blotte Øine. For Resten er en saadan usædvanlig Farve paa Vandene, som den jeg har beskrevet, vel noget, som sielden indtreffer. I de elleve Aar jeg har boet paa Stedet, har jeg i det mindste ikke seet eller hørt, at nogen saadan Forandring har yttret sig i denne eller andre Fiskedamme. Man blev derfor desto mere opmærksom derover, og just fordi saadant sielden skeer, har man i forrige Tider desto mere giort sig Spaadomme deraf om Krig og Blods Udgydelse, som dog falder af sig selv bort, naar denne Forklaring antages og Naturen i sine skiulte Veie randsages. Skulde jeg til Slutning melde noget om Aarsagen til dette Særsyn, da maae jeg tilstaae, at den for mig er en urandsagelig Hemmelighed, og at det herudi som i mere, er lettere at sige hvad en Ting ikke er, end hvad den er. Dette veed man, at Luftens Beskaffenhed kan i visse Aar frembringe Orme og Insecter i utrolig Mængde, som i mange Aar efter ikke sees; men hvad Slags Veirligt disse Infusionsdyr til deres Generation behøve, og om den idelige Afvexling af Regn og Soelskin man i denne Sommer har havt, skulde have giort dertil, det er en Sag, som vel altid bliver vanskelig at afgiøre.

P. S. Hele Augusti Maaned blev den røde Materie liggende, og endnu mere tyk og overflødig, de røde Partikler vare nu mindre end før, og alting deri dødt, hvorimod det raadne og grønne Vand der neden vrimlede af de føromtmeldte Cercarier, der ogsaa endnu viiste samme Særsyn med at svømme og sammenkrympe sig nu i Trekanter, nu i Cirkler, ligesom tilforn. I den røde Materie mærkedes endnu endeel grønt Slim, som dog ikke kom af den røde Materie selv, ved en Forandring af Farve fra rødt til grønt, som jeg før meente, men var enten en slimig Substans af de fortærede grønne Cercarier, eller et andet raaddent Slim, som deels holdt sig adskilt fra den røde Materie, deels blandede sig med den og forsvandt. I det mindste fandt jeg ingen røde, men vel en og anden mørk og sammenkrympet Cercarie deri, hvorved dog bør mærkes, at det, jeg her og flere Steder kalder mørkt, uden Tvivl er den samme mørkegrønne eller næsten mørke Farve, som Hr. Müller tillægger sin Cercaria viridis, og som nok vilde have viist sig under et større, eller mere sammensat Forstørrelsesglas, om jeg med samme havde været forsynet.

III.

III.

Om en lidet bekiendt Norsk Slange, Coluber Cherſæa Linnæi,

af

Hr. Professor H. Strøm, D. Th.

(Indsendt, og oplæst den 29 Oct. 1790.)

Den Slange, jeg her giør bekiendt, har jeg allerede meldet om i mine Anmærkninger til Egers Naturhistorie, indrykket i Samleren No. 19, dog kun med faa Ord, fordi jeg troede, at Hr. Willes Reise igiennem Tellemarken snart vilde komme i Tryk, og at man der vilde finde den vidtløftigere og med flere Omstændigheder beskreven. Men da dette endnu ikke er skeet, og maaskee ikke heller skeer, af Mangel paa Forlag og Afsætning paa dette Slags Skrivter her i Landet, finder jeg mig forbunden, at give den nøiere beskreven, baade for Hr. Willes Skyld, som Æren for dens første Opdagelse tilkommer, saaog for at give et lidet Bidrag til den Norske Fauna, som endnu mangler meget i sin Fuldstændighed. Hertil kommer endnu dette, at jeg ved Samtale med Hr. Ober-Berg-Commissaire

Brünniche fornam, at han endnu ikke vidste, at denne Slange var funden i Norge, og stod i Tvivl, om den ikke ligesaavel kunde være en Aspis, hvoraf jeg sluttede, at dens nøiere Beskrivelse, for at bringe Sagen til større Vished, ikke vilde være overflødig. Førend jeg fik Hr. Ober-Berg-Commissairen i Tale, havde jeg vel havt det Uheld, at Glasset, hvori Hr. Wille havde tilsendt mig den, havde faaet en Sprække, følgelig at Spiritusen var udløben og Slangen fortørret, samt noget defigureret; men saa mange Kiendetegn vare dog endnu tilbage, at den i sin rette Art kunde bestemmes, hvorfor jeg, for at have foruden Hr. Wille et saa oplyst og troeværdigt Vidne, som Hr. Ober-Berg-Commissairen, forlangte at han selv vilde undersøge, hvorvidt den stemmede overeens med Linnæi Tegning og Beskrivelse over Coluber chersæa i de Svenske Acter. Imedens jeg nu oplæste Beskrivelsen, giorde han sine Undersøgelser, og befandt, ved Hielp af et Ocular-Glas 145 Bug-Skiolde og 32 Stiert-Skiel altsaa af de første 5, og af de sidste to mindre, end hos Linné, som tildeels kunde komme deraf, at mit Exemplar var noget mindre end Linnés, nemlig omtrent 9 Tommer, naar hans i det mindste efter Tegningen at dømme, har været en Tomme længer, ikke at tale om, at Skioldenes og Skiellenes Antal, endog hos lige store Slanger, ikke er altid eens, som bekiendt er. For Resten var den hvide og indskaarne Strime ved Mundvigene gandske kiendelig,

og den lille sorte Streg i Enden af den spidse Hale ligeledes. Ryg-Skiellenes Farve og Skikkelse, med deres midt ad gaaende ophøiede Strime (Carina), var eens, dog syntes de under Ocular-Glasset lidet spidsere, end Tegningen og det blotte Øiesyn viiste. Foruden en Rad af hvide Skiel paa den øvre Læbe, havde den et stort Skiel over hvert Øie, ligesom et Øienlaag, og imellem samme et endnu større Pande-Skiel, som stemmer overeens med Linnæi Beskrivelse. Videre at beskrive den, var at udskrive Linné, som agtes ufornødent. Dette ene maae jeg tillægge, at Hug-Tænderne ikke vel kunde undersøges, uden at fordærve Hovedet, og giordes ikke heller fornødent, da jeg selv, saasnart jeg fik den, ledte efter dem og virkelig fandt dem i den øvre Kiæbe, skiønt ikke uden Møie, da de laae skiulte i Tandkiødet. Paa Grund af alt dette, kan man da ikke tvivle paa, at den jo er Linné's Coluber cherſæa, der, saavidt jeg veed, ikke er fundet uden for Sverrig, førend nu af Hr. Wille i Tellemarken i Norge; men om den samme er virkelig adskilt fra Coluber Aspis, er Linné ikke selv vis paa, og uden at holde dem begge tilsammen, lader dette sig ikke vel afgiøre. Imidlertid maae jeg dog sige til Sagens Oplysning, at, hvis den i Norge saa kaldte og af mig i Beskrivelsen over Sundmør beskrevne Guulfræning skulde være eet med Coluber Aspis, som Linné i nyeste Udgave af sit Systema Naturæ formoder, og Hr. Müller i hans Prodrom.

Zoolo-

Zoologiæ Danicæ som vist fastsætter, maatte deraf følge, at denne Slange, i Fald den var en blot Artforandring af Coluber cherſæa, er meget forandrerlig i Størrelse, siden Guulfræningen deri overgaaer denne tre gange om ikke mere. Desuden finder jeg hos Guulfræningen det Forskielsmærke, at den har mange ansigtfarvede eller bleegrøde Pletter i Enden af Bug-Skiellene, eller paa begge Sider af Bugen, som her ganske savnes, og flere turde maaskee findes, naar de begge nøie bleve sammenlignede. Derimod turde de vel i Henseende til Forgiftigheden komme best overeens. I det mindste er Guulfræningen den giftigste Slange, man ved de Nordenfieldske Søekyster veed af at sige, som dog maaskee kan komme deraf, at Hug-Ormen (Coluber Berus) og andre giftige Slanger ere der ubekiendte. Imidlertid forsikkrer Hr. v. Aphelen i hans Oversættelse af Bomares Naturhistorie 7de Deel S. 341., at han i sin Ungdom har seet nordenfor Tronhiem paa Mennesker, som bleve bidte af den saa kaldede Guulfræning, at Foden, som blev bidt, hovnede op lige til Knæet, hvor den strax blev forbunden med Enebærtræets Bast (indre Bark), og efterat det der almindelige Huusraad, som er at blede Linned i suur Melk, og svøbe det omkring Foden, samt at dyppe bemeldte Linned idelig med suur Melk, havde kommet Foden til at svinde, faldt den gamle Huud af ligesom Skiel. Endnu forgiftigere beskrives dog nærværende Coluber Cherſæa af Linné,

naar

naar han siger, at i Smaaland, hvor den meest opholder sig i Elle-Busker, ere mange Mennesker komne til Skade ved denne Slange, som naar den stikker (bider) giør Saaret dødeligt, som om det var skeet med en forgiftet Piil. Naar nogen saares, hovner Taaen eller Foden mere end af en Otter-Slange, den blir rød og plettet, og derved opkommer en grusom Angest. I Smaaland pleier man grave Foden ned i Jorden, at lægge den dræbte og knusede Slange paa Saaret, at opskiære det, at Blodet kan løbe ud. Men uagtet alt dette, som undertiden kan hielpe mere, undertiden mindre, døer man dog som oftest deraf, hvorfor Bønderne, naar de bides af den i Taaen, strax hugge Taaen af. Det er altsaa, siger han, vist, at ingen Slange i Sverrig er saa giftig og sætter Indbyggerne i saa megen Frygt som denne, og lægger endnu dette til til Slutning: Dersom en Hob Mordere opholdt sig i en Skov, som dræbte den hundrede Deel af de Mennesker, som denne Slange har dræbt, da havde den ganske Nation forenet sig, at opdage og udrydde dem, hvi bær man sig da med denne Slange ikke ligesaadan ad? (See de Svenske Acter for 1749, 4de Qvartal, 2den Afhandling.)

IV.

IV.

Om nogle rare Mosarter i Norge,

af

Hr. Professor H. Strøm, D. Th.

(Indsendt, og oplæst den 29 Oct. 1790.)

Efter Udgivelsen af min Afhandling om Norske Cryptogamister eller Mosarter, indsendt til det Kongelige Danske Videnskabers Selskab, og indrykket i 3die Tome af dets nye Samlinger, har jeg for at supplere, hvad der i dette første Stykke manglede, udarbeidet noget mere fuldstændigt i denne Materie, som jeg tænkte at offerere Selskabet for Naturhistorien. Men da jeg mærkede, at det vilde fylde 4 til 5 Ark, og jeg stod i Tvivl, om Selskabet agtede, at imodtage Afhandlinger af den Størrelse, faldt jeg paa, at dele dem saaledes, at det nyeste og mindst bekiendte, som med Tegninger maatte oplyses, blev bestemt for dette sidste Selskab, men det øvrige og meest vidtløftige for hiint, i hvis Skrivter det ikke er usædvanligt at finde Afhandlinger af lige Vidtløftighed. Bliver da nærværende Afhandling ikkun kort, vil den dog formodentlig indeholde et og andet nyt, eller lidet bekiendt,

endog

endog efter Hr. Professor Vahls Dom, som jeg, naar No. 1 og 3 undtages, har sendt Prøver af dem alle, fordi jeg troede, at han i denne Begivenhed var den meest competente Dommer. For Resten har jeg søgt at oplyse dem alle ved Tegninger, og kan derfor i Beskrivelsen være desto kortere. De latinske Navne ere tilsatte, for at spare Kiendere Umagen med at igiennemløbe Beskrivelserne selv, som nu følge, under visse No.

No. 1. Bryum ſurculo ſtricto, baſi procumbente, foliis capillaribus erectis, operculo roſtrato [1]), er en liden Mosart, som sees i Mængde paa igienlagte Agre og blomstrer i September. Stammen er smal og opreist, skiønt nedentil ved Jorden noget liggende, de smaae Blade som beklæde den fine som Haar, dog noget concave, sidde tæt til Stammen og opreiste, og naar denne, som undertiden skeer, krummer sig meget, vende de fleste til den Side, hvor Bugningen er. Frøe-Stilken (Seta) er noget bugtet, Kapslen aflang og opreist, Hætten (Calyptra) langspidsig, og Laaget (Operculum) som et kort, noget krumt og stumpet Neb. Naar samme falder af, har Kapslen i den røde Tænder eller Ciliæ. I Begyndelsen tænkte jeg den var Trichoſtomum puſillum Hed-

[1]) Affine videtur *Bryo virenti*, capſulis erectis, foliis ſubulatis ſtrictis, Dickſon faſc. p. 4. an folia exſiccatione criſpa? (Vahl.)

Hedvig Descript. Muscor. frondosor. Tab. 28. Men den er dog mindre, har en kortere og mere lige Stamme, og ikke saa opreiste Blade. I Henseende til Stedet, den voxer paa, kunde den med et trivielt og forkortet Navn hede: Bryum Arvorum. Tab. 11, No. 1. Fig. 1-4. forestiller den baade i naturlig og forøget Størrelse.

No. 2. Bryum foliis capillaribus subfasciculatis, seta bilineari, capsulis sphæroideis, operculo conico arcuato. Denne er det, som jeg i første Stykke af min Beskrivelse over Norske Mosarter, ansaae for Bryum hyperboreum, Flora Danica Tab. 538, 1. men er siden saavel af mig selv som af Hr. Professor Vahl erkiendt for en ny eller lidet bekiendt Art. Den voxer paa Field-Sidernes steile Klipper, og giør en heel Tørv, ofte kun af Størrelse som Tegningen Fig. 1 viser, men ogsaa undertiden henved en Tomme høi. For Resten er den, som flere, for det meste fortørret og uden Blade, følgelig allene grøn og bladet i det øverste. Bladene, der ere smalle og concave med en Sene i Midten, sidde gemeenlig i to Samlinger, den ene over den anden. Frøe-Stilken, som meest udmærker den ved sin Korthed, udspirer af Stammens øverste Top og er kun to Linier lang. Kapslen er oval eller halvrund, Laaget som et tykt og krumt Neb og Hætten ligeledes. I Randen har Kapslen smaae Tænder. Saaledes har jeg befundet den sidst i Maj. Den er ellers en til Anseende ganske

smuk

smuk Mosart, formedelst dens nette Blade, og de mange tæt siddende Kapsler, der titte op af Stammernes Toppe. No 2 Fig. 1-4 forestiller den baade i naturlig Størrelse og forstørret, dog er Tegningen kun giort efter et förtørret Exemplar.

No. 3. Bryum surculo filiformi ramoso, foliis subulatis, capsulis pyriformibus sessilibus, operculis arcuatis conicis. Denne voxer paa samme Sted, som forrige, og er funden blomstrende i Midten af Junii Maaned. I mange Ting ligner den hiin, men er deri besynderlig, at Stammen er 1½ Tomme høi og Fructificationen dog saa liden, at den neppe kan sees med blotte Øine. For Resten ere Stammerne fine som Traade, i Midten gemeenlig deelte i to eller tre Grene, som atter i Toppen kan have et nyt Skud, eller Begyndelse til nye Grene, som sees Fig. 2. a. Bladene ere syelagtige og concave, Frøestilken meget kort, ja neppe en Linie høi, Kapslerne meget smaae og pæredannede, uden Tænder i Randen, Hætten liden og Laaget som et krumt og spidst Neb, der desuden ved sin grønne Farve adskiller sig fra Kapslen og Hætten, som begge ere røde. Deri kommer den med forrige overeens, at den udgiør en tyk Tørv, og at det meste af Stammen og Bladene er mørkt, bruunt og förtørret. No. 3. Fig. 1-3. forestiller den baade i naturlig og overnaturlig Størrelse.

No. 4. Bryum ſurculo ſtricto procumbente, foliis ex ovato-linearibus, capſulis elongatis erectis, operculis ariſtatis [2]). Denne ſmukke Mosart er nok en af de rareſte, og har noget beſynderligt ved ſig, hvorfor den iſær opvakte Hr. Profeſſor Vahls Opmærkſomhed. Af førſte Anſeende ligner den Bryum trichoides meget, endogſaa derudi, at den har en Artforandring, neppe halve Delen ſaa høi ſom ſædvanlig, og blomſtrer dog paa ſamme Tid, hvoraf ſees, at de ikke blive ſtørre, og det ſamme har jeg hos Bryum trichoides obſerveret. De ſtørſte kan være henved to Tommer høie, have en kort og ſmal Stamme, nedentil gemeenlig bøiet til Jorden, men ſiden opreiſt, ellers beklædt med opreiſte Blade, der ere ovale nedentil, men oventil haarfine, dog med den Forſkiel, at paa de øverſte, ſom omfatte Frøeſtilken (Folia perigonalia), udgiør det ovale en langt ſtørre Deel, end det Haarfine (Fig. 4.), hvilket derimod paa hiin (Fig. 3.) forholder ſig tvertimod. Frøeſtilken er ellers fiin, Kapſlen lang opreiſt og ſaa ſmal, at jeg ikke veed nogen Mosart, ſom deri fuldkommen ligner den, hvorfor jeg hos mig ſelv pleier kalde den Bryum elongatum. Laaget ligner et langſtrakt Neb og Hætten ligeledes. For Reſten har Frøeſtilken i nederſte Ende en tuberculus eller Fortykkelſe, og Kapſlen i Randen kien-

[2]) An melius: capſulis erectiuſculis clavatis, operculis roſtratis, foliis oblongis ariſtatis. (Vahl.)

kiendelige Tænder. Hvad Farven angaaer, da mærkes paa Bladene ingen Glands, men derimod altid paa Frøestilken en grøn og glindsende Farve, tilsidst blive de grønne Kapsler røde og give sig ved denne røde Farve tilkiende langt fra. Den voxer ellers i Mængde og store Samlinger, paa Bunden og Siderne af udtørrede Vandgrøvter, blomstrer midt om Sommeren, og kaster sit Frøe om Høsten, men synes om Vinteren at gaae ud, siden jeg om Foraaret ikke har fundet uden fortørrede Levninger af dens gamle Stammer, men derimod mange nye og meget subtile, som da begynde at titte op af Jorden. No. 4. Fig. 1-5. forestiller den baade i naturlig og overnaturlig Størrelse.

No. 5. Bryum surculo brevi ramoso, setis contortis, capsulis ovalibus erectis, operculis arcuatis. Denne lille smukke Mosart har en Stamme et par Linier lang, som strax fra Roden af deler sig i Grene, besatte med smaae vexelviis siddende og smalle Blade, uden nogen midt ad gaaende Sene, men som i Toppen bærer langt længere og som i et Bundt samlede Blade. Midt i denne Samling af Blade udspirer Frøestilken, der er 4 til 5 Linier høi og altid i en Spiralform omsnoet, saasnart de tørres; men om de ogsaa friske ere saadanne, har jeg forglemt at antegne. Kapslerne ere ovale og temmelig tykke, opreiste i Begyndelsen, men naar de indtørres, nedbøiede, med en Ring om Randen, og med et langt krumt Laag, som et Fugleneb eller Kloe. Det som meest recommanderer

den, er dens smukke gule Farve heel igiennem, og at dens Frøestilke og Kapsler, endog efter Indtørrelsen ere giennemsigtige. Den blomstrer i Julii Maaned, og er af mig kun engang fundet siddende paa en besynderlig vitriolsk og kiesagtig Skorpe, som beklædte Siderne af Hr. Hammers Suurbrøndsvand paa Sande Præstegaard i Jarlsberg Grevskab, hvorom kan læses mere i mine Reiseanmærkninger. (See Samleren No. 48.) I min førommeldte første Afhandling om Norske Mosarter, har jeg ligeledes anført den under No. 23, og med et tvivlagtigt Synonymon af Haller, som vel bliver urigtigt. Tegningen No. 5. Fig. 1-2. er kun giort efter et fortørret Exemplar.

No. 6. Hypnum surculo erecto lanato, pinnulis rameis raris & confertis, foliis ovatis acutis. Denne Mosart ligner saa meget Hypnum filicinum, at den med blotte Øine neppe kan adskilles fra den. Den voxer nemlig ligesom den i Myrer eller Moradser, har ligesaadan opreist, skiønt gemeenlig noget bugtet Stamme, der paa nogle deler sig oventil i nogle korte Grene, og tiltager der noget i Tykkelse, men er aldrig krum. For Resten er den som andre Hypna pinnata, fiærdannet ved de smaae og enkelte Grene, den har paa tvende Sider allene, ligesom Flosset paa Fiære. Men det, som meest adskiller den i sit Slag, er dette, at Bladene ikke ere krumme som Segle (folia falcata), men ovalrunde og i Enden spidse, med en midt ad gaaende Sene og nogle Folder paa Siderne deraf, derhos

hos ogsaa concave, og da de med Spidserne falde tæt paa hinanden, men ikke bagtil ved Roden, sees ofte der en lys Aabning imellem dem. Af saadan Beskaffenhed er den, som her forestilles No. 6. Fig. 2. Men disse, som altid holde sig grønne, bære saavidt jeg har mærket, ingen Frøestilke, som andre, der ere ældre, mere fortørrede og heel igiennem mørke, samt hine derudi ulige, at de i Steden for Grene, bære en Hoben Fiære (pinnas rameas), som en Busk i Toppen, have siden faa og vidt fra hinanden staaende Fiære, indtil Midten, da den ofte faaer en ligesaadan Busk af Fiær igien. Gemeenlig giør og Stammen der en Bugt og faaer en nye Direction, som synes at vise, at den øverste Deel er et Skud og Fortsættelse af den nederste. Dog seer den oftere mere lige og simpel ud som Fig. 1. Denne nu beskrevne er ellers den, som er frugtbærende, da den i Toppen har en temmelig Samling af Frøestilke, der ere 2½ Tomme høie, med et temmelig tykt Perichætium, eller Samling af Blade ved Roden, og have først næsten opreiste, siden nedbøiede Kapsler, med et kort conisk Laag og en liden Hætte med korte Spidse. Naar Laaget falder af, bære de fortørrede Kapsler Tænder i Randen som en Stierne. Det som ellers meest adskiller denne Mosart fra alle andre mig bekiendte, er den hvide Uld, som den har paa Stammen, og som tillige hænger fast

til Bladene, som sees Fig. 3., hvorfor jeg med et forkortet Navn pleier kalde den Hypnum lanatum. Til Slutning maae jeg endnu erindre, at den blomstrer i Maj og Junii.

V.

V.

Om en Svamp, som undertiden findes paa Soelsikken (helianthus annuus), og dens Liighed med adskillige Planters, især Rugens Misfostere, Moderkorn eller Meeldroier kaldede, samt nogle Betragtninger om Brand hos Planterne i Almindelighed i denne Anledning.

af

Hr. Frantz Wilhelm Troyel,

Inspecteur ved det Kongelige Gods i Ods Herred.

(Indsendt, og oplæst den 26 Nov. 1790.)

Ved, for nogle Aar siden, at indsamle Frøe af den i Haverne dyrkede Soelsikke (Helianthus annuus), forefandt jeg paa et overmodent Exemplar nogle svampagtige Vexter bag paa Bægeret og inde imellem samme og Skiven eller Receptaculum, imellem det ellers der nærværende løse marvagtige Væsen, hvilke formedelst Overeensstemmelsen vel af mig bleve anseete for et Slags Svampe; men dog uden at lægge videre Mærke dertil for den gang.

Aaret efter fandt jeg paa alle overmodne Planter af denne Art det samme, og ved at lægge nogle Frøe-hoveder deraf med Kierner og alt ind udi mine Vinduer til Eftermodning og Bevarelse for Fuglene, saae jeg tydelig, hvorledes disse Svampe dannede sig, eller efterhaanden voxte, ikke allene bag paa Bægeret, men og ovenpaa Kiernerne selv, og begyndte med et slimigt eller geleeagtigt Væsen, som var hvidagtigt af Farve, men efterhaanden, det voxte til, blev mørkere og haardere, i alle Maader ligesom de bekiendte almindelige Svampe paa Træestammerne, og tilsidst, naar de vare modne, ganske haarde og blaae eller sortagtige uden paa, opfyldte inden i med en hvid fast Materie. Af samme følger hermed en Prøve, af hvis nærmere Betragtning og Undersøgelse jeg haaber, man vil overbevise sig, det er en virkelig Svamp, som paa nogen Maade ligner det Genus Clavaria.

Om dette nu er et almindeligt Tilfælde hos Helianthus annuus, eller Aarsagen, hvorfor det indtræffer hos mig alle Aar, ligger derudi, at jeg stedse selv trækker Frøet af de samme Planter, som eengang dermed ere befængte? maae jeg henstille til fleres nærmere Forsøg, da jeg intet herom finder anmærket hos de Naturkyndige.

Den Lighed jeg (den udvortes Skikkelse undtagen) befandt mellem disse Svampe og adskillige andre Planters Misfostere, saasom i Rugen (Secale), Stærregræsset (Carex) og Sandrøret (Arundo arenaria),

hvor,

hvor, i Stedet for rette Kierner, ofte udvoxe overordentlig lange, haarde, sorte og krumme Korn, som man, især hos Rugen, hvor de ere meest bekiendte, i alle Lande belægger med mange besynderlige trivielle Navne, som i Dannemark meest kaldes Meeldrøier og udi Botaniken efter Ridder Linné, Clavus; bragte mig strax paa de Tanker, om ikke disse tvende Væxter begge kunde være et Slags Svampe.

I denne Tanke eftersøgte jeg flittig disse sidste, og af dem især Rugens Meeldrøier, hvorved jeg endelig, i denne Sommer, da deraf var en stor Mængde, og jeg just havde nogle Rugax i Nærheden, som dermed vare rigelig forsynede og gave mig Leilighed til idelige Betragtninger, var saa lykkelig, at blive tydelig vaer, hvorledes samme begynder paa Frugtbunden (Receptaculum) i Stedet for en ordentlig Kierne og, ligesom Træ-Svampen og den forommeldte Svamp paa Soelsikken, først er kun en Sliim eller Gelee af lysere Farve, men siden, efterhaanden den fremvoxer, bliver haardere og mørkere, indtil den omsider faaer sin bekiendte Skikkelse. Af disse lader jeg, til Sammenligning, iligemaade følge en Prøve til nærmere behagelig Betragtning og Undersøgelse, hvorvidt man med mig vil finde dem overeensstemmende med hine og ligeledes kunde være at ansee for en Svamp, der endnu mere ligner forbemeldte Clavaria. Den udvortes Form er vel meget forskiellig, men dette er i ingen Maade forunderligt, naar man betænker, at de paa

Sdelsikken voxe frit, uden paa Siderne at være indskrænkede, undtagen undertiden af hverandre indbyrdes, i Stedet, at de paa de andre ommeldte Planter faae deres Form af den lille Frugtbælg (Gluma), hvorudi og hvoraf de fremvoxe, da i øvrigt og i det væsentlige ingen Forskiel er at bemærke, med mindre samme maatte kunne befindes ved chemiske Forsøg, hvortil jeg ingen Leilighed har, og altsaa maae overlade til andre.

Ved Leilighed af disse Undersøgelser, erfarede jeg tillige, hvad jeg for længst havde bemærket i Henseende til den Sygdom hos Planterne, som vi kalde Brand (ustilago) især hos Hveden (triticum), nemlig: at de befængte Ax, eller de Dele deraf, som ere befængte, ikke blomstre; men uden Blomstren, strax paa samme Tid de andre sunde Ax, eller de øvrige sunde Dele af samme blomstre, i Stedet frembringe deres Misfostere.

Uden foregaaende Blomstren skeer ingen Befrugtning, og uden ordentlig Befrugtning fremvoxer ikke Frugtknuden (Germen) hos de fleste Planter, og som Erfarenhed lærer hos ingen af de benævnte Arter; følgelig kan hverken Clavus eller Ustilago være det befrugtede Germen, eller Begyndelse til Kiernen selv, som, efter adskillige Naturkyndiges Formening, ved overdreven Væde eller Insekternes Stik, bliver til et Misfoster; men maae være ganske andre Væxter, som ere begyndte før Axet skyder frem, have allerede opsluget

get eller hindret Kiøndelene og fremkomme udi den rette Kiernes (Semen) Sted, som en Snylteplante (planta parasitica).

Videre har jeg befundet, saavel hos Hveden, at naar et Ax har Brand, have alle øvrige Ax paa Stænglerne fra een og den samme Rod det ligeledes og uden Undtagelse: som hos Rugen, at naar der findes Meeldrøier eller Moderkorn i eet Ax, findes samme ligeledes i alle øvrige, eller i mindste meget faa undtagne, fra samme Rod, hvilket viser, at Smitten oftest og i Almindelighed kommer fra Sædekornet og altid har sin Oprindelse fra Roden, følgelig ikke foraarsages ved tilfældige Omstændigheder af Veirliget og deslige først under Sædens Fremvæxt, eller paa den Tid, Skaden viser sig, men maae søges i ældre og længere fraværende Tilfælde.

Endelig bekræfter Erfarenhed, at begge Tilfælde ere hyppigst i vaade og frugtbare Sommere og tiltager ved bedre og overflødigere Næring, saaledes at efter det samme Sædekorn altid vil findes mere af begge Slags i den fineste og vel giødskede Jord, end i den mavrere og mere i Udkanten, samt ved Veie og Gangstie, hvor de yderste Planters Rødder have mere Plads og overflødigere Næring, end inde i Ageren; hvorpaa jeg med Rugen i Aar havde et mærkeligt Exempel, da der ved Saaningen af et Stykke Rug ved Siden af et Asparges-Beed, var falden en Deel Rugkierner langs ad dette Beeds ene Side, hvilke jeg lod frede; thi

der

der fandtes vel i Almindelighed mange Meeldrøier i al denne Rug, hvortil Jorden var vel behandlet; men af dem, som vare opvoxne paa Asparges-Bedet, og sluttelig havde baade fastere Grund og mere Plads for sine Rødder, var næsten intet Ax derfor frit, og de fleste saa overordentlig opfyldte dermed og tillige saa usædvanlig store af Væxt, at jeg dertil aldrig tilforn har seet Lige.

Forholder dette sig nu saa, hvilket jeg sandfærdig kan forsikkre, og enhver, som efter mig vil anvende Flid og tilbørlig Agtsomhed derpaa, ufeilbar skal befinde; saa seer man deraf, at hvor forskiellige disse tvende Tilfælde hos Planterne, Clavus og Ustilago end ere, komme de dog overeens i Henseende til Maaden de fremkomme paa, Smitten fra Sædekornet eller Roden og Aarsagerne til deres Formerelse, som altsammen synes at bekræfte de Naturkyndiges Meninger, som have anseet samme for Svampe (Fungi), og hvoraf, ligesom Clavus synes at ligne Clavaria, Ustilago kunde ansees at ligne Lycoperdon bovista.

I øvrigt afholder jeg mig aldeles fra alle Slutninger heraf, saavelsom Gisninger om, enten disse Svampe ere en Polypbygning og altsaa henhøre under Dyreriget, eller virkelige Planter, som noget der overgaaer mine Indsigter og Undersøgnings Leilighed og vedkommer ikkun de egentlige Naturkyndige, til hvis bedre Omdømme og nøiere Undersøgelse dette ærbødigst indstilles.

Jeg

Jeg for min Deel anstiller kun egentlig deslige Undersøgelser og Betragtninger som Landmand og som saadan er det mig nok, at jeg kiender deres skadelige Virkning og de beste Midler til sammes Forebyggelse.

Meeldrøierne ere af mindre Betydelighed, da de aldrig findes i den Mængde, at de kiendelig kunde formindske Frugtbarheden, da de ingentid, som Branden, indtage hele Axet, men i Stedet ikkun nogle faa Korns Plads, hvorfor og Bonden tvertimod troer, at Rugen er giftigst, eller giver meest i Skieppen de Aar, naar Meeldrøierne i samme ere hyppigst. Heller ikke troer man dem nu saa farlige som tilforn, da de bleve anseete for Aarsagen til den forskrækkelige Krippelsyge, men tvertimod vil mange af de nyere udgive dem for uskadelige, saavel for Mennesker, som andre Dyr, hvilket jeg og tildeels af egen og andres Erfaring maae bekræfte, som i vor Ungdom uden mindste Skade have paa eengang spiist adskillige Korn deraf, ved at gaae igiennem Rugagrene, hvorved vi uimodsigelig bekom en langt større Qvantitet paa en gang, end i længere Tid og i en stor Masse af Brød ellers var mueligt, hvoraf vi altsaa nødvendig maatte have følt Virkningen, om det virkelig var saa heftig en Gift, som det maatte være, naar saa lidet et Qvantum i saa stor Masse, som Brødet, skulde kunne forvolde Krippelsygen. Imidlertid bør det dog ei heller nægtes, at om det er en Svamp, kan den ikke andet end ansees for en ufordøielig og usund Føde.

Men

Men ere Meeldrøierne ubetydelige for Landmanden, saa er Branden i Hveden desto betydeligere, da den ikke allene ganske betager de Planter, som dermed ere befængte, men og ved det hæslige, sorte og stinkende Støv, hvormed den besudler de tilforn sunde Kierner, giøre disse ubrugelige til godt Meel, og besmitter dem saaledes, at de fleste, om de saaes, frembringe intet uden Brand, hvorfor og af Landmændene er tænkt, sagt og skrevet saa meget til sammes Forebyggelse, endskiønt hidtil uden tilstrækkelig Virkning, da jeg desværre af mange Prøver og Erfaringer maae tilstaae, at jeg har fundet alle disse hidtil foreslaaede konstige Midler utilstrækkelige til at forebygge Brand i den Hvede, som først er besmittet, og derimod overflødige, følgelig unyttige hos dem, hvorudi endnu ingen Brand har været kiendelig, hvoraf saavel den upreparede, som præparerede ere blevne lige frie.

Af de forhen opgivne Erfaringer, som vise: at Sæden ikke tager denne Skade eller bekommer denne Smitte først under dens egentlige Fremvæxt eller Blomstringen; men at samme har meget længere Udseende og altid kommer enten fra Sædekornet eller i det mindste fra Roden, er det klart, at alt hvad som er foreslaaet til Sædens Behandling, naar den om Foraaret allerede skyder frem paa Agrene, for derved at forekomme Smitte, er overflødigt og unyttigt, da samme ikke først da bekommer, men virkelig fører Smitten med sig fra Roden; og at det derimod er

desto

desto yderligere vigtigt at give Agt paa Sædekornet, at nemlig ingen Brand befindes i det Stykke, man agter at tage samme af, og saasnart man mærker den dermed begynder at besænges, ingenlunde længere saaer noget deraf, da man kan være vis paa, dette Onde stedse vil tiltage, i hvad Indsyltning eller Preperation man end vil anvende, som i dette Tilfælde alle skal findes utilstrækkelige og intet videre at udrette, end forsaavidt de kan ansees, som en Aftvætning, hvorved vel en Deel af Branden, men langt fra ikke alt lader sig aftoe, men i Stedet anskaffer sig nye og reen Sæd. Men da dette ofte kan falde baade vanskeligt og bekosteligt, vil jeg meddele de eneste paalidelige Raad, jeg kiender til selv at opelske sig samme.

Her maae man ikke lade sig forføre af vor Agerdyrknings-Katekismus, som ligefrem lærer os, at Brand i Sæden allene kommer af umodent Sædekorn; thi intet var da lettere, end at lade det Stykke, hvoraf man vilde tage samme, blive fuldkommen modent, og derved aldeles forebygge Branden; men jeg maae desverre af Erfarenhed og anstillede Prøver ogsaa modsige denne Sætning, da jeg ofte har saaet fuldeligen modent Korn af besmittet Sæd, og dog erholdet Brand, og derimod selv samlet det allerumodenste Korn af adskillige Slags ubesmittet Sæd, som nogenlunde kunde formodes at ville voxe og saaet samme uden at finde den mindste Brand i Afgrøden, og enhver, som ligeledes vil foretage samme Prøver, vil ufeilbar befinde,

at

at Modenhed og Umodenhed herudi intet bidrager fra eller til.

Derimod er det tilforn anført, som af Erfarenhed bekræftet, at fugtigt og frugtbart Veir, federe og overflødigere Næring formerer Branden, som ogsaa fuldkommen vel stemmer overeens med den Formodning, at samme er en Svamp, da det er noksom bekiendt, at denne hele Familie besynderlig fremmes og formeres ved Fugtighed og Fedme, da den, saa at sige, ligesom er bestemt til at fordøie Jordens Uhumskheder, og det lader sig deraf forklare, hvorfor Hveden, fremfor anden Sæd, er saa meget udsat for denne Plage. Det er forstaaeligt, at endskiønt samme i Særdeleshed fortsættes ved Smitte, ligesom de epidemiske Sygdomme hos Dyrene; saa er det dog i sig selv et naturligt Tilfælde, forvoldet enten ved Sæd af en Plante, eller Yngel af et Insekt, der følgelig efter Naturens Love, endog uden Smitte stedse vil forplante sig paa een og anden enkelt Plante af de Arter, som til sammes Frembringelse ere beqvemme. Ingen Hvede i nogen Qvantitet eller flere Aars Sæd efter hinanden kan derfor med Rimelighed for samme ansees saa aldeles frie, at jo i det mindste nogle faa enkelte Planter dermed ere befængte, og da vi nu stedse saae vor Hvede som den ædleste Sæd, og som den, der især fordrer dette Slags Grund, paa den fugtigste og fedeste Grund, som ofte tillige længe har hvilet og er brakket, samt nylig giødsket, følgelig har de fleste nærende Dele og tillige som

en

en Plante der udbreder sig meget, tyndest af alle almindelige Sædearter; saa befordre vi og stedse derved denne Hvedens Sygdom, da den formodentlige Svamp, eller hvad det er, som forvolder samme, just derved formeres, indtil den omsider bliver mærkelig og tager Overhaand.

Ligesom nu den rette Kundskab om en Sygdoms Aarsag allersikkerst veileder Lægen til at udfinde de tienligste Midler derimod; saaledes maae og Landmanden følge samme Exempel med sin syge Hvede.

Vi have seet, at Sygdommen, eller rettere sammes stærke Epidemie, er at tilskrive en alt for overflødig Næring, den kan da og allene hæves ved at foreskrive en strængere Diet og spægende Midler.

Det er at sige, vi maae opdrage vor Sædehvede paa magrere Grund, og tillige, eller især i Mangel af Leilighed hertil, spæge samme, ved ikke at saae den frisk eller af samme Aars Grøde; men overgiemme den et Aar, hvorved Frøe af denne Svamp, eller Ægget af denne Insekt, som forvolder samme, og som vi have seet saa meget elsker Fugtighed og Geilhed, for største Delen udtørres eller døer, saa at meget faa deraf blive duelige til Forplantelse. Jeg siger meget faa; thi anstillede Prøver med saaledes overgiemt besmittet Sæd have lært mig, at der desuagtet endnu kan gives nogen, skiønt ubetydelig Brand. Men vil man maaskee sige: dette er jo et ligesaa simpelt,

pelt, som gammelt og bekiendt Raad af de fleste rette Hvededyrkere?

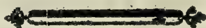
Jeg svarer Ja, jo simplere jo bedre, og tilstaaer, at det er virkelig længe brugt med Held, uden at man har kiendt den egentlige Grund, men fordi Erfarenhed har stadfæstet dets Nytte, og jeg igientager det her, fordi jeg intet andet tilstrækkeligt kiender, og fordi det, uagtet dets Tilforladelighed, endnu langtfra ikke almindelig bruges, da det maaskee har forekommet de heitravende Ekonomer for simpelt, som derfor heller have taget deres Tilflugt til mere kunstige Midler, hvortil andre, som have fulgt disse, siden have hældet og forladt sig, og derved forsømt dette meest rette Middel. Jeg fraraader altsaa alvorlig alle mine kiere Landsmænd, at spilde Tid og Penge paa alle Slags kunstige Preparationer og Indsyltninger, og dertil slaae en falsk Tillid, da simpel Aftvætning udretter det samme, om man befrygter, at derudi allerede findes nogen Brand, og ei har Leilighed strax at anskaffe anden Sædehvede.

Jeg har søgt at udvikle Grundene, for derved at tilfredsstille den selvtænkende Deel og afvende dem fra at forleilige sig med Udfindelse af andre Midler, som efter Tingenes Natur nok neppe ville blive muelige, og raader dem derimod desto nøiagtigere, at betiene sig af dette simple og længe bekiendte Middel, om hvis Tilforladelighed jeg kan give mig den Ære at forsikkre dem: nemlig at anskaffe sig brandfrie Hvede, om de

ikke

ikke have den og siden tiltrække og bevare Sæden paa foreskrevne Maade, da de vist ikke skal bekomme mærkelig eller skadelig Brand. Hvorhos jeg ikke maae forbigaae at erindre: at da det af Landhuusholdings-Selskabet i Almanakken er bekiendtgiort, at man skulde bevare den overgiemmende Hvede, ved at stikke nogle friske Granneqviste i den, og i øvrigt lade den ligge paa Loftet uden at røres eller kastes; saa, ligesom man ikke alle Steder har friske Granneqviste ved Haanden, maae man og forsikkre sig om, at samme ikke heller behøves, og om man end har dem, ikke forlade sig dertil, da den paa denne Maade letteligen kunde fordærves, om den har den mindste Fugtighed hos sig, da den derimod, naar den er tilbørlig bierget, aldeles ikke er vanskelig paa sædvanlig Maade ved tynd Udbredning, Kastning og Rensning undertiden at conservere, dog bør man at saae samme lidet tykkere end den friske, da altid nogle Kierner, uagtet den omhyggeligste Bevaring, blive uduelige til Fremvært.

Anneberggaard den 6 Nov. 1790.

VI.

Nogle Anmærkninger

i Anledning af

Herr Inspecteur Troyels Beretning om Svampe, som findes undertiden paa Soelsikken og dens Lighed med adskillige Planters især Rugens Misfostere, Moderkorn eller Meeldrøier kaldede, samt Brand hos Planterne m. v.

af

P. C. Abildgaard.

Herr Inspecteur Troyels Bemærkninger over de paa Soelsikken fundne Svamp=lignende Væxter ere, i Henseende til den Slutning, han heraf drager til Forklaring over Meeldrøiernes Oprindelse og om Brand i Hveden, af saa vigtige Følger for Naturkyndighed og Oeconomie, at det vilde være meget at ønske, at flere og mange, som have Leilighed og Evner dertil, vilde værdige denne Sag deres omhyggeligste Undersøgelse.

Thi, uagtet alt det, som er skrevet om Brand og Meeldrøier fra Plinius af og indtil denne Dag, udgiør

udgiør et temmelig stort Bibliothek, uagtet saa mange Naturkyndige og Oeconomer have anstillet Undersøgninger om disse Feil hos Kornet, saa er man dog endnu uvidende baade om den sande Aarsag dertil og om disse Feils egentlige Natur og Væsen. Man har endnu kun at vælge blant rimelige Meninger og Formodninger; men ingen vis og fastsat Erfaring. Det er endog i mere end blot oekonomisk Hensigt vigtigt at faae sand Oplysning om denne Sag.

Meeldrøierne især beskyldtes af mange og vare en Tid almindeligen anseete som Aarsag til den skrækkelige Kribbelsygdom hos Menneskene, af andre holdes de for at være aldeles uskadelige, og alt hvad vi endnu i denne Henseende vide med nogen Vished, er dette, at de sædvanligen ikke have nogen mærkelig ond Virkning paa Sundheden.

Brand i Hveden har ligeledes været anseet og uden Tvivl med mere Ret, end Meeldrøieren, for at have skadelig Indflydelse paa Sundheden. Allerede for 2000 Aar siden klagede romerske og græske Landmænd over denne Fordærvelse paa Kornet.

Numa Pompilius forordnede Brandkorn-Feste (Rubigalia), hvoraf man kan slutte, at de agtede denne Sag høist vigtig [1]).

 Da

---

[1]) Plin. hist. nat. L. 18. c. 29. Varo de re rust. L. 1 c. 1. 6. Ovid. Fast. 4. 907.

Da nu vor randsagende Landsmand ved en ny Mening foranlediget af Erfaring har opvakt vor Opmærksomhed paa denne Sag, saa kan det ikke være ham, som en Mand af Kundskab, ubehageligt, at hans Mening af flere prøves og veies, hvad enten den derved maatte findes bestyrket eller svækket.

Begierlig efter at forvisse mig saa meget, som for det første var muligt, om denne Sag, tog jeg nogle Stykker af de Meeldrøier og af de Vræxter af Soelsikken, som Herr Inspecteur Troyel havde sendt med sin Afhandling, for at undersøge dem.

Vel har denne Undersøgelse af nogle faa tørrede Stykker af disse Vræxter ikke kunnet blive fuldstændig; men dog troer jeg at den kan tiene som et lidet Bidrag til Oplysning om denne Sag, især angaaende Meeldrøierne.

Først være det mig dog tilladt, at give en kort Beretning om de forskiellige Meninger, man har havt om Meeldrøier, saasom deraf kan sees, hvorvidt vor Kundskab derom er kommen. Det kunde maaskee foranledige andre videre Undersøgelse, at man dog i denne gamle Sag kunde engang faae nogen Vished.

Meeldrøierne, de Tydskes Afterkorn, Mutterkorn, Hungerkorn, Hahnsporn, Todtenkopf, Kornmutter, de Franskes Ergot, Bled cornu, Bled fourchu, Engelændernes Spur, Bauhins Secale luxurians gav Linné det latinske Navn Clavus, da der intet Spor findes til, at Romerne, som kiendte

saa

saa vel Brand i Kornet, have kiendt denne Sygdom. Dette er dog mærkeligt; thi disse Meeldreiere findes ikke allene hos Rugen, som Romerne ikke dyrkede [2]), men de skal ogsaa findes hos Hveden og Bygget, skiønt meget sieldent; den findes paa Managræsset, og som Herr Troyel bemærker paa Stærgræsset (Carex arenaria) og paa Sandhavren (Arundo arenaria).

Vel finder man hos Galenus i hans Bog om Næringsmidler [3]) at han raader til at skille alt fremmedt Frøe fra Kornet, og siger, at Bagerne og Agerdyrkerne forsømte dette, naar der var Kornmangel, hvorudover adskillige Sygdomme indfandt sig, men han nævner allene Svingel (lolium temulentum), som saadant skadeligt fremmedt Korn.

Den første Efterretning man har derom, at Meeldreiere ere blevne bemærkede, findes i en Beretning om en Krampesyge, som herskede i Hessen og Vestphalen i Aaret 1596, udgivet af det medicinske Facultet i Marburg. I denne Beretning angives Meeldrøierne som Aarsag til Sygdommen. Af Beskrivelsen er det tydeligt, at det har været den samme farlige Sygdom, som nu kaldes Kribbelsygen, og denne Omstændighed har givet Anledning til, at man er bleven opmærksom

---

[2]) Plinius siger L. 18. c. 15, at Rugen blev dyrket ved Foden af Alperne i det Turinske, at det er et slet og ringe Korn, allene tienligt til at afholde yderlig Hunger.

[3]) De Alimentorum facult. L. 1. c. 37.

paa disse saa kaldte Meeldrøiere og at der er bleven skrevet saa meget derom i alle Lande, og været Strid og ulige Meninger ikke allene om deres Skadelighed eller Uskadelighed for Sundheden, men ogsaa om deres naturlige Oprindelse og Aarsag.

Hvad det første angaaer, da havde man ingen Tvivl om, at jo Meeldrøierne vare Aarsag til Kribbelsygen, indtil Doctor Waldschmidt i Kiel [4]) og Aaret derefter de Breslauiske Læger [5]) opkastede Tvivl derimod. Men efter at en Model i Petersborg [6]), en Wichmann i Hannover [7]), Vogel i Gøttingen [8]) med flere, hvortil kan henføres de holstenske Lægers Beretninger af 1772, have ved Erfaring og ved at undersøge deres Bestanddele befundet dem uskadelige, saa kunde man vel ubetinget antage dette, som afgiort, dersom de Beretninger vi have af nogle andre Læger, saasom en Baldinger [9]), Tissot, og især Hof-

lægen

---

4) W. Waldschmidt Differt. de morbo epidemico convulsivo per Holfatiam graffante. Kil. 1717.

5) Breslauer Sammlungen, 1718. Sept.

6) D. J. G. Models Fortsetzung seiner chemischen Nebenstunden. St. Petersburg, 1764.

7) Beytrag zur Geschichte der Kribbelkrankheit. Leipzig und Zelle, 1771.

8) Schutzschrift für das Mutterkorn. Götting 1771.

9) Programma de fecali cornuto perperam a nonnullis ab infamia liberato, ad Differt. de metaftafi in morbis. Jen. 1771.

lægen Taube [10]) i Zelle, der saa omstændeligen har beskrevet den Kribbelsyge, som i Aarene 1770, 1771 herskede i det Zelliske og Lüneborgske, og om hvis Paalidelighed ingen Tvivl kan være, havde forsikkret det modsatte. Den sidste beretter, at Meeldrøierne ved Undersøgelse bleve befundne at have skarp bidende Smag. Enhver, som kiender Meeldrøierne, veed, at de ikke almindeligen have nogen skarp Smag, men en mild Mandelsmag. Herr Taube beretter ogsaa, at de Meeldrøiere, som han undersøgte i de Egne, hvor Sygen herskede i Aaret 1770, vare alle uden Undtagelse mere eller mindre ormstukne, og at iblant de Meeldrøiere, som han undersøgte af næstfølgende Aars Høst fra adskillige Egne, da ingen Kribbelsygdom herskede, fandtes ikke een eneste ormstukken. Heraf lader sig let forstaae, hvorledes deres ellers milde Smag kan i første Tilfælde være bleven fordærvet, ligesom Nødder og andre Kierner af Ormestik, eller rettere af Insekter eller deres Larver; og under saadan Omstændighed er det mueligt, at de ellers uskadelige Meeldrøiere kunne have onde Følger for Sundheden. Dette er mueligt, dette er sandsynligt, men beviist til Vished er det ikke. Og da jeg veed, at nogle af mine Landsmænd ansee Meeldrøierne for at være ubetinget skadelige, men de fleste ere derimod af den Mening,

 som

[10]) Philos. Transact. V. 55. p. 106. oversat i Neues Hamb. Magazin 2. B. S. 531.

som Erfarenhed sædvanligst synes at bekræfte, at de ere ubetinget uskadelige, saa vil jeg, næst at anbefale den Sag til nøiere Undersøgelse af dem, som dertil have Leilighed, til ydermere Bekræftelse paa det foran anførte give en Afskrivt af den lærde og arbeidsomme Hofraad Beckmanns Betænkning i denne Sag. Den fortiener at fordanskes. "Meeldrøierne, siger han, "kunne være skadelige, men de maae sielden kunne "foraarsage Kribbelsygen. Meget sielden er Rugen "aldeles fri derfor. Jeg har, ligesom Herr Hofraad "Wichmann, seet Egne, hvor mere end en ottende- "deel af Rugen var Meeldrøier, og hvor dog ikke "blev hørt noget om Sygdom. Den Rug, som voxer "paa den samme Ager, ja paa de samme Ax med "Meeldrøier, er sund og god, og hvad Herr Wich- "mann har bemærket, synes os dog ikke at være no- "gen Sygdom, men kun Mangel af fuldkommen Mo- "denhed, og hvor ofte fortæres ikke ufuldkomment "modent Rug uden Skade for Helbreden; Derimod "formoder jeg, at det vil foraarsage Sygdom, at "nyde ganske frisk Rug i Mængde, og at Sygdommen "ikkun desto snarere foraarsages og forøges ved de ufor- "døielige Meeldrøier, da den samme Rug med Meel- "drøier, naar den bliver ældre og tørret, slet ikke "mere skader, endskiønt vel Meeldrøier altid blive me- "get ufordøielige. I Sverrig lever den største Deel "af Bønderne ved Bygbrød, og allene disse og ikke "den mere formuende Deel af Landfolket, som leve af

"Rug

" Rug og anden Spise, faae Kribbelsygen. Jeg slut-
" ter heraf, at frisk Byg fortæret i Mængde er lige-
" saa skadelig, som frisk Rug. Sygdommen hersker
" og kun strax efter Høsten i Sverrig og lader af, naar
" Byggen bliver ældre, som Linné udtrykkeligen siger.
" Hvor skadelig frisk Korn er endog for Qvæget, er
" bekiendt nok [11]), ogsaa i den af Wichmann be-
" skrevne Syge findes derpaa Exempler. Er denne
" Formodning sand, saa er det begribeligt, hvorfor
" Kribbelsygen kun indtræffer i saadanne Aaringer,
" naar Kornmangel nøder Landmanden til strax at nære
" sig med den nye Rug. Altsaa kan den Frygt for
" Kornet, efter hvis Nydelse Sygdom viser sig, me-
" get formindskes, og altsaa havde Landets Politie kun
" at sørge for, at Bønderne aldrig bleve nødte til at
" fortære den ganske friske Rug af Mangel paa gam-
" mel Rug, og i al Fald maatte der gives gammel Rug
" for frisk. Maaskee tabte og det friske Korn sin ska-
" delige Virkning ved kunstig Tørring. Maaskee og-
" saa det for tidlig afmeiede og for tidlig og vaadt i
" Laden indførte Korn er allerfarligst, maaskee dette
" for-

---

[11]) Vist nok bekiendt nok, men dog handles her hos os, som i flere Lande saa skiødesløst med Mennesker og Kreature. Og de Sygdomme, som saa sædvanligen anfalde disse og hine om Efteraaret, tilskrives almindeligen Luften, da det friske ei uddampede Rug og Foder langt oftere er den sande Aarsag.

" foraarsager Sygdom, omendskiønt det sildigere ud-
" tærskes, men fortæres strax efter at det er tærsket.
" Ifald saa er kan Kribbelsygen ogsaa indtræffe sildig
" om Vinteren [12].

Jeg har maaskee været før vidtløftig i at handle om Meeldrøiernes Indflydelse paa Sundheden, især da Herr Troyels indsendte Afhandling ikke giver dertil nogen egentlig Anledning; men jeg troede, at det kunde være nyttigt ved denne Leilighed at samle det væsentligste af Meeldrøiernes Historie, for at foranledige ydermere Opmærksomhed og Undersøgelse af denne Sag.

I Henseende til Meeldrøiernes Oprindelse og Aarsag ere Meningerne ikke mindre forskiellige.

Lange, en Læge i Basel [13]) og flere med ham angive en skarp Dugg og Taage, som Aarsag til denne Frugtens Vanskabning. Lange har og den Mening, at der ere skadelige og uskadelige Meeldrøier.

Men den Mening, at Meeldrøier foraarsagedes af en skadelig Dugg og Taage har den franske Mynt-Directeur i Troyes grundigen igiendrevet i en Afhandling, som i Aaret 1754 blev kronet af Academiet i Bordeaux.

At

---

[12]) Physikalisch-oekon. Bibl. 2. B. 1. St. S. 120. Grundsätze der Deutschen Landwirthschaft, 3te Aufl. S. 147.
[13]) Act. Lipf. 1718. p. 309.

At Meeldrøierne indfinde sig fornemmeligen i Rugen i fugtige Aaringer, og naar Rugen sildig mødner, har Lentin [14]) og flere bemærket.

Tillet antager Insekters Stik at være Aarsag til dette Misfoster i Rugen, at det er en Art af Galle, som Kiernen forandres til, lig den der findes paa adskillige Træers Blade af samme Aarsag.

Af samme Mening var Ray for Tillet. Gleditsch [15]), Read [16]), Fontana [17]) og flere vare ogsaa af denne Mening. Men hvad det skal være for en Scarabæus minimus ater florilegus, som Gleditsch anfører af Linné Animal. Svecana (skal vel være Fauna Svecica) og angiver for et af de Insekter, som forvolde Meeldrøier i Rug, det veed jeg ikke. Jeg finder den ei i Linn. Fauna. Geoffroi [18]) og Aymen [19]) antage Aarsagen til Rugkiernens Udartning til Meeldrøier at være Mangel af Befrugtning, hvorved den Materie, som er bestemt til Kierne udvoxer vildt uden at indeholde nogen Spire. Herr

---

[14]) Examen de la Houille & experiences & obſervations ſur la maladie de ſeigle nommé Ergot. Backm. Phyſ. oekon. Biblioth. S. 558.

[15]) Memoires de Berlin, 1756. S. 90.

[16]) Traité de ſeigle ergote. Strasb. 1771.

[17]) Saggio di obſervazioni ſopra il falſo ergot & la tremella. Fiorenza 1775.

[18]) Memoires de Paris 1711.

[19]) Memoires preſentés à l'Acad. R. t. 3. p. 68. t. 4. p. 360.

Herr Münchhausen [20]) angiver deres Oprindelse at være af Orme eller Insekters Æg, som med Regnen føres paa Planterne, at disse Æg udklækkes i Frøet og forandrer det til Meeldrøier, som han anseer at være en Art af Svamp, en Middelting imellem Clavaria og Lycoperdon og definerer den Clavaria solida, oblonga, subulata, sulcata. Dog bemærker Herr Münchhausen tillige, at Meeldrøiernes Substants er fastere end hos andre Køllesvampe.

Her er altsaa en Mening, som er overeensstemmende med Herr Troyels.

Vel siger Geoffroy paa foranførte Sted, at det ubefrugtede Korn voxer ud uden Spire i Form af et Horn og at dets Substants mere ligner Svampenes end Kornets. Den Formodning, at Meeldrøierne ere Svampe, haver altsaa Herr Troyel allene tilfælles med Münchhausen.

Men vil Naturen ved nøiere Undersøgelse bekræfte den? Meeldrøiernes indvendige Bygning tillader ikke vel at troe det. Jeg har undersøgt den indvendige Sammensætning af mange Svampeslægter og Arter, ogsaa af Køllesvampe, men ikke fundet een eneste, i hvilken ikke vare kiendeligen trævlede Dele at see hos nogle med blotte Øine og hos de smaae ved Hielp af ringe Forstørrelse.

---

[20]) Hausvater 1ter Th. S. 332.

I Meeldrøierne ere ikke mindste Trevl at finde, de bestaae aldeles og ere sammensatte af et celligt eller blærigt Væsen i deres hele Masse, uden Undtagelse, og disse Celler eller Blærer ere mindre, end de der findes i den sunde Rugkierne, hvis Substants forresten ligner Meeldrøiernes.

Men allermindst har Meeldrøiernes indvendige Dannelse og Sammensætning nogen Lighed med Køllesvampens, hvis Arter have alle en særdeles indvortes Bygning. I dem alle findes smaae Kamre eller Kapseler, som af Urtekiendere holdes for at være deres Frøe=Giemmer.

Jeg vil ikke tale om, at Meeldrøiernes udvortes Dannelse og deres Haardhed giør dem ogsaa til ganske forskiellige Væsener fra Køllesvampene.

Meeldrøiernes Smag adskiller dem og fra Svampene. Den ligner Mandelens eller snarere Coccus=Kiernen; men af alle bekiendte endog de meest velsmagende Svampe, er der ingen, hvis Smag har mindste Lighed med Mandelens.

Den Sprødhed, som findes forbunden ved Haardheden hos de tørrede Meeldrøier, er og en Egenskab, som adskiller den fra Svampene.

Men een Egenskab især, som jeg ved Undersøgelse erfarede hos Meeldrøierne, bestemte mig ganske for den Mening, at de ere Plantens udartede Kierne, uagtet der ikke i dem findes mindste Tegn til Spire, og uagtet det er bekiendt, at de ikke opvoxe, naar de saaes,

rettere

rettere Cotyledonen af Kiernen, hvis Spire maaskee strax efter Undfangelsen er forgaaet, og at Moderkagen (Cotyledonen) er vedblevet at voxe, ligesom den saa kaldte Mola hos Dyrene: Denne Egenskab nemlig, at Meeldrøierne indeholde en betydelig Deel fittig Olie. Af sex Stykker, som jeg stødte smaae, udpræssede jeg en god Draabe mild og feed Olie. Derfor brænde og disse Meeldrøier, som et Lys med en klar Flamme.

At Meeldrøierne ved Destillation give Olie, og mere end Rugkiernen selv, har allerede Model, som undersøgte Meeldrøiernes chymiske Forhold i Ilden, i sin foranførte Afhandling beviist. Af Svampe, som alle andre organiske Legemer kan vel og ved Ildens Hielp erholdes en liden Mængde Olie, men man skal ingen finde, der holder saa megen Olie, at den kan udpræsses.

Af en Mængde tørrede Svampe, som jeg undersøgte, brændte ikke een eneste med Lue.

Gyder man Vand paa Meeldrøier, saa faaer Vandet en Rosenfarve, som Ludsalt ei forandrer, men som bliver guul af Syre.

Af disse Forsøg synes tydeligen nok afgiort, at Meeldrøierne ikke ere Svampe, men Rugens Kierne, som uden Spire er bleven ved at voxe.

Jeg undersøgte ogsaa de Udvoxninger, som Herr Inspecteur Troyel har fundet paa Soelsikken.

Lagde

Lagde i Vand bleve de ei mærkeligen større, men blødere ligesom Meeldrøieren; de vare dog mindre sprøde og haardere end disse.

Jeg afskar med et skarpt Instrument tynde Skiver af denne svampagtige Vært i forskiellig Direction, og undersøgte dem ved Forstørrelsesglasset, som viiste ogsaa Substantsen i disse, at være eensformig overalt, og dannet allene af smaae Celler, eller Blærer ligesom Meeldrøierne, men disse Celler vare ikke saa store, som Meeldrøiernes, og ikke fandtes der Spor af Trævl i deres Sammensætning.

Smagen lignede den af de meest smageløse Planter og var i en ringe Grad snærpende. De brændte ikke med Flamme, og antændtes ikke nær saa let som Meeldrøierne.

Afkaagt med Vand gave de noget slimigt, og Afkaagningen fældede Jern-Opløsning i Syre med en sort Farve.

Af disse Forsøg berettiges man vel formedelst disse Værters indvendige Sammensætning til at tvivle om at de henhøre til Svampene. Men med Vished kan man udelukke den fra Slægten Clavaria.

Imidlertid var det vel Umagen værdt at faae noget Frøe af denne Soelsikke fra Herr Troyel, da den saa sædvanlig frembringer disse Værter. Ved at undersøge dem friske, vilde det maaskee blive lettere at opdage deres Natur.

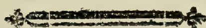
I Henseende til Brand i Hveden, som Münchhausen ansaae for at være Æg af Orme, fordi der af dette Brandstøv, ligesom af alle andre Planter og Dele af Planter, naar de henstaae i Vand, avles Infusionsdyr, vil jeg allene bemærke dette, at jeg i afvigte Sommer betragtede Brandkornene i adskillige Hvedeagre, og fandt altid, naar jeg oprykkede en saadan brandig Plante, at Roden var fordærvet, dog saaledes, at det ikke faldt strax i Øinene, men ved at betragte den nøie saaes Overhuden at være afraadnet af Rodtrævlerne, ligesom det skeer med flere Planter, naar de faae mere Vand end de kunne taale.

Jeg fandt især i nogle Agre, hvor der vare mange Markmuus, at Branden der havde stærk Overhaand, og jeg forklarede mig det saaledes, at i de Huller, som Musene havde giort i Jorden, maatte Vandet i denne vaade Sommer være blevet staaende og derved have tilføiet Hveden denne Skade.

Dette kommer og overeens med hvad Duhamel anfører i hans Bog om Agerdyrkning, hvor Engelænderens Tulls Forsøg beskrives, at han tog af Marken nogle Hvedehalme, plantede for sine Vinduer og vandede dem meget stærkt; disse bleve alle brandige, uagtet at der i Marken, hvor de vare tagne, ikke fandtes et brandigt Korn.

Dette Forsøg fortiente at igientages; men om det endog ved igientagne Forsøg og Erfaring maatte befindes, at alt for megen Væde foraarsager Brand i Kornet,

net, saa er det dermed ikke afgiort, at Brand jo ogsaa kan komme af andre Aarsager, ei heller svækker det i nogen Maade Herr Trovels og fleres paa Erfaring grundede Formening, at vel moden og gammel Hvede er mindre underkastet Brand; thi den taaler maaskee Fugtighed bedre, end den yngre eller mindre fuldkommen modne Hvede.

VII.

Om den rette Qvassia amara, og om den falske,

efter Herr von Rohr,

af

N. Tønder Lund.

(Oplæst den 26 Nov. 1790.)

I Aarene 1783, 1784 og 1785 giorde Hr. Oberkonducteur v. Rohr paa St. Croix, denne kyndige og flittige Natur-Jagttager, en lærd Reise over endeel Vestindiske Øer og paa det faste Land i Amerika, saasom over Curaçoa, Carthagena, Jamaica, Domingo, St. Martha og derfra ind i Indianernes Land, over Guadeloupe, Puertorico, Martinique, Cayenne, i Guiana, Surinam, Demarary, over Trinidad, for at iagttage Bomuldsdyrkningen. Den egentlige Frugt af denne Reise ventes offentliggiort i en Afhandling, uden Tvivl den eneste i sit Slag, om Bomulden. Men han kunde ikke andet end tillige agte paa Naturens øvrige Frembringelser.

Blandt

Blandt mange andre sieldne Planter, samlede underveis, har han havt den Godhed at meddele mig et tørret Exemplar af den berømte Qvassia amara, og derved følgende Anmærkning:

"Paa den hele Reise saae jeg kun en eneste Busk vild af Qvassia amara ved Floden Tamaco i Nærheden af St. Martha. Den dyrkes i Surinam og Cajenne i Haver formedelst Blomsternes Pragt og Nytte. I Surinam giøres allene Brug af Blomsterne som Thee. Veden er af yderste Kostbarhed. Og jeg veed i Sandhed ikke, hvor jeg kunde faae et eneste Pund af dette Træ til kiøbs. Giennemsnittet af Stammen overgaaer aldrig to Tommer. Havde jeg villet udrødde denne Busk ved Tamaco, havde jeg maaskee kunnet faae 10 Pund. Det er derfor, at Bedragerne have sendt til Europa og sende derhen endnu et andet Træ under Navn af Qvassia, et heit Træ, af Udseende som et Aske-Træ (fraxinus), hvis Ved ogsaa er bitter. Med eet Ord, den Qvassia, hvis Stamme tilligemed Barken er i Giennemsnit tykkere end to Tommer, er ikke Qvassia."

Denne Hr. v. Rohrs Iagttagelse paa Stedet kommer vel overeens med Doct. J. B. Patris's Beskrivelse over den i Cajenne dyrkede Qvassia, hvilken Beskrivelse er indført i Rozier's Journ. de Physique Tom. IX. Fevrier 1777 pag. 140, naar det undtages, at Dr. Patris troer den vilde Qvassia paa det

 faste

faste Land større. Patris fandt Stammen paa den dyrkede i Cajenne at være mellem 12 og 15 Linier i Diameter, og efter v. Rohr er Stammen af den vilde paa det faste Land i Amerika aldrig over to Tommer tyk. Herefter ere da de store Træklodse, som i Apothekerne derfor udgives, og som ligne meer Huustømmer end et Medikament, ikke Quassia, men Stykker af et andet bittert Træ, som Hr. v. Rohr melder at de Engelske kalde Bitter-Ash.

Hvad Sønnen Linné i Suppl. plant. pag. 235 yttrer, nemlig: at Medikamentet Quassia, ypperligt saa længe det toges af Roden, nu er blevet svagt og uden Kraft, fordi det tages af Træets Grene, er da ei den rette Aarsag til, at det, som i Apothekerne oftest sælges for Quassia, er udueligt. Dr. Patris melder paa det foranførte Sted, at alle Quassia-Træets Dele, Bark, Ved, Blade, Blomster, Bæger, Frøehuus og Frøet selv, besidde den kraftfulde Bitterhed, men især Rodens Bark, Blomsterne og Frøene. Han giør ingen Forskiel mellem Veden af Roden og Veden af Stammen. I Hr. Conferentsraad Friis Rottbølls fragm. descript. pl. surinamensium efter Rolander, som havde bereist Surinam, giøres heller ingen Forskiel paa Kraften af Barken, Veden og Roden.

Den sande Aarsag til, at Virkningen af dette Medikament er ofte i Europa savnet, er da vel, at Quassia formedelst dens Rarhed og Kostbarhed sielden kommer

mer til Europa, men at i Apothekerne sælges et andet Træ i Stedet derfor. Hvad de europæiske Læger hidtil have iagttaget, eller troet at iagttage om Quassia-Træets Kraft er altsaa tabt; thi saa blev det sandsynligen til Deel at anvende den sande Quassia, og desse saa ere sig vel neppe engang ganske bevidste, at det faldt i deres Lod at bruge den rette.

Baron v. Hallers Klage over Medikamenternes Forfalskning, de Vildfarelser og den Usikkerhed Lægekonsten derved udsættes, hvorimod han intet sikkrere Middel vidste, end grundig botanisk Kundskab [1]), er da ei endnu bleven ugrundet.

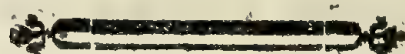
Af det Træ, som sendes til Europa i Stedet for Quassia, og derfor sælges, hvilket som meldt af de Engelske i Vestindien kaldes bitter-Ash, har Herr v. Rohr ogsaa hidsendt en Green i Blomst, og han formoder, at det kunde være at henføre til Slægten Rhus; men dertil hører det ikke.

I Hr. Prof. Vahls Urtesamling findes det under Navn af Picrania excelsa, under hvilket Navn Blomster af dette Træ, kommet fra Jamaica, forvares i Sir Joseph Banks's Samling. Ved det fuldstændigere Exemplar i dette Herbarium har Herr Vahl paa sin Reise anmærket, at det henhører til Klassen pentandria monogynia; at Calyx er minutus quin-

[1]) Oratio de botanices utilitate, Ao. 1739, in opusc. botan. p. 158 sequ.

quedentatus; petala quinque adscendentia; stylus trifidus; drupæ monospermæ, receptaculo magno affixæ; receptaculum ut in Ochna, og at det udvortes ligner Cedrela, til hvilken Slægt det og, skiønt uretteligen, af nogle i Engeland henføres. Af Dr. Swartz i hans Prodromus p. 67 henføres det til Quassia, ventelig formedelst nogen Lighed i Frugten og Træets Bitterhed, og kaldes Quassia *excelsa*, floribus hermaphroditis 5-andris, paniculatis; foliis impari-pinnatis, foliolis oppositis, petiolatis, petiolo nudo. Da Frugten mangler ved det af Hr. v. Rohr sendte Exemplar, er fuldstændigere og nøiagtigere Beskrivelse over dette Træ og Bestemmelse af den, maaskee ny, Slægt, hvortil det hører, nu ikke mulig. Dette mærkes allene, at dets Inflorescents er en Cyma lig Sambuci; at Folia ere alterna, pinnata cum impari, foliolis ovatis cum acumine, integris 4 v. quinque parium. Barken er graa og hvidprikket, og ligner Quassiæ-Barken i Farve.

Den bittre Smag hos denne Picrania ɔ: Quassia excelsa er ikke svagere, men ubehageligere og mere æklende end Smagen ved Quassia amara.

VIII.

VIII.

Udførlig Beskrivelse

over de

Grønlandske Sæle,

ved

Otho Fabricius.

Andet Stykke.

Oplæst den 30 December 1790.

I min Afhandlings første Stykke (som findes i disse Skrivters første Hefte) fik jeg kun beskreven een Sæl-Art, nemlig Svartsiden (Phoca Grönlandica), saasom jeg ved den maatte blive noget vidtløftig og anføre meget, hvortil jeg ved de følgende kan henvise. Min Pligt er nu at holde Løfte med at beskrive de øvrige Arter.

Anden Art.

Fiordsælen.

(Phoca Hispida.)

Denne er, næst Svartsiden, den Art, der talrigst forekommer i Grønland. Jeg giver den det Danske Navn Fiordsæl, fordi den meest opholder sig i Fiordene, og sieldnere treffes ud til Søes. I min Fauna Grönlandica har jeg kaldet den Phoca foetida, fordi den har en værre Stank ved sig, end de andre Arter. Under samme Navn var den tilforn, efter min Indberetning, anført i Müllers Prodromus [1]). Den blev da betragtet som en ny Art, fordi jeg fandt den ikke hos Linné; enten har han slet ikke kiendt den, eller ikke vidst at skille den fra den almindelige (Phoca vitulina), thi han har den i det høieste kun som en Udart af samme under det Navn Grå-Själ [2]). Men Pennant har dog giort den til en særskilt Art med det Navn: The rough Seal [3]), hvorefter Schreber har kaldet den: Der rauhe Seehund [4]), og Erxleben: Phoca Hispida [5]), hvilket Gmelin [6]) har beholdt.

Dette

---

[1]) Zool. Dan. Prodr. p. VIII.

[2]) Faun. Svec. p. 2. under Spec. 4.

[3]) Syn. Qvadr. p. 341. n. 261.

[4]) Säugth. III. Th. p. 312.

[5]) Syst. regn. anim. p. 589.

[6]) Syst. nat. p. 64.

Dette Navn passer sig og meget got paa denne Art, formedelst dens stylende Haar, og, skiønt dette ogsaa har Sted hos Klapmydsen (Phoca Leonina Linnæi), saa har dog samme andre Skiælnemærker, hvorfor jeg ikke har taget i Betænkning nu at foretrække Navnet Hispida for Foetida, helst da det er kun de ældste, hos hvilke Stanken er saa kiendelig.

Paa Fiordsælen haves ingen Figur, uden den Schreber har leveret [7]. Samme er og i det Hele ganske god, dog synes den lidt for langlivet, og Bagkallerne ere blevne unaturlige ved det, man har giort dem fryndsede om Randen, og for meget skilt Tæerne og Svømmehuden fra hinanden, der dog løber i eet paa denne, saavelsom paa den Almindelige. Den sorte Plet ved Oinene veed jeg ei heller Rede til, uden det skulde være en gammel Sæl med nogen Hud paa dette Sted; thi mig er ellers ingen forekommen med saadan Plet; det er derfor Skade, at Schreber ikke anfører, hvorfra han havde Originalen, som denne Tegning er giort efter, at man kunde vide, om det var et Grønlandsk Exemplar eller ei. Erxleben l. c. melder vel og om saadan Plet, men det sees aabenbar, at han har udskrevet Schreber, saa begge kunne kun gielde som eet Vidne.

Mine Tanker angaaende flere Synonyma vil jeg have mig forbeholden at tilkiendegive ved Enden af Beskrivel-

skrivel-

[7]) l. c. tab. LXXXVI.

skrivelsen, for at kunne holde andres Beretninger mod samme, og derefter dessikkrere fastsætte noget.

Grønlænderne kalde denne Sælart Neitsek; og da de have samme Navn til et slags Peltse med Haarene udvendte [8]), som Qvindfolkene giøre sig helst af denne Sæls Skind, saa maae enten Sælen have faaet sit Navn efter Peltsen, eller denne af hiin, hvilket sidste jeg helst vil troe, men veed forresten ikke at give Navnets Etymologie. De største og ældste kalder man Neitsidlek ɔ: den udvoxne Neitsek; en yngre kaldes Millaktôk ɔ: den flækkede eller Millaktôrsoak ɔ: den store flækkede, ligesom Pletterne løbe mere eller mindre sammen [9]). En halvvoxen hedder Neitsitsiak ɔ: den middelmaadige Neitsek, og den mindste kaldes Neitsingoak ɔ: den lille Neitsek, eller Neitsiak ɔ: en Neitseks Unge; dog kalder man og en nyfødt Unge Keviulik ɔ: den dunede, saalænge den endnu har de bløde Haar, den er født med.

Fiordsælen har meget tilfælles saavel med Svartsiden (Ph. Grönlandica), som med den almindelige (Ph. vitulina), men og meget, der skiælner den fra disse, som en særskilt Art. Fra Svartsiden skiælnes den især ved et mere trindt Hoved, og kortere stumpet Snude, og fra den almindelige ved Mangel af Nakketrykket,

---

8) See herom 1ste Hefte p. 144.

9) Dog bruges dette Navn ogsaa om første Art i en vis Alder. See 1ste Hefte p. 93.

trykket, der giør Halsen til Anseende kortere; men fra begge skilles den ved Kroppens elliptiske Afrunding og dens stylende Haar, med mere, som vil erfares af Beskrivelsen.

Farven er paa denne Art ogsaa foranderlig med Alderen, dog ei saa stærkt, som paa første Art. De ældste, og især Hannerne, ere paa Snuden og indtil Øinene nøgne og brune; det øvrige paa Ryggen er bruungraat med store hvide Flammer; Bugen eller Nederdelen er derimod hvid med nogle bruungraa Pletter. Disse Pletter paa Bugen, og Flammer paa Ryggen, ere mindre og mindre kiendelige, jo yngere Sælhunden er, saa at de yngste ere ganske hvide paa Bugen, og Ryggen ei bruungraa, men blaagraa, og paa nogle næsten sorteblaa, med ukiendelige Flammer. Ja jeg har seet dem, der have været ganske hvide overalt, undtagen et blaat eller graat Skiær langs Ryggen, og vare meget smukke; men saadanne falde kun sielden, og kaldes af Grønlænderne Ukalekiak, eller (som det vel rettere skrives) Ukalerajek ɔ: den, der næsten er som en Hare, fordi Haren heder Ukalek, og er altid hvid i Grønland. I Almindelighed, skiønt Bugen er hvid paa denne Art, ere dog Lallerne og Rumpen oven til af Farve med Ryggen, men lidt blegere, og kun neden til hvide.

Hvad Størrelsen angaaer, da kan den med Billighed kaldes den mindste af alle bekiendte Arter i Landet; thi de ældste Fiordsæle kunne ansættes til 2¾ Alen i

Længde,

Længde, hvilken Størrelse de neppe overstige, og disse sees sielden; men de midaldrende og almindeligste ere kun 2 Alen, og de yngste knap 1 til 1½ Alen. Breden er størst imellem Forlallerne, og omtrent 10 Tommer paa de almindeligste.

Den har et kort, lidet, trindt og glat Hoved, uden Ørelæp, med afrundet Baghoved, og en endnu lavere Snude, der neppe udgiør ⅓ af Hovedets Længde og et foran but, men til Siderne afrundet. Snuden er ellers kløftet for Enden ved en lav Fure, hvilket den har tilfælles med Svartsiden, saavelsom Næseborene, der ere halvmaaneformige, med udvendte Fløie, den nederste rund, den øverste mere spids.

Munden er kun liden. Overkiæben er længere end Underkiæben, og bredere ved en nedhængende Læbe, der, saavelsom Snuden, er stærk begroet med mange spidse Veidehaar, hvilke ere fladtrykte til tvende Sider, men paa de andre tvende bølgekantede fra Roden og næsten ganske til Spidsen. Af Farve ere de største eller nederste hvidgraae, men de mindste og øverste ere næsten sorte, og have alle midt efter Længden en lyshvid Streg, der viser hvert Haars Marv. Underkiæben er kortere og næsten kegledannet.

Tænderne ere i alt 34, nemlig: 1) Fortænderne 10, alle kegledannede, smaa og skarpe, af hvilke a) i Overkiæben 6; de to yderste længst og krumme, de to næste kortere og rettere, saavelsom de to midterste, der ere allerbredest; b) i Underkiæben 4

af

Beskaffenhed med de 4 midterste i Overkiæben. 2) Hundetænderne 4, aldeles som paa Svartsiden. 3) Kindtænderne ere 20, nemlig: 5 paa hver Side af hver Kiæbe [10]); de i Overkiæben ere størst og alle ved tvende Kløfter deelte i trende smaa Spidse, hvoraf den midterste størst og noget krum. I øvrigt ere alle Kindtænderne meget skarpe og næstens eens; kun dette har jeg fundet forskielligt, at de tvende yderste i Overkiæben fattes den forreste liden Spids, og de 4 næstyderste paa Underkiæben have endnu en meget liden Tilsætning paa indvendte Side mod Svælget.

Øinene sidde kort fra Snuden paa Hovedets Overdeel, ei langt fra hinanden, ere maadelig store og ei saa fremstaaende, som paa Svartsiden, have en bleghvid Øiesteen med en bruun Kreds; i det øvrige komme de overeens med Svartsidens.

Halsen er meget kort, bredere end Hovedet, da begge samlede blive i een og samme Tilvæxt bredere og bredere fra Snuden indtil Forlallerne, men Halsen sidder lidt lavere og fladere, end Hoved og Krop.

Kroppen er af elliptisk Figur, og temmelig buglerund, især paa Ryggen, da Bugen er mere flad, fornemmelig mellem Forlallerne. Fra Forlallerne runde

des

---

10) Flere har jeg ei kunnet tælle paa alle de Exemplarer, jeg har seet af denne Art; dog er Kindtændernes Antal ikke saa ganske at forlade sig paa, thi paa nogle Svartsider findes og kun 20, skiønt 24 paa de fleste.

des Kroppen mere og mere af til en smalere Bagdeel, der dog ei er i Forhold saa smal, som paa Svartsiden; thi med Kroppens Spæk og Skind udfyldes en god Deel ud paa Baglallerne, saa at Skankerne næsten skiules, hvilket giør den noget fiirskaaren.

Forlallerne ere korte, have 5 Tæer, med 5 sorte, krumme, og nedentil rendeformige, Negle. Baglallerne ere og kun korte (da Skankerne, som sagt, for en god Deel skiules af Kroppens Spæk) have ogsaa 5 Tæer, der skiules med en for Enden fremragende haaret Svømmehud, oven paa hvilken ligge 5 hvidgraa Kløer, som ei række saameget frem eller ere saa føre, som paa Forlallerne, men smale og mere spidse. I det øvrige komme disse Dele, saavelsom Tungen, Ørene og Rumpen, overeens med Svartsidens.

Den har et maadeligt tykt Skind, som er let at bære i Klæder fremfor de andre Sæl-Arters. Dette er overalt begroet med mange Haar, der sidde løsere, men ere længere, finere og talrigere, end paa Svartsiden, derimod ei saa spidse eller hvasse, men bløde at føle paa, ei heller saa glindsende men plumpere til Anseende; de ligge og ikke saa glat an paa Kroppen, men stiyle mere skiøns op fra den, hvilket reiser sig af den Mængde krøllede hvidgraae Laad i Grunden, der holde de egentlige Haar oprettede, og tillige giøre disse Skind langt varmere, end Svartsidens, som have næsten intet Laad.

Den

Den har kun lidet Spæk, deels fordi Kroppen er liden, deels fordi den ei falder saa feed som de andre Arter, saa at Spækket i sig selv er tyndt. Man kan derfor gierne regne en fuldkommen Fiordsæls Spæk mod en god Svartside-Unges, og af de midaldrende udfordres vel 2 til 3 at svare derimod. Altsaa er det kun lidet drøit, men det samme Spæk, den har, er klarere, og til et vist grønlandsk Brug tienligere, end det af Svartsiden.

Af Indvoldene vil jeg kun anmærke: 1) Tarmene, der ere meget smale og tynde, og, naar de ere udstrakte, udgiøre omtrent 30 Alen foruden Endetarmen, som for sig udgiør næsten 1 Alen. 2) Lungen, som paa udvendte Sider har mod Midten tvende Kløfter, der udgiør en særdeles liden Lungeflib. Ellers er denne og de øvrige Indlemmer, som paa Svartsiden.

Fiordsælen udmærker sig ved en slem Stank, der vedhænger saavel Kiødet, som Skindet, dog i større og mindre Grad efter Alderen, da de ældste stinke saa utaalelig, at man gierne kan drives af et Huus ved Skindet eller Kiødet af en saadan Sæl; hos de Unge er dette mere umærkeligt.

Denne Sæl-Art opholder sig meest i de store og dybe Fiorde. De ældste (Neitsidlek) komme næsten aldrig ud til Søes, og fanges derfor sielden af andre, end de inderste Fiordbeboere; men de unge og midaldrende lade sig om Vinteren see ved Kysterne og i Fiordgabene, hvilke de dog igien forlade mod For-

aaret, og søge Fiordene, hvor de fælde, nogle før, andre senere, helst i April og Maj. Forresten opholder den sig i Grønland Aaret igiennem, og giør ei Flyttereiser, som Svartsiden [11].

Aarsagen, hvi den helst søger Fiordene, synes at være den faste Iis, som der lægger sig snarere om Efteraaret, og bliver længere liggende om Foraaret; thi Isen er ret denne Sæls Element, paa hvilken, og i hvis Nærværelse den helst vil være. — Dette maae dog forstaaes om den faste flade Iis, men ei om Drivisen, hvor den sielden treffes, uden paa de løse Stykker, der kalves ud af Fiordene. — Derfor gives fleest af denne Sæl-Art i Disco-Bugt, Umanaks-Bugten, og andre saadanne nordlige Fiorde, som ligge tilfrosne det meste af Aaret; og især findes den i de Fiorde, der støde til Iisblinken, det er, fremragende Iisbræer fra den faste Landiis, hvilken gaaer som en Fieldryg Landet igiennem.

Den har og sine egne Manerer, hvorved den skiælner fra de andre Arter. Ved sit Ophold under den faste Iis, giør den sig med Kløerne et lidet Hul i Isen, giennem hvilket den opstikker Snuden til Aandedrag; disse Huller blive saaledes holdne aabne og utilfrosne, som bestandige Aandehuller. Men den opkryber og paa Isen igiennem et større Vaag, fornemmelig igiennem Isens Revner eller andre Aabninger,

[11]) See 1ste Hefte p. 112. 113.

ger, som Strømmen kan have foraarsaget, og gjerne bliver den da liggende i Nærværelsen af samme, paa det den dessnarere kan nedstyrte sig, naar den mærker Uroe. En saadan paa Isen opkrøben Sæl kalde Grønlænderne Outok. Det skeer enten for at sove, hvile eller soelbade sig paa Isen, at den saaledes findes opkrøben, nu eenlig, nu flere samlede, da især de store Hanner ved slig Samling slaaes og rives, hvorefter sees kiendelig Mærke paa deres Skind, naar de fanges. I Vandet har den næsten samme Manerer, som Svartsiden, men flokker ei synderlig, er ei heller saa nem til at see sig omkring, og overhovedet er denne den uforsigtigste af alle Sæl-Arter, og best at komme Skud nær, hvad enten den er paa Isen eller i Vandet; thi den treffes endog undertiden liggende i tryg Søvn, som død, oven i Vandskorpen; derimod kan den længere holde ud under Vandet, uden at komme op for at trække Luft. Paa Landet opkryber den neppe af sig selv, men naar den forfølges og udmattes, kan den undertiden tage sin Tilflugt dertil. Den er temmelig bidsk og arrig, og, naar den seer sig fangen, vender den sig gierne mod sin Fiende, men formaaer ei meget, naar man kun iagttager at give den et Tryk over Snuden.

Dens Røst er spædere, end Svartsidens; i det øvrige veed jeg om samme, saavelsom dens Gang og Svømmen, intet besynderligt at anmærke.

Paa hvad Tid den parres og bliver drægtig, kan jeg ei sige forvist, da man saa sjelden paa det Sted, jeg var, fangede en drægtig Fjordsæl, og af de mange hundrede jeg saae, traf jeg ikke een eneste med Unge i sig, hvilket og bestyrker mig i den Slutning, at alle de middelmaadige og smaa, som nu og da treffes ved Kysterne, ere lutter unge Sæle, som ej have naaet deres fulde Vœxt, og derimod de store, saa kaldte Neitsidlit, ere de ægte gamle, skjønt nogle ville gjøre disse til en egen Art, forskiællig fra Neitsit [12]). Venteligst have ellers alle Sæl-Arter lige Ynglemaade, Drægtigheds-Tid og Ungers Antal. Saa meget veed man, at denne Art føder sidst i Februar eller i Marts og April Maaneder, oven paa den faste Fjordiis, hvoraf jeg slutter mig til, at den vel i foregaaende Junii eller Julii Maaned omtrent maae være bleven drægtig. Treffer dens Fødetid ind i slet Vejr, da ingen Soelskin kan lindre Kulden, saa sætte mange Unger Livet til, hvilket Grønlænderne vide at betjene sig af, og paa den Tid fahre op til Fjordisene at oplede ihjelfrosne eller døende Neitsek-Unger. Ellers har Naturens Herre viselig forvaret dem mod Kulden, ved at give dem saa varm en Pelts; thi de fødes med saa tæt pakkede og bløde Haar, som Uld, og kunne udholde en temmelig stræng Frost, naar kun ikke Sneefog og Storm støder til at forværre Kulden og tvinge Moderen til at

for-

---

12) See Anmærkn. til Crantzes Hist. om Grønland p. 158.

forlade dem, saa at de tillige maae lide Sult. Ungerne vore seent, hvilket kommer af deres Lyst til at være paa Isen, hvor de heller sulte, end de skulde forlade den, og ofte findes i deres Mave og Tarme slet intet, derfor ere og mange Fiordsæle om Vinteren saa smaa, som om de nylig vare fødte.

Dens Føde er allehaande smaa Fiske, og de større Fiskes Unger, men især delicaterer den sig med Reger og andre krebsartede smaa Søe-Insekter, der gives meest af i Fiordene og findes hyppigst i dens Mave.

Denne Art har og sine Fiender. Da den sielden kommer langt til Søes, er den vel ei meget udsat for Tandfisken [13]), men desmere for Hvidbiornen (Ursus maritimus), der overrumpler den, deels naar den ligger sovende paa Isen, deels ved at oppasse den hos dens Vaage, og strax annamme den, naar den nærmer sig at ville opkrybe. Havkallen (Squalus Carcharias) kommer og bedre fort med denne Art Sælhunde, da den er saa liden, og let at overrumple, naar den treffes sovende i Vandet. Men dens største Fiende er Ørnen (Vultur Albicilla) [14]), som svævende over Vandet oppasser den, naar den kommer op, eller især naar den ligger i sin Rolighed, slaaer da i den med sine Kløer, og udbreder sine Vinger for at

[13]) Hvorom er meldet under Svartsiden 1ste Hefte p. 120.
[14]) Faun. Grönl. Spec. 33.

hindre Sælhunden fra at gaae under Vandet. Er Sælen noget voxen, trækker den undertiden Ørnen med sig, dersom den ei i Hast faaer sine Kløer løsrevne, hvilken da maae sætte Livet til; men er den kun liden, da holder Ørnen den op, og med Vingerne roer den baglænds til Lands eller til en Jisskotse; er nogen af Delene langt borte, saa skriger Ørnen Jammerskrig af Frygt for at blive udmattet, og selv sætte Livet til. Undertiden gaae Kløerne løs, og da slipper Sælhunden sin Fiende, da den efter nogen Tids Forløb igien kan blive tillægt, om Skrammen ei har været for dyb; paa saadant Sted bliver da en stor Bukkel fuld af Materie; ofte maae den dog sætte Livet til og flyde død op, deraf kommer det, at man finder fleest Søeaadsler af denne Art Sæle, da Ørnen ofte maae give tabt, naar Byttet er for stort eller Veien lang.

Grønlænderne fange denne Art:

1) Paa samme Maade, som Svartsiden: a) Med Harpuunpilen [15]), naar den treffes i Søen, eller paa en løs Jisskotse, eller i store Jisvaager [16]). b) Med Kastepilen [17]), enten af een

eenlig

---

[15]) See 1ste Hefte p. 122 og følg.

[16]) Hvorledes Fangsten i Jisvaagerne gaaer faaer sig, har Superintendent Egede forestillet paa en Tavle i sin Grønlandske Naturelhistorie ved p. 59. og sees i øverste Figur paa høire Side.

[17]) See 1ste Hefte p. 128.

eenlig Fanger, eller paa Klappejagt af flere

c) Ogsaa med Bøsse, naar den er opkrøben paa Isen.

2) Men i Disco-Bugt, og paa andre Steder, hvor den meest falder, fanges den ogsaa paa en besynderlig Maade med et slags Harpuunpiil, kaldet Sekko [18]), som kun bruges paa Isen. Dette gaaer nu for sig paa 4 forskiellige Maader.

a) Naar Sælen er opkrøben paa Isen, og ligger noget fra sit Hul i god Rolighed, saa kommer en Grønlænder paa Isen iført sin laadne Sælpelts, der for det meste er giort af denne Sælarts Skind, lægger sig ned, krybende paa Isen, og ved at efterabe Sælens Maneer, søger at nærme sig og komme bag paa den; for at ligne den desmere, bøier han Hovedet tidt ned og op, knurrer og river i Isen med en liden forloren Sælhundelal, gjort af Been. I Førstningen seer vel Sælen sig omkring, men i Tanke, at det er en af sine Lige, bliver den tryg og lader Fangeren komme sig ganske nær, der omsider ved Hielp af Harpuunstangen støder Harpunen i dens Liv, og, da Harpunen har Modhager, holder han Sælen tilbage ved en

 Line,

18) Dette grønlandske Navn gives ethvert slags Gevær, Vaaben eller Værge i Almindelighed, men bruges helst og egentligst om dette slags Fangeredskab.

Line, som er heftet til Harpunen og haves i den venstre Haand eller er bunden om Livet, hindrer den saaledes fra at styrte sig i sit Hul, og dræber den ganske ved et Stød over Snuden. Denne Maade kaldes Aurpok [19]). Den samme Maade maae og de bruge, der paa Isen ville nærme sig at skyde Sælen.

b) Den anden Maade kaldes Maupok, da man paa sneetækt Iis opsøger det lidet Aandehul, Sælen har giort i Isen, sætter sig hos samme paa en særdeles Stoel med eet Been under og sætter Fødderne paa en liden Skammel med tre Been under, deels for Kuldens Skyld, deels og for ikke at knarke for meget i Sneen eller paa Isen, hvorved Sælen kunde blive skye, derfor skrabes endog forud al Snee af Støvlesollerne. Her oppebier man da Sælen, havende sin Harpuunpiil (Sekko) i den høire Haand, og den ved Harpunen heftende Line i den venstre Haand. Saasnart Sælen kommer for at drage Luft giennem sit Aandehul, og række Snuden frem, støder man strax Harpunen i samme, holder den fast ved Linen, kerer Harpuunstangen om, da paa den anden Ende er et Huggejern eller skarpt Been, hvormed Hullet hugges

større,

[19]) Og findes forestillet af Superint. Egede paa forommeldte Tavle henimod nederste Ende.

større, og trækker saa Sælen op derigiennem, samt dræber den ved det sædvanlige Sted over Snuden [20]).

c) Naar det er glat Iis, saa tager man et Stykke laaddent Skind (Ræverumpe, Hunderumpe, eller Biørneskind) under Fødderne, for at dæmpe Lyden af Gangen, staaer da og hører efter, hvor Sælen drager Aande, (hvilket plejer at skee nogle gange i Rad) haster derhen og stikker ham med Harpunen, da det øvrige forholder sig, som næstforan meldt er. Dette kalder man Koeitsiarpok (af Koeisſak, glat).

d) Den 4de Maade er, at man opsøger den store Aabning i Isen, hvorigjennem Sælen pleier at opkrybe; der lægger een sig lidt ophøiet fra Isen oven paa en lang lav Stillads, der seer ud som en Stige, og har en laadden Pelts over Hovedet, der gaaer hen over den store Aabning, igiennem hvilken han skal kige efter Sælen, der skeer hældigere, naar oven til er dunkelt. Ved Siden af dette Hul hugges et mindre, igiennem hvilket en anden holder en lang Stang med Harpuun i Enden, som kaldes i Besynderlighed Itsoartout. Naar da den første, som har ligget paa Udkig, ved Fløiten har faaet Sælen

 til-

[20]) See forestillet paa næstforanmeldte Tavle, i nederste Figur paa venstre Side.

tillokket, giver han Agt paa, naar den er lige under det mindre Hul og Harpunen, og siger da: Kæ! ɔ: Slaae til! efter hvilket Signal den anden strax med Magt støder Harpunen i Sælen. Er han kun ene, da maae han selv styre Harpuunstokken. Siden fortfares, som i det foregaaende meldt. Denne Maade kaldes Itsoartorpok, af Itsorpok, kiger igiennem noget [21]).

Naar Sælen er fanget paa Isen, slæber man den enten efter sig hiem, eller kiører den paa en Slæde med Hunde for, hvilket sidste allene skeer Nord paa Landet [22]).

3) Det er ogsaa af dette slags Sæle, man giør den største Fangst med Garn, som sættes under Isen.

Nytten af Fiordsælen er:

1) Kiødet, der spises af Grønlænderne, især kogt, dog undertiden og syltet [23]). De ældste Fiordsæles Kiød, der er saa stinkende, ville endeel Grønlændere ei spise; men de Unges Kiød, der vel har nogen, men ei saa stærk Lugt, spise de alle,

---

[21]) See forestillet paa samme Tavle hos Egede i nederste Figur paa høire Side.

[22]) Ogsaa dette findes forestillet sammesteds ved de tvende øverste Figurer paa venstre Haand.

[23]) Hvorledes dette tilberedes kan sees i 1ste Hefte p. 133. 134.

alle, ja endeel med særdeles Lyst, fordi det er skjærere og redere, derfor holdes lækrere, end Svartsidens, der baade er grovt og sort.

2) Indvoldene behandles og nyttes paa samme Maade, som Svartsidens. Af Tarmene veed man desuden at berede et slags Syetraad, ved at slække dem med sine Tænder.

3) Spækket nyttes paa samme Maade, som Svartsidens; og man holder det for det beste til at overstryge sine Baade med. Ved Handelen fylder det vel kun lidt i Fadene, men da det samme lidet er got, og Betalingen indrettes derefter, saa tabes just ikke derved, thi Mængden hielper paa Sagen.

4) Skindet af de største anvendes til Baadeskind [24]), thi til andet kan det for Stanken ei bruges. De maadeliges Skind, og især de mindstes, der falde smukkest, blive Haarskind [25]), af hvilke Qvindfolkene sye deres fleste laadne Peltse, kaldet Neitsek, der anvendes deels til daglig Brug, deels naar de ere smukke (nemlig med reen hvid Bug og ei for meget plettede paa Ryggen) til Stads. Paa saadanne Peltse vendes Haarene ud, og haves da gierne en Fuglehamspelts underneden, som Skiorte næst ved Kroppen, men

bruges

---

[24]) See 1ste Hefte p. 146.

[25]) Sammesteds p. 141.

bruges ikke lettelig i Hede, om man har andet at skifte med, thi de ere meget varme. Mandfolkene faae og deraf deres fleste Kapitekker (eller, som de kaldes Syd paa, Neitsekker), paa hvilke de vende Haarene ind ad, naar de ere hiemme, uden at have noget under, men ud ad, naar de ere i Kulden, og bruges da, ligesom Qvindfolkenes, oven over Fuglehamspeltse. Disse Haarskind bruges og i Mangel af bedre til et Telts Inderskind, ligesom man og deraf syer Buxer, Strømper og laadne Handsker til begge Kiøn. Ved Handelen leveres og endeel af disse Skind, som man ved Colonierne kalder Slid-skind eller gemene Skind, ventelig fordi de ere almindeligst i Brug til daglig Slid; de anvendes siden til Tobakspunge og Kuffertbetræk, men til sidste Brug synes de ikke at være saa gode, som Svartsidens, fordi Haarene skyle saa meget, hvorved Væden i Regnveir deslettere kan trænge ind til Narven, og saaledes mindre udeholdes, dog kan det underværende Laad i Grunden ogsaa hielpe til at bede af. Man giør dem og til sorte og hvide Skind [26]), især paa den Tid de fælde, da Haarene sidde løse, og de altsaa ei kunne anvendes til andet. Af denne Art Sæle faaer man og de

fleste

[26]) Sammesteds p. 149 og 151.

fleste Kobbeblærer [27]), nemlig af Ungerne, som ere net tilpas til en Blæres behørige Størrelse, at den hverken bliver for stor at føre, eller for liden at modstaae en Sæl ved Fangsten.

I en Sælhund af dette Slags fandt jeg eengang Hiertet bedervet af et gammelt Saar, og næsten ganske opædt af Orme, saa at jeg maatte høilig forundre mig over, at den endda havde kunnet leve; alligevel forsikkrede Fangeren mig, at den havde holdt temmelig Stand mod ham, da han søgde at dræbe den, ret som den intet manglede; hvilket synes mig ret mærkværdigt, saasom man just søger at hierteskyde et Dyr for at dræbe det vist. Disse Orme vare af samme slags Spolorme, som ere ommeldte ved Svartsiden, under Navn af Ascaris Phocæ [28]).

Endelig skulde jeg nu bestemme de flere Synonyma, som vare at henføre til denne Art, saavidt det kan sluttes af de angivne Mærker i Sammenhold med denne Beskrivelse. Jeg holder da for, at Fiordsælen er de gamle Norskes Skemming [29]), paa Grund af det, der anføres om dens Størrelse, at den skulde være mindre, end de andre, og om dens Maade at gjøre sig Huller igiennem den flade Iis, hvilket just passer paa denne Art. Paa samme Grund skulde

Lap=

---

[27]) Sammesteds p. 153.

[28]) Sammesteds p. 155.

[29]) Spec. Reg. p. 178.

Lappernes Hauskar-Gubbo [30]) blive en Unge af denne Art, da den siges at være kun en Alen lang og af Lighed med et Øsekar eller mere fiirskaaren, end de andre Arter, hvilket stemmer overeens med dennes elliptiske Figur. Jislændernes Hringanor [31]) bliver og uden Tvivl at ansee for en Unge af denne Art, da den ikke allene siges at krybe op paa Isen i de inderste Fiorde, men og at være liden af Væxt, og have sit Navn af de mange Ringe, der allevegne findes paa dens Ryg, hvilket sidste kan meget vel svare til Fiordsælens Flammer paa Ryggen, der undertiden løbe saa i eet, at de see ud, som Ringe. Mere vanskeligt er det at bestemme, om deres Utselur [32]) hører til denne Art. Jeg har tvivlsomt anført den blant Synonyma i min Fauna, og mere vis er jeg endnu ei bleven i denne Sag. Mohr [33]) regner den vel ligefrem til denne Art, men synes at have giort det blot paa mine Ord; thi selv anfører han intet til Beviis herfor, men tilstaaer, at han hverken selv har seet den, eller havt tydelig Efterretning om den. Og det, som findes hos de andre Skribentere, er ligesaa utilstrækkeligt at dømme efter. Det Olavson fortæller, at den føder sine Unger om Vinteren, og at især de Gamles Kiød ikke

[30]) Leem Lapp. p. 215. not. 66.

[31]) Mohr Jisl. Naturh. p. 5.

[32]) Olavs. Reise giennem Jisland p. 488. 529. o. fl. St.

[33]) l. c. p. 5.

ikke er ret nydeligt at spise, passer vel rigtig nok paa denne Art, men derimod synes det at støde, at den siges større end Landsælen eller den almindelige Sæl, hvilket ingenlunde holder Stik, uden man vilde holde en udvoxen Fiordsæl mod en halvvoxen almindelig Sæl; saalænge man og ingen ordentlig Beskrivelse faaer paa Udsælen, kan intet vist fastsættes; imidlertid maae jeg og tilstaae, at dersom den ei hører til denne Art, veed jeg ingen anden af de grønlandske at henføre den til, uden det skulde være deres Urksuk [34]), som nærmere under samme skal blive undersøgt. Jo nøiere jeg derimod overveier det, der berettes om de Svenskes Graa-Sæl [35]), især at den har en dunkelgraa, og undertiden guulagtig Farve, bredere Næse og længere Kløer, end den almindelige: at den føder om Vinteren paa Isen, hvorfra Ungerne ei vove sig i Vandet, før de ved Iisbrud nødes dertil: at den giør sig Huller i den faste flade Iis i den Bothniske Bugt: at den ikke er saa sky som den almindelige, og dens Kiød mere stinkende: jo mere bliver jeg bestyrket i den Tanke, at den er samme Art, som Grønlændernes Neitsek; dog maae det mærkes, at man i Sverrig giør Forskiel imellem *Grå-Skælar* og *Grå-Vikare-Skælar* [36]),

og

---

[34]) See i det følgende: 5te Art.

[35]) Af Kneif i Svenske Vidensk. Acad. Handl. 19de B. tydske Overs p. 171 og følg.

[36]) Som Hr. Oedman beretter i samme Academies *nye* Handl. 5te Bind p. 83. (tydske Overs. p. 82).

og, dersom disse virkelig skulde være særskilte Arter, da bliver det sidste Slags vel at regne hid. Erxleben l. c. har vel og Formodning om, at Parsons omskrevne longneck'd Seal [37]) skulde være af denne Art, men dette finder jeg ikke i mindste Maade rimeligt; thi den langstrakte Hals, og Mangelen af Tæer paa Fortallerne, synes mig at være nok til at skiælne den herfra. Herefter bliver da Fiordsælens Synonymie følgende:

Phoca foetida *Faun. Grönl.* p. 13. Müll. *Prodr.* p. VIII. Mohr Jisl. Naturh. p. 5.

Phoca hispida Erxleben *Mamm.* p. 589. Gmelin *Syst. Nat.* Tom. 1. p. 64.

Phoca Bothnica Gmelin l. c. p. 63. 3, *β*.

Neitsek Cranz Hist. von Grenl. 1. p. 164. Anmærkning. til Cranzes Hist. om Grønl. p. 154. Staunings korte Beskriv. over Grønl. p. 144.

Neitsitlek Anm. til Cranzes Hist. om Grønl. p. 158. Stauning l. c. p. 146. (en udvoxen).

Okilleriak Anm. til Cranz. l. c. Stauning l. c. (den hvide Udart).

Skemming og Selakong *Spec. Reg.* p. 178. Torf. *Grönl. Ant.* p. 88. Leem *Lapp.* p. 215. not. 66. n. 2.

Hauskar-Gubbo Leem l. c. n. 1. Hammer *Faun. Norv.* p. 4. n. 13.

Havkat,

37) Philosophical Transactions Vol. XLVII. p. 120. tab. VI.

Havkat, Sælkonge Leem l. c. n. 2. Hammer l. c. n. 14.

The rough Seal Pennant *Synopf. Quadr.* p. 341. *Ej. Hift. Quadr.* II. p. 524.

Der rauhe Seehund Schreber Saugth. III. p. 312. tab. LXXXVI. Müller Naturf. Supplem. p. 26.

Hringanor Mohr l. c. Olavii oec. Reise giennem Jisland p. 346. (en Unge).

Grå-Sjæl Faun. Svec. p. 2. (under Phoca vitulina). Kneiff i Svenske Vid. Acad. Handl. 19de Bind (tydske Overs.) p. 171 og følg.

Grå-Wikare-Skæl Oedman i Svenske Widensk. Acad. Nye Handl. 5 B. p. 83. (tydske Overs. p. 82).

Der graue Seehund Schreber l. c. p. 309. Borowski Thiere 1 B. p. 9. Erxleben l. c. p. 587. *α*.

Utselur, Vetrarselur, Olavsons Reise giennem Jisland p. 219. 488. 529. 750?

Udsæl Olavii oecon. Reise i Jisland p. 515?

Pesæl Horreb. Jisl. (tydske Udgave) p. 269?

Tredie Art.

Den Spraglede Sæl.

(Phoca vitulina.)

Denne Sælart har jeg største Grund til at ansee for den almindelige, som Linné nærmest har havt i Tanke med sin Phoca vitulina [38]); thi baade passer hans Beskrivelse best paa samme, og adskillige Exemplarer af den almindelige Sæl, som i Dannemark og Norge ere mig forekomne, deels døde, deels levende, befandtes at være af samme Art, som den grønlandske spraglede Sæl. Det udstoppede Exemplar, som findes i Universitetets Naturalsamling under Navn af Phoca vitulina, hører ogsaa hid; ligesom Büffons [39]), Schrebers [40]) og fleres Beskrivelser og Figurer paa den almindelige ligne ganske denne grønlandske Art. Dermed vil jeg dog ikke have sagt, at alle de Sæle, der falde i vore Vande og løbe under eet og samme Navn, skulde nødvendig kun udgiøre een Art; thi en nøiere Undersøgning paa de Steder, hvor de meest treffes og fanges, vilde uden Tvivl lære andet.

Skiønt

38) Faun. Svec. p. 2. Sp. 4.

39) Algem. Hist. der Natur VII. Th. 1 B. p. 184 217. Tab. XLV.

40) Saugth. III. p. 303. t. LXXXIV.

Skiønt man og kan tvivle om, at de gamles Vitulus marinus har været den Art, der falder i disse nordlige Vande, og Navnet vitulina i mine Tanker snarere maatte forandres til canina, saasom den har større Lighed efter en svømmende Hund, end Kalv, naar den sees i Vandet, saa dog, da dette Navn nu eengang er den tillagt og almindeligst bleven brugt om den bekiendteste Sælart, har jeg saavel i min Fauna Grönlandica [41]), som her, ladet den beholde samme, for ikke at foraarsage Forvirring. Det danske Navn Spragled Sæl har allerede Superintendent Egede givet den [42]), hvilket og meget vel passer efter dens spraglede Skind, derfor den og gaaer under dette Navn ved Colonierne i Grønland; men man giør Forskiæl imellem Smaaspraglede, hvorunder forstaaes de Unge, og Storspraglede, hvorunder forstaaes de Gamle. Unægtelig bliver den og de Norskes Kobbe [43]), Jislændernes Landselur [44]), Færøensernes Steen-Kobbe [45]), Lappernes Nuorrosh [46]) og Svenskernes

---

41) p. 9. Spec. 6.

42) J det gamle Grønlands nye Perlustration p. 46. hos Figuren.

43) Pontopp. Norges Naturl. Hist. 2den Deel p. 203. Strøm Søndmøers Beskr. I. p. 153.

44) Olavsons Reisebeskr. p. 529. t. XXXII.

45) Debes Beskr. over Færøe p. 151.

46) Leem Lapp. Beskr. p. 213.

Vikare-Sjål [47]). Om de øvrige Synonyma, som enten hidtil urettelig ere anførte under denne Sælart, eller dog kunde tvivles om og være noget at erindre ved, vil jeg ei udlade mig før til Slutning.

Grønlænderne kalde den Kassigiak, som er dens Artnavn, der efter Sprogets Etymologie kan betyde: den som idelig vil være oven paa, (fordi den saa hyppigen sees ligge paa Stene og Iis, og svømme i Vandets Overflade.) Dog lider dette Navn nogen Forandring efter Sælens Alder; thi i første Alder kaldes den Kassigiarak ɔ: en Kassigiak-Unge, og bedre ud paa Sommeren Kassigieitsiak [48]) ɔ: en middelmaadig Kassigiak; i 2det Aar Kassiginak ɔ: en ret og slet Kassigiak (fordi dens Skind da er maadeligst til Brug); i 3die Aar heder den Kassigiarsoak ɔ: den store Kassigiak; siden forandres ikke Navnet, ei heller Størrelsen synderlig, da den synes at udvoxe paa 3 Aar. Den gaaer vel og paa visse Steder i Landet under de Navne Ermik, Ermitsiak, Akutleenak, og Akunnektok, men disse ere dog mindre brugelige og af mig sielden hørte.

Om denne saa almindelig bekiendte Sælart skulde jeg kunne fatte mig kort, og næsten blot behøve at henvise til de andres Beskrivelser, dersom ikke maa-

skee

47) Faun. Svec. l. c.

48) Dette Navn er i min Fauna Gröնl. p. 9. feiltrykt: Kassigiectsiak.

skee nogle maatte ønske nogen omstændeligere Beretning om den, der falder ved de grønlandske Strande, til Sammenligning med den, der falder ved de Danske og Norske. Den skiælner fornemmelig fra de tvende foregaaende Arter ved sit Nakketryk (eller et Indtryk ved Baghovedet, der giør den ligesom huulnakket og skiller Hovedet kiendelig fra Halsen); dens Krop er og mere cylindrisk trind, og dens Haar style ei saa meget, som paa Fiordsælen, men mere end paa Svartsiden, og ere blødere end begges; foruden flere Skiælnemærker, som det følgende vil vise.

Af Farve ere de ældste overalt sort- og hvidspraglede, da det sorte har et blaat Skiær, hvorimellem de hvide Pletter ere talrig strøede, saa at de ere næsten tigrede, men Bugen lysere. De fiorgamle ere mere blakkede, saa at de hvide Pletter mindre stikke frem deri; men i første Aar ere de af smukkere sort Farve, der indtager det meste af Ryggen med smaa hvide Spetter indsprængt og en ganske hvid Bug.

Naar denne Art er fuldvoxen, da er den større, end Fiordsælen, men bliver ei i Almindelighed saa stor, som Svartsiden; dog er Forskiællen ei heller saameget betydelig, thi paa en af de største, som jeg maalede, var

Hele Længden = = =	2 Al. 10 Tom.
Omkredsen paa det tykkeste af Kroppen = = = =	1 Al. 15 Tom.

Hovedets Længde	= = = =	7 Tom.
Omkreds	= = =	16 Tom.
Snudens Længde	= = =	3 Tom.
Brede for Enden	= =	2½ Tom.
Veidehaarene, de længste omtrent	=	4¼ Tom.
Halsens Længde	= = =	6 Tom.
Omkreds foran Lallerne	=	21 Tom.
Kroppens Længde fra Forlallerne til Baglallerne	= = =	1 Al. 9 Tom.
Bringens Brede imellem Forlallerne	=	9 Tom.
Forlallernes Længde	= =	8 Tom.
Brede ved Roden	= =	3 Tom.
efter yderste Skraaning	=	5 Tom.
Baglallernes Længde	= = =	12 Tom.
Brede ved Kroppen	= =	2 Tom.
imellem de 2de yderste Tæer		14 Tom.
Rumpens Længde	= = = =	5 Tom.
Brede ved Roden	= =	1⅔ Tom.

Hovedet er fladtrykt oven paa, men til Siderne buglerundt, og ei saa langstrakt, som paa Svartsiden, men større end paa Fiordsælen, og Snuden mere forholdsmæssig efter Hovedet. Paa samme har den mange Veidehaar, som ere fladtrykte og paa de tvende skarpe Sider bølgeløbende, de yderste og længste hvidagtige, men de inderste og mindste sorte. I det øvrige er Hovedet med Tunge, Oine, Oren og Næseborer, som paa Svartsiden.

Tæn-

Tænderne ere i alt 34, nemlig: 1) Fortænderne 10, som ere: a) i Overkiæben 6, hvoraf de fire midterste ere mindst, kegledannede, skarpe og lidt krumme ind ad; de tvende til Siderne ere længere, krumme ud ad og ligesom lidt skilte fra de andre; b) i Underkiæben 4, 2 og 2 til hver Side, adskilte i Midten ved en liden Gumme, ellers næsten som de 4 midterste i Overkiæben, men mere korte og butte, især de to midterste. 2) Hundetænderne ere 4, lange, krumme og spidse, een paa hver Side af hver Kiæbe. 3) Kindtænderne ere 20, nemlig: 5 til hver Side i hver Kiæbe, hvoraf de i Overkiæben ere lave og kløftede til to skarpe Spidse, og have desuden ved Roden smaa Tilsætninger; de i Underkiæben ere bredere og tredeelte, ellers som de øverste.

Halsen er kun maadelig lang, men temmelig slank, derfor synes den længere, end den virkelig er, især paa de mavre [49]), og tager til i Tykkelse indtil Forlallerne. I Nakken, hvor Halsens første Leed begynder, er den noget nedtrykt ved en lavere Kule, der giør at Hovedet sidder høiere en Halsen.

Kroppen er aflang, trind, og næsten jevntyk imellem For- og Baglallerne, hvorved den bliver

[49]) Ved Svartsidens Beskrivelse i 1ste Hefte p. 91. er den Skrivfeil indløbet, at den tillægges en kortere Hals end den almindelige Sæl, da det skulde læses: en sværere Hals hvilket jeg her maae erindre til Rettelse.

næsten cylindrisk; over Skuldrene falder den dog mere høirygget, da den siden i Høide tager jevnt af indtil Baglallerne; Bugen er og mere flad.

Forlallerne ere næsten ægformige, have 5 Tæer og 5 sorte, lange, rendehule Kløer, som ligge oven paa Huden, der efter samme er indskaaren i Randen. Baglallerne ere flade, men indkrumme neden til, med trinde Ankler, og stor Svømmehuud imellem Tæerne, som indtager et vidt Rum, naar den udspiles. I det øvrige ere Lallerne og Rumpen dannede, som paa Svartsiden.

Dennes Skind er ei meget tykt, men dog tungt at bære i Klæder. Overalt er det begroet med tæt pakkede Haar, der ei ligge saa glat an, som paa Svartsiden, ei heller style saa meget, som paa Fiordsælen, ere bløde, fine og smukt glindsende, af maadelig Længde, og have ei synderlig Laad i Grunden. I andet Aar (da den kaldes Kassiginak) ere dens Haar kortere, tyndere, og ligesom fittede [50]), der er og da mindre Hold i Haarene, og Skindene see flette ud, hvorfor man ei da agter dem meget. Men de Unges Skind ere baade myge og varme at bære i Klæder, og tillige meget smukke og varige.

Den

---

[50]) Det Daubentonske Exemplar, Allgem. Hist. der Natur l. c. maae derfor have været af denne Alder, efter det der meldes p. 218 om Haarenes Fittighed og Farve.

Den spraglede Sæl har got Spæk, der ikke giver Svartsidens meget efter i Størrelse, naar den er fuldvoxen, men vel i Godhed; thi, da det er fast og tæt i sig, er det og vanskeligere at faae smeltet og giver des flere Grever. For Grønlænderne er det dog i visse Henseender bedre, end andet.

I Indvoldene er den ei synderlig forskiællig fra Svartsiden.

Den opholder sig i Grønland hele Aaret igiennem, og flytter ikke bort; ogsaa treffes den i alle Landets Egne ved Strandene, dog paa nogle Steder i større Mængde, hvilke og derefter faae Navn. Man treffer den vel baade i Fiordene og ved Kysterne mod det vilde Hav, men dens rette Opholdssteder ere dog saadanne, hvor Folk sielden komme; thi den er meget skye; den søger derfor helst ind i de dybeste Fiorde og affides Bugter, eller til Udhavsøerne for at være sikker; og, hvor Grønlænderne boe om Vinteren, skiøtter den saa lidet om at være i Nærværelsen, at, om den end før paa saadanne Steder har havt Tilhold, flyer den derfra formedelst sin stærke Lugt. Om Vinteren, naar Fiordene ere belagte med Iis, sees den sielden ved Kysterne, men om Foraaret, naar Iisen bryder op, kommer den for en Dag.

Denne Sælart findes ei allene i Vandet og paa Iisen, men den kryber endog op paa Landet, især paa Udhavsøerne, Skiærene i Havet og klippige Strandbrede, hvor den ligger at sove og soelbade sig. I den

faste Jis har den store Huller, hvorigiennem den opkryber at lægge sig paa Jisen, ligesom Fiordsælen. I Vandet er den en stærk Svømmer og mere forsigtig, end nogen anden Art, derfor sees den meget sielden liggende henrykt eller legende i Vandet, men altid svømmende med Hovedet oprakt, hvilket den dreier frem og tilbage, at see sig for, og ligner da meget en svømmende Hund; naar den atter gaaer under Vandet, saa skyder den sig forud og lader Ryggen tilsyne. Man treffer helst enkelte svømme, da den i Vandet sielden flokker; paa Jis og Land ligger derimod ofte flere samlede. I Almindelighed skulde man ikke troe dem tilbeielige til at rives, som de andre Arter, saasom deres Skind, saavidt de ere komne mig tilsyne, ere ei meget forrevne [51]), dog kan man undertiden see tvende at slaaes i Vandet. Mennesker flyer den altid for, og anfalder dem neppe nok, om den end bliver saaret.

Hvad dens Ynglen angaaer, da holder man for, at den parres i September Maaned, og det er vist, at den føder i Junii Maaned i Grønland [52]). Den faaer

[51]) Min Erfaring svarer da ikke til det, der anføres i Anmærkn. til Cranz p. 151. "At Skindet af de store skulde "være fuldt af Rifter, som de faae ved indbyrdes Slags"maal, hvortil denne Art Sæle skulde være meget hen"given."

[52]) Jeg bestemmer det just saaledes, fordi den, efter Beretningerne at dømme, i andre Lande ei saa nøie iagttager denne Fødetid.

faaer kun een Unge, hvilken den føder paa Landet ved Strandbredden; man skulde snart troe, at Ungen allerede før Fødselen havde tabt sin hvide Laad, saasom den gierne treffes sort; den maae i det mindste meget hastig miste det. Moderen forlader ei letteligt samme, men opholder sig ved Siden af den, for at beskierme den; ja, dersom Ungen bliver forfulgt, saa stræber den at faae samme med sig ved at svømme omkring og lokke for den; og, bliver Ungen fangen, saa følger dog Moderen bag efter til Landet at søge efter den, og er da meget dristig, dog anfalder den ikke. Ungen, som kiender Moderens Omhyggelighed, tager og sin Tilflugt til samme ved et spædt Skrig, (omtrent som en Kat) naar den seer nogen Fare, men ved samme Skrig røber den sig ofte for Forfølgeren.

Dens Føde bestaaer i allehaande middelmaadige og smaa Fiske og Søe-Insekter, hvori den ei meget skiælner fra Svartsiden og Fiordsælen, dog finder man den især begierlig efter det slags Ørreder, som jeg i min Fauna Grönlandica har beskrevet under det Navn Salmo Carpio [53]), hvilke den eftersætter lige indtil Elvmundingerne, og ofte derover vover sig i smaa Indviger, hvor den formedelst Vandets Udfald i Ebbetiden geraader i Fare at blive deslettere fanget; man seer den og ofte oven i Vandet med smaa Rodfiske (Perca Norvegica) i Munden, og i dens Mave treffes hyppigen Reger (Cancer Squilla).

Den

53) p. 170. Spec. 124.

Den har vel samme Fiender, som Svartsiden og Fiordsælen, men ved sin Forsigtighed veed den temmelig got at vogte sig for Tandfisken (Physeter Microps) og Havkallen (Squalus Carcharias), og flyer op paa Land, naar den seer Faren nær, hvorhen da ingen af disse kan følge den; Ørnen (Vultur Albicilla) aarker og ikke uden de allermindste og dem faaer han endda neppe fangne, uden de nylig ere fødte; Biornen (Ursus maritimus) bliver derfor dens værste Fiende til at overrumple den, naar den paa Landet eller Isen ligger at sove.

Fangsten med den spraglede Sæl gaaer

1) Først og fornemmelig for sig ved Kastepilen, ligesom meldt er under Svartsiden [54]), thi da den er meget forsigtig, maae den skydes langt fra, og især ved fleres Forfølgelse paa Klappejagt.
2) Med Harpuunpilen [55]) skeer det sieldnere, da den for sin Forsigtighed ei lettelig lader sig komme nær, uden med det Slags, der bruges paa den faste Iis, hvorom er meldt under Fiordsælen [56]).
3) Med Bøsse skydes den og, deels naar den er opkrøben paa Land eller Iis, deels naar den svømmer ved Strandbredden for at udsee sig et beqvemt Sted, at krybe op paa.

De

[54]) See 1ste Hefte p. 128.
[55]) Sammesteds p. 122.
[56]) See dette 2det Hefte p. 89.

De dræbe fleest af dem, naar de enten ere drægtige og ei kunne holde længe ud at eftersættes, eller naar de ere smaa og nylig fødte, hvilken Tid Grønlænderne oppasse dem, før de kunne værge sig.

Nytten af denne Sæl er:

1) Kiødet, som er for Grønlænderne en lækker Spise, og gierne nydes kogt, da de neppe bie saa længe, at de skulde tørre det, uden paa de Steder i Landet, hvor den skulde fanges i Overflødighed; thi virkelig foretrække de dennes for alle andre Sælarters Kiød, og man maae tilstaae dem, at det er det beste, og seer saa got ud, at en Europæer ei skulde giøre sig lang Betænkning om at spise det. Jeg har selv eengang giort Forsøg med Tungen, Hiertet, Leveren og Nyrerne, der altsammen meget vel lod sig spise, saa at, naar man endelig maatte gribe til Sælhundekost af Hunger eller til Forfriskning, var dette Slags helst at vælge, og kunde da ei siges at lide stor Nød, dersom man havde Brød til.

2) Indvoldene bruges og, ligesom Svartsidens.

3) Spækket bruges vel til at brænde i Lamperne, men det meste spises, da Grønlænderne finde stor Smag deri. Ved Handelen leveres det og, hvor de største gielder omtrent i Værdie mod Svartsidens.

4) Skindet (uden at tale om, at det hyppigen spises tilligemed Spækket) beredes næsten allene paa tvende Maader:

a) Til Haarskind [57]), hvoraf nogle faa bliver leverede ved Handelen, og siden anvendte til Kuffertbetræk og Tobakspunge; undertiden og de yngstes til Veste og de ældstes til Hestedækkener, saasom de ere saa smukt tigrede. Kolonisterne i Grønland bruge og meest de unges Skind til Klæder, som ere de smukkeste af alle Sælskind og gode mod Landets Kulde. De fleste, beste og smukkeste beholde dog gierne Grønlænderne selv, og bruge de fuldvoxnes til Teltenes Inderskind, de middelmaadige og korthaarede til Støvler med Haarene udvendte, men de yngste og smukkeste have saavel Mandfolk, som Qvindfolk, til Statspeltse, og Buxer med Haarene udvendt, hvilket lader dem meget got.

b) Man giør og af de Unges Skind, heelt afkrænget, Kobbeblærer [58]), da de holdes hertil meget gode, og blive smukt hvide.

Vel kunde man og berede dens Skind paa alle øvrige Maader, men hertil holdes de i Almindelighed for gode, da man vil frede paa dens smukke Haar.

Orme

[57]) See 1ste Hefte p. 141.

[58]) Sammesteds p. 153.

Orme har jeg endnu ei fundet i denne Art, hvoraf jeg slutter, at den maae være mindre beladt med dem, end de andre.

I Henseende til denne Sælarts Synonymie hersker megen Forvirring, saasom Linné, og flere, have været tilbøielige at føre under samme alle de Sæle, der havde et glat Hoved uden Blære og kiendelige Orelæppe, hvorom jeg allerede tilforn har erindret [59]). Man maae og paa mange Steder hos Skribenterne være meget uvis om, hvilken Art de mene med deres omskrevne Sæl, naar de kun løselig melde derom, uden at angive noget ret Skiælnemærke; thi, at de treffes liggende paa Iis eller Skiær, rives og brøle, svømme enkelte eller i Flokke o. s. fr. kan passe sig paa flere. Dog mener jeg, at man med Grund kan ansee de ældre Naturkyndiges Phoca eller Vitulus marinus fra Middelhavet for en særskilt Art fra den almindelige eller spraglede Sæl, der falder i de nordlige Vande, saasom man har opdaget andre Arter, hvortil hiin nærmere kunde henføres: Bůffon holder den for sin lille Sæl [60]), hvorimod jeg dog har dette, at hans lille Sæl ikke var kommen fra Middelhavet, men Indien [61]), og havde kiendelige Orelæppe, da dog

[59]) See 1ste Hefte p. 84.

[60]) Algem. Hist. der Natur VII. Th. I. B. p. 183. 187. 228. tab. LIII. Der kleine Phoke.

[61]) l. c. p. 188.

dog Aristoteles siger om den ham bekiendte Sæl, at den havde ingen udvortes Øren (Ørelæppe) men blot Øregange eller Huller, hvilket og Büffon selv anfører [62]); derimod er jeg mere tilbøielig med Professor Herrman at antage den for hans Munkesæl [63]), der just var fra Middelhavet, og hvis Beskrivelse meget vel passer med det Aristoteles, Plinius og flere af de ældre melde om deres Sæl. Dernæst har Molina [64]) giort os bekiendt med en Art Sæle, som falder hyppigen i Havet ved Chili, hvilken han kalder Urigne eller Phoca lupina, men siger at være de Franskes og Spanskes lille Søeulv; denne skiælner han fra den almindelige Sæl, og dersom hans Beskrivelse er paalidelig (som man dog vel skulde troe, da alting anføres saa omstændelig) saa ere de angivne Mærker skiælnende nok, især at den paa Forlallerne kun har 4 Tæer, hvori den udmærker sig fra alle mig bekiendte Arter; og nu mener jeg, at alle de Sæle, som under de Navne Søeulve eller Søekalve ommeldes hos Skribenterne, som hiemmehørende i sydamerikanske Egne, snarere maatte henføres til hans Phoca Lupina, end til Phoca vitulina, skiønt de hidtil have løbet med, som

---

62) l. c.

63) Der Münchs-Robbe, Beschäft. Berlin. Gesellsch. Naturf. Freunde IV. B. p. 456. tab. XII. XIII. Phoca Monachus Gmelin. Syst. nat. Tom. I. p. 64.

64) Versuch einer Naturgesch. von Chili p. 244.

som Synonyma under denne. Den graa Sæl, som man ogsaa hidtil har anseet for en blot Artforandring af den almindelige, har jeg tilforn anbragt under Fiordsælen [65]). Den Siberiske Sæl [66]), der er ganske hvid, og alligevel er mistænkt at være en Udart af den almindelige, bliver sikkert en egen Art, og uden al Tvivl den, som Lepechin har beskrevet os under det Navn Phoca Leporina [67]). Naar saaledes disse Arter fradrages, vil en temmelig Formindskelse skee i den spraglede Sæls Synonyma. Om den Caspiske Sæl [68]), som man og pleier at regne hid, virkelig er kun at ansee for en Artforandring, er ei got at bestemme, da den tillægges saa forskiællig Farve, at man endog kunde fristes til at tænke, der vare flere Arter i det Caspiske Hav; den synes overalt ikke endnu nøie nok betragtet. Det er ikke at tvivle paa, at jo denne Art ogsaa maae være blant dem, der opregnes i Speculo Regali [69]), da den er saa almindelig, og maatte fremfor nogen anden Art være Skribenten bekiendt, men i Henseende til den angivne Størrelse

[65]) See foran p. 95.

[66]) Der Siberische Seehund, Schreber Säugth. III. p. 310.

[67]) Act. Acad. Sc. Petr. 1777. T. 1. P. 1. p. 264. Tab. VIII. IX.

[68]) Der Caspische Seehund, Schreber l. c.

[69]) p. 176—178.

relse finder jeg ingen af dem at kunne svare hertil [70], og i øvrigt har man for lidet at dømme efter, saa at man hellere maae lade det uafgiort. De Svenskes Morunge [71]) bliver, efter Farven at dømme, uden al Tvivl ikke andet, end en Unge af denne Art, i hvor meget end Hr. Oedman strider for at giøre den til en egen Art, som maae komme an paa nærmere anstilte Undersøgelser af de Svenske Naturkyndige. Torfæi Latrselr [72]) synes og at høre hid, da alt det, han skriver om den, temmelig vel passer paa den almindelige eller spraglede Sæl, men saa vil man faae ont ved at forene alle de Sæle sammen, som de ældre og nyere Jislændere, og Færøenserne lade gaae under dette Navn. Mohr [73]) anfører Latra-Selr under Phoca foetida, og formoder, at den kunde blive den samme, som Færøensernes Laatu-Keupur; men jeg seer intet, der kunde drage mig til at tænke eens med ham i nogen af Delene. Debes [74]) taler om

---

70) Biskop Gunnerus, i Anmærkningerne til Leems Lapp. p. 213. num. 62. anfører vel Havselr af Speculo Reg. som nærmest svarende til Stenkobberne, men jeg finder ikke dette Navn i Spec. Reg., derimod hos Torfæus Grönl. ant. p. 87. hvor den sees at være en anden Art.

71) Oedman i Svenske Vidensk. Acad. nye Handl. 5 B. p. 84.

72) Grönl. ant. p. 88.

73) Jisl. Naturl. p. 5.

74) J sin Beskrivelse over Færøerne p. 151.

om Later-Kobben, som en egen Art, særskilt fra Steen-Kobben derved, "at den er saa stor som en "Koe og lægger sig paa Klipper og Udskiær under høie "Forbierge, hvor ingen kan komme til den med Baad, "og naar de føde deres Unger i September, begive de "sig ind i store Huller under Bierget, af Indbyggerne "kaldet Later, af det gamle Færøiske Ord Lateris ɔ: "mages, fordi de mene, at Sælhundene der mages." Dersom da Debes har havt paalidelige Efterretninger om denne Sæls Størrelse og Fødetid, da viser dette især, at den hverken kan være Phoca foetida (hispida) eller vitulina, derimod skulde den snarere kunne ansees for den, Jislænderne kalde Utselr (Udsælen), hvorom jeg under Fiordsælen har yttret mine Tanker [75]. Hverken hos Olavson eller Olavius kan jeg finde Latersælen ommeldt, som en egen Art: kun eet Sted taler den første om Laatur, som Sælhundeboe, da han fortæller "en gammel Maade, man "havde brugt at fange Sælen paa, ved at opmure "Broer, der kunde lokke dette Dyr til at krybe derop "og føde sine Unger, hvilke Laater bleve saaledes dannede, at Fangsten der kunde gaae an efter Be"hag" [76]; og for saavidt passer det ganske got med Færøensernes Begreb om samme Ord; men disse kunstige Laater eller Sælhundeboer kunde nok saa vel bru-

75) p. 94.

76) Olavs. Reise giennem Jisland p. 59.

ges til at fange Landsælen paa, som nogen anden, og da Olavson just paa anførte Sted taler om Landsælen, saa kan Torfæus under sin Latrselr have meent det slags Sæle, der pleiede at fanges paa Laaser. Overalt er det det møisommeligste Arbeide ved Beskrivelsen af et Naturstykke, at faae til nøie bestemt sammes Synonymie, naar man treffer for Skribentere, der næsten intet videre sige os, end Navnet, eller høit saadanne Mærker, der kunne passe sig for flere Arter af samme Slægt. Saavidt jeg ellers, efter det anførte, veed at dømme, bliver den spraglede Sæls Synonyma følgende:

Phoca vitulina, *Linn.* Syst. nat. T. I. pag. 56. Faun. Svec. p. 2. *Müll.* Prodr. p. 1. *Erxleben* Mamm. p. 583. Faun. Grönl. p. 9. Borowski Thiere 1. B. 2. St. p. 7. Mohr Jisl. Naturh. p. 2. *Gmelin* Syst. Nat. T. 1. p. 63. *Lepechin* Act. Ac. Sc. Petrop. 1777. Tom. 1. P. 1. p. 259.

Vitulus maris Oceani, *Rondelet* pisc. p. 458. (poissons p. 343.) c. fig. *Gesn.* Aqvat. p. 705. c. fig. *Aldrov.* pisc. p. 723. c. fig. (alle disse Figurer ere slette).

Vitulus marinus *Ol. Magn.* Sept. p. 701.

Phoca s. vitulus marinus *Raj.* Syn. Qvadr. p. 189. *Sibbaldi* Scot. illustr. T. II. p. 10. *Rzacz.* Pol. auct. p. 244. *Brisson* Qvadr. p. 162.

Phoca

Phoca *Worm.* Muf. p. 289. *Charlet.* Exerc. pifc. p. 48. *Grew.* Muf. p. 94.

Phoca maris, Ephem. naturæ curiof. Decur. I. Ann. 9. Obf. 98. Dec. III. Ann. 7. App. p. 15. (anatomisk beskrevne).

Phoca vulgaris *Jonft.* pifc. p. 221. t. 44. (slet Figur).

Phoca communis Muf. *Adam. Frid.* 1. p. 5.

Phoca pedibus anticis digitatis, unguiculatis, pofterioribus latis, unguibus teretibus, *Gronov.* Zooph. 1. p. 7. n. 28.

Phoca mediæ magnitudinis, *Steller* Nov. Comm. Petr. II. p. 290.

Phoca f. Robbe, Klein vierf. Thiere p. 279.

Spragled Sæl, Egedes Grønlands Naturelhist. p. 46. med en liden (maadelig) Figur.

Sælhund Pontop. Danske Atlas T. 1. p. 639. 643.

Den almindelige Sælhund, Bomare Naturlex. Tom. VII. p. 14.

Kobbe, Pontop. Norg. Nat. Hist. II. p. 203. med Fig. (maadelig). Strøm Søndm. I. p. 153. *Hammer* Faun. Norv. p. 3.

Steenkobbe, Debes Færøernes Beskr. p. 151. *Hammer* Faun. Norv. p. 4.

Landselur, Vorselur, Olavsons Reise giennem Jisl. p. 58. 219. 354. 488. 529. 980. tab. XXXII. (temmelig god Figur baade paa den

Gamle og Unge, dog Tæer og Kløer giorte for store, adsplittede og lige lange, og paa Forlallerne sees kun 4 Tæer og ingen Svømmehud, hvilket er unaturligt).

Landsæl, Horreb. Jisl. (tydske Udgave) p. 269. Olavii oecon. Reise i Jisl. p. 79. 85. 175. 227. 273. 345. 408. 512.

Latrselr, *Torf.* Grönl. ant. p. 88.

Nuorrosh, *Leem* Lapp. p. 213.

Kassigiak, Cranz Hist. von Grönl. p. 163. 169. Anmærkn. til Cranz p. 150. 152. Staunings korte Beskriv. over Grønl. p. 142.

Skæl, Skjæl, Sjæl, Linnæi Gothl. Resa p. 184. 198. 270. 299. Sammes Wåstgötha Resa p. 91. Kalms Båhuusl. Resa p. 85.

Wikare-Sjæl, Faun. Svec. p. 2. Kneiff i Svenske Vidensk. Acad. Handl. 19de B. (tydske Overs.) p. 171. og følg.

Svarte-Wikare-Skæl, Oedman i Svenske Vidensk. Acad. Nye Handl. 5. B. p. 84. (tydske Overs. p. 82).

Morunge, sammesteds p. 84. (tydske Overs. p. 83.) en Unge.

Phoque de nôtre Ocean, *Büffon* Hist. nat. XIII. p. 333. 339. tab. 45. (beste Figur).

Der Phoke unsers Weltmeers, Büffon, Algem. Hist. der Nat. VII. Th. 1. B. p. 184. 217. tab. XLV. (beste Figur).

Der

Der Seekalb, Robbe, Hall. vierf. Thiere p. 579.

Seehund, Müll. Saml. III. p. 559. Knorr Delic. II. tab. H, 8.

Der Robbe oder Seehund, Müll. Naturs. I. p. 198.

Die andere Sort Seehund, Steller Beschr. von Kamsch. p. 107.

Meerkalb, Adelungs Gesch. Nordostl. Schiff. tab. XIX. (maadelig Figur).

Der gemeine Seehund, Leske Anfangsgr. der Naturg. p. 132. Berlin. Saml. 9. B. p. 561. Schreber Säugth. III. p. 303. t. LXXXIV. (Büffons Figur).

Rob of Zee-Hond, *Houtt.* nat. Hist. II. p. 14. tab. 11. f. 6.

The Seal, *Pennant* Brit. Zool. p. 71.

The common Seal, *Parson* i Philos. Transact. Vol. XLVII. p. 120. tab. 6. (maadelig Figur). *Pennant* Synops. Qvadr. p. 339. Ej. Hist. Qvadr. 11. p. 5 8.

The Sea-Calf *Hill.* anim. p. 554. tab. 27. (maadelig Figur).

The Soyle, *Borlas.* Nat. Hist of Cornvall. p. 284.

Vitello marino grande, *Aless.* Qvadr. IV. tab. 171. (Büffons Figur).

Der Caspische Seehund, Schreber l. c. p. 310. *Erxleben* Mamm. p. 588?

Phoca caspica, *Gmelin* Syst. nat. T. I. p. 64?

Fierde Art.

Klapmydsen.

Phoca cristata.

Denne Sæl-Art er Ansons Søeløve [77]) og Linnés Phoca Leonina [78]), som og i sit System har under denne Art iagttaget den rette Synonymie. Under samme Navn har jeg beskrevet den i min Fauna Grönlandica [79]) og skulde endnu ladet den beholde det, dersom ikke nogle Skribentere siden ogsaa havde kaldet en anden Sæl-Art Søeløve, nemlig: Phoca jubata [80]), og blot villet skille disse tvende Arter fra hinanden ved at kalde hiin: den glatte Søeløve, og denne den langhaarede Søeløve [81]), men da den sidste, formedelst sine lange krusede Haar paa Halsen, har større Lighed med Landløven, og derfor mere fortiener Løvenavnet, som Molina [82]) og rettelig har dømt, og af den Aarsag kun tillagt samme det Navn Phoca Leonina, men kaldet den anden Phoca Ele-

phan-

77) *Ansons* Voyage round the World p. 100. tab. 100.

78) Syst. nat. p. 55.

79) Spec. 5.

80) *Erxleben* Mammal. p. 582. *Gmelin* Syst. nat. p. 63.

81) See Schrebers Säugth. III. Th. p. 297. og 298. Der glatte Seelöwe og der zottige Seelöwe.

82) Naturgesch. von Chili p. 250.

phantina [83]) — hvilket sidste dog forekommer mig noget upassende, da den har ingen Snabel, som Elephanten, men kun en huul opblæselig Kam eller Blære for paa Hovedet — og da Klapmydsen af Systematici stedse gives det specifique Navn Phoca capite antice cristato, saa mener jeg, den rettest skilles fra alle andre ved det trivielle Navn Phoca cristata. Til en Tid stod jeg virkelig i den Tanke, at Phoca Leonina og Phoca jubata Auctorum vare kun een Art, nemlig den første Hannen og den sidste Hunnen, især da Steller [84]) synes at have blandet dem sammen; thi den Søeløve, han beskriver, er virkelig den Art, man siden har kaldet Phoca jubata, og dog anseer han den for een og samme med Dampiers Søeløve [85]), der uden al Tvivl er det Søedyr, som Anson har kaldet saa, efterdi begges ommeldte Søeløver ere trufne paa een Øe, som Schreber [86]) rigtig anmærker; men, da ikke allene Steller, ved sin Søeløves Beskrivelse [87]) ganske tier om Blæren i Panden, hvilken han dog maatte have bemærket, dersom han havde havt Klapmydsen for sig, og derimod tillægger den lange krusede Haar paa Halsen, og korte

83) l. c. p. 248 og 250.
84) Nov. Comm. Ac. Sc. Petrop. II. p. 360.
85) *Dampier* Voy. au tour du Monde I. p. 118.
86) l. c. p. 298.
87) l. c. p. 360. 361.

oprettede Ørelæppe, hvilke Klapmydsen ikke har, men endog flere siden have meldet om den med samme Skielnemærker, og saavelsom Steller, tale om begge Kiøn, endog have givet os dens Figur [88]), der i meget er forskiællig fra Klapmydsens, saa tør jeg ei længere drage i Tvivl, at jo Phoca jubata er en egen Art, som beqvemmest kunde beholde det Navn Phoca Leonina, men Klapmydsen derimod det Navn Phoca cristata. Pennant maae ellers have troet, at Ansons Søeløve var forskiællig fra Klapmydsen i de nordlige Vande, saasom han har anført dem som tvende særskilte Arter, den ene kaldet Hooded Seal og den anden Leonine Seal [89]). Ligesaa Schreber, som har denne under det Navn glatte Seelöwe, og hiin under det Navn Klapmütze [90]). Ham have Erxleben [91]) og Gmelin [92]) fulgt med deres Ph. Leonina og cristata, dog med Forskiæl; thi Erxleben yttrer sin Tvivl ved den sidste, om den og virkelig maatte være forskiællig fra den første [93]), men

88) *Pernetty* Voyages aux Isles Malouins. tom. 2. p. 47. tab. X. *Molina* l. c. p. 250.

89) Synopf. qvadr. p. 342. n. 268. og p. 348. n. 272.

90) l. c. p. 297. og 312.

91) l. c. p. 581. og 590.

92) l. c. p. 63. 64.

93) " Num forte idem animal cum Phoca leonina? " l. c. p. 590.

men Gmelin antager det ligefrem uden nogen Tvivl. Imidlertid ere de dog virkelig kun een Art, thi det Anson anfører om sin Søeløve, passer nøie nok paa den grønlandske Klapmyds. Systematici have og kiendelig røbet deres Forlegenhed, at finde rette Skiælnemærker imellem begge, i det de blot have maattet tage deres Tilflugt til Farven, og kaldet den første Phoca capite antice cristato, colore *fusco*, men den sidste Phoca capite antice cristato, colore *griseo*, men hvo seer ikke, hvor slibrigt dette Mærke er? og jeg troer, min følgende Beskrivelse vil, ved Sammenligning med andres, kunne tiene til Beviis for, at de udgiøre kun een Sæl-Art.

Det danske Navn Klapmyds, som Colonisterne og de danske Søefarende kalde den med, og allerede findes den tillagt af Superintendent Egede [94]) er egentlig intet andet, end det tydske Klapmütze (Hængehue) som rimeligst de tydske eller hollandske Hvalfangere først have givet den, fordi dens Pandeblære seer ud, som en Hue, der hængde ned for Øinene. Det kan ei heller tvivles om, at den jo er Jislændernes Blaudru-Selur ɔ: Blære-Sæl [95]) og Lappernes Oaaido [96]).

Grøn-

---

[94]) I Grønlands Naturelhistorie p. 46.

[95]) Torf. Grönl. ant. p. 88. Olavs. Reise giennem Jisl. p. 532.

[96]) Leem. Lapp. p. 214.

Grønlænderne kalde den Neitserſoak [97]) ɔ: den store Neitſek, fordi den i nogle Ting, især Haarene og Farven, har nogen Lighed med den Sæl, der kaldes Neitſek ɔ: Fiordsælen [98]), skiønt den i meget andet er den saare ulig. I første Aar heder den Neitſerſoarak ɔ: en Klapmydſeunge, og i andet Aar Kakortak ɔ: den hvidblevne. En gammel Han kaldes Neſaurſalik ɔ: den med Qvindehætten paa', fordi dens Pandeblære har Lighed efter en stor Hætte, som Qvindsfolkene have i deres Peltſe og kunne trække over Hovedet. Grønlændere og Udlændige have da giort sig eens Begreb om denne Pandeblære.

Af Farve ere de ældſte Klapmydſer paa Hoved, Laller og Rumpe, kulſorte; den øvrige Krop er ſort eller mørkebruun med hvidgraa Flekker, dog er Ryggen mørkeſt. De Unge ere, i første Aar, paa Bugen ganſke hvide, men langs ad Ryggen blaagraa. I andet Aar ere de endnu mere hvide, men den graa Strib langs ad Ryggen er mørkere og lidt brunladen. Siden nærmer den ſig alt mere og mere de Gamles Farve.

I

[97]) Dette Grønlandske Navn er (ſaavelſom det Iislandske Blaudruſelur) hos Erxleben urigtig anført under hans Phoca jubata, da det hører til hans Ph. Leonina; og ſiden forekommer det atter under hans Ph. criſtata.

[98]) See pag. 76.

I Størrelse overgaaer den meget de foregaaende Arter, og maae regnes blant de største Sæl-Arter, da der gives den Klapmyds, der er saa stor som en Oxe, 4 Alen lang, og derover. Det Exemplar jeg havde for mig ved Beskrivelsen, var ei ganske fuldvoxen, og udgiorde dog i Længde

	3¾ Al.
Brede imellem Forlallerne	19½ Tom.
mellem Baglallerne	8 Tom.
Hovedets Længde	12½ Tom.
og Tykkelsen næsten lige saa stor.	
Veidehaarene, de længste, omtrent	5½ Tom.
Halsens Længde	10 Tom.
og ligesaa tyk.	
Kroppens Længde	2 Alen 4½ Tom.
Forlallernes Længde	13 Tom.
Brede ved Roden	4 Tom.
efter yderste Skraaning	6 Tom.
Baglallernes Længde	15 Tom.
Brede ved Roden	4 Tom.
imellem de tvende yderste Tæer	¾ Al.
Rumpens Længde	¼ Al.
Brede ved Roden	2½ Tom.

Hovedet er overmaade stort, buglerundt og næsten ligesaa tykt, som langt. Dets Størrelse forøges endnu hos Hannen derved, at den før i Panden har som en stor Hætte, det er, en haarrig tyk Hud, som indvendig er huul og løs fra Pandebenet, saa at den giver sig ud som en Bulk, og kan oppustes til en stor

Blære,

Blære, der bliver rygget langs ad Midten, men bugle-rund til Siderne; denne Hætte begynder tæt neden for Øinene, og naaer indtil Næseborene, som og indsluttes i den. Hunnen har ikke denne Hætte, ihvor gammel den end er, dog er langs ad Pandens øverste en lavrygget Ophøining, som et Spor til samme; ligeledes findes det paa de unge Hanner, men hos disse bliver den med Alderen alt større og større, og tilsidst bliver huul inden i, saa at den faaer mere og mere sin rette Skikkelse. Hvad denne Hætte tiener til, er ei let at bestemme [99]); maaskee er den skienket Hannen for at give ham et mandigt og frygteligt Udseende, naar det gialdt om at stride med andre af sit Kiøn, eller med andre Søedyr, for at forsvare sig, Hunner og Unger, eller og blot som et Kiøn-Mærke, og Afførelsesle m for de overflødige Vædsker, ligesom det findes hos flere Handyr og Hanfugle.

Munden er storgabet, og Snuden breed. Paa samme har den mange lange Veidehaar, der ere blegraa, fladrunde og slangeløbende, hvilke Slangeløb begynde

---

[99]) Crantz siger vel i sin Hist. von Grönl. p. 164., at den skulde tiene til at beskytte Øinene mod de rullende spidse Stene og Sand ved Storm og Bølgebraad, (hvilket og Schreber l. c. p. 313. eftersnakker ham), men han har glemt at anmærke, at Hunnen ingen saadan Hætte har, hvis Øine dog vel vare Forsynet lige saa magtpaaliggende.

begynde kort fra Roden og ende nær ved Spidsen, som er but og ganske fladtrykt [100]. De øverste Veidehaar ere længst, men de nederste kortere. Tungen er kløftet i Enden.

Næseborene ere store og viide, langagtige, i øverste Ende afrundede, i nederste smalere. Alle de Unge, saavelsom Hunnerne, have kun tvende Næsebore, men de gamle Hanner have, foruden disse egentlige Næsebore, endnu tvende forlorne, eller runde Aabninger i deres Hætte, og disse komme Tid efter Tid, saa at man kan treffe dem, der kun have Aabning paa den ene Side af Hætten, men den 4de, som skulde sidde lige over for paa den anden Side, endnu ei fuldkommen.

Øinene sidde heel øverlig paa Hovedet, og ere store, have sort Steen med en mørkebruun Kreds; Øienbrynene sidde nærmere Hovedissen, end Øinene, saa at det seer ud, som om de havde ingen; disse Øienbryne siddde i en liden Flok, temmelig lange og stærke, ligesom Veidehaarene. Den findes i Almindelighed meget suurøiet. Ørene ere uden Ørelæp.

Tænderne ere 32 i alt, nemlig: 1) Fortænderne oventil 4, og nedentil ligesaa mange, som sidde særskilte fra hinanden, hvoraf de to mellemste ere smaa, de to yderste derimod lange og store, alle kegledannede, spidse

---

100) Men at de skulde være rubro annulatæ, som det hedder hos *Linné* Syst. nat. p. 56, har jeg ikke mærket til.

spidse og krumme ind ad. 2) Hundetænderne ere 4, nemlig een enkelt paa hver Side af hver Kiæbe, som ere lange, krumme, søere og spidse [101]). 3) Kindtænderne ere 20, nemlig: 5 paa hver Side af hver Kiæbe, som sidde særskilte, ere korte og smaa, smale ved Roden, men brede i Enden, hvor de ere takkede og have en skarp opstaaende Kant. Paa alle dem, jeg har seet (og de ere ikke faa), har jeg ei endnu fundet flere end 4 Fortænder i Overkiæben, men paa eet Exemplar har jeg kun fundet tvende i Underkiæben, og paa et andet 6 Kindtænder i den eene Side af Underkiæben. Foruden de 5 Kindtænder i Overkiæben gives og længst inde en liden Tup, som Spor til en Tand, der da blev den 6te, men samme kan ei sees uden i Crania, hvis Kiød er afspillet. Man finder ellers meget hyppig et mindre Antal Tænder hos denne Art, end ordentlig kunde ventes, og hos endeel af de gamle ere de meget forslidte, saa at kun Stumper ere tilbage; især ere Fortænderne meget brøstfældige, da jeg hos nogle har kun fundet een eeneste tilovers i Underkiæben.

Halsen

---

101) Vel ere Hundetænderne store og lange, men at de i Underkiæben skulde være subexserti, som Linné l. c. beretter, har jeg ei kunnet bemærke, meget mindre at de skulde staae 4 Tommer uden for Kiæben, som Molina siger l. c. p. 248, da de ere ikke engang en Tomme lange, og kortere, end de i Overkiæben.

Halsen er kun stumpet, men tyk som en Oxehals, og ligesaa tyk, som lang.

Forlallerne ere skikkelig lange, staae skiøns ud til Siderne, have 5 Tæer og lige saa mange lange, skarpe, hvide Kløer, som ere krumme og neden til rendehule. Disse Lallers forreste Rand er retliniet, men bageste Rand afrundet saaledes, at den forreste Taa er længst og de andre tage mere og mere af indtil den bageste, som er kortest.

Baglallerne ere større, længere og bredere, stile vandstrøgs bag ud fra Kroppen, have ogsaa 5 Tæer, af hvilke de to yderste ere længst, de to nærmeste kortere, og den midterste allerkortest, hvorefter Huden retter sig med Udsveifninger i Kanten; denne beklæder ganske Tæerne, saa at endog Kløerne ere kun lidet kiendelige, der ligge korte oven paa Huden. Midt imellem Baglallerne er den tungeformige Rumpe.

Kroppen er lang, næsten kegleformig og meget feer, saa at der feiler lidet i, at den jo er som en maadelig Oxekrop.

Skindet er overalt haarrigt, tykt og stærkt. Haarene ere lange, tæt pakkede, style noget, ere bløde at føle paa, og have i Grunden mangfoldige smaa krøllede Laad, som giør disse Skind varmere at bære i Klæder, end andre, men de ere og temmelig tunge.

Den har overmaade tykt Spæk, vel 3 Tommer tykt; men paa den Tid, Hunnen føder, har hun min-

dre Spæk. Dens Spæk er ellers af Egenskab med Svartsidens [102]), og giver kun faa Grever, saa at disse tvende Sælarters Spæk uden Forliis kan blandes imellem hinanden.

I Indvoldene er den ei synderlig forskiællig fra de forhen beskrevne.

Klapmydsen opholder sig meget langt til Søes, og treffes vel under hele Grønlands Kyster, men dog helst i den sydlige Deel af Landet, hvor Driviis gives i største Mængde. I April, May og Junii Maaneder kommer den der nærmere under Landet, og da er det, den af Indbyggerne bliver fanget; thi til andre Tider sees den sielden eller aldrig.

I Vandet har den næsten samme Manerer, som Svartsiden [103]), men holder sig ulige længere under Vandet uden at trække Luft, og er der mere forsigtig; men den holder sig meest ved Drivisen, hvilken den synes at følge Syd fra om Foraaret, thi jo mere Driviis paa denne Tid, jo flere Klapmydser gives der. Dog, dersom Drivisen kommer før April, og inden samme Maaneds Udgang driver forbi Nord efter, da faaer man ei mange Klapmydser under Landet det Aar. Paa Drivisen kryber den op i hele Flokke og ligger at soelbade sig eller sove; da er den meget dumdristig og ei vanskelig at komme nær. Disse Sæle ere meget

bidske,

---

102) See 1ste Hefte p. 102.

103) Sammesteds p. 107.

bidske, deels imellem sig selv, da de gøe og tude, som Hunde, deels og til at anfalde Grønlænderne, som stige op paa Isen til dem.

Hvad Tid Hunnen bliver drægtig, kan ei bestemmes, da den kun saa kort Tid treffes under Landet; men efter Grønlændernes Sagn skal den føde een eenlig Unge oven paa Drivisen sidst i April eller først i May; hvilket og stemmer overeens med hvad jeg selv har erfaret, at Hunnen i May Maaned har Melk i sine Patter.

Dens Føde er omtrent den samme, som Svartsidens [104]); dog synes den især at søge Redfisken, Torsken, Hellefisken og andre saadanne store Fiske.

Dens Fiender ere og de samme, som anført er under Svartsiden [105]).

Grønlænderne fange Klapmydsen meest allene med Harpuunpilen [106]), dog betiene de sig ogsaa herved af Lentzen og alle deres øvrige smaa Pile, da den bryder i Stykker for Føde. I Vandet fanges de færreste, og det paa samme Maade, som Svartsiden; men paa Drivisen har man noget besynderligt at iagttage for at faae den fangen. Dersom den faaer Fangeren for tidlig at see, saa vil den gierne styrte sig i Søen, og bliver da ei god at komme nær, hvor-

104) See 1ste Hefte p. 119.
105) Sammesteds p. 120.
106) Sammesteds p. 122.

før man stræber at komme bag paa den, og forstikker sig imellem Jisskotserne, roende siden langs om ved Kanten af det Jisstykke, hvorpaa den ligger, (og som er gierne noget stort) indtil man kommer til det Sted, hvor den ligger, da stiller man sig med sin Baad lige ud for den, og lader sig see i en studs; Klapmydsen bliver herover saa bestyrtset, at Taarene rinde den af Øinene og Snottet af Næseborene, i Almindelighed rører den sig ikke, men forskrækket anseer sin Fiende og taalmodig oppebier sin Skiæbne; man er da ganske tæt hos den, og, som den har Krop nok, slaaes ei saa let Feil med Harpunen, som stødes med Magt i dens Bringe; imedens den er i Færd med at skille sig ved samme, dræber man den ganske med de andre Pile. Dersom den flyer ind paa Jisstykkets Midte, saa stiger man op paa Isen, og gaaer den i Møde med sine Pile; gierne vil den da ved hastige Spring anfalde med sine Forlaller og Tænder, hvorved Grønlænderne faae nok at bestille, og nogle blive beskadigede, dog, da den ej kan saa hastig vende sig til Siderne, men søger ligefrem, saa vide Grønlænderne at springe til Side, hvorved den da i sit Spring fahrer dem forbi, og bliver dræbt bag fra. Kan man ikke komme i Skiul imellem Isen, men maae nødvendig ligefrem til Sælen, saa, for at forskrække den desmere, roer man den i Møde med høioprakte Aarer og Brusen, hvori man søger at efterligne Tandfisken; Sælen bliver derved afskrækket fra at styrte sig i Vandet, og man kommer

mer den skudnær. Hvad enten man søger den i Vandet eller paa Isen, saa er man gierne flere i Følge, for at staae hinanden bi, med at dræbe og slæbe den hiem; alt hvad imidlertid fanges bliver da deelt imellem dem alle, naar de komme til Land, endskiønt nogle have kun været blotte Tilskuere, men den, som først har slaaet Pilen i Sælen, faaer dog Broderparten af samme. Derfor, naar nogen af Følget har slaaet i een Sæl, lader man gierne de andre i Rad efter hinanden hver dræbe sin eller flere, for at unde hverandre lige stor Deel, og, dersom en gammel Mand er med, som ei kan fange synderlig, saa, for at unde ham noget, lader man ham slaae i den første. Undertiden bringer man hele Dage og Nætter hen med saadan Fangst, inden man kommer hiem, og kommer da ei tomhændet.

Af denne Sælhund nyttes:

1) Kiødet, der er vel det forteste og fletteste af alle Arter, da det er saa fast og grovt i Fibrene, men derfor er det og drøit, og skaffer Grønlænderne paa den Tid stor Næring; thi en Sælhund af dette Slags, naar den er fuldvoxen, giver ligesaa meget Føde, som vel trende af de almindelige. I det øvrige behandles dens Kiød med Kaagning, Tørring og Syltning, ligesom meldt er under Svartsiden [107].

 2) Lige=

[107]) See 1ste Hefte p. 133. 134.

2) Ligesaa dens Indvolde [108]), af hvilke desuden Maven i Nød bruges til Blære ved Harpuun-pilen, saasom den er temmelig stor.

3) Spækket bruges til at brænde i Lamperne, og til at spise; det leveres og ved Handelen, hvor man faaer mere for saadan en Kobbe Spæk, end for en af Svartsiden.

4) Skindet spises undertiden hængende ved Spækket, som Mundbidde, ellers beredes det enten til Baadeskind, hvortil dog kun de største bruges, skiønt de sielden treffes ret gode, da de ere saa forrevne af deres indbyrdes Strid, eller og til Haarskind [109]), hvoraf nogle faa leveres ved Handelen, men de fleste forbruges i Landet, nemlig: de Fuldvoxnes til Brixeskind og Teltens indvendige Betræk; de Unges derimod, som ere smukke, bruge Qvindfolkene til deres ypperste Statspeltse med Haarene udvendte. Man bruger ogsaa disse til Buxer, og saadanne Skind agtes imellem Grønlænderne selv næsten lige saa høit, som Rheenskind, og holdes særdeles dyre.

5) Af Been og Seener giør man samme Brug, som meldt er under Svartsiden [110]).

Paa

---

108) See 1ste Hefte p. 135—138.

109) Om disse tvende slags Skinds Beredning see 1ste Hefte p. 141. 146.

110) Sammesteds p. 138. 139.

Paa Klapmydsen har man endnu ingen god Figur; thi den Anson har leveret [111]), og Schreber har afcopieret [112]), er vel taalelig, dog i mange Henseender feilagtig. Især ere Hovedet og Lallerne unaturlige; thi Forlallerne ere for lange, see ud, som ordentlige Fødder og have flade Negle, som Menneske-Tæer; Baglallerne ere og splittede i formange Ende-flige, forresten see ud, som de, fra Endefligene at regne, vare i hele Længden sammenvoxne til een Bul, uden tydelig Tegn til Rumpe; Hætten i Panden forekommer mig og alt for rynket, uden noget Tegn til Rygning langs Midten, i det mindste seer den ei saaledes ud, naar den er opblæst. I Gabet sees kun tvende Tænder fremrage af Underkiæben, og slet ingen i Overkiæben, ret som den ikke havde flere; maaskee har dette givet Linné Anledning at tale om Dentibus 2 inferioris maxillæ subexsertis, hvilket Molina (som forhen meldt) mærkelig har forbedret, saa at man snart skulde troe, han ogsaa (i det ringeste i dette Stykke) havde rettet sig efter Ansons Figur; thi jeg finder ikke Anson i Beskrivelsen at tale herom. Dyrets Stilling er og alt for krum og unaturlig. Pernettys Figur [113]) er ei meget bedre, og skulde snart synes giort efter Ansons, som den meget ligner,

[111]) l. c. (tydske Oversættelse Tab. 13).
[112]) l. c. tab. LXXXIII. A.
[113]) l. c. tab. IX.* fig. 1.

ner, kun med den liden Forbedring, at han har givet den flere Tænder i Munden og krumme Kløer paa Forlallerne. Ellis's [114]) er kun maadelig, og Egedes [115]) alt for liden til ret at skiælne noget Lem, ellers ganske god.

Jeg er ganske eenig med Biskop Gunnerus i at troe, de Norske Fiskeres Klakkekal, og de gamles Havstrambe [116]), er ikke andet end Klapmydsen, som Overtroen har giort til et Vidunder, hvilket han saa omstændelig har beviist [117]), at jeg intet finder at indvende derimod eller tilføie. Derimod er jeg af andre Tanker om Jislændernes Raudkembingur [118]) eller Rodkammen [119]). Denne holder vel Gunnerus og for at være samme Sælart [120]), men jeg mener, man har større Grund til at holde den for den egentlige Søeløve (Phoca jubata), saasom den tillægges rød Mann paa Halsen, hvilket best stemmer overeens med Søeløvens lange krøllede røde Halshaar, og

114) I hans Reise nach Hudsons Bay, tab. 7. fig. 4.

115) l. c. ved p. 46.

116) Spec. Reg. p. 166. Torf. Grönl. ant. p. 97.

117) Norske Videnskab. Selsk. Skr. nye Samling 1ste B. p. 25. 27.

118) Spec. Reg. p. 129. Torf. Grönl. ant. p. 94. Mohr Jisl. Naturh. p. 17.

119) Olavs. Reise giennem Jisland p. 545.

120) l. c. p. 38.

og skiønt denne ikke er synderlig bekiendt i de Nordlige Vande, er det dog rimeligt nok, at den nu og da kan indfinde sig der, saasom Steller dog har truffet den ved Kamschatka; det er og høistrimeligt, at det slags Sæle, som Kammersekretair Olavius kalder Rodhalse, og siges undertiden at indfinde sig paa Øerne ved Østerlandet af Jisland [121]), just er Stellers Søelove; havde og den skarpsindige Gunnerus formodet Forskiæl imellem Ansons og Stellers Søelove, da tvivler jeg ikke paa, han jo om Rodkammen havde tænkt som jeg, men det sees tydelig nok, at han har holdt dem for een og samme Art, og da blev hans Dom om Rodkammen ei saa ugrundet.

Klapmydsens Synonymie bliver da følgende:

Phoca Leonina, *Linn.* Syst. nat. pag. 55. *Müll.* Prodr. p. VIII. *Erxleben* Mamm. p. 581. Faun. Grönl. p. 7. Borowski Thiere 1. B. 2. St. p. 5. Mohr Jisl. Naturh. pag. 2. *Gmelin* Syst. Nat. T. 1. p. 63.

Phoca cristata, *Erxl.* l. c. p. 590. *Gmel.* l. c. p. 64.

Phoca Elephantina, Molina Naturgesch. von Chili p. 248.

Klapmyds, Egedes Grønl. Naturhist. pag. 46. med en liden Figur. *Hammer* Faun. Norv. p. 4.

[121]) J hans oecon. Reise i Jisl. p. 515.

Bomare Naturlex. T. VII. p. 15. Olavii oecon. Reise i Jisl. p. 514.

Søeløve, *Bomare* l. c. p. 493. *Hammer* l. c. p. 4. Almindelige Reiser til Lands og Vands XV. B. p. 382. tab. 18. (Ansons Figur).

Blaudru = Selur, Blodrselr, Blæresæl, *Torf.* grönl. ant. p. 88. Olavs. Reise giennem Jisl. p. 532. Olavii oecon. Reise i Jisl. p. 79. 86. *Hammer* l. c. p. 5.

Klakkekal, Kiknæb, Gunnerus i Norske Vid. Selsk. Skr. nye Saml. 1 B. p. 25. 26.

Havstrambe, Spec. Reg. 166. *Torf.* grönl. ant. p. 97. Egede l. c. p. 47. Cranz Hist. von Grønl. 1. p. 154. Staunings korte Beskr. over Grønl. p. 139. Gunnerus l. c. p. 27.

Oaaido, Leem. Lapp. p. 214.

Neitserfoak, Cranz l. c. p. 164. Anmærkn. til Cranz p. 157. Stauning l. c. p. 145.

Lion Marin, *Dampier* Voyag. I. p. 118. *Ulloa* Voyag. II. p. 24. *Büffon* Hist. nat. XIII. p. 333. 351.

Der Meerløve, Büffon algem. Hist. der Natur VII. Th. 1. B. p. 184. 193.

Seehund mit einer Haube, *Ellis* Hudf. tab. 7. Göttingsche Saml. neuer u. merkw. Reisen, tab. 7. ved p. 140. (Ellis's Figur).

Sea-Lion, *Woodes Roggers* Voyag. T. I. p. 207. 223. *Anson* Voyag. p. 100. med Figur paa

Han

Han og Hun. (tydske Overs. p. 115. tab. 13.)
Philosophical Transact. Vol. XLVII. p. 121.

Leonine - Seal, *Pennant* Synopf. Qvadrup. p. 348. *Ej.* Hist. Qvadr. II. p. 534.

Hooded Seal, *Pennant* Synopf. Qvadr. p. 342. *Ej.* Hist. Qvadr. II. p. 525.

Zee-Leeuw, Houtt. nat. Hist. II. p. 5.

Der Seelöwe, Müll. Naturs. I. p. 197. (men Ansons og Stellers Søeløve urigtig sammenblandede).

Loup marin de la grande espece, *Pernetty* Voyag. aux isles Malouines II. p. 40. tab. IX. * fig. 1.

Der glatte Seelöwe, Leske Anfangsgr. der Naturg. p. 132. Schreber Säugth. III. p. 297. t. LXXXIII. A.

Die Klapmütze, Schreber l. c. p. 312.

Femte Art.

Remmesælen.

Phoca Barbata.

For de Naturkyndige synes denne Sælart at have været lidet bekiendt, da saa faa melde om den. I Systemet har den i det ringeste ikke været optaget, før jeg fra Grønland gav Conferensr. Müller Efterretning

om

om den under det Navn Phoca barbata, som derpaa lod den indføre i sin Prodromus [122]); under samme Navn findes den og beskreven i min Fauna Grönlandica [123]). Erxleben [124]) og Gmelin [125]) findes at have beholdt det samme i deres Systemer, og det passer især for denne Art, da den har talrigere og stærkere Veidehaar, end nogen anden mig bekiendt Art, og disse tillige ere hvide og krøllede i Enden, saa de see ud, som et hvidt Skiæg. Schreber derimod kaldte den: Der große Seehund [126]), fordi han ansaae den at være Parsons i Transactionerne beskrevne store Søekalv [127]), hvilken Büffon [128]) just har anseet for den største; et saadant Navn fortiente den virkelig ogsaa for sin udmærkte Længdes Skyld, og i mine skrevne Optegnelser angaaende Grønlands Mærkværdigheder i Naturen havde jeg selv kaldet den Phoca maxima, men, da man ved et Dyrs Benævnelse ikke saa meget kan regne paa dets Størrelse, uden man var vis paa at have seet alle Arter af

samme

---

[122]) Prodr. Zool. Dan. p. VIII.

[123]) Spec. 9.

[124]) Mammal. p. 590.

[125]) Syst. nat. I. p. 65.

[126]) Säugth. III. p. 313.

[127]) Philosoph. Transact. Vol. XLII. p. 383. (Num. 469) Tab. I.

[128]) Algem. Hist. der Nat. VII. Th. 1. B. p. 184. 189.

samme Slægt, og det endda ikke kunde gielde om de Unge, saa troede jeg snarere at skulle laane Navnet af et udvendigt Mærke paa Kroppen, som let kunde falde i Øinene, og da meende jeg, dens store Skiæg blev det nærmeste at vælge. Jeg tvivler alligevel ikke om, at jo Parson paa anførte Sted har havt denne Grønlandske Sælart for sig, da baade Figur og Beskrivelse meget vel passe paa den, endog indtil Indvoldene; Parson har altsaa været den første, der giorde os bekiendt med denne Art, og næsten den eeneste, der ret har givet sig af med at beskrive den; thi de andre have enten blot nævnet og kortelig meldet om den, eller og de have udskrevet Parson, indtil jeg i min Fauna leverede en omstændeligere Beskrivelse; jeg vidste til den Tid ikke engang af Parsons Beskrivelse at sige, ligesom jeg ogsaa maae slutte, at min Fauna ikke har været Gmelin bekiendt ved Udgaven af sit System, saasom han ikke engang værdiger at citere den paa dette Sted, hvor jeg dog troede at have sagt noget nyt. Man har og største Grund til at troe, den er Kamschadalernes Lachtak [129]), de Norskes Havert [130]) og Jislændernes Grænselr, Gramselur eller Kampselur [131]); thi skiønt om den første ikke

siges

---

[129]) Nov. Com. Acad. Sc. Imp. Petrop. II. p. 290.

[130]) *Leem* Lapp. p. 215. not. 66, 3.

[131]) Spec. Reg. p. 177. *Torf.* Grönl. ant. p. 87. Olavs. Reise giennem Jisl. p. 532. Mohr Jisl. Naturh. p. 4.

siges andet, end den er "det største slags Sæle," om den anden kun dette mere, "at den har en meget tyk "Hud, og er sortebrun fornemmelig paa Ryggen," og om den sidste blot tilføies, "at den har et stort hvidt "Skiæg, som en gammel Mand," saa ere disse dog gode Mærker nok til at giøre den kiendelig.

Jeg har tillagt den det Danske Navn Remmesælen, hvormed og nogle Colonister i Grønland kalde den, fordi Grønlænderne af denne Sæls Hud skiære deres Kobberemme, som de bruge til Harpuunliner, Fiskeliner og sligt mere. Grønlænderne selv kalde den Urkſuk v. Ukſuk, hvilket Navns Etymologie jeg ingenlunde veed at bestemme; nogle kalde den og Takkamugak, af Takkamorpok, plumper i Vandet, venteligst fordi denne med sin store Krop plumper stærkere i Vandet, end de andre Arter, dog, da Takkamorpok endnu har en anden Bemærkelse: at springe tilbage, har jeg og hørt nogle Grønlænderne give den Forklaring, at den var givet dette Navn, fordi dens Lunge er saa haard i sig, at den let kunde springe tilbage, naar

---

p. 4. Vel mener Mohr, at Gram-Selur og Ramp-Selur skulde være forskiellige, fordi Olavſon angiver hiin at være 12 til 15 Al. lang, men han siger dette kun efter andres Beretning, og hverken Speculum Regale eller *Torfæus* giør den større end 6 til 7 Al. Disse Navne maae derfor i det høieste kun ansees for forskiellige Dialecter.

naar den sloges mod Jorden. En Unge af denne Art kaldes og Terkigluk, af Terkigau, holder sig fra, fordi (som man har sagt mig) Hedningene, efter deres overtroiske Regler at holde sig fra visse Spiser, ere især bange for at røre eller spise dennes Kiød.

Denne er den allerstørste Art Sælhunde, der gives i Grønland, da en fuldvoxen Remmesæl vel kan udgiere 5 Alen i Længde; thi en Aarsunge er næsten lige saa stor, som en gammel Svartside, og en Fiorunge, som jeg havde for mig, da jeg forfattede denne Beskrivelse, var i

Længde = = = =	3 Al. 9 Tom.
Brede tvers over Bugen = =	22 Tom.
Hovedets Længde omtrent = =	9 Tom.
Brede = =	6 Tom.
Veidehaarene de længste = =	6 Tom.
de korteste = =	$1\frac{1}{3}$ Tom.
Halsen lang = = =	6 Tom.
breed tvers over Bringen =	10 Tom.
Kroppens Længde fra Hals til Baglaller	2 Al. 6 Tom.
Forlallernes Længde = =	9 Tom.
Brede ved Roden = =	$3\frac{1}{3}$ Tom.
yderst i Omranden	10 Tom.
Baglallernes Længde = =	13 Tom.
Brede ved Roden =	$3\frac{1}{2}$ Tom.
yderst, naar de ere udbredte	18 Tom.
Rumpen lang = = =	6 Tom.
breed = =	$1\frac{1}{2}$ Tom.

De

De Unges Farve er paa Ryggen blaalig og meget lys, men paa Bugen hvid; med Alderen blive de næsten overalt sorteblaa, siden bliver igien Ryggen lys og Bugen sorteblaa, men de allerældste tabe næsten ganske Haarene, saa at den nøgne sorte Hud sees, undtagen nogle faa overblevne Haar paa Bringen, vises derfor sort overalt.

Hovedet er aflangt, oventil krumbøiet, ligesom bukkelrundt fra Nakken hen til Øinene, men foran Øinene nedtrykt til en bred Snude, der forud og til Siderne staaer ud med en tyk Læbe, og er begroet med mange stærke Veidehaar, som ere hornfaste, dog bøielige, saa at de beholde den Krumming, man giver dem; temmelig brede og meget lange; fladrunde, jevne, glatte og klare, med hele Rander og krøllede Spidse; sidde meget løse; de yderste ere længst, men de inderste kortest. Snuden selv er nøgen og sort, og Næseborene ligesom Svartsidens.

Øinene sidde for i Hovedet, ere store, men ei meget synlige, da de sidde dybt. Øiestenen er bleegsort og rund (da den derimod paa de andre Arter sees kun som en Streg) med en bruun Kreds, og har sorte nøgne Øielaage. Øienbrynene sidde øverlig, næsten midt paa Panden, og ere kun tvende maadelige Børster for hvert Øie, af samme Beskaffenhed, som Veidehaarene; desuden er oven over Øinene paa de Unges hvidhaarede Hoved en sort rund haared Plet.

Noget fra Øinene, næsten midt paa Hovedets Sider, ere Ørene, som vel ingen egentlig Øreløp have, men dog med Øregangens Omrand synes at hige mere frem, end paa de foregaaende Arter.

Tungen er kort, men tyk og breed, kløftet i Enden, overalt beklædt med et hvidt Laad, ligesom smaa Fryndser; saa og paa Ganen, hvor det ligger i Lag, men ei saa kiendelig, som paa Svartsiden.

Tænderne ere 34 i Tallet, nemlig: 1) Fortænderne 10, som ere a) i Overkiæben 6, krumme og smaa; dog ere de 4 midterste næsten eens af Dannelse og Størrelse, mindst, cylinderdannede og lidt flade i Enden; men de to yderste meget længere og mere spidse, skiønt og i Spidsen noget butte. b) I Underkiæben 4, alle meget smaa, lige store og butte. 2) Hundetænderne 4, nemlig 1 paa hver Side af hver Kiæbe; de 2de i Overkiæben sidde bagest, og staae længere ud til Siderne, ere tillige krumme bag ud og længst af alle; de 2de i Underkiæben sidde yderligere og saa nær Fortænderne, at de snarere kunde regnes til samme, ere krumbøiede ud ad, mindre og buttere, end de øverste. 3) Kindtænderne ere 20, nemlig: 5 paa hver Side af hver Kiæbe, alle korte, tykke, trespidsede i Enden, da midterste Spids er længst og skarpest, de 2de andre lige smaa og ubetydelige.

Halsen er kun kort, men temmelig tyk, da den tager til i Tykkelse indtil Forlallerne.

Forlallerne ere store og lange, have 5 lange Tæer med 5 lange, sorte, rette, spidse og nedentil rendehule, Kløer; alle Tæerne ere samlede ved en fælles tyk Svømmehud, der er haarrig, som Kroppen, og overklæder den ganske Lalle, saa at allene Tæernes yderste sees. Denne Sælhunds Forlaller ere forskiællige fra de andre Arters deri, at den forestiller Hænder, som ere krummede bag ud, og deres Tæer ere, som Fingrene paa en Haand i Forhold mod hinanden, saaledes at den forreste eller nærmeste mod Bugen er kortest (som Tommelfingeren), den bageste eller yderste lidt længere (som Lillefingeren); den næstforreste atter lidt længere (som Pegefingeren), den næstbageste igien lidt længere (som Lægefingeren), og den allermidterste længst (som Langfingeren), dog ere de 2de sidstmeldte ei synderlig forskiællige i Størrelse; hvilket er meget anderledes, end hvad tilforn er anført om de andre Arters Forlaller, og kan sikkert være et Særtegn, hvorpaa den kan kiendes.

Baglallerne ere meget større og anderledes. De sidde lige bag ud, som paa alle Sælhunde, og ere krumme ned ad, da de og nedentil ere hule med en ophøiet Sidekant i Huden. De have ogsaa 5 Tæer med 5 lange Kløer, der dog ere kortere, end paa Forlallerne og sidde halvskiulte i Svømmehuden saavelsom hele Tæerne, ligesom under foregaaende Arter er anført; Kløerne ere sorteblaa med hvide Kanter.

Rum-

Rumpen er som paa de andre Arter.

Dens Krop er stor, lang, føer og meget høirygget.

Skindet paa denne Sælart er overmaade tykt frem for paa de andre Arter, ret som en Hestehud, og dens Haar ere korte, tæt pakkede, fine, bløde, style noget, have ingen synderlig Laad under sig, sidde meget løse, og gierne falde af sig selv af paa de gamle ved lidet at røre dem; dog kan dette maaskee tildeels foraarsages af, at man meest treffer den i Fældetiden.

Den har og meget tykt Spæk, men samme er ei just det beste til at give Tran, da det er saa fast i sig og efterlader mange Grever.

Tarmene ere overmaade lange og næsten som Oxetarme i Tykkelse; naar man udstrækker dem fra Ende til anden, udgiøre de 45½ Alen, hvoraf Endetarmen for sig selv giør 5½ Alen.

Maven er krum, bredest i bageste Ende mod Tarmene, smalest i Midten, og lidt bredere i Forenden mod Svælget.

Dens Lever er meget stor, femdeelt, ligesom i fem forskiællige Tunger eller Blade, som dog ei ere lige store eller lige dannede. Den midterste Deel er størst, sidder nederligst, er rund i Enden, buglerund paa den Side, der vender mod Bugen, men flad paa den Side mod Ryggen; Samme Deel er meget revnet ved store Rifter, og har ved venstre Side nok en

 liden

liden tynd trekantet Bitunge [132]). De tvende nærmeste Sidetunger sidde lidt høiere, korte og spidse, næsten lige og trekantede. De to yderste sidde høiest, ere ei lige store, da den venstre er lidt større, de ere og ligesom trekantede, dog er udvendte Side lidt fladrund. De samles alle oventil mod Halsen i en rund Kløft, og hænge som en Ringkrave. Af Farve er den dunkelrød med hvide Pletter. Galdeblæren er lang og krum.

Nyrerne ere af Dannelse, som de paa Svartsiden, og dunkelrøde med stærke hvide Kiertler, af Størrelse som en Lemon.

Lungen er stor og firdeelt, og deri forskiællig fra de andre, at den er meget haard i sig, og knasker under Tænderne. I det øvrige ere Indvoldene som paa Svartsiden [133]).

Remmesælen opholder sig og treffes meest i den allersydligste Deel af Grønland fra 61 Grader og videre Syd hen at regne; dog forekommer den og i visse Nordlige Egne, og især gives Mængde af den ved Irsortok-Fiorden hen mod Disco-Bugt. Den holder sig meest op i det vilde Hav og treffes næsten paa samme Steder og til samme Tider, som Klapmydsen

[132]) Naar denne Bitunge lægges til de øvrige 5, saa udkommer rigtig de 6 Stykker, som Parson l. c. tillægger Leveren paa sin store Søekalv.

[133]) See 1ste Hefte p. 103 — 105.

sen [134]), dog kommer den hyppigere nær under Landet.

Den elsker meget at ligge paa Drivisen. I Vandet ere de Gamle seene til at svømme, og desto lettere indhentes. Den er og meget frygtagtig, men tillige uforsigtig.

Efter de Sydlige Grønlænderes Beretning gaaer det til med dens Yngling, ligesom med Klapmydsens [135]), uden at den føder tidligere om Foraaret. Naar Ungen er nylig født, har den meget Laad paa sig, men taber det snart.

Dens Fiender og Føde ere de samme, som Svartsidens [136]).

Den fanges, deels med Harpuunpilen, ligesom Klapmydsen [137]), deels og med Kastepilen, ligesom den spraglede Sæl [138]), ved flere samlede at forføige den, og da deles den saaledes, at dens Skind ikke forskiæres, men kan blive tienligt til sit Brug, derfor oprister og sønderskiærer man den paa tvers, og ei paa langs (som det ellers skeer med de andre Arter), og Skindet afflaaes i store Belter, hvoraf Hovedstykket udgiør een Deel, Kroppen neden for Lallerne een

 til

134) See dette Hefte p. 130.
135) See p. 131.
136) See 1ste Hefte p. 119. 120.
137) See dette Hefte p. 131.
138) Sammesteds p. 108.

til to Dele, og det øvrige een Deel, dog, ere der flere om Byttet, maae den vel deles i mindre Stykker.

Nytten af den er:

1) Kiødet, som seer hvidt og smukt ud, især de Unges, og er langt fra ikke saa sort, som Svartsidens eller Klapmydsens, men behandles paa samme Maade [139].

2) Indvoldene ligesaa [140], hvorved er at agte, at dens Tarme, som ere saa store, agtes for de beste til Forhæng, fordi der behøves ei saa mange Sømme til deres Samling og altsaa bliver lysere.

3) Spækket, deels brændes i Lampen, men er til dette Brug just ikke det beste, saasom det er saa fast i sig, smelter seent og giver lidet Tran; deels leveres det ved Handelen; men det meste spises af Grønlænderne selv, og er een af deres største Delicatesser, saasom det giver Hvalspæk lidet efter, og ei har saa meget Fit, som bruskede Beholds-Kar, derfor anvendes det og gierne til Mundbid ved Kræbebær (Empetrum nigrum) Qvanne (Archangelica) o. s. v.

4) Skindet er dog det vigtigste af denne Sæl, thi heraf faae Grønlænderne

a) Deres

---

[139]) See første Hefte p. 133. 134.

[140]) Sammesteds p. 135 — 138.

a) Deres saa kaldte Kobberemme (Alliksak), der ere dem saa uundværlige til Harpuunliner, Fiskesnører, og allehaande Bindsler og Strækkeliner, da de anvendes af Grønlænderne til alt det Brug, hvortil vi bruge Toug, Reeb og Seilgarn. Det er og hermed de Sydlige Beboere drive saa stor indenlandsk Handel med deres Nordlige Landsmænd, i hvis Egne denne Sælart ei saa hyppig findes og dog maae nødvendig have disse Remme; ligesom Sydlændingerne igien tilhandle sig Hvalbarder, Eenhiørningshorn og sligt, der allene falder i de Nordlige Districter. Til disse omtalte Remmer er just denne og ingen anden Sæls Skind tienlig, saasom den har den tykkeste og stærkeste Hud af alle.

Hvorledes disse Remmer tilberedes, maae jeg nu lidet tale om: Naar man har slaaet Skindet af i store Belter, saa lægges de i Urinballien paa samme Maade, som Solleskind [141]), for at løsne Haarene, og naar disse ere afplukkede, skiæres Skindet ud i een lang smal Strimmel fra Ende til anden, saavidt Beltet kan række, uden at kappes tvert over; thi, om den da til et og andet Brug var for kort, maatte der slaaes Knuder paa, men disse vare aldeles skadelige og kunde ei haves paa Harpuunliner (Allek), og jo færre

141) See 1ste Hefte p. 150.

Knuder, jo bedre paa Fiskesnøren (Aulisaut). Vil man bruge Remmen til Harpuunline, da skiæres Strimlen bredere, men til Fiskesnøre og Bindsler smalere. Siden udstrækkes denne Rem i fri Luft for at tørres; naar den da endelig skal bruges, maae den end videre tilsnittes; især er der en heel Deel at iagttage, om den skal være Harpuunrem, da den ei allene maae tilsnittes, men og, deels med Tran, deels med Urin, veeggiøres.

b) Naar Haarene sidde ei for løse, og især, naar man har Remmer nok, anvendes det og til Haarskind [142]), saavel at bruges som Buxeskiad, som og nogle faa at leveres ved Handelen.

I denne Sæls Indvolde har jeg fundet tvende Slags Orme, nemlig: 1) en Spolorm i dens Mave, som jeg i min Fauna har kaldet Ascaris tubifera [143]), og tillige beskrevet med Figur i Zoologia Danica [144]), saaledes som den forekom mig ved Hielp af et Haandglas. Mere har jeg ikke siden den Tid fundet Leilighed at opdage til Rettelse eller Forbedring, men i Følge den større Kundskab, jeg nu har om Indvolde-Orme, bliver jeg tilbøielig at troe med Conferentsraad Müller

ler

142) See 1ste Hefte p. 141.

143) Faun. Grönl. Spec. 251.

144) Zool. Dan. Tab. LXXIV. f. 2. Vol. 2. p. 101. (ed. min.) p. 46. (ed. maj.)

ler [145]), den snarere kan have været en Kratsel (Echinorynchus), hvilket maae komme an paa nærmere Eftersyn. 2) En Bændelorm i dens Tarme, hvilken jeg i min Fauna har kaldet Tænia Phocarum, og der udførlig beskrevet [146]). Min der leverte Beskrivelse er giort efter det, jeg saae med blotte Øine ved Hielp af et lidet Haandglas, og skiønt jeg gierne vil tilstaae, at en mere øvet Naturkyndig, end jeg da især var, skulde ved Hielp af et Forstørrelsesglas have opdaget mere og bestemt adskilligt rigtigere hos denne Orm, saa dog, da Ormen var saa stor, kan jeg ikke have feilet eller forbigaaet noget, uden ved de mindste og for det blotte Øie usynlige Dele. Jeg havde gierne ønsket mig en nye Leilighed til dens nærmere Betragtning, men da jeg ikke har været saa lykkelig at beholde Ormen bevaret i Spiritus, ei heller siden kunnet bekomme et nyt Exemplar af den, faaer jeg lade det beroe ved det gamle. Og da min Beskrivelse adskillige gange er bleven citeret [147]), og Naturhistorikerne have anseet denne Bændelorm som en ubekiendt Art, vil jeg ved Slutningen af denne Afhandling levere dens Figur, saaledes som jeg finder den

 med

[145]) ll. cc. p. 107. (ed. min.) & p. 49. (ed. maj.)

[146]) Faun. Grönl. p. 316.

[147]) Goeze Eingeweidew. p. 372. Det Kongl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifters Nye Saml. 1ste D. p. 79. Der Naturforscher 14de St. p. 179. 21te St. p. 39.

med min grove Pensel tegnet blant mine Papirer, og her give et Udtog af Beskrivelsen til Sammenligning, samt tilføie mine Betækninger, hvor jeg især troer, at noget kunde fortiene Rettelse eller Forbedring. Jeg fandt flere af disse Bændelorme i een og samme Sæl. De laae og veltede sig i en guul stinkende flydende Materie, der opfyldte Tarmene. Alle vare fri, og mærkedes ingensteds hæftede med Hovedet til Tarmen; hvoraf man næsten skulde slutte, at den ingen Mundhager har, som andre af denne Slægt, hvilke jeg ei heller kunde opdage. De længste Orme vare 1¾ Alen lange og to Linier brede. De vare ellers lysgule overalt og meget flade. Kroppen er bredest bagtil og især fra Midten af bliver smalere og smalere hen mod Hovedet; dens Leed vare utallige; da jeg forsøgde at tælle dem bag fra, fik jeg 400 og derover, men de nærmeste ved Hovedet vare saa bitte smaa, at jeg umuelig kunde tælle dem, og tabde sig omsider ganske i Halsen; de laae ellers taglagte over hinanden, saa at det forreste tiente stedse, som Grund for det næstfølgende, hvis forreste Ende deri var indputtet; de store Leed vare som en aflang Fiirkant paa tvers, og viisde ingen udstaaende Kant eller Hak til Siderne; ei heller saae jeg nogen Munding (Osculum) enten paa den flade Side eller skarpe Rand, ligesaa lidet nogen indvendig Æggestok (Alt dette kunde dog maaskee ved Hielp af bedre Glas været opdaget.) Hovedet er

stort

stort og kiendeligt nok [148]), bredere end det øvrige, langligt, fiirkantet og har for hver Vinkel et udstaaende Øre eller aflang næsten lanzetformig slimig Læp, nemlig 2de oven til og 2de neden til, som ere krumme og style forud; i Hovedets Forende var den, saavidt jeg kunde see, forsynet med mange smaa Yrer, der maae træde i Sueaabningernes Sted. (Jeg skulde neppe troe, at have seet Feil med disse Yrer, eller overseet større Huller, som kunde være forhaanden under Ørelæpperne, hvilket et bedre Glas ved mødende Leilighed maatte afgiøre). Tæt bag Hovedet er en smal Hals, som ikke synes at have Ringe; og yderst i Bagenden er et tilrundet Leed med en meget smal Revne, som Rumpeaabning. Skulde det lykkes mig mod Formodning at faae noget Exemplar af disse Orme oftere til Betragtning, da skal jeg ikke undlade at rette det manglende i denne Beskrivelse.

Jeg

---

148) I min Fauna har jeg begyndt Beskrivelsen saaledes: Hanc satis demonstraturam esse credo, Tænias dari capitatas; est enim tam magna, & caput ejus tam visibile, ut de re certo certior factus sim. Dette skede med Hensigt til dem, som endda tvivlede om Bændelormens Hoved, som nu er bleven de Naturkyndige mere vist; og jeg troer, at min Opdagelse, som allerede var giort i Aaret 1769, skulde været en af de første og stærkeste til at bevise denne Sags Rigtighed, dersom den tidlig nok var bleven bekiendtgiort, hvilket Omstændighederne da forbød.

Jeg kommer nu igien til Remmesælen, som nærer disse Orme. Paa samme har man, saavidt jeg veed, kun den eene Figur, som Parson paa anførte Sted har leveret; samme er og i det hele ganske god; kun Halsen synes mig alt for sammenkneben, Tæerne alt for kiendeligen adskilte, Kløerne (især paa Forlallerne) alt for brede, saa de mere ligne Negle, og paa Veidehaarene fattes de krøllede Ender.

Jeg mærker, at Erxleben har staaet i en slags Tvivl om, at denne Sæl maaskee kunde være Hunnen til Klapmydsen [149]; ventelig har han til denne Formodning ladet sig forlede deraf, at Parsons Exemplar just var en Hun; men denne Tanke kan jeg med fuld Vished modsige, da jeg har havt Leilighed at see begge Kiøn af begge Arter. De have og, som foregaaende Beskrivelser tydelig vise, alt for mange Forskielligheder til at kunne agtes for een Art.

Her møder mig igien det Spørsmaal, som jeg tilforn yttrede under Fiordsælen [150]), og lovede her nærmere at ville undersøge: Om Jislændernes Utselur maaskee kunde henføres til Grønlændernes Urksuk eller Remmesælen? Hertil har jeg saa meget mere Anledning, som jeg seer, at Schreber l. c. ligefrem tegner Udsælen blant den store Sæls Synonyma,

149) An Femina præcedentis (ↄ: cristatæ)? siger han l. c. p. 591.

150) See dette Hefte p. 95.

nyma, derfor han og har leveret os en blandet Beskrivelse, som er samlet deels af det, Cranz [151]) har sagt os om Urklukken, deels af det Olavson [152]) har berettet om Udsælen; hvorved hans Beskrivelse paa dette Sted er bleven meget urigtig (ligesom paa flere Steder af lige Aarsag). Paa hans Ord ogsaa Gmelin l. c., uden at yttre nogen Tvivl, ogsaa har antaget det samme. Men det eeneste til Medhold for denne Tanke er dog kun Størrelsen, der kunde nogenledes svare hertil; thi det øvrige synes mere at være derimod; ei heller forekommer det mig rimeligt, at Jislænderne skulde have tvende Navne paa een og samme Art, især da Olavson stedse taler om Udsælen som en meget bekiendt, og om Gramsælen, som en sielden Art; er det da afgiort, at den sidste er Remmesælen, saa kan den første ikke vel være det. Maaskee bliver da Udsælen en egen Art for sig selv; hvorom maae afvartes en nærmere Oplysning, naar vi eengang blive saa lykkelige at faae en Naturkyndig til at reise i Jisland.

Mere Grund var der til at antage Lepechins Phoca Leporina [153]) for en ung Remmesæl, da den baade tillægges en tyk Hud og talrige stærke Veidehaar;

[151]) Hist. von Grönl. I. p. 165.
[152]) Reise giennem Jisl. p. 529. o. fl. St.
[153]) Act. Acad. Scient. Imp. Petr. 1777. T. I. P. I. p. 264. Tab. VIII. IX.

haar; men Farven, Forlallernes Dannelse, og Tænndernes Antal, med mere, strider derimod; desuden giver han Figur baade paa en Gammel og en Ung, saa han ei blot kunde mene den Unge; da og Kamschadalernes Lachtak unægtelig er den samme som Remmesælen, men Lepechin siger, at de have et andet Navn til hans Phoca Leporina, saa maatte man antage, at de havde tvende Navne til en og samme Sæl, hvilket ei vel er troligt. Af disse Aarsager holder jeg den for at være forskiællig herfra, som en egen Art, og kommer i det følgende til at melde om en anden Grønlandsk Sæl, hvortil den nærmere svarer.

Efter dette bliver da Remmesælens Synonyma disse:

Phoca barbata Faun. Grönl. p. 15. *Müll.* Prodr. p. VIII. *Erxleben* Mamm. p. 590. Borowski Thiere 1 B. 2 St. p. 10. Mohr Jisl. Naturh. p. 4. *Gmelin* Syst. nat. Tom. I. p. 65.

Havert, *Leem* Lapp. p. 215. not. 66, 3. *Hamm.* Faun. Norv. p. 4.

Grænselr v. Graselr, Spec. Reg. p. 177. *Torf.* Grönl. ant. p. 87. *Olaf Tryggesens* Saga p. 263.

Gramselur, Olavs. Reise gienem Jisl. p. 532. *Hamm.* l. c. p. 5.

Ukſuk,

Ukſuk, Cranz Hiſt. von Grönl. I. p. 165. Anmærkn. til Cranz p. 157. Staun. korte Beſkr. over Grønl. p. 145.

Sea-Calf, *Parſon* i Philoſophic. Transact. Vol. XLII. p. 381. (Num. 469.) tab. I.

Long-bodied Seal, ibid. Vol. XLVII. p. 121.

Grand Phoque, *Büffon* Hiſt. nat. XIII. p. 333. 343.

Der groſze Seehund, Büff. algem. Hiſt. der Natur. VII. Th. 1. B. p. 184. 189.

The great Seal, *Pennant* Synopſ. Qvadr. p. 341. *Ej.* Hiſt. Qvadr. II. p. 524.

Lachtak, *Steller* Nov. Comment. Acad. Scient. Imp. Petr. II. p. 290. Müll. Saml. III. p. 250. Steller Beſchreib. von Kamſchatka p. 107.

Diſſe vare de fem bekiendte Sælarter, om hvilke jeg kunde tale noget udførligt. Gierne havde jeg tillige leveret Figurer til 2den, 4de og 5te Art, der endnu kunde behøves; men, da jeg har forſømt at aftegne dem i Landet ſelv, eller rettere ſagt, ikke tordet foretage mig ſligt Arbeide, hvortil jeg var uvant, og her intet Exemplar vides, hvorefter Tegningen kunde tages, maae jeg lade dette beroe, indtil videre. Imidlertid har jeg i Aar faaet Hovedſkallerne tilſendt af 1ſte, 4de og 5te Art, hvilke jeg herved til Sammenligning vil fremviſe, at det kan ſees, hvor mærkelig de

ere

ere adskilte; og disses Figurer følge med denne Afhandling.

Foruden de anførte Arter, melde Grønlænderne vel endnu om fire andre, men, da disse saa sielden treffes, og aldrig ere komne mig for Øine, kan jeg blot anføre deres Navne, med det lidet, Grønlænderne vide at fortælle om dem; og derefter fastsætte den rimeligste Synonymie.

Siette Art.

Søebiørnen.

(Phoca Ursina).

Denne tænker jeg at være Grønlændernes Auvekæjak, som jeg og har indrykket i min Fauna [154]). De synes ellers at kiende tvende forskiællige Søedyr under dette Navn, hvoraf det eene bliver Stellers Soekoe [155]) (Trichechus Manatus), som jeg og under dette Navn har anført i min Fauna [156]), det andet uden al Tvivl Soebiørnen. Maaskee der dog kan være nogen Forskiæl paa de Grønlandske Navne, skiønt Ud-

[154]) Faun. Grönl. p. 6. Spec. 4.

[155]) Manatus Nov. Comm. Acad. Sc. Petrop. Tom. II. p. 294. Tab. XIV. f. 1.

[156]) Faun. Grönl. p. 6. Spec. 3.

Udtalen lyder eens; thi Auvekæjak kan have sin Oprindelse af Hvalrossens (Trichechi Rosmari) Navn Auvek [157]), og betyde: den der næsten er som en Hvalros; hvilket da best passede paa Soekoen, der hører til eet Genus med Hvalrossen; men Søebiørnens Navn skulde maaskee til Forskiæl skrives Auikæjak ɔ: den som er nem til at sønderbryde alt.

Denne sige Grønlænderne om, at den, ligesom Hvidbiørnen (Ursus maritimus), opholder sig saavel paa Landet, som i Havet; ligner meget en Hund og har Haar overalt paa Kroppen, er hurtig til Beens, og glubsk til at søge enhver, som anfalder den. De giøre sig endog saa frygtelige Forestillinger om den, at den skal fortære alt forekommende, baade Mennesker og Dyr, ja endog knaske Stenene sønder. Derfor søger man den ei ordentlig; kun da, naar en eller anden har seet den i Søen og advarer derom, fahrer man den i Møde med Harpuner, ligesom andre Sæle, men isteden for Blære bruger man en stor Steen, som den gives at slæbe paa, medens man flyer til Land; den forfølger dem strax til Landet, men man kryber op paa store Stene, og, da den ei kan faae den Steen med sig, som den slæber paa, saa gaaer den kun rundt om Stenen, og snærer sig ind i Linen, hvorved man faaer Tid til at lenze den oven fra. Saa fortæller man;

157) Faun. Grönl. p. 4. Spec. 2.

man; men der er blandet saa meget fabelagtigt herimellem, at det tydelig sees, den maae sielden forekomme, især i de senere Tider; den skal ellers treffes meest Syd paa Landet.

Naar den fanges, spiser man Kiødet. Senerne skulle være ypperlige til Traad. Tænderne bruges til deres Fangeredskaber, da de ere hvide, faste i sig og siges omtrent ¼ Allen lange; Hedningene bruge dem og som Amuleter, og til at lægge paa Bylder.

Dens Synonyma bliver følgende:

Phoca Ursina, *Linn.* Syst. Nat. T. I. p. 55. Faun. Grönl. p. 6. Spec. 4. [158]) *Erxleben* Mamm. p. 579. Borowski Thiere 1 B. 2 St. p. 2. tab. XI. (Stellers Figur). *Gmel.* Syst. nat. T. I. p. 62.

Ursus marinus, *Steller* Nov. Com. Ac. Sc. Imp. Petrop. Tom. II. p. 331. Tab. XV. *Brisson* Qvadr. p. 166.

Søebiørn, Bomare Naturlex. Tom. VII. p. 370.

Seebär, Hamburg. Mag. XI. B. p. 264. c. fig. (Stellers Figur). Hall. vierf. Thiere, p. 585. Stellers Beschr. von Kamsch. p. 97. Müller Natursyst. I. pag. 195. Schreber

Säugth.

---

[158]) Paa dette Sted findes og anført blant Synonyma: Büffons kleine Phoke, men gaaer ud, saasom den er en ganske anden Art, nemlig: Phoca pusilla *Gmel.* Syst. I. p. 65.

Säugth. III. p. 289. tab. LXXXII. (Stellers Figur). Leske Anfangsgr. der Naturg. p. 131. Adelungs Gesch. nordostl. Schiff. pag. 667. tab. XIX. (Stellers Figur). Pallas neue nord. Beytr. II. p. 288.

Seekatzen, Müll. Saml. III. p. 249.

Zee-Beer, *Houtt.* nat. Hiſt. II. p. 3.

The Urſine Seal, *Pennant* Syn. Qvadr. p. 344 *Ej.* Hiſt. Qvadr. II. p. 526.

Syvende Art.

Sviinsælen.

(Phoca Porcina.)

Den Sælart, jeg herunder forſtaaer, kalde Grønlænderne Siguktôk ɔ: den Langſnudede, og beſkrives at have en uſædvanlig lang og ſmal Snude, ſom en Svinetryne, men i det øvrige være, ſom en Svartſide. Vel har ingen af de Grønlændere, med hvilke jeg har talt, nogentid fanget, men dog ſeet denne Sæl i Søen. Og, da der ſaavel i Nordlige, ſom Sydlige Vande en ſaadan Sælart ſkal gives, efter andre Skribenteres Beretninger, ſaa har man ei heller Grund at tvivle om Grønlændernes Fortælling, at den ogſaa

forekommer i Davids-Strædet. Dog maae den være overmaade rar. Synonyma ere disse:

Phoca Porcina, Molina Naturgesch. von Chili p. 248.

Siguktôk [159]) Faun. Grönl. p. 17.

Fatne Viudne, *Leem* Lapp. p. 214.

Botle-Nose Seal, *Pennant* Hist. Qvadr. 2. p. 531.

Jeg maae under denne Sælart anmærke, at jeg vel besidder en Hovedskal af en langsnudet Sæl, men tør ikke regne den hid, saasom den ingenlunde svarer til Molinæ Beskrivelse. Imidlertid er den og forskiællig fra alle de grønlandske Arter, jeg har seet, og for at giøre den mere bekiendt, vil jeg her levere dens korte Beskrivelse:

Den Sæl, hvoraf denne Hovedskal er tagen, blev skudt i Junii Maaned 1788 paa Amager, ganske inde paa grundt Vand ved Strandbredden. Farven over hele Kroppen var hvidblakket med nogle mørkere Flekker, der neppe giennemskinnede, og giorde den staalgraa paa disse Steder, dog meget lys, nærmende sig Askefarve. Haarene laae glatte efter Kroppen, uden at style, og vare glindsende. Hovedet var 6 Tom. bredt ved Øinene, og 10 Tom. langt, deraf Snuden indtil Øinene 5 Tom., indtil Mundvigen 4 Tom. Men Snuden rækker noget uden for Underkiæben og gaaer med en skraa Bratning ned til samme, er og-

saa

159) Her er i min Fauna feiltrykt Singuktok.

saa bredere. Denne lange Snude er oventil bugslet (altsaa ei plat, som paa Svartsiden) og noget krum, især imellem Øinene, da den saae ud, som om den ved et Slag var bleven beskadiget, hvorved dens Hoved næsten kunde ligne et Faarehoved, dersom det var noget mere sammentrykt, men Overkiæben mod Enden giør det bredere og plumpere; Snuden er ellers begroet med Haar og af samme Farve, som Hovedet. Skillerummet mellem Næseborene har et Dæl, og er fremstaaende. Underkiæben indtil Mundvigen 3½ Tom. Næseborene store, maaneformige. Veidehaarene sammentrykte og bølgeløbende, som paa Svartsiden, store men korte, og ei just talrige, de bageste ulige bredere, end de andre, men korte og hvide, de øvrige deels blege, deels sorte. Paa Underlæben saaes ingen saadan Børste, men oven over Øinene vare 3 til 4 fine og korte, af samme Farve, som et slags Øienbryne. Ørehullerne vare temmelig store mod Sædvane, dog saae jeg ingen Ørelæppe. Fortænderne vare oventil 6, hvoraf de 2 yderste sadde lidt fra de indre, vare størst og havde en Skraaning paa indre Side, de 2 næste adskilte fra de midterste, og meget mindre, end de 2 yderste, dog lidt større end de midterste, som vare allermindst og sadde tæt ved hinanden; disse 4 vare kegledannede; i Underkiæben vare 4 bitte smaa, kegledannede og vidt adskilte. Hundetænderne 4 store, krumme, kegledannede, een til hver Side i hver Kiæbe, hvoraf de i Overkiæben gaae inden

 for

for de i Underkiæben. Kindtænderne 5 i hver Kiæbe til hver Side, altsa 20 i Tallet, kegledannede, og lidt krumme bag ud, have nogle Sideslibe, især de bageste; de i Overkiæben sidde stedse inderligere mod Mundvigen, end de i Underkiæben. Ganen hvid og flosset. Halsen temmelig lang og slunken. Kroppen som paa en spragled Sæl i 3die Aar, og ei stor efter Hovedets Størrelse. Forlallerne dannede, som paa en almindelig Sæl, men havde store brede blege Kløer; ligesaa paa Baglallerne, hvis inderste Taa syntes noget kortere, end den yderste. Den fældede og var meget mager, saa den neppe syntes at holde 7 Potter Tran, og uden Tvivl havde været syg; den havde og næsten affældet, derfor kunde maaskee Haarene blevet mørkere, naar den havde faaet dem mere udvoxne. En Mand, som var hos, da jeg betragtede den, spurgde, om den var af det langsnudede eller mopssnudede Slags? thi den første skulde være sieldnere, end den sidste. Altsaa kalder man den almindelige: mopssnudet, formedelst sin korte Snude; og min beskrevne, som sieldnere, maatte da blive den langsnudede, som den og kan fortiene at kaldes. Om denne kan regnes til nogen af de, ved andre Skribentere, bekiendtgiorte Arter, og til hvilken da, bliver ei let at bestemme. Den kunde være Parsons langhalsede Sæl [160]), men

det,

[160]) Long-necked Seal *Parson*, Philof. Transact. Vol. XLVII. p. 120. t. VI. *Pennant* Hist. Qvadr. 2. p. 521.

det, at han frakiender Forlallerne Tæer, strider derimod; saa umaadelig lang var ei heller Halsen, som paa hans Figur vises. Nærmere kommer den Peraults beskrevne Søekalv [161]), om ellers Figuren hos ham er rigtig truffen; thi den, saavelsom Beskrivelsen, komme da saa vel overeens med mit seete Exemplar, at jeg næsten ikke skulde tvivle om, det jo var den samme Art; kun dette synes at stride derimod, at han ikke fandt Negle paa Baglallerne, men maaskee have de været afslidte, som let skeer i Fangenskabet, hvori formodentlig Peraults beskrevne nogen Tid har levet. Maaskee og denne bliver een og samme med Parsons Skildpadehovede Sæl [162])? Ogsaa har jeg stærk Formodning om, at den kan være de Svenskes Ståtskålar [163]), saavidt man kan dømme efter den korte Beskrivelse paa samme, dog faaer man vente paa nøiere Bestemmelse for at blive vis heri. Indtil videre vilde jeg kalde den: **den krumsnudede Sæl** (Phoca Grypus).

---

[161]) Perraults Abhandlungen zur Naturgesch. 1ste Band p. 217. tab. XXVIII.

[162]) Tortoise-headed Seal Philos. Transact. l. c. tab. VI. *Pennant* l. c. p. 522.

[163]) Oedman i Svensk. Vidensk. Acad. nye Handl. 5. B. p. 84. (tydske Overs. p. 82).

Ottende Art.

Søeharen.

(Phoca Leporina.)

Jeg har allerede under Fiordsælen [164]) meldet, at der gives en hvid Forandring af samme, som Grønlænderne kalde Ukalerajek, men foruden samme melde de om en anden Sælart, hvilken de deels kalde med samme Navn, deels til Forskiæl Imam-Ukalia ɔ: Søeharen. Samme skal være ganske hvid overalt, og have ildrøde Øienringe. En troeværdig døbt Grønlænder har fortalt mig, selv at have fanget en saadan, saa at jeg saa meget mindre tør tvivle om dens Tilværelse. Dens Synonyma blive da:

Phoca Leporina, Act. Acad. Scient. Imp. Petrop. 1777. T. I. P. I. p. 264. Tab. VIII. IX.
Imab-Ukalia, Faun. Grönl. p. 17.
Jægees *Leem* Lapp. p. 213.
Der Siberische Seehund, Schreb. Säugth. III. p. 310.

---

164) See dette Hefte pag. 77.

Niende

Niende Art.

Atârpiak.

Om denne tør jeg næsten intet bestemme, hverken om den er til, eller den er et Dyr, der hører til Sælslægten; thi Beretningerne herom ere meget forskiællige og ganske stridige. For mig har man beskrevet et Seedyr, under det Navn Atârpiak ɔ: ret lige Svartsiden, saaledes, at den skulde i Haar og Farve saa ganske ligne Svartsiden, at den endog havde de sorte Buxer paa Siderne, men ei skulde være større, end at man kunde lægge den paa en Haand. Den pleiede at ophales med en Fiskesnøre eller sees ved Strandbredden i Tunnudliorbik-Fiorden[165]). Men for andre er den kaldet Atârpek (maaskee rettere Atârpik ɔ: den rette ægte Svartside) og beskreven, som meget større end den bekiendte Svartside[166]). Heri er da ikke got at finde rede. Men, da Colonien Julianeshaab i de senere Tider just er anlagt ved Tunnudliorbik-Fiorden, var det vel muligt at faae bragt Sagen til Vished.

---

165) See Faun. Grönl. p. 17.

166) Anmærkn. til Cranz Hist. von Grönl. p. 159.

Forklaring paa Figurerne.

Tab. XII. Fig. 1. Hovedskallen af Svartsiden.
Fig. 2. — af Klapmydsen.
Tab. III. Fig. 3. — af Remmesælen.
Fig. 4. — af den krumsnudede Sæl.

Alle i formindsket Størrelse.

Tab. X. Fig. 3. A. Remmesælens Bændelorm.
B. Sammes Hoved noget forstørret.
a. Forreste Ende.
bbbb. Hiørnelæpperne.
cc. De tilsynneladende Yrer.
d. Halsen.
e. Forreste smale Leed.
f. Kroppens bredere Leed.
g. Gatboret.

IX.

IX.

Nyere Efterretning

om

det Skaldyr fra Middelhavet, som Forskål har beskrevet under Navn af Anomia tridentata.

af

P. C. Abildgaard.

I den smukke Moltkeske Naturalsamling findes et besynderligt Slags eenskallet Snekke eller Skalhuus, (Concha) af Størrelse som en Ert, meget tynd, giennemsigtig og guul som Bernsteen, paa den ene Side hvelved, og paa den anden flad, forresten halv pæredannet med en udstaaende Spids eller Torn paa hver Side. Overfladen har lette Tværstriber. For til mod den brede Ende er en Tværsprække eller Aabning til Skallens Hule, igiennem hvilken Dyret kan udstrække sig, eller rettere igiennem hvilken en Deel af Dyret rager uden for Skallen. Denne Sprække strækker sig til hen mod Siderne hvor den bliver snævrere. Den fladere Underdeel af Skallen gaaer længere frem foran, end den hvelvede Overdeel. Den bageste Deel af

Skal-

Skallen er tilspidset, som med en Stilk, der er huul som et Rør og aaben i Enden.

Denne smukke Skal har Herr Konstkammerforvalter Spengler for længe siden ladet aftegne, men ikke villet beskrive, saa længe man ikke havde nøiere Kundskab om den. Man var uvis, om det var den samme som Forskål i hans Icones rerum naturalium [1]) har givet os Tegning af og beskrevet i hans Descriptiones Animalium [2]) under Navn af Anomia tridentata. Den store Lighed, som findes imellem Forskåls Figurer og Beskrivelse og den forbeskrevne Skal, hvoraf 3 til 4 Exemplarer findes i det Moltkeske Museum, tillod ikke at tvivle om, at det jo var een og samme Ting, dersom ikke Forskål havde beskrevet sin som toskallet, da den Moltkeske er aabenbarligen eenskallet. Forskål siger, at de tvende Skaller ere saa nøie foreenede, at man ikke uden Fare for at sønderbryde dem, kan skille dem fra hinanden. Dette har giort Sagen tvivlsom, saa længe man ikke havde anden tilforladelig Kundskab om Dyret. Ikke allene Forskål har anseet den som toskallet men ogsaa Davila, som har den samme Skal i hans Catalogue raisonné [3]) ogsaa fra Middelhavet. Han henfører den og under Anomia, som

meget

---

[1]) Tab. XL. fig. B. b. 1. b. 2.

[2]) Pag. 124. no. 63.

[3]) Tom. I. no. 699. tab. 20. fig. D. E. e.

meget rar, og deler den i to Afarter; den ene, som er den mindste har Sidetornene midt paa Kroppen af Skallen, den større har dem mere bag til. Uden Tvivl har den Vanskelighed at kunne henføre denne Skal til nogen bestemt Slægt af de eenskallede Conchylier forført Forskål og Davila til at ansee den som toskallet, og dens store Spredhed og Fiinhed har hindret dem fra at kunne forvisse sig derom.

Men Ridder Gioeni har i een Aaret 1783 udgiven liden Afhandling [4]) beskrevet denne Skal og nøie forklaret, at den vel synes toskallet, men er dog aldeles eenskallet uden noget Tegn til Hengsel.

Den Figur han giver af den blotte Skal er og ganske lig dem hos Forskål og Davila, og Beskrivelsen for det øvrige stemmer ganske overeens med deres, endskiønt Gioeni hverken har kiendt Forskåls eller Davilas Beskrivelser, i det mindste nævner han dem ikke. Beboeren af denne Skal har Herr Gioeni ikke seet; dette har Doctor Cavolini i Neapolis givet ham Underretning om. Gioeni mener, at dette Skaldyr maatte henføres under Slægten Nautilus, fordi Dyret har Arme. Han har havt Linnés Argonauta i Tanken, og da har han nogen Ret, dersom Slægts-Karakteren skulde tages af Dyret allene;

[4]) Descrizione di una famiglia & d'un nuovo genere de testacei trovasi nel littorale de Catania da Giuseppe Gioeni Napoli 1783. 4to.

allene; men da her ikke er det mindste ved denne Skal, som ligner Snekkegang (spira), saa maa den vel henføres under et eget Slægts Navn.

Herr Doctor Cavolini i Neapolis, som nogle gange har havt Leilighed at betragte dette sieldne Skaldyr levende, har i et Brev til mig bekræftet det samme som Gioeni, at det er eenskallet, og han har meddeelt mig vedfølgende gode Tegning af Dyret med dets Skal.

Da denne Tegning er bedre, end den hos Forskål, saa troer ieg at den kan fortiene det lidet Rum den indtager i Selskabets Skrivter; og da det ikke kan henføres til noget af de bekiendte Skaldyrs Slægter, saa vilde jeg kalde det Cavolina, en Benævnelse, som det allerede af Gioeni har faaet, og give det første Plads i Systemet iblandt de eenskallede uden Snekkegang, altsaa foran Patellerne, endskient det efter naturlig Orden synes at komme nærmere til Argonauta.

Dyret er den Linnéiske Clio, hvilket hidtil ikke er fundet som Beboer af nogen Skal, uden hos den ene Argonauta arctica Fabricii [5]); med mindre den trekantede Skede paa Linnées Clio pyramidata, som findes hos Brown aftegnet [6]) ogsaa, som det synes, skulde være en virkelig Skal. Skallens Tyndhed og Fiin-

[5]) Fauna Groenlandica No. 384. Dens udførlige Beskrivelse med Figur af samme Forfattere findes i Danske Vid. Selsk. nye Skrift. 1ste Bind p. 567. Pallas har den og i hans Naturgeschichte merkwürdiger Thiere, Saml. 10. 38.

[6]) Civil and natural Histor. of Jamaica t. 43. f. 1.

Fiinhed kan vel ikke udelukke den fra Ordenen af Skaldyrene; thi da maatte Argonauta arctica ogsaa derfra udelukkes; men det som burde vides, for at bestemme den under Skaldyrene, var, om denne Vagina var kalkagtig, som hos vor Cavolina, eller blot hindig.

Imidlertid og indtil man finder flere Arter af dette sieldne Dyr, kunde det vel optages under følgende Bestemmelse af Slægt og Art:

Slægt-Mærke. Animal Clio. Testa univalvis cava, antice aperta, postice acuminata.

Artens Mærke for *Cavolina natans.*
Testa hemisphærica, tubulo postice pedunculata, conis lateralibus binis acuminata.

Over Figuren Tab. 10. har Herr Doctor Cavolini givet følgende Forklaring:

aa. Alæ natatoriæ binæ, carnosæ, margine subcartilagineo, non retractiles.

bb. Labium plicatum pone alas sub antica testæ apertura, carnosum.

cc. Fimbriæ subcarnosæ utrinque e laterali testæ fissura prodeuntes.

dd. Testa interaneis in medio transparentibus.

m. nn. Trini mucrones ad posticam integram partem testæ.

X.

X.

Kort Efterretning
om
Svampe i Almindelighed,
af
afg. Herr Conferentsraad O. F. Müller [1]).

Enhver Elsker af Naturhistorien vil ved Undersøgelse erfare, at Svampene, skiønt de mindst paaagtede, dog frem

[1]) Blandt afgangne Hr. Conferentsraad O. Fr. Müllers Papirer er denne Afhandling funden reenskreven. Det vides ikke, naar den er forfattet, til hvilket Oi...ned eller i hvilken Anledning. Men ofte har Conferentsraaden lovet et udførligt Værk om Svampe, hvilket ikke er udkommet, og maaskee var denne Afhandling engang deraf en Deel.

De vigtige Jagttagelser, som deri forekomme, ogsaa om Svampenes Frembringelse, og Beskrivelse over to Svampearter af de bladede, maatte giøre denne Afhandlings Bekiendtgiørelse vigtig og hædre Selskabets Skrivter, om den end ikke bar Müllers Navn. — Herr Weinwich har havt den Godhed at overlade den til Naturhistorie-Selskabet, som derfor er og bør være ham meget forbundet.

Af-

frem for alle ere de besynderligste og forunderligste Gevæxter i Planteriget.

Ikke desto mindre har dog Uvidenhed, en Moder og Datter af Foragt, og de Lærdes Fordomme, som drage hele Folkeskaber med sig, ja hos mange endnu vedvare, neppe tilladt dem et Navn af Planter, men anseet dem for Virkninger af Forraadnelse, der uden nogen Grundaarsag skulde kunne frembringe snart een underlig Skabning, snart en anden; kom det vidt, saa fik en almindelig Geist Skyld derfor, som efter Behag dannede sig adskillige Legemer: Indtil i vort Aarhundrede faa udvalgte Naturkyndige ansaae Jordens Frembringelser med tænkende Øine, og tilbagekaldte begge Rigers Fostere til deres første Oprindelse, det mægtige Guddoms Ord: Enhver give sin Sæd af sig efter sin Art; nu blive endog de mindste Skabninger deres Skaber værdige, der ikke veed Forskiel paa Stort og Lidet, paa en Svamp eller en Eeg.

Aarsagen til denne Foragt og ildegrundede Fordom mod Svampene var Mangel paa Undersøgelser. De faa, som man blev af en Hændelse vaer, fandtes blandt forraadnede Gevæxter paa fugtige Steder og

Tider;

Afhandlingen aftrykkes uden Forandring. Saaledes melder den om Aftegninger af de to beskrevne Svampearter, skiønt disse ikke følge den. — Men de ere andensteds aftegnede. — Den lover meget, som maae udeblive.

Tider; dette giorde dem strax fordægtige, og, som man med Rette er vaersom med det, man ikke kiender, saa ansaae man dem falskeligen for giftige; denne forudfattede Tanke gav dem blandt Almuen det modbydelige Navn af Skurv= og Paddehatte, og det lidet, de Lærde vidste om dem, bestod i ved mindste Leilighed at lede det latinske Navn (Fungus) fra det forhadte Ord (Funus) Død, Liig, Begravelse, da Grækerne dog kunde have overbeviist dem anderledes. Svampens Lykke var altsaa giort, Navnet fældede Dommen, og Skabningen tabte sit Værd. Neppe fik fra Verdens Skabelse af to blandt saa mange hundrede Adgang blandt vore Spise=, tre blandt vore Lægemidler; ja man leder endnu forgieves i de nyere Floræ, som ere udkomne over Planterne i Verdens fire Dele, uden at finde nogen, da Urtelæren dog nu synes at have hvervet de fleste Elskere, og hvert Land frembringer dem i Mængde. Til Beviis paa det sidste har jeg i eet Aar allene paa en Strækning ikke tusinde Skridt i Qvadrat giort en meget rig Samling; dog maae jeg tilstaae, der er en stor Deel tilbage, som jeg ikke endnu har kunnet overkomme; de mig paa denne lille Plet bekiendtblevne udgiøre et Antal af 212 Arter. Skulde Gud have skabt disse omsonst eller til Menneskets Skade? den store Mængde, som især i Høsten opkommer, fordrer en anden Tænkemaade; Urterne have afblomstret, tabt deres Lægekraft; Marke og Enge falme; Efteraars Sygdomme indfinde sig; hvor er nu den arbeidsomme Naturs

Flor?

Flor? hvor dens Hielpemidler? Foraaret fører sine Svagheder med sig, og sine kraftige Urter; Sommeren sine uangenemme Tilfælde og sine styrkende Planter; Høsten allene skal skade uden nogen Lægedom! Kast et Øie ind under de grønne Træer, paa den brunbladede Skovbund, og see hvor mange brogede Svampe der tilbyde deres Tieneste. Ved Prøver bevise endeel sig spiselige, endeel helbredende; endeel man har holdt for giftige befrie sig fra denne Beskyldning, de ere blevne spiste uden mindste Skade.

Er det da ikke billigt, ei at nævne den Fornøielse og Oplysning, de give i Naturhistorien, at de bringes, skiønt sildig, til deres Tilværelses Øiemed? det første Trin hertil er at beskrive deres udvortes Anseelse og Adskillelsestegn; nogle Lærde have begyndt herpaa, og giort hver sin Inddeling; her er ikke Sted at vise, hvor stridige nogle af disse Beskrivelser ere med mine Erfaringer, da man deels anseer dem fra adskillige Sider, deels en udskriver den anden, uden at have Lyst eller Evne altid at omvanke imellem disse nye Forgere og tilsee deres Forandringer. At jeg kun skal anføre det allerførste i denne Videnskab, da er man enig i, at de Svampe, som voxe paa Træer, ere de samme og have deres Oprindelse af samme Sæd, som de, der voxe paa Jorden, da dog Synet og Erfaring vise mig tvertimod; derfor nødes jeg, grundet paa deres igientagne Sammenligning, at giøre en nye Hovedinddeling af: 1) Jord- og 2) Træesvampe. Disse første ud-

giøre efter deres udvortes Skabning tvende Klasser: 1) Hattede og 2) Uhattede.

Den første Klasse deler sig i sex Slægter efter Hattens forskiellige Underflade, som er

a) bladed	d) røragtig
b) grened	e) pigged
c) straaled	f) glat.

Den anden Klasse indeholder 4re Slægter efter Hattens Gestalt, som er:

a) som en Kølle	c) som en Kugle
b) som en Green	d) eller uvis.

Nogle faa almindelige Erfaringer om disse Jord-Svampe vil jeg her anføre: hvori saavel hver Slægt skiller sig fra en anden, som hvad enhver Art for sig har besynderligt, skal paa sit Sted og til sin Tid blive erindret; ligeledes hvad Træsvampene vedkommer.

En Jordsvamp er en Plante, som opkommer af en i sine enkelte Dele usynlig Sæd, og bestaaer af et kiød- og svampartigt Væsen. Det, som alle Svampe have tilfælles, er en Støvsæd, som er af forskiellig Finhed, og sidder i de 5 første Slægter af 1ste Klasse under Hatten, i den sidste oven paa Hatten, og i 2den Klasses tvende første Slægter udvendig, i de tvende sidste Slægter indvendig.

Enhver kan selv heraf have Erfaring: man tage kun hvilken man vil, af de hattede, køllede, grenede, og henlægge Sædeboliget paa et Bord, en Bog eller Papiir, efter kort Tid vil man faae at see Sporet af

hele

hele Sædeboligets Indretning i en overflødig fiin Pudder med enhvers egen Farve; ligeledes tage man de kugelagtige og de uvisse i deres Modenhed i Haanden, strax springer den Støv i Møde, hvormed de indvendig ere beklædte.

At denne Støv virkelig er det levende, hvoraf Svampene udvikles, viser Naturens særdeles Bemøielse og Omhu for samme, der hos disse er ikke mindre, end hos de deiligste Blomster; men da Naturen for dets Skyld gaaer adskillige Veie og bruger forandDerlige Midler, kan det best anføres ved enhver Slægts og Arts Beskrivelse. Jeg har og erfaret, at hvor i et Aar og til en Tid faa Svampe ere voxne, til anden Tid af samme Art en stor Mængde ere fremkomne, og hvor kun een er bleven staaende for at udsprede sin Sæd, er siden befunden en heel Kreds saa ordentlig, som om de efter en Cirkel vare henpassede; sluttelig efter som Vinden med et har udstrøet Sæden. Man har og udkastet Sæd og Skampionskrællinger paa beqvemme Steder, og faaet unge Svampe. Ved Hielp af et got Forstørrelsesglas kan man i alle disse Sædeboliger tydelig see dette Støv, som smaa Kugler af adskillig Størrelse og Gestalt; men det store Spørsmaal beroer herpaa: om disse Kugler er een Sæd efter det Begreb, man har antaget om al Sæd, nemlig en befrugted? eller om det synlige kun ere Hinder eller Skaller, hvori Frøet ligger? eller et blot Meelstøv, som paa Planternes Støvpinde (Stamina) eller noget

 andet?

andet? Ved enhver Slægt vil jeg fremsætte det sandsynligste, grundet paa Erfaring og Eftertanke. Tiden, hvor længe Sæden er i Jorden, og hvor længe en Svamp florerer er meget forskiellig; det sidste skeer hos nogle ikkun een Dag, hos andre meget længere efter Artens og Veirligets Beskaffenhed; de fleste lade sig see i Høsten efter fugtigt og varmt Veir; jeg har samlet fra April til December.

Svampenes Materie og Væsen er efter enhver Slægts og Arts Beskaffenhed kiød=, træagtig, faseret, hulleret, mosig, slimig, tæt, løs, tør, saftig, vandig, melkig = = = af forskiellig Skabning, Smag, Lugt og Farve = = Nogle findes med, andre uden Rødder og smaae Trevler; endeel ere neden omgivne med et Slags Muggenhed eller hvid skiør slimet Væsen; dette vilde jeg troe tiente dem i Steden for Rod, hvis man ikke fandt samme Materie hos endeel, som og have Rødder. Skulde ikke, da mange Svampe ere meget hulleret, disse Porer erstatte Røddernes Forretning, og igiennem saa mange Suehuller drage Salt, Olie og Vædske af Luften? erfares det dog ved Planter, hvis Porer ere mindre kiendelige.

Ved hver Slægts og Arts Beskrivelse har jeg seet paa saadanne Kiendetegn, der ere meest bestandige og mindst tilfældige, og som kort og tydelig forestille enhver. Intet har foraarsaget mig mere Vanskelighed, end at udfinde Ord til Farverne, da ingen Forestilling i noget Sprog mere tvetydig og mindre forstaae-

lig

lig udtrykkes; deres Lysheds og Mørkheds Grad har været selv Penselen vanskelig at treffe. Og som man umuelig kan faae noget tydeligt Begreb om disse Planter, uden Hielp af Malerie, saa har jeg i mit Paasyn ladet enhvers Hoveddeel i min Samling efter Naturen aftegne; finder dette Bisald, kan enhvers Forandringer, Nytte og Mærkværdigheder i Tiden følge. Overalt var kun hermed min første Absigt at begynde en Samling paa mit Fædrenelands naturlige Historie i en Plante, hvoraf ingen, og jeg ikke selv har tænkt at finde den tyvende Deel, af hvad allerede er opdaget; den Fornøielse, som jeg har nydt derved kan kun den forestille sig, der veed at sætte Priis paa Guds Gierninger i Naturen, og hører, at jeg ingen Morgen gik ud, uden med det forsikrede Haab, at finde noget nyt til Skaberens Beundring, og det manglede ikke.

Den 1ste Klasse indeholder

de hattede Jordsvampe

hvis

første Slægt udgiør

de bladede Paddehatte.

Hattede kaldes de Svampe, som oven paa en Stilk have et rundt Legeme, der hos de fleste antager en Soelhats Skikkelse. Til Adskillelsestegn paa de hattedes Slægter har jeg antaget dette Legemes Underflade,

flade, og falde saaledes først de bladede Jordsvampe under vor Betragtning.

En bladet Jordsvamp er en Plante, hvis Hats Underflade bestaaer af smale og lange Blade eller Skiver.

Denne Slægt er den talrigeste og meest bekiendte i alle Lande, hvis man kan kalde den bekiendt, hvoraf man blandt meer end hundrede neppe kiender trende Arter. Michelius kalder denne Slægt Fungus, Dillenius Amanita og Linnæus Agaricus, i vort Sprog hede de Padde- eller Skurvehatte. Hvordan de ere komne til dette Navn skal ikke vel siges; skal det være af Padde (en Frøe), da bære de det ikke med Rette; thi blandt nogle hundrede, som jeg har taget af Jorden, har jeg aldrig truffet nogen Padde eller Tudse at holde sig op derhos. Til det andet Navn giettes Oprindelsen snarere, men har lige saa liden Grund; vel gives der en Svamp, som for uagtsomme Skuere, der desuden ere indtagne af Viderlighed for disse Væxter, synes ved første Øiekast at svare til Navnet, men overvinder man sig, og tager den i Haanden, da kan Øiet ikke see sig mæt paa dens afmaalte Smukheder; vidner ikke Navnet om forrige Tiders Vankundighed og liden Agtgivelse paa Naturens mangfoldige Skiønheder? fastsætter det ikke en Tings Værdie? et slet Navn sætter strax tilbage; en Skurvehat er nok til at fraskrække en begyndende Elsker.

Padde-

Paddehatten deler sig i tvende væsentlige Stykker: i Hatten og Stilken. Hiin er især hos een og samme Svamp underkastet adskillige Forandringer, og har en Dag et ganske andet Udseende, end en anden, og kan formedelst sine afvexlende Gestalter fra dens Udspring til dens Visnelse let forføre en ukyndig at ansee een for adskillige.

Saasnart en Paddehat kommer oven Jorden, sees dens Hat rund eller aflang og omgiver Stilken saa tæt med sin Kant, at ingen Luft kan trænge imellem; lidt efter lidt giver den sig ud fra Stilken, alt som denne voxer høiere, og lader Luften og Dunsterne neden fra Jorden Leilighed at stige op under dens Underflade; disse spænde Hatten alt mere ud, saa den bliver huul som en Klokke, dernæst vandret (horizontal), endelig vender den sin Underflade lodret (perpendiculair) i Veiret, og bliver huul for oven, som en Tragt. Heraf sees strax, hvor lidet tilstrækkeligt nogle ellers store Urtelæreres Adskillelsestegn er, naar de sige en Art at have en vandret, en anden en huul, den tredie en hvælvet Hat, da dog disse Forandringer tilstøde en og samme, og have deres Grund i Naturens store Endemaal med sine Skabninger, som neden vil forekomme.

Hatten bestaaer gierne af 3de Dele: 1) Overfladen, 2) Mellemrummet og 3) Underfladen.

Overfladen er en Hud eller Hinde, som fiint Læder, der er tynd, tyk, klar, dunkel, tør, glat, heel,

sønderreven, farvet, lodden, nopret med Kugler eller Stierner, riflet i Kanten eller fra Middelpunkten, overdragen med Sliim, Meel eller vellugtende Olie.

Mellemrummet udgiør et kiød- og svampartigt Væsen, som er tynd, tyk, tæt, aaben, tør, saftig, melkagtig, pibagtig, af adskillig Lugt, Smag og Farve = = efter enhvers Natur, Sted og Veirligets Beskaffenhed; nogle fattes ganske denne Materie, og har intet, uden den blotte tynde Hinde over Bladene.

Underfladen bestaaer i en Mængde Blade, der løbe fra Hattens Omkreds til Stilken; nogle række derhen, andre slippe underveis; disse ere lange, korte tynde, tykke, brede, smale, tætte, vide, i Kanten skarpe, runde eller krusede af afvexlende Farver, her er Sædens Bolig, her skal vi lede efter Befrugtelsen.

Jeg vil fortælle, hvad jeg her har sporet af Naturens hemmelige Arbeide: Til en vis Tid finder man disse Blade bestrøede med en utallig Mængde smaae Kugler, der sidde deels ordentlig, deels uordentlig hos hverandre; tit har jeg og mærket, at Bladene forandre deres Farve. Paa nogle Paddehatte sees de først hvide, efter nogen Tid med et rødt Skiær, og endelig blive de sorte: paa andre bemærkes denne Afvexling: hvide, rosenrøde, falmende, askefarvig, og endelig beegsorte. Jeg er forsikret om, at denne Farvernes Forskiellighed i intet andet har sin fulde Grund,

end

end i Sædens tiltagende Modenheds Grad. Finde vi ikke noget ligt dette paa anden Sæds Modenhed?

Hvad er Naturens Hovedmaal med alle sine Skabninger i Dyr- og Planteriget? Naar har den bragt dem til Fuldkommenhed, og ligesom slaaer Haanden af dem? Ere de ikke da fuldkomne, naar de ere istandsatte at forplante deres Slægt? det sees tydeligst paa Insekter og Svampe: Vi tør kun give Agt paa Hattens Forandringer, hvorledes den snart bøies ned og op, indknibes og udvides, paatager sig saa mange Gestalter, saa vil vi snart erfare, at Aarsagen dertil er allene Naturens Omsorg for Sædens Bevarelse, Tilmodnelse og Udspredelse. Hvor stærk og længe finde vi ikke Hatten indkneben til Stilken, saaledes, at hverken Luft eller Vand kan indtrænge sig; Bladene ligge da lodret og tet til hverandre; hvo siger os, hvad der da gaaer for sig? Naar nu Hatten begynder at løsne sig med sin Rand fra Stilken, trænger Luften ind imellem, udvider Bladene, besvangrer og befordrer Sædens Modenhed; i kort Tid er Hatten ganske vandret udspilet, og Bladene ganske stramme fra hverandre; nu kan Sæden fordrage Luften, dog ei endnu nogen Vædske, derfor bliver Hatten nogen Tid i denne vandrette Skikkelse, og er hos mange overdragen med en klar Sliim, Olie eller Meel, saa at alt Vand fra oven kan løbe ned fra dens Kant, uden at røre Underfladen. Endnu paa en anden Maade har denne Slægts Skaber sørget for dens Sæds Bevarelse mod alt det, som neden fra kunde skade den.

Hos

Hos endeel bedækker en bløð ulden Hinde Bladene fra det Dieblik af Paddehatten kommer op af Jorden, og alt som Hatten udspændes, udvides og strammes denne Hinde, dog holder den sig saa længe fra at sprække, indtil Hatten er vandret, og følgelig i den beqvemmeste Stilling, til at udsprede den modnede Sæd; da springer den ofteſt fra Hattens Omkreds, og giør en nydelig Ring eller Krave om Stilken, sielden brister den ved Stilken, og hænger i Pialter ved Hattens Kant. Denne Hinde er af den Beskaffenhed, at den ikke lader noget Vand igiennem sig, men giør at paagydede Draaber mod Vandets Natur ikke udflyder, men løbe af eller blive staaende, som Qvægsølvkugler. Skulde denne Hinde ikke og kunne tiene som en Sie at giennemsie det ædelste af Dunsterne til Sædens Beredelse?

Isteden for denne Hinde have andre et Spind, som den fineste raa Silke, der er over Bladene ligesom spændt i Ramme; naar det sønderrives, bliver det og gierne hængende ved Stilken som en lodden Ring, undertiden ved Hattens Omkreds i smaa Trevler. De fleste have ingen Hinde eller Ring, hvoraf sluttes, at den enten hos dem ikke giøres nødig eller er ukiendelig, og maaskee strax bortfalder; thi Naturen lader sine intet mangle.

Tiden, hvorlænge saadan en Ring bliver siddende ved Stilken, er adskillig baade i Absigt paa Materiens egen Vedvarenhed, og udvortes Omstændighe-

ders

ders Tilstødelse; nogle tabe den snart, andre sildig; andre slet ikke.

Aldrig er denne Hinde saa snart affalden, Bladene have udspredt den største Deel af Sæden, før Hatten drives alt mere stivt i Veiret; Bladene, som stode lige ud, lægge sig paa Siden, formodentlig for at udlade den tilbageblevne inderste Sæd; Farven forandres; Orme opfylde Svampen, giør at den falder om og forraadner til en sort eller brun slimet Materie.

Paa nogle Blade lade sig see til en vis Tid nogle fine Aarer af adskillig Farve. Paa tvende Arter har jeg iagttaget imellem Bladenes underste Grundflade endeel større Aarer, der som Fibrer trække Bladene i smaa Krøller, for med en desto større Federkraft at udsprænge Sæden.

Skulde Naturen, som intet anbringer omsonst, hvor det ikke giøres nødig, have anvendt alle disse Bemøielser paa en Gevæxt, der skylder sin Oprindelse en Forraadnelse? hvilket tænkende Væsen kan mere tilgive sig saadant et Indfald, og bereve sin Skabers Viisdom og Almagt den Beundring, der viser sig lige stor og ubegribelig i det mindste og største, eller paa den anden Side at indskrænke Naturen til en eneste Maade at frembringe naturlige Ting paa! Man satte den en almindelig Regel: Alt Levende avles af et Eg; har den ikke viist os endnu en Forplantelsesmaade hos Polyper, Orme og endeel Gevæxter, der og ved afsatte Stykker forplante deres Art? Man troede at

finde

finde i de Dele af Planterne, som Tournefort ansaae for deres affondrede Ureenligheder (excremens) Dyrenes ædelste Fødselslemmer; deraf opkom en Lærebygning, der har giort sig saa antagelig, som almindelig over hele Urteriget. Man tager nu ingen Urt i Haanden, uden at spørge om Støvpinde og Støvkar (pistillum), om Brudefolk og Brølluper; de Lemmer, som den undseelige Natur har skiult hos Dyrene, fremsætter den uskyldige Natur for den klareste Dag hos Planterne; kun vore Svampe og faa andre driste sig til at giøre en Undtagelse i denne Bygnings Almindelighed; derfor henregner den flittige om Naturhistorien saa meget fortiente Linnæus disse blandt de hemmeligen Gifte.

En Florentiner, Michelius, har villet seet paa Kanten af Svampenes Blade en Mængde af opreiste Støvpinde, som han kalder Blomster, paa nogle enkelte, paa andre i Klumper; han har ladet dem stikke i Kobber forstørrede, tilligemed de af mig paa Bladenes Side seete Støvkugler. Gleditsch, en endnu levende Professor i Berlin [*]), har ladet disse Plader efterstikke, og giort af Michelii Blomster stamina, filamenta og antheras, ligesom de findes hos andre Planter, og for at faae Befrugtelsen fuldkommen, anseer han Svampenes Blade for Sædkarret, og Hatten for Befrugtelsernes fælles Begere.

Jeg

*) Er, som bekiendt, allerede for nogle Aar siden død.

Jeg vilde ønske for den artige Overeensstemmelses skyld, at det forholdt sig saaledes, og kunde af flere nøiagtige Paaagtere bekræftes; men da jeg veed, hvor let man i mikroskopiske Undersøgelser synes at see det, man gierne vil, og bliver bedragen, jeg og selv, uagtet jeg mange gange og paa mange slags Blade under store Forstørrelser har iagttaget, ingensinde har været saa lykkelig, at see disse Befrugtelseslemmer, saa kalder jeg det billig endnu i Tvivl, og tør ikke binde Naturen til en almindelig Vei; ei heller kan jeg fatte, hvorledes disse angivne Støvpinde, som i deres Kobber Aftryk ere vel ti gange saa store, som Støvkornene, skulle undgaae mit Syn, da jeg dog altid tydelig seer disse sidste. Skal det da altid blive Menneskets Skiebne at falde fra en Yderlighed i en anden? Enten see vi slet intet, eller for meget; er der da intet Middel imellem Forraadnelse, og alle den fuldkomneste Plantes Deles Besiddelse?

Michelius siger og, at han har seet nogle klare spidse Legemer paa Bladene, som han mener at være der for at holde Bladene fra hverandre, at Sæden ikke skal blandes; vel har jeg bemærket ved en stærk Forstørrelse nogle klare Legemer, men tør endnu ikke ansee dem uden for en Saft, som tit flyder ud af Svampens Væsen. Andre besynderlige klare Legemer har jeg fundet paa en Art bladede Træsvampe, som paa sit Sted skal anføres.

Hvad

Hvad vist kan vi da slutte af alt dette? Intet, uden at ligesom denne Støvsæd ikke er en bar Meelstøv, som den paa Planternes Støvpinde, efterdi denne i og for sig ikke kan frembringe nogen Plante, saa er det heller ikke beviist, at den er nogen befrugtet Sæd. Vel er det Naturens almindelige Vei at sætte Blomster, og i samme nogle Legemer, som den betiener sig af til Befrugtelsen, men hvo tør paastaae disse Lemmers Nødvendighed der, hvor Naturen ikke har hensat dem? Siger Naturens Herres Velsignelse: enhver skal besaae sig efter sin egen Art, saa skal det jo ei være efter en og samme; der gives og i Dyreriget saadanne Skabninger, for Ex. Østers og visse Snegle, som mangle det, man hos Urterne kalder Støvpinde, og dog forplantes deres Slægt. Vi indsee endnu ikke al den Nytte, den Hinde har, som saa længe tildækker Bladene; en Erfaring, som skal følge, kan føre os paa den Tanke, at Støvkornene ere saa mange med en Skal eller Hinde omgivne Planter.

Stilken eller Foden er af et kiød- og svampartigt Væsen, hos nogle af samme, som Hatten, hos andre forskiellig efter enhver Arts Beskaffenhed: kort, lang, tyk, smal, huul, tæt, pialtet, glat, krum, lige, tør, slimig, kiød- træe- trevlagtig, af adskillig Smag, Lugt og Farve, saavel uden som inden, med og uden Ring. Den øverste Ende træder ind i Hattens Middelpunkt omgiven med Bladene, der gierne efterlade smaa Furer; den nederste staaer i Jorden, eller mel-

lem

lem visnet Løv, besat med en Mængde smaae hvide Trævler, som Rødder; hos nogle gaaer den vel tre gange saa dybt i Jorden, som Paddehatten selv er høi; hos andre sees slet ingen Tegn til Rødder, men kun en sei, tør, skimlet Materie; mange komme ud af en Knop eller et Eg.

Dette Eg viser tydelig, hvorledes Sædekornet er fra Begyndelsen indviklet i en tynd Skal eller Hinde, der tilligemed Fosteret i somme Arter voxer til en temmelig Størrelse, indtil Svampen deri ganske dannet med sit Hoved bryder Hul paa Egget, og stiger med Magt frem; endeel af Hinden bliver i Stumper og Nopper paa Hatten, endeel hænger i Trævler omkring den, og det meste viger til Side ved Jorden. Denne Hinde udbreder sig hos nogle mere end hos andre, og voxer undertiden til et Egs Størrelse, der iblant findes med smaa Rodtrævler. Mærkeligt er det, at Svampen deri ligger ganske fuldkommen efter alle sine Dele omgiven med en klar Vædske, som Eggehvide; det sees strax, naar Egget giennemskiæres; i Luften udvikles den kun til sin naturlige Størrelse, den nye Sæds Modenhed og Udspredelse.

Hvor særdeles viger ikke Naturen her fra den Vei, den ellers overalt i Planteriget iagttager, nemlig: Af Sæden først at udskyde Spire, Stengel, Blade, Knosper, Blomster = = = og saaledes nærme sig sin Fuldkommenhed, og hvor overeensstemmende handler den med sit sædvanlige Forfarende i Dyreriget,

hvor hele Fosteret først dannes i Egget, kommer frem i sin fulde Skabning til Verden, og voxer allene for at modnes til Forplantelse?

Hvorfra kommer den Hud eller Hinde, som omgiver den spæde Svamp? maae den ikke allerede have omgivet Sædekornet før det kom i Jorden? Kan man da ikke ansee det, som Svibler, der ikkun begiere Vand og Varme for at udvikle sig?

Stedet, hvor disse Paddehatte voxe overflødigst, er i skyggefulde Skove blandt visnede Blade; nogle Arter og paa Marker, Enge og i Haver, ja paa Træer, hvor Sæden nemlig har forefundet en beqvem Moder af god Jord og visnede Blade, og altsaa ikke egentlig paa Træet men paa Jorden; gemeenlig kan man og ansee det for et Tegn paa Jordens Godhed, hvor mange Svampe voxe; een og samme Art voxer snart enkelt, snart i Hob sammenføiet med Stilkene. Skiønt nogle have deres visse Aarsens Tid, til hvilken de opkomme, saa vise sig dog endeel 2, 3 til 4re gange om Aaret. Jeg har samlet af disse bladede Paddehatte fra sidst i April til sidst i November; enhvers Vedvarelse er og adskillig indtil 3, 4re og flere Uger.

Spørger man om deres Nytte, da er den vist hos Mennesket, hvor den skulde være størst, den allermindste; en eneste Art blandt denne talrigste Slægt forhøier de Riges Smag; Resten er ubekiendt, skiønt deriblandt og ere de, som kunne tiene den Fattige. Kreaturene, de første Menneskers Læremestere, vide

bedre

bedre at benytte sig af dem; nogle spises af Køer, Sviin ... De fleste af de uhusede Snegle, Fluer og Insekter ... for Torbister og Ørentvister ere de Boliger ... Disse ere dog ligesaa lidet Svampens Tilværelses Øiemed, som Kaalormen Kaalens.

Til Familiernes Inddeling har jeg taget Bladenes Farve saaledes, som den sees i Svampens beste Flor; hvad besynderligt jeg fandt ved Stilken eller Hatten, taget tilsammen, giver mig Forskiel paa Arterne. Jeg har ikke optegnet nogen Art, uden jeg under samme Egenskab fandt mere end een deraf og paa adskillige Steder.

Til Prøve vil jeg beskrive hvad mærkværdigt jeg har fundet ved tvende Paddehatte.

Beskrivelse og Aftegning

af

en Paddehat kaldet Pibekrave [a]).

For at giøre sig forstaaelig er det nødvendigt at antage visse Ord, ved hvis Lyd man er enig om at forbinde et vist Begreb; den, som først finder en ny Ting,

[a]) Agaricus *plumbeus*, Fl. Dan. t. 1014.

Agaricus *caulescens*, pileo convexo cinereo: verrucis lamellisque albis, stipite basi crassiusculo. Linn. fl. Svec. No. 1236.

Er overmaade overflødig i August Maaned blandt Krattet i Varanger-Fiorden i Finmarken, men i den sydlige Deel af Norge mere sielden. (Vahl.)

har Ret til at give den et Navn; det letteste og forstaaeligste er det, der tages af Tingens Lighed med noget, som er forud vel bekiendt; ansee vi denne Svamp, naar dens Hat er vandret (horizontal), da forestille dens Blade, som løbe lidet uden for dens riflede Overflade, Randen af den Krave med smaa Huller, som vi see hos vore Geistlige; deraf kalde vi den Pibekraven.

Pibekraven er en halv riflet Paddehat med hvidgraae Blade, huul Stilk, uden Ring, og kommer af et Eg.

Michelius og Gleditsch have vel fornemmelig givet os endeel Beskrivelser allene paa Svampenes udvortes Gestalt, men de ere oftest saa tvetydige, at manges kan passe sig paa en og samme : : : hvorfor jeg og forgieves har giennemsøgt alle deres opregnede, uden at finde nogen, som jeg torde ansee for denne.

August og September ere de Maaneder, i hvilke denne Art fremkommer under løvfulde Træer blant visnede Bøgeblade, dog ikke i saadant Antal, som paa den Tid de fleste andre. Dens Vedvarelse fra det den bliver til Syne oven Jorden er efter Veirligets Beskaffenhed ikke over 5 til 6 Dage.

Historien af dens Fremvæxt er denne: Vil man antage min om Sædekornet angivne Tanke, saa forestille man sig den udstrøede Sæd, som saa mange Svibler, der under en Hinde indeholder den hele Svamps Skabning og til sin Udviklelse allene behøver en beqvem Moder, maadelig Varme og Vædske; ved

Hielp

Hielp af disse drives baade Svibelhinden og den indelukte Plante til en vis Størrelse, næsten som et Due-Eg; Hinden spændes af det drivende Foster og revner i den øverste Punkt, hvor Hattens Tryk er heftigst; Issen af Paddehatten kommer frem, og Svampen stiger i faa Timer til sin Høide, som er 3½ Tomme; Eggets Hinde viger til Side, og Stilken sees med Hatten, som en Klokke, ganske med klarskinnende Slim omgiven; Hatten forandrer i faa Dage sin hvælvede Gestalt og bliver vandret, udstrøer sin Sæd og bortfalder.

Ansee vi denne Pibekrave lidet nøiere, saa fortiene dens trende væsentlige Dele, Egget, Stilken og Hatten vor Opmærksomhed.

Ved Hielp af en Kniv bliver man vaer, at Egget deler sig i tvende ulige Halvkugler. Den nederste og mindste bestaaer af et hvidt, haardt og svampartigt Væsen, som altid bliver i Jorden, og af hvis Middelpunkt Stilken opstiger. Den øverste halve er Fosterets Bolig, hvor den hele Svamp indtil sin Udbrydelse omgives af tvende Hinder; den udvortes og tykke er ganske tilgroet med Eggets nederste Deel og løselig omgiver den øverste; den er fuld af Folder, som efter Fosterets Tilvæxt udbrede sig og strammes; naar dette vil frem, brister Hinden i tvende Stumpvinkler (obtusos) og viser sig i trende Blade, der sees ganske opfyldte med en klar Vædske; den inderste Hinde gaaer i Breden ½ Tomme og tæt om Stilken, og boier sig igien ligesaa meget ned, afdeelt i smaa Furer.

Stilken udgiør et rundt, hvidladent, med fiin Luug besat Rør, gaaer ud af Egget, og bliver mod Hattens Middelpunkt lidet smalere, er af samme Materie, som Eggets Grund, og indeholder i sin Huulning, der er saa nøie afrundet, som efter en Borer, en olieagtig Saft, der stiger som en Marv op imod Hatten; hvis man overskiær Egget, før Svampen er udtraadt, bliver man vaer, at Stilken oventil er ganske tom, og nedentil et lidet ophævet Legeme, som er denne sammentrykte Saft, der ved Svampens Fremvæxt kommer i Driven og hielper til dens Fuldkommenhed.

Hatten er hos denne Art ikkun sammensat af tvende Dele, en brunladen tynd Hinde, og hvidgraae Blade, saasnart den kommer ud af Egget, sees denne Hinde graabrun, overdragen med en klar Slim, som er endeel af den Vædske, der har omgivet den i Egget, og ligesom Paddehatten vorer, forandrer den sin Farve i det kastaniebrune, og besættes med halvveis fra Issen rundt om til Omkredsen løbende Streger; disse ere ikke andet, end Kanten af de indvendige Blade, som skinne giennem den tynde klare Hud, saasom denne Art fattes den kiødartige Materie, som ellers pleier at være imellem Huden og Bladene; bliver Hatten vandret, saa taber Hinden sin brune Farve, og falder i det graablaa, Bladene give sig noget længere ud, end Hinden rækker, Sæden udstrøes, som sædvanlig, og Planten har fyldestgiort sin Bestemmelse.

Undertiden finder man smaa hvide Nopper paa denne Hinde, som er ikke andet, end Stumper af Eggets Hinde, der ved Hattens hastige Giennemfart er bleven afreven og ved Hielp af Slimen hængende.

Hos nogle antraf jeg baade paa Hatten og Stilken runde, spidse og firkantede Kristalperler, som mod Solen giorde et behageligt Syn; jeg tænker, at de have været en Levning af Hattens klare Slim, som saaledes har sammentrukket sig, saasom de vare slibrige mellem Fingrene, Hatten ellers var tør, og Vand ikke bliver staaende i adskilte Gestalter, men udflyder.

Hvad jeg især fandt mærkværdigt ved denne Pibekrave var: dens Mangel paa Rod. Hvorfra faaer den da sin Næring til Fremvæxt? Mon Roden ikke er en Plante ligesaa nødvendig, som en Støvpind? og dog har denne og flere ingen; hvor lidet kommer det Naturen an paa det, vi holde umisteligt, og hvor let og adskillig besørger den enhvers Tarv! foruden den Næring, som af Luften trænger ind igiennem dens hele porøse Legeme, drager uden Tvivl Egget igiennem en Mængde smaa Suehuller Vædske af Jorden, filtrerer samme i den haarde Egbund, og saa frembringer den besynderlige Vædske, som flyder i Eggets øverste Halvkugle lig Eggehviden, til en beqvem Næringssaft for den spæde Svamp, der en Tid lang voxer i samme; hvilken Lighed har ikke dette Flydende med det, man hos ædlere Skabninger kalder Liquor Amnii, og den rynkede, og sig udvidende Hinde med Moderen!

 Dens

Dens Mangel paa Sædedække: Vi have forhen hørt Naturens særdeles Omhu at bevare Sædeboliget med en ulden Hinde eller et Silkespind, indtil dets fulde Modenhed; her lader det, som Naturen havde forglemt sig, eller indslaaet andre Midler til samme Maal; Erfaring beviser det sidste; har nogles Sæd en Svedvarende Tørke nødig? maa andres bortflyde i Vædske; saa behøver formodentlig dennes at idruknes en ædlere Saft, for destobedre at kunne modstaae Veirligets Skarphed uden at trænge til nogen anden Bevarelse. Den Marv, som flyder i Stilkens hule Rende, er og mærkelig: Saalænge Svampen endnu samler Kræfter i Egget, udgiør denne Saft et samlet Legeme, saasnart er den ei ude, at dette jo flyder op imod Hatten; skulde denne Marv ikke være Sædematerien, der siden udbreder sig paa Bladene? endnu er det hos mig en umoden Formodning, efterdi jeg forgangen Sommer har mere været betænkt paa, at faae de fleste Arter paa engang samlede, efter deres Adskillelsesmærker beskrevne og tegnede, end at undersøge enkelte.

Mangel paa den kiødartige Deel i Hatten, og Huulheden i Stilken giør, at denne Art ikke tiener til Spise, jeg har ei heller fundet noget Levende at angribe den. Hvo tvivler derfor om dens Nytte? det fornuftigtænkende Menneske har flere Tanker, end Smagen, der vil fornøies, og flere Mangler end Hungeren, der vil afhielpes. Det Spørsmaal: Til hvad Nytte? er altid en aabenbar Bekiendelse af vor Uvi-

denhed,

denhed, og tillige en erindrende Befaling at aflegge den; Naturen har intet unyttigt: mangen Urt have vore Forfædre frygtet, som nu er bleven de herligste Lægedomme; at jeg kun skal nævne Belladonna og Cicuta; mangen Plante træde vi under Foden, som vil bringe Efterverden et uendeligt Gavn.

Beskrivelse og Aftegning af en Paddehat kaldet Perryk.

Perrykken er en aflang, nopret Paddehat med hvide meget tynde Blade, og lang, hvid, huul Stilk.

I denne Art kan man gierne tage Hattens Gestalt til Kiendemærke, eftersom den bliver uforanderlig ligedan, indtil den bortflyder.

Michelius kalder denne i hans N. pl. gen. p. 189. tab. 80. fig. 2. Fungus, qui vix e volva egressus in atramentum resolvitur, pileolo campanulato, vertice lævi & griseo rufo, reliqua parte tenuissime striato & plumbeo, lamellis densissimis, pullis, pediculo albo fistuloso, inferiora versus sensim & leviter radice in longissimum mucronem producta [3]) han siger sig at have fundet den i Florenz i

[3]) Fungus bombaceus perniciosus Sterb. Theatr. fung. p. 226. t. 24. fig. B. (Tabl.)

Hensegaardene, i November Maaned; Italienerne kalde sden: Fungo lesina di pollina; mere fortæller han os ikke om den.

En anden af samme Slægt og stor Lighed med denne har baade Michelius og Gleditsch, som kalder den: ein Mistsvamm, samme har jeg og antruffet i Skoven. Den skiller sig fra vor Perryk i tydeligere Striber, en Ring om Stilken, og blyefarvet glasseret Hat.

Denne Art fremkommer til adskillige Tider og Steder meget hyppig i Foraaret, i August og atter i Oktober, i en maver Sandjord ligesaa gierne, som i en feed og stærk dynget, da dog ellers Svampene oftest have deres visse Steder, og helst voxe i god Jord; jeg har seet dem ved Mistbeder, i Græsjord og tørre Sandgange.

Den er en af de besynderligste iblandt alle Bladsvampe; den florerer meget kort, og undertiden neppe 24 Timer, men da en Mængde opkommer paa eet Sted, enkelte og sammenføiede, og til forskiellige Timer, saa kan man længere have den Fornøielse at tilsee deres Forandringer.

Historien af dens Flor er følgende: Smaa hvide, trinde Legemer, som ere Hattens Isse, frempippe først af Jorden; efter faa Timer er den ganske glatte Hat oppe; en halv Tomme af Stilken begynder ved Jorden at sees; Hatten bliver meget tynd, stribet, og lodden; smaa Nopper yttre sig lidet omboiet; den nederste

Kant af Hatten bliver ansigtfarved, bøier sig om i en Krølle, bliver sort og begynder at uddryppe en sort Vædske; nu iler Hatten hastig til sin Fuldkommenhed; i det den alt mere opvikler sig i røde og sorte Krøller, og forsvinder i den sorte Saft, stiger tillige den hvide Stilk med Magt i Veiret, behængt fra Toppen med sorte surede Lokker, af hvilke den stinkende Materie nedflyder; endeligen sees Svampen som en hvid Stang med et sort Hiul eller Kreds i omviklede sorte Lapper; disse falde snart bort, og intet er tilbage uden den bare hvide Stilk = = = Nu staaer den ganske afklædt sin Prydelse, der er forvandlet i en omkring liggende Sværte. Man seer da lange sneehvide Stilke, nogle overleve deres Afklædelse meget længere, end deres blomstrende Tid varede, og lig forstyrrede Byers Taarne og Mure vise, som saa mange stolte Pillarer deres forrige Pragts sørgende Levninger.

Dette forunderlige Syn indbyder os til Svampens nøiere Betragtning, og da finde vi, at den fornemmelig bestaaer af tvende Stykker: Stilken og Hatten, som ere af ganske forskiellig Beskaffenhed.

Stilken er lang og rund, lidt smalere mod Spidsen, sneehvid og klar, beholder og sin Farve til den visner, uden for saa vidt den af Hatten rindende Sværte giver den et lidet Anstrøg; af et seit og faserigt Væsen, ganske huult som et Rør, uden mindste indvendig Vædske, saavidt nemlig den staaer over Jorden; neden til er den dannet, som en rundagtig

Knop,

Knop, og ender sig i et krumt spidsløbende Legeme, som en Hage, der staaer dybt i Jorden, kan ansees som dens Rod, og findes hos nogle besat med fine Haartrævler; Knoppen og Hagen er opfyldt med et hvidt svampagtigt Væsen, og have dette Besynderlige fremfor andre, at de med Stilken udgiøre et uadskilt Legeme; hos nogle finder man denne krumme Hage, hos andre Knoppen allene. Stilken voxer i faa Timer, medens Hatten forandres fra 3 til 10 Tommers Høide, foragter alle de Tilfælde, som møde Hatten, og staaer imod alle Svampestilkes Natur lang Tid endnu rank, naar af Hatten intet mere er tilovers; omsider falder den om og bortvisner.

Hatten bestaaer af en fiin Materie, som en Silke at føle paa, først sees den udvortes glat, hvid og aflang; Issen begynder at brunes, og Hatten faaer tynde Striber af de indvendige Blades Kanter. Alt som Svampen voxer, hæve sig rundt om paa Hatten smaa brunladne Trævler, omkrølle sig og giøre, at Hatten synes som besat med smaa Hager. Den nederste Kant, som slutter til Stilken, løsnes og lader Hatten hænge som en Klokke løs og dinglende paa Stilken. Endelig rødnes den og spreder sit røde Skiær alt mere mod Hattens Spidse, som Forløbere for deres Bortflydelse. Bryder man Hatten fra, saa finder man den indvendig tæt besat med utallige fine, klare og ½ Tomme brede Blade; hver bestaaer af tvende endnu finere Hinder; intet kan tænkes finere, end disse; Sæ-

den

den sidder saa overflødig paa dem, at hvert Blad, naar det holdes mod Dagen, synes ligesom at være sammensat af bare Sædekugler. I Begyndelsen sees de hvide, blive snart lysrøde, dernæst som med Aske overstrøede, tilsidst sorte og henflydende.

Dem til Behag, som endelig ville have Blomster førend Sæd, kunde man her gierne ansee de smaae Legemer, som foraarsage den røde Farve, for Blomster, og den strax derpaa overstrøede Aske, som den modnede Sæd, men hvor man vil faae Støvpinde og Støvkar fra, det see de til, der vove at indslutte Naturen i visse Grændser, og befale den en eneste Vei at følge i sine Forplantelser.

Hvor stærk en drivende Kraft, der maa være i disse Perykker, har jeg mærket paa nogle, som jeg til Aftegning og Undersøgelse havde hensat i et Vindue. Jeg havde optaget dem uden Jord eller Rod, og kun støttet dem paa deres Stilk, uden at vente nogen Væxt, men uformodentlig fuldførte de deres Forandring, ligesom de, der bleve staaende i Jorden, og vare bortsvundne for mig i deres sorte Vædske, da jeg ønskede at bruge dem. Det var mig saa meget mere fremmet, som jeg med megen Møie havde forsøgt at bringe endeel andre Svampe, som jeg med deres Jord og Rod havde optaget og strax sat i Potter til at vedblive deres Væxt, for desto nøiere at tilsee deres adskillige Forandringer; uden at det med en eneste Paddehat har villet

let lykkes; de indsvandt og borttørredes alle, da denne strax fuldførte sit Løb.

Tiden, i hvilken den overmaade liden og ganske usynlige Sæd bliver i Jorden, før den fremkommer som Plante, er i Forhold til Sædens uudsigelige Lidenhed og Svampens anseelige Størrelse ikkun kort. Jeg har nøie fundet, at paa de Steder, hvor først i August 1761 en Mængde florerede, og lode deres sorte Saft flyde, først i October et større Antal er opkommet, der paa samme Maade, som i August fuldførte deres Maal, dog i længere Tid; thi da hine ikkun varede i 24 Timer, behøvede disse mod tre Dage til deres Fuldkommenhed. Grunden til denne Forskiel troer jeg nok ligger i det da værende Veir, som ved sin Koldhed forhalede Safternes Giering; otte Uger bleve altsaa den Periode, inden hvilken disse Sædekorn fuldføre deres Bestemmelse.

Denne Arts hastige Flor og iisagtige Væsen giør, at den ikke kan tiene til Føde for noget Kreatur: Jeg har og aldrig seet noget Dyr eller Insekt før dens Flydelse røre ved den; siden skyer den heftige Stank ethvert derfra.

Den har ikke uden en vandig Lugt, indtil den store Forandring gaaer for sig, da uddunster den nedflydende sorte Olie en Lugt, saa stærk, som den kraftigste Skampion-Soja. Tilkommende Forsøg vil vise, hvad Nytte den kan bringe, og skulde den ikke kunne bruges til andet, tvivler jeg ikke, at den jo maae give

en

en ypperlig Sværte eller sort Farve; den er i sig selv saa ihængende, at det er vanskeligt at faae af, hvor noget er paadryppet.

Vi have hørt adskilligt besynderligt om denne Perryk, endnu maa jeg i Absigt paa dens Stilk og Forplantelse tillægge et par Anmærkninger:

Gemeenlig ere Svampenes Stilke af samme Væsen og Beskaffenhed som Hattens øverste Deel, flørere og raadne tillige med den. Vor Perryk giør heri en Undtagelse, og nærmer sig mere til Urternes Beskaffenhed; thi ligesom vi see hos dem, at deres Stilk er af en seiere og mere vedvarende Materie, end Blomsteret, og derfor, nogen Tid efter dets Flor og Affaldelse, først begynder at visne fra Toppen af ned imod Jorden, saa mærkes denne ogsaa først oventil at blive guul og tabe sin Stivhed, at indkrympes, omfalde, og uden at raadne, bortvisne som et andet Siv eller Straae, længe efter at Hatten, der kan ansees som Svampens Blomster, er bortflødt i Forraadnelse. Ved Urterne er det ikke saa forunderligt, efterdi deres Stilk gierne er tæt sammenvævet af forskiellige Fibrer og Hinder, da Svampens er ganske huul, og kun bestaaer af en tynd, klar Materie, som strax falder sammen mellem Fingrene.

I Hensigt til Sædens Udspredelse gaaer Naturen atter en nye Vei til sit Endemaal: Gives der nogen Sæd, som vil tør udsaaes, saa er der en anden, som maa bringe sin Vædske med sig i Jorden; Taber ellers Sæden sin voxende Kraft i geistige Vædsker, her er en Sæd, som ikke kan fremkomme uden samme; Naturen, den ei raadvilde Moder, veed best, hvad der tiener til enhvers Tarv. Saa længe Sæden endnu ikke er moden, slutter Hatten tæt til Stilken for at bevare Sædeboliget fra Luftens Uret; neppe blive Bladene askefarvige, som synes at være Modenhedstegn, før Hattens Kant giver sig fra Stilken og indlader Luften, som nu maa tiene til dens Øiemeed, opløse og smelte Hatten, der i sit Væsen er intet ligere, end løs Snee, og saaledes i sammes Saft befordre Frøets Udflydelse.

Vare Svampene ikke saa aldeles foragtede og ubekiendte, og Mennesket mere agtsom paa Naturens Foretagende, skulde jeg snart tænke, at forsøgende Agermænd havde lært Sædens konstige Idyppelse til mere Frugtbarhed af denne Art.

Hos de andre Svampe tiene Bladene allene Sæden til Bolig, medens den modnes, og siden vende de sig tvers i Veiret for at befrie sig fra den; her slippe de ikke med det første, ei heller tillades dem det sidste; men de maa, endog efter Sædens Modnelse forandre

sig

sig til en flydende Saft, for at udføre og fremdeles i Jorden tiene den til Bolig og Fremvæxt.

Er det ikke troligt, at disse uendelige smaa Sædekorn, uden at have nogen anden Hinde eller Skal om sig ligge nøgne i denne slimige Saft, der kan kline dem fast ved Jorden, og være dem til Beskiermelse, eller at de, som Sæden af Ceratocarpo, vel ere med en Hinde omgivne, men svømme i en Vædske, der holder dem sikker mod Sommerens Tørke?

Hvilken Lighed finder man ikke og her mellem Plante- og Dyre-Riget! man har troet, at Naturen allene i dette brugte en egen Vædske til Sædens Fortbringelse (vehiculum) og Næring; dog tilegner sig vor Peryk og faa andre Indbyggere af det første et lige Forplantelsesmiddel.

Man finder om Efteraaret paa Piletræer de slags smaa Rauper, der see ud, som andres Ureenligheder; men ere indviklede i en ligedan sort glindsende Saft, dog af en anden Oprindelse, hvorunder deres grønne spæde Legemer voxe og beskiærmes mod udvortes Tilfælde.

Hvor ubegribelige ere Skaberens Indretninger endog i Naturens Rige! hvo kan udgrunde dem, eller indsee deres skiulte Aarsager og Drivefiedre? Kan vi andet, end beundre og tage mod de søde Følelser, som de indflyde? Et kan vi endnu: fortælle dem til vore

Medbrødre, og de ere de tvende Fortrin, der ere os skiænkede, fremfor alle synlige Skabninger; det er Menneskelighedens Medgivt og vort særdeles Eget.

Herre! hvordan ere dine Gierninger saa store og mange! Du har viselig ordnet dem alle, og Jorden er fuld af dine gode Ting. Ps. 104, 24.

Trykfeil.

I Selskabets Skrivters 1ste Bind 1ste Hefte pag. 20. Lin. 12. juniora, læs seniora.

Pag. 24. Lin. 16, parum *compressus*, læs parum *dilatatus*.

— 16. — 22, og flere Steder, Schwarts, læs Swarts.

Perdicium Taraxaci

C. F. Müller del. et sculp.

cium tomentosum

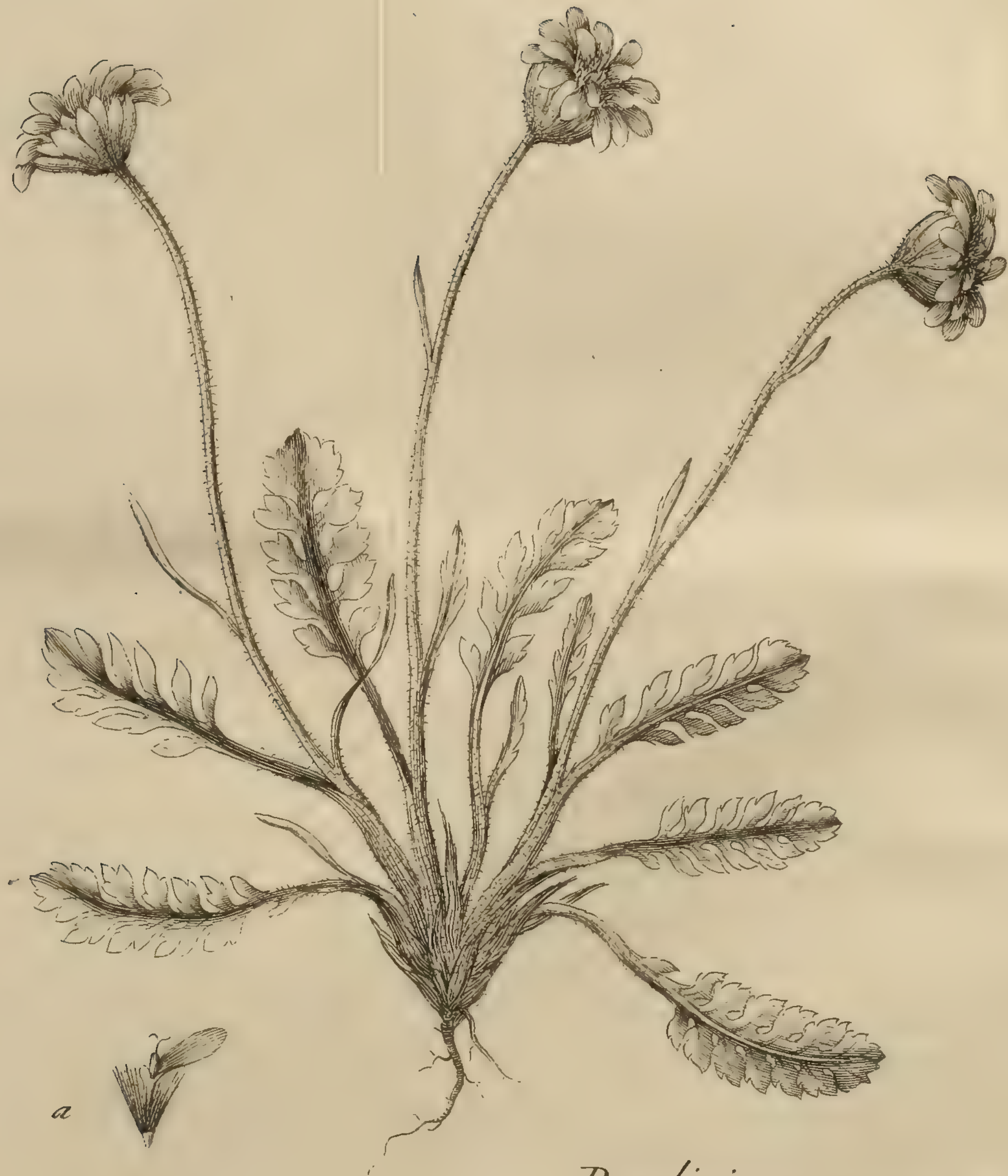

Perdicium tomentosum

Perdicium purpureum

Tab. III.

Perdicium purpureum

Tab. IV.

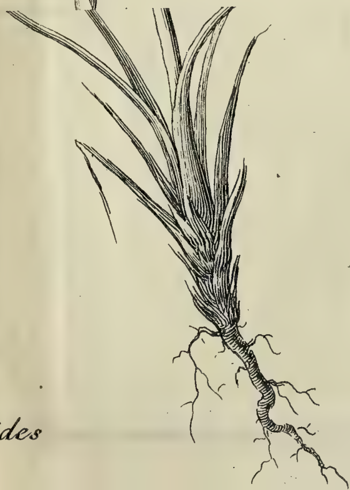

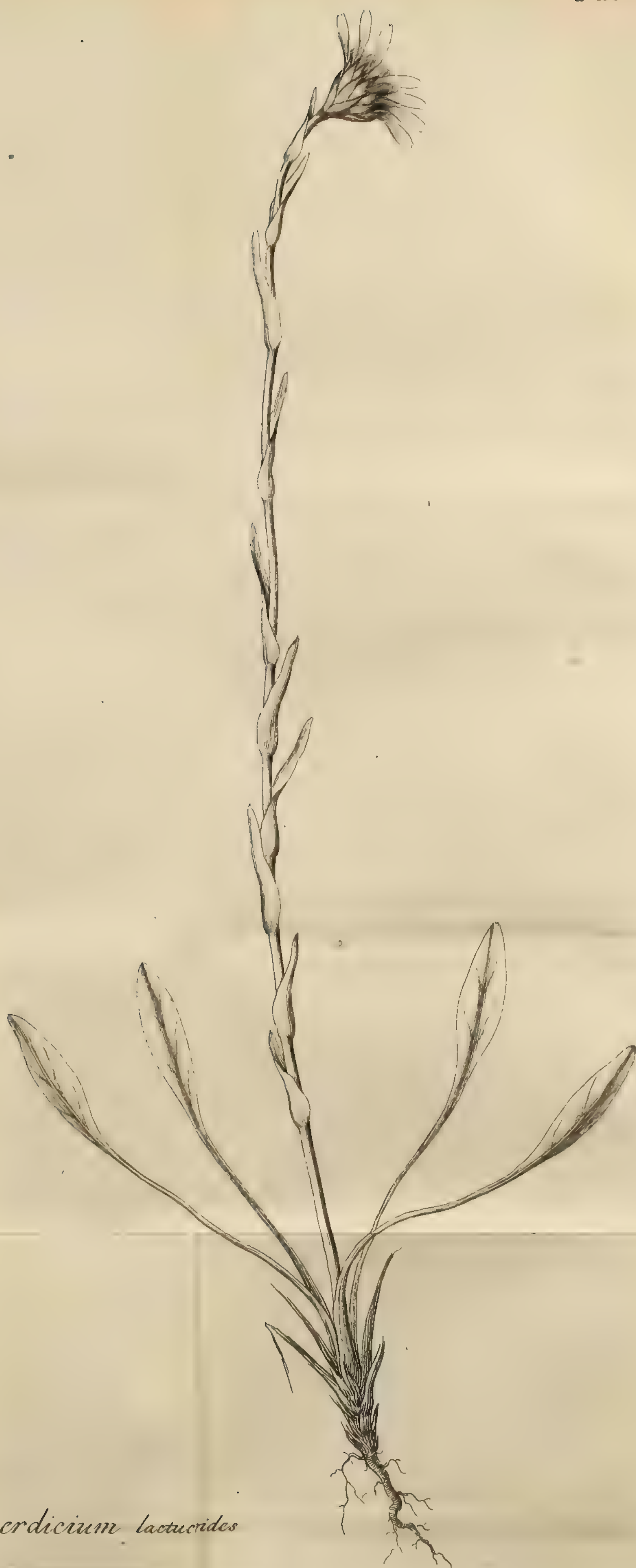
Perdicium magellanicum

Tab. V.

oides

Perdicium lactucoides

Tab. VI.

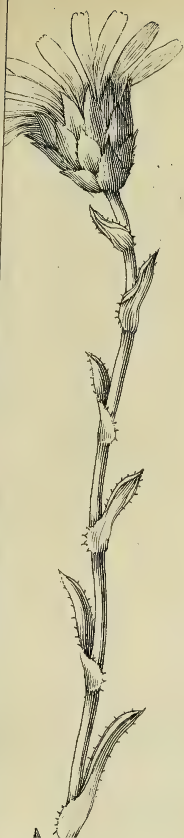

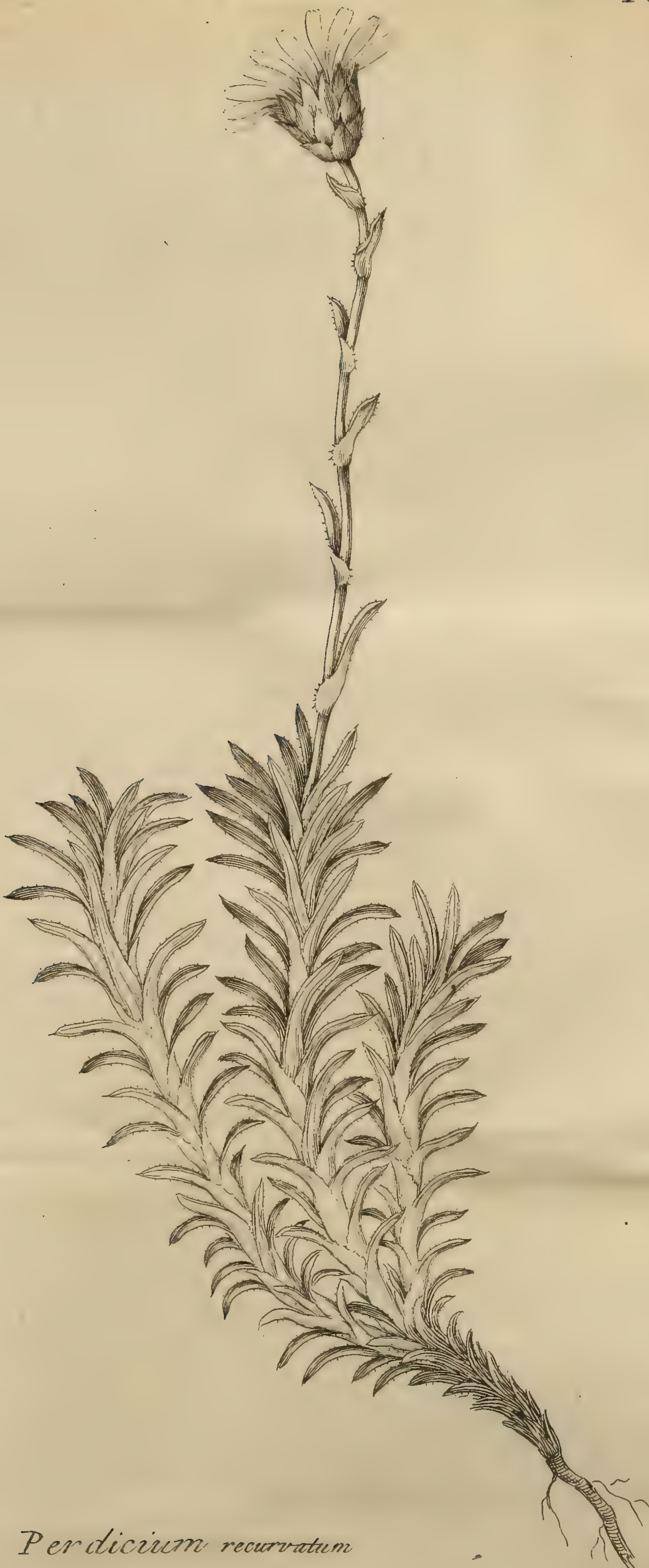
Perdicium squarrosum

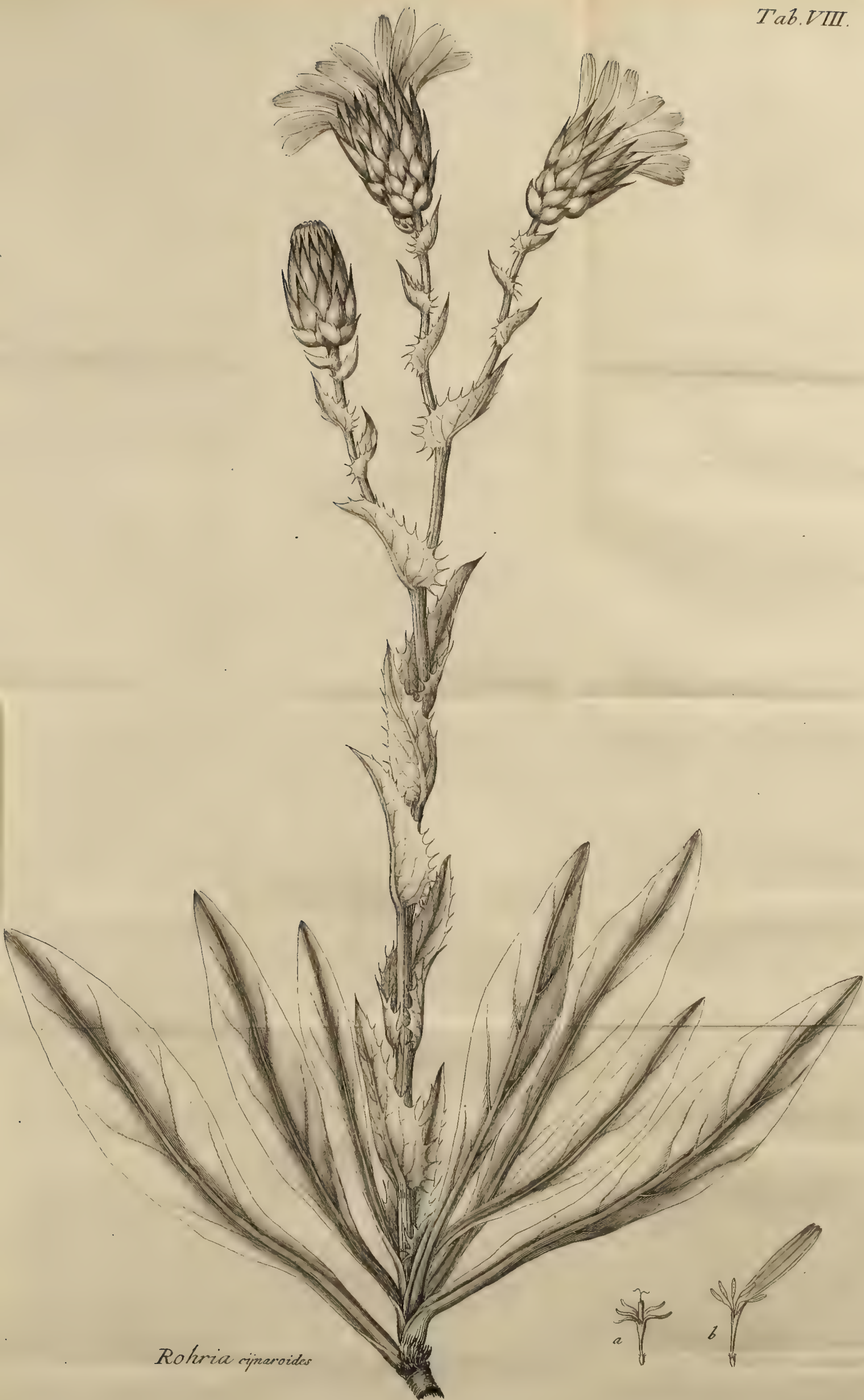
Perdicium squarrosum

Tab. VII.

Perdicium recurvatum

Tab. VIII.
Rohria cynaroides
a
b

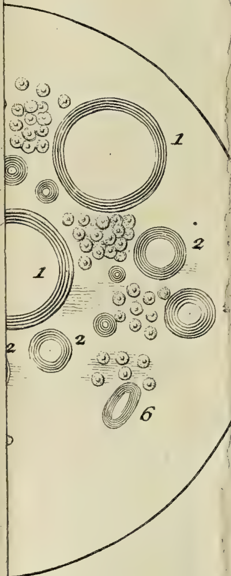

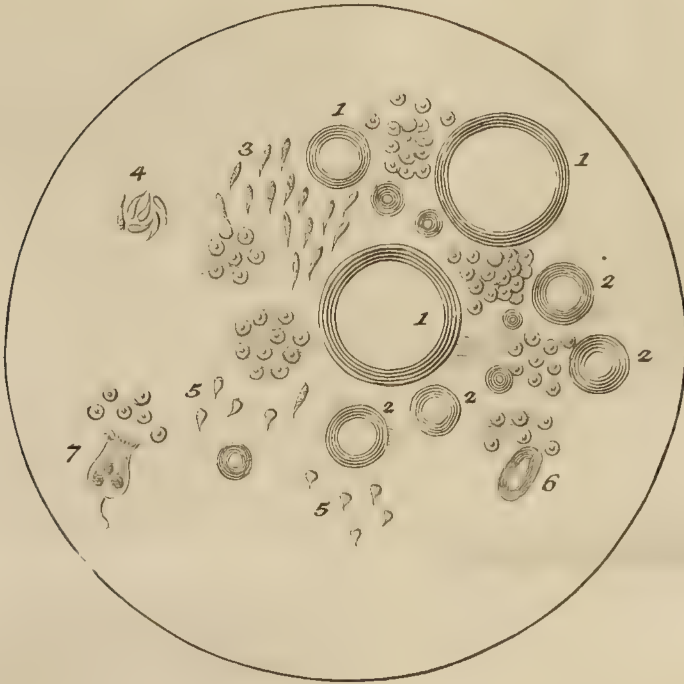

Rohria carlinoides

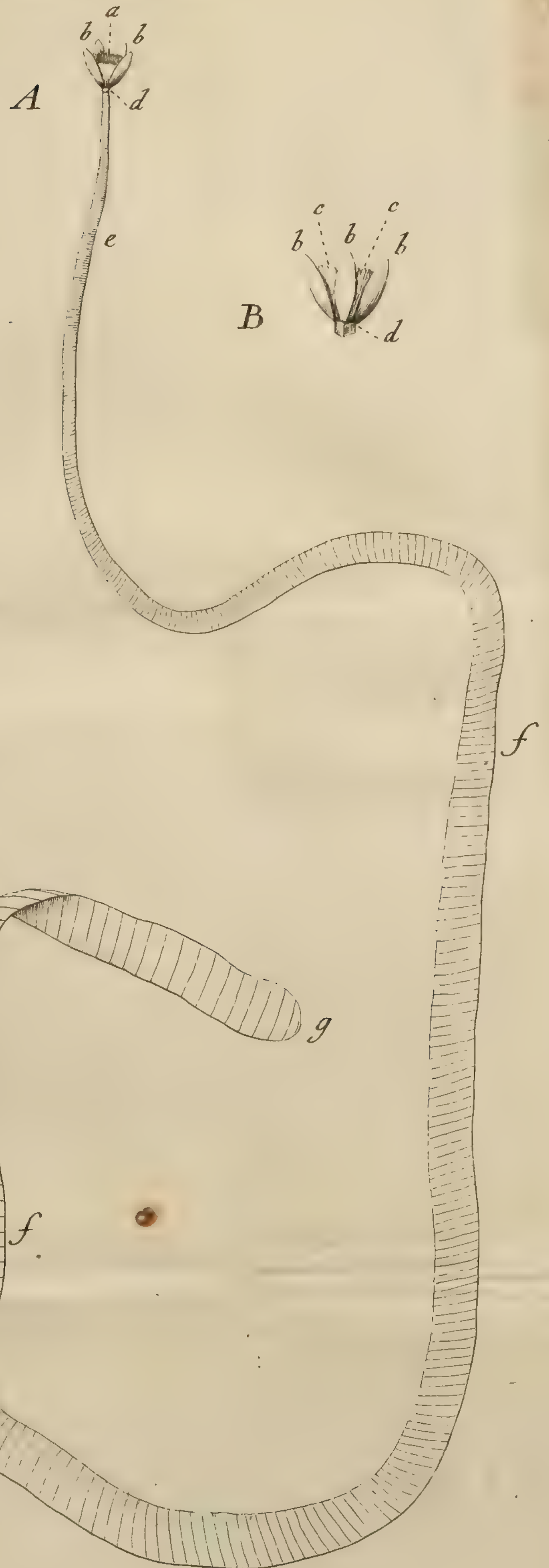
ridis &c.

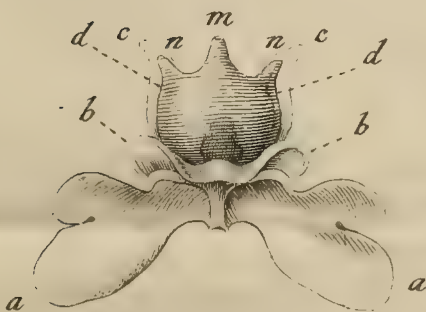
Cercaria viridis &c.

Tænia Phocarum

Cavolina natans

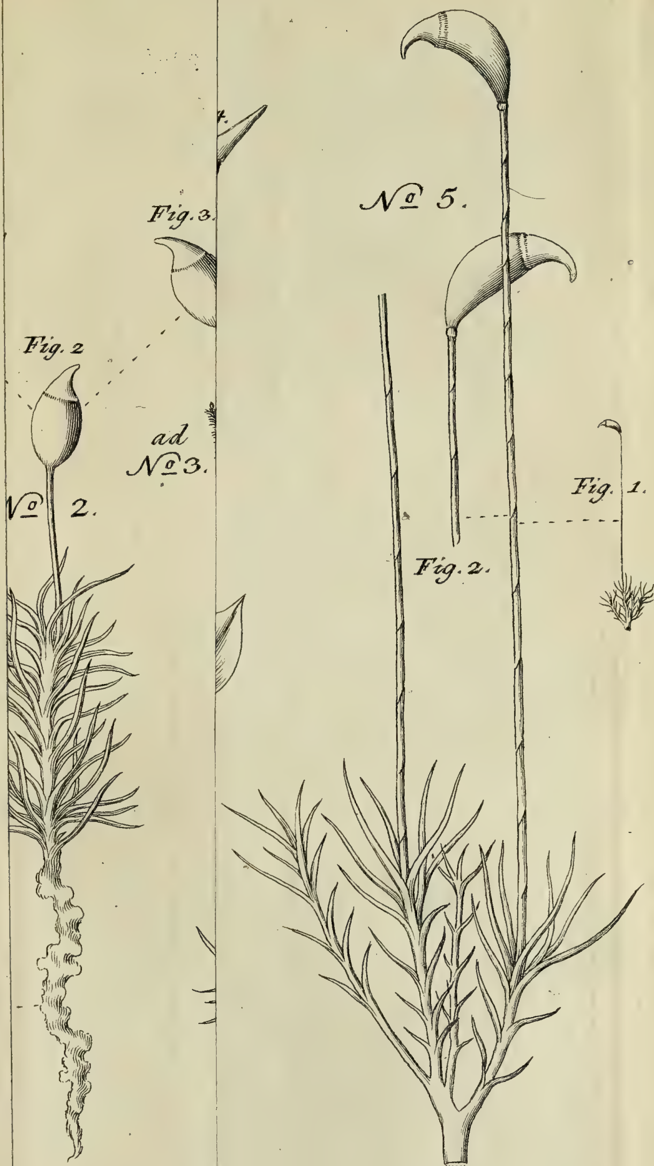

Fig. 3.
Fig. 2
ad
№ 3.
№ 2.
№ 5.
Fig. 1.
Fig. 2.

Norske Mose = Arter.

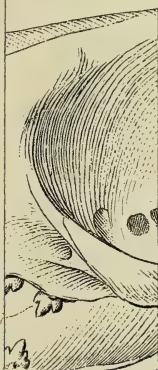

Fig. 1.

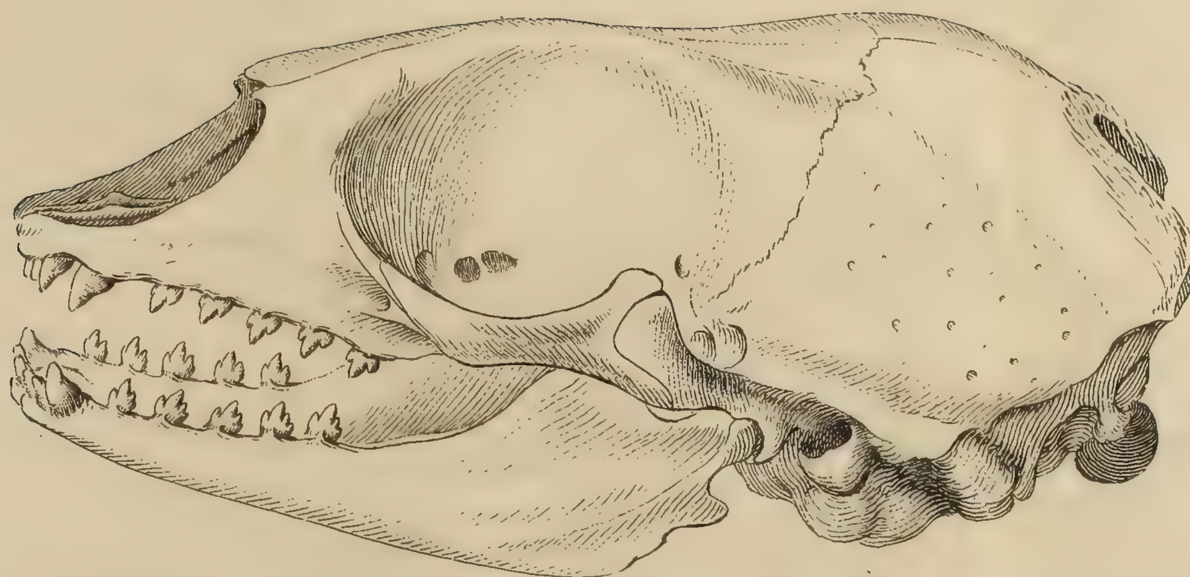
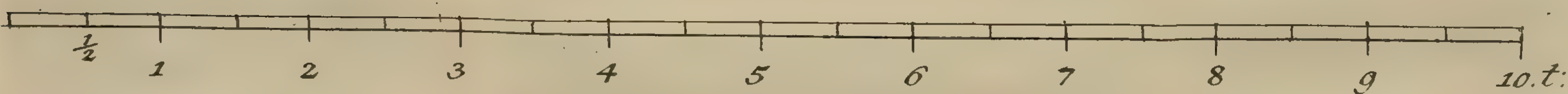

Fig. 2.

Tab. XIII

Fig. 3.

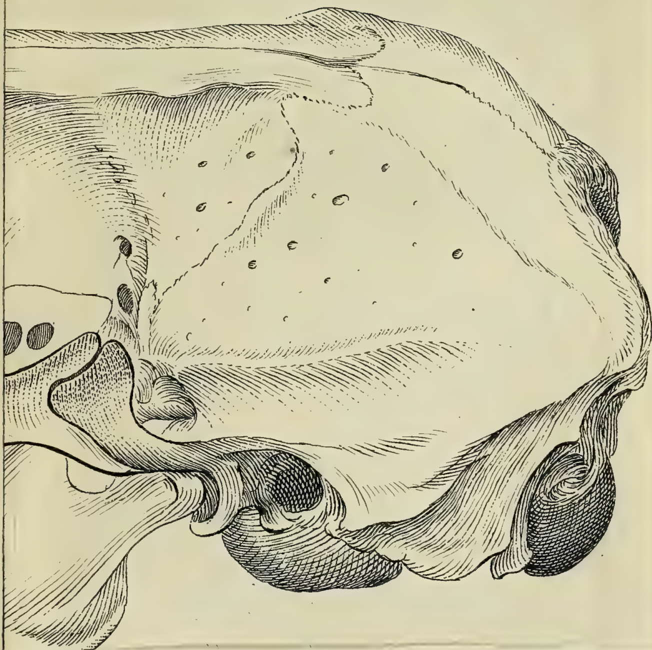

Fig. 3.

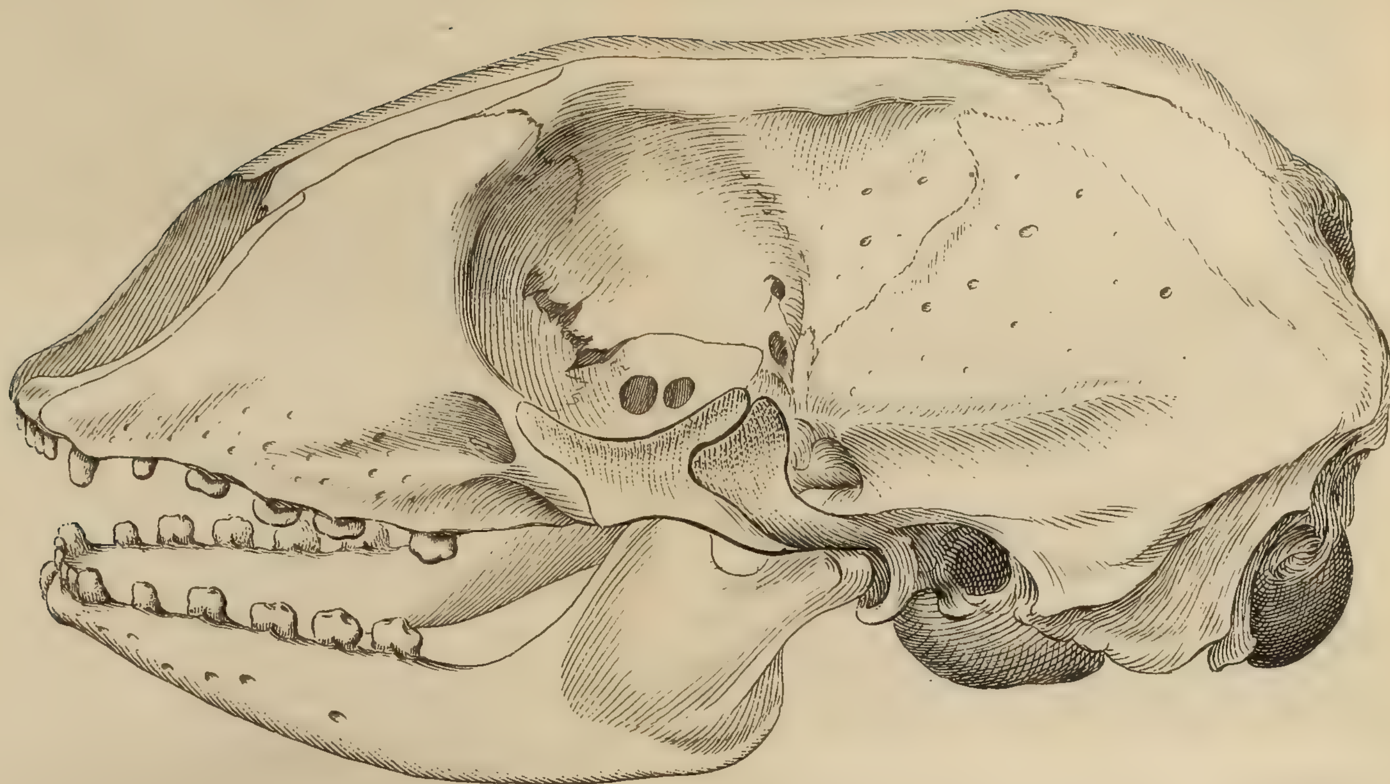

Fig. 4.

